

114
1952 1/2

საქართველოს
საბჭოთაო
ბიბლიოთეკა

მნათობი

2

თეზისები

1952

მნათობი

ეროვნული ლიტერატურულ-მხატვრული
და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ჟურნალი

საქართველოს საბჭოთა მფარველის კავშირის ორგანო

წელიწადი ოცდამეცხრა

2

თებერვალი

19

სახელგაში
თბილისი

52

საქართველოს
პარლამენტის
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

5119

მალა ღაღინი

„მენჯი-რობუ“

რომანი განიცადებით

მაკიტხეველისადმი

ეს რომანი ამ რამდენიმე წლის წინათ იბეჭდებოდა ჟურნ. „მნათობში“.
(იხ. „მნათობი“, 1945 წ. № 11-12, 1946 წ. — № 1, 4, 5-6 და 1947 წ. № 3).

მაკიტხეველს მოუგონებთ ზოგადად იმას, რაც აქამდე დაბეჭდილია.

რომანი საერთოდ ეხება რევოლუციის გარიგრაჲს საქართველოში.

მოქმედება იწყება 900-იან წლებში დასავლეთ საქართველოს ერთ-ერთ მიწარუებულ სოფ. ბერთეშში (ყოფ. სენაკის მაზრა, ახლანდელი ცხაკაიას რაიონი) და ავტორის მიერ, შეძლებისამებრ, ნაჩვენებია, თუ როგორ დამოკიდებულებასა და ურთიერთობაში იყო ერთმანეთთან მაშინდელი გლეხობა, ადმინისტრაცია და თავად-აზნაურობა.

რომანში თავად-აზნაურობის წარმომადგენლები არიან თავად გვირგვინიანების ოჯახები, ერთი მხრით, და გლეხობა — მიქე და ჩელა, თბიშხია, გუდუია და სხვ., მეორე მხრით.

ამავე სოფელში არიან ჩამოსული ევროპელი კაპიტალისტები (ბელგიელები) გვირგვინიანების ტყისა და მადნეულის შესასყიდლად და ათეულობებზე ირგვლივ თავად-აზნაურობის მამულებს, მათ შორის გვირგვინიანებისადმი კუთვნილ „მენჯი-რობუს“ (მლამე ხეივანს).

საიდგომო დღეები და მთელი სოფელი ემზადება სადღესასწაულოდ.

ამავე დროს სოფელში მოდის ბანძელი ებრაელი, „მეწერიმალე“ ბენოია, რომ სადღესასწაულოდ გაასაღოს სოფელში თავისი საქონელი.

მის მოსვლასთან წყდება „მნათობში“ დაბეჭდილი თავები.

აქედან კი იწყება შემდეგი, მომდევნო, ჯერ დაუსტამბავი თხრობა ნაწარმოებისა.

ავტორი.

ოდ

ბენოიამ ოდნავ გაძლიანებულ ჩელას სიცილ-ხარხარით მაინც შეაბა ყელსაბმური.

გაწითლებული ჩელა ცდილობდა რომ არ შეემჩნია, მაგრამ თვალებში მაინც დაეტყო სიხარული. საერთოდ ამაყი თვალები ჰქონდა, დამოუკიდებელი, და ახირებულად არაფერს შეიმჩნევდა, მაგრამ ამჟამად ეს სიამაყე თითქმის ქალწულის მორცხვობაში ჩაქარგა.

შავი იყო ჩელა, მაგრამ სანდომიანი, უკვე ტანაყრილი, მოყვანილი, სახიერი. ბენოია თვალს ვერ აშორებდა. ის ისე-

თი აღტაცებით შესცქეროდა გოგოს, როგორც ხელოვნების მცოდნე ვინმე, როდესაც ის დასცქერის რომელიმე ხელოვნების საუკეთესო ნაწარმოებს.

თან გადაიროხრობა:

— შეხედე, როგორ დაშვენდა ყელსაბმური! შენ შეხედე-მეთქი, ჩემო რძალო! — მიუბრუნდა ბენოია ჩელას დედას.

სოფლის დედაკაცებს ბენოია თითქმის ყველას „ჩემო რძალოს“ ეძახდა. ეს უფრო მოხერხებულიც იყო და უდავოა, რომ დედაკაცებიც სიცილით ლებულობდნენ ასეთ სახელწოდებას და ხშირად ხუმრობით ერთიმეორესაც გადასძახებდნენ მეზობლე-

ბი — „ბენოიას რძალო!“ რასაც მოჰყვებოდა ქალების გულიანი კისკისი და ხანდახან ლმობიერი მკეურთხეზაც ბენოიასადმი.

ჩელას დედა თითქოს მორიდებით, მაგრამ სიყვარულით შესცქეროდა თავის ქალიშვილს და ბენოიას სიტყვებზე არაფერი უთქვამს, მხოლოდ ერთი სათნოდ გაიღიმა.

სწორედ ამ დროს ჭიშკარი შემოალო ჩელას ძმამ მიქემ. ხელით „კარანახა“* მოჰქონდა, რომელშიაც გურძემიაში წუხელ დაჭერილი თევზები ეწყო.

ბენოიამ შორიდანვე მიაძახა:

— ოო, ოჯახის ბურჯს გაუმარჯოს, ოჯახის ბურჯს!

მიქემაც სათნოდ შეჰღიმა:

— ოო, ბენოია! ვალებით დაგეტვირთავს ახლა...

— აბა, აბა! — თითქო სინანულით წარმოსთქვა დედამ და შეიღს თავისი ნავაჭრი წინ დაუდვა.

— არა, ეგ კარგი გაგიკეთებია, კარგი! არაფერია, მაგას კი გადუღხდით, დედაჩემო! ჩემთვისაც ერთი საახალუხე გადააჭრეინე ამ სააღდგომოდ... ეს რა არის? — და მიაჩერდა ჩელას ყელსაბმურს.

ჩელა ცოტა შეიშმუშნა, მაგრამ მიქემ მაშინვე დაუყვავა. კეთილი გულის იყო მიქე. თავისიანებისთვის ხომ არაფერი არ ეზოგებოდა.

ყელსაბმური ხელით მოსინჯა, შემდეგ დააყოლა:

— აბა როგორ? მარტო გვირგვინიანების ძღაბებს უნდა ჰქონდეს ამისთანები? ჩვენ ხალხი არა ვართ თუ? ნუ გეშინია, გოგო, ძალიან მალე ყველა თანასწორი ვიქნებით...

ბენოიამ თვალი ჩაუკრა მიქეს დედას:

— ახალი თაობის კაცია შენი მიქე...

— პოდა, რა არის აქ ცუდი? — თი-

თქოს ჩუმაღ, მაგრამ მტკიცედ ჩაილაპარაკა ჩელამ.

ბენოიამ თვალები შეაფარა ჩელას, მაგრამ არაფერი თქვა.

— მართლა! ტაიას არ გაუღვანია? — უეცრად შეეკითხა მიქე თავისიანებს.

— რას გაიღვიძებდა! გამთენია მოვიდა დღეს. — გამოეხმაურა ჩელა.

— ვინ ტაიაა? — ცნობისმოყვარეობა აღეძრა ბენოიას.

— ტაია... ჩვენი ბატონიშვილი... სხვა ვინ იქნება! — გაკვირვებით უპასუხა ახალგაზრდების დედამ.

— შერმე და აქ რა უნდა? თავის ბიცოლასთან, კნეინა ნექტარინასთან ვერ მოისვენა?

— რა ვიცო, შენი ჭირი შემეყაროს, — წაიწუწუნა უთუთიას კერძემა — ამ სააღდგომოდ რაც ჩამოვიდა, თავის ბიძებს და ბიცოლას არ გაჰკარებია.

— აბა თქვენთან არის?... ეე, უფრობილდი, ჩემო რძალო, ახალგაზრდა კნიაზია, შენც მოწიფული გასათხოვარი სახლში გყავს... — და უნდოდა თავისებური როზროზით ხამაძლა გადაეხარხარა, მაგრამ ამ დროს მოხდა უცნაური რამ:

ჩელამ თითქოს იგრძნო, რაც იმალებოდა ბენოიას სიტყვებში, საშინელ შეურაცხყოფილად იგრძნო თავი, უცრად ყელსაბმური ჩამოიწყვიტა, იქვე ყუთზე მიუგდო ბენოიას და თვითონ სწრაფად მოჰკერცხლა ეზოს ფერდობისაკენ.

— უჰ, რა ამაყი ყოფილა! ასეთი რა ეწყინა ჩემგან? — უკვირდა ბენოიას, მაგრამ აქ მიქემ ხმა აუმაღლა:

— ჩემს დას ვერ იცნობ, ბენოია! ტაია ჩვენ ყველას მიგაჩნია როგორც თაყვანსაცემი კაცი, და ის სხვა კნიაზებს არცა ჰგავს. ტაია ჩემი ძმია, გულისგული და მე და ჩელას კი არა, მთელს ამ სოფლის გლეხობას თვალში რომ ჩაგვივარდეს, ხელს არ მოვისვამთ...

* „კარანახა“ — ხელკალათი.

ბენოიამ ჩალაგება დაუწყო თავის
საქონელს და ყელსაბმურსაც ხელი წა-
აეღო.

მიქეილ გავითარტვა:

— არა, ეგ დატოვე, ზომ არ დაბნე-
ულა შიძვეები? ჰოდა, ჰაგას ჩვენ აგინა-
ზღაურებთ... საახალხეც გადაჰყრი
ერთი. იმ გოგოსაც ერთი სარუბაშე
დაუტოვე.

ბენოია ისევ აროზროზდა, ცოტა ბო-
დიშიც მოიხადა და საახალუხე და „სა-
რუბაშე“ ფართალს გადარჩევა დაუწყ-
ო, ხან ერთ ჩითს აწონებდა მიქეს და
დედამისს, ხან ბიორეს. ბოლოს, საქო-
ნელის გადარჩევის შემდეგ, ბენოიასა-
გან გაიგეს, რა ეალი ედებოდათ, და
ახალგაზრდების დედამ ნაეპკირი სახლ-
ში შეიტანა. იმავ დროს სახლიდან ტა-
იამ გამოიხედა:

— ოო, ბენოია, სწორედ შენ მიწ-
დოდი. საქმე მაქვს შენთან...

ბენოია სახეგაბრწყინებული შიე-
გება.

— დილა მშვიდობისა, კნიაზო! რა-

საც მიზრძანებ, ყველაფერს შეგისრუ-
ლებ, ჩემი რჯულის მადლმა!

ბენოიამ იცრდა, რომ 23 წამად შევს-
გვილიანებში კარგი მემამულე იყო და
მომავალში მათი თითქმის ერთადერთი
მემკვიდრე. იმავე დროს, მართალია
გიმნაზისტი იყო, მაგრამ სრულწლოვა-
ნი იყო, თავის ქონების სრული ბატონ-
პატრონი, ამიტომაც გაიფიქრა, უთ-
უოდ ახალგაზრდა კნაზს ამ სააღდგო-
მოდ ფული სჭირდება, აბა სხვა ჩემ-
თან რა საქმე უნდა ჰქონდესო, და მა-
რთლაც ასე გამოდგა.

ტაიამ თავის მოუჩრავ ბათუ მატახე-
რისათან, გუტატის ძმასთან, ბარათი
დაწერა, რომ ახლადღებულ ვალში
ბენოია სიმინდით გაესტუმრებინა. ბე-
ნოიაც ამით დაკმაყოფილდა, ტაიას სა-
ჭირო ფული ჩააბარა, და მალე გამოე-
თხოვა უთუთიას ოჯახს. პირდაპირ მი-
აშურა გარდაცვლილ იოსერას, იქ სა-
ჭირო შეეხები დაუტოვა ქირისფულებს
და შემდეგ ან. ხეჰტარინასას გასწია.

განიცადე

VIII

ცობედულის

მეუბნებიან — ეს რა კარგი გამოი-
გონე, რომ შენს ციხედულს ამდენს
ესაუბრები და ყველაფერზედაც შეგიძ-
ლია გამოეხმაურო.

«Այո, ծնունդ!»

მქონდა ასეთი პიესაც, ციბელულო!

მეც, მართლა, ზოგჯერ ცისა და ბარის ამბებს ვედები შენთან საუბარში. ერთია საშიში: „თავმოხეული ბარათის“ ამბავი არ მომივიდეს.

ჩვენში იციან თქმა: „როგორ თავ-
მოხეული ბარათივით ყველაფერზე
ლაპარაკობს ეს კაციო!“

33. 33!

ამან შეიძლება დააშინოს ზოგი-
ერთი.

შენთან ჩემმა ასე ხშირმა საუბარმა...
მაგრამ კიდევ მეტი უზედურება ის იქ-
ნება, თუ თვით ნაწარმოებში დააშინა
„ზედმეტმა აღგილებმა“.

მაგალითად, რა საჭიროა წინა თავებში აღწერილი სასულიერო ამდენი წერილმანი — ეკლესია, ზიარება და სხვა? ვის რად უნდა ეს ჩვენს დროში? ან ეს სადიდმარხვეო საჰმელები! ჰა, ჰა!

ან ვილაღ „ბენოია-ურია“. საღ გამო-
ნახა ავტორმა. მაინც აღამაინე „ტიპი-
ური“ რომ არ არის?

ჩვენ კი, იცი, რა ვუთხრათ ასეთ შემ-
ნიშვნელებს, ციბელულ!

ვნახოთ „რა ჯამოვია ჩიხაგანი“

გამოგონება კი... არა, ციბედულ, მე
შენ არ გამომიგონიხარ, შეხ ცხოვრობ

ჩემს არსებაში, მე შენით ვსუნთქავ მთელი ჩემი სიცოცხლე და შეხ ჩემთვის გამოგონებული დიალექ არა ხარ.

ჩემო... კიდეც რა დაგარქვა?

— ჩემო გულთამხილაფო ციბედელ!

იე.

ტაიამ კი მიქეს დაუძახა და აბარწის ბოკონზე ჩამოჯდა. შემდეგ ჩელას დაძახებაც მოითხოვა და, როცა ჩელაც მოვიდა, ასეთი საუბარი გაუბა და-ძმას:

— მე თქვენი დიდი იმედი მაქვს, ორთავესი. თქვენ ყმაწვილები აღარა ხართ, და უნდა იცოდეთ, რა დრო დადგა. ძალიან მალე სულ შეიცვლება ჩვენი ცხოვრება. აღარ იქნებიან აღარც თავადები, არც ხუცეები და არც პოლიცია, ახლა რომ გლახობას თავზე მაჯლაჯუნასავით დასწოლია. ადგილმამულიც ჩამოერთმევა ყველა მუქთა-ხორას და შემოსავალს ის წაიღებს, ვინც დაამუშავა მიწა და მოიყვანა ჭირნახული. ზომ გამიგეთ, რასაც გეუბნები?

— გაგებით კი გავიგე, მაგრამ ეს როგორ მოხდება? — კარგა თამამად შეეკითხა ჩელა და ტაიას გაკვირება გამოიწვია. ტაია თვითონაც ახალგაზრდა იყო და, რასაც ამ და-ძმას ეუბნებოდა, ეს სწამდა, მაგრამ სადღაც შეგარძნობის კუნჭულში ამჩნევდა, რომ ეს მისი მონათქვამი არ იყო, მისი სიტყვები არ იყო. ეს უფრო ამოკითხული და უფროსი ამხანაგებისაგან განაგონი, ნაზრევი იყო. ჩელას ასეთმა შეკითხვამ კი ვერ შეარყია, რადგანაც ამიხ პასუხიც მზად ჰქონდა, მაგრამ ჩააფიქრა კი. ის უფრო მიქესგან მოელოდა მძლავრ შეკითხვებს. ჩელას კი... უნდოდა ჩელა საქმეში ჩაება და შედარებით მსუბუქი დავალებანი მიეცა მისთვის. მაინცადამაინც ჩელას ასე უპასუხა:

— ეს როგორ მოხდება და... ხალხი მოახდენს ყოველივე ამას.

— ხალხი? ესე იგი ჩვენ?

— ჰო, თქვენ... რად გეჩვიოდა? შენთან აქამდე არ მიღწავარავია, მაგრამ აი, შენმა ძმამ, მიქემ, ეს კარგად იცის... ყველა თქვენ ცალ-ცალკე თქვენს მოვალეობას თუ შეასრულებთ, სხვებიც კიდეც თავ-თავისას, ეს იქნება ხალხის ერთობა და გაერთიანებული ხალხი კი ყველაფერს დაძლევს. გაიგე?

— ეგეც გავიგე, მაგრამ ამ ხალხს მეთაური არ უნდა?

— ჰა, ჰა, ჩელა! საკვირველად აზროვნებ... საიდან გამოიყვანე, რომ მეთაურია საჭირო?

— საიდან?... — ცოტა ჩაფიქრდა ჩელა, შემდეგ წარმოთქვა: — ეს იქიდან ვიცი, რომ, როდესაც ჩვენები ყანაში მუშაობენ, მეთაური ჰყავთ, შეშის მოსაჭრელადაც რომ მიდიან ტყეში, იქაც ერთი ვინმე მეთაურობს... ასე ოჯახშიაც... ვინმე უნდა იყოს ხელმძღვანელი...

ტაია ალტაცებით შესცქეროდა ჩელას. შემდეგ მოულოდნელად შეეკითხა:

— რამდენი წლისა ხარ ახლა, ჩელა?

ამ შეკითხვაზე მიქემ ჩელას სიყვარულით წელზე ხელი მოხვია და ჩელას მაგივრად უპასუხა:

— ჯერ ბალანა ჩემი ჩელა, თხუთმეტი წლის თუ იქნება!

რიგით და წესით ამ სიტყვებზე ჩელას მორცხვობით თავი უნდა ჩაელუნა. ის კი, პირიქით, თამამად შესცქეროდა ტაიას, თითქმის ეუბნებოდა, მიუხედავად ჩემი მცირე ხნოვანებისა, ხედავ, მზადა ვარ დიდი საქმეებისათვის!

ტაია კი ახლა მიქეს მიუბრუნდა:

— შენ რამდენისა ხარ?

— მე უკვე ოცისა. ხუთი წლით ვარ უფროსი ჩელაზე, ხუთით... — თან ღმობიერად გარუშრა: — ჰოდა, ჩელა, როგორც უფროსს, ზომ მე უნდა მიგეუბროდეს?..

ამაზე ჩელამ თავისი წელი მიქეს ხელისაგან გაითავისუფლა და ცოტა განზე სწორად დადგა.

ტაია კი კვლავ მიუბრუნდა ახალგაზრდებს:

— ერთიმეორეს უნდა მიყოლა, რასაკვირველია... ჰოდა, როგორც გითხარით, ყმაწვილები არც ერთი აღარა ხართ. რასაც გავაღებთ, მისი შესრულება ორთავეს შეგიძლიათ...

— მე თუ გინდა ჰო, — შეაწყვეტინა მიქემ, — რასაც შეტყუი, გადაუკედები და შევასრულებ, მაგრამ ამას — და თავი გადაიქნია ჩელასკენ — ამას რა შეუძლია? რა უნდა გააკეთოს? პატარაა... — აქ გაიღიმა მიქემ — ცხვირიც ხეირიანად ვერ მოუხოცავს...

ეს ჩელამ ითაყილა და... გაიბუტა. მიქემ კი განაგრძო:

— მერე კიდევ გოგოა, ძღაბი... ქალს სად შეუძლია ვაჟკაცური საქმე გააკეთოს?

ჩელას სახეზე აღმუხრი მოედვა, დიდი წყენა დაეტყო, ყელი მოიღერა და უნდოდა გამოკამათებოდა ძმას, მაგრამ ტაიამ არ დაცალა.

— არა ხარ მართალი, მიქე. ქალიც ისეთივე აღამიანია, როგორც მამაკაცი, და ქალს ძალიან ბევრი რამე შეუძლია გააკეთოს. აი რევოლუციონერები... ეს სიტყვა თქვენ უკვე იცით, რასაც ნიშნავს...

— ჰო, რასაკვირველია! — შესძახა და-ძმა.

— რევოლუციონერები სწორედ იმაზედაც ზრუნავენ, რომ ქალი და ვაჟი მომავალში ერთგვარი უფლებებით სარგებლობდნენ, თანასწორები უნდა იყვნენ...

აქ ჩელამ თითქმის ნიშნის მოგებით გადახედა მიქეს. მიქემ კი ერთი სიყვარულით შეხედა და თან სათნოდ ჩაიციანა. ეტყობა, ეს იყო მათი შერიგების ნიშანი, რადგან ჩელამაც სამაგიეროდ შეპლიმა ძმას.

ტაია კი არიგებდა ახალგაზრდებს, თუ რა უნდა გაეკეთებინათ. ცდილობ-

და ელაპარაკა მათთვის გასაგები ენით, მწიგნობრული არაფერიც შეუბრუნებდა, ეს ცოტათი უძნელდებოდა. დადგენის უფრო ჩვეული იყო გიმნაზისტთა რევოლუციონერ წრეში საუბარს, რეფერატებისა და მოხსენებების კეთებას, თავს შეატყო, რომ უშუალოდ ხალხის წიაღიდან გამოსულ პიროვნებებთან უჭირდა ლაპარაკი. მაგრამ აქ უშველა მეგრულმა. ის ხომ ახალგაზრდებს მეგრულად ესაუბრებოდა, მეგრულად კი განყენებული, მეცნიერული სიტყვები არ არსებობდა და ტაიას ძალაუფლებად უზღებოდა უბრალო სასაუბრო ფრაზეოლოგიით გადაეცა, რაც სწივდებოდა. ზოგიერთ აუცილებელ ტერმინს კი უხსნიდა, თუ რა რას ნიშნავდა. ასე რომ, ორთავე გულისხმიერ ახალგაზრდას კარგად გააგებინა, თუ რა უნდა ეკეთებინათ.

უმთავრესი ის იყო, რომ ორთავეს უნდა შეედგინათ თავ-თავიანთი წრე, მიქეს ვაჟებისა და ჩელას ქალების. არც ერთი წრე პირველ ხანებში მაინც არ უნდა ყოფილიყო მრავალრიცხოვანი, და თვითონ წრეში შემავალნიც კარგი შერჩევით უნდა ყოფილიყო დარაზმული. ახალგაზრდებმა კარგად გაიგეს, რომ მათი საქმის წარმართვა დიდ საიდუმლოებას და დიდ სიფრთხილეს მოითხოვდა. იმავე დროს ჩელას ევალებოდა თავის დროზე წრეების წევრთათვის ეცნობებინა, თუ სად და როდის შეკრებილიყვნენ და აგრეთვე ტაიასაგან გამოგზავნილი პროკლამაციები გაეკრეცლებინა.

ბოლოს ესეც უთხრა ტაიამ ახალგაზრდებს:

— აი შენ რომ მეთაური გინდოდა, ჩელა, ამჟამად აქ, ბერთემში, ამ წრეების მეთაური თქვენ იქნებით...

— იი, მეთაური კი არა... — გაკვირვებით და თან კმაყოფილებით შეიოცა ჩელამ.

— ასეა. — დაუდასტურა ტაიამ. — თქვენნი წრეები იქნება ერთ-ერთი უჯრედი ბერთემში... კარგად დაიხსოვით:

უჯრედო! კავშირი დაიკირეთ ფარნა ბეალავასთან და ის ყოველთვის ჩემი შემწეობით მოგაწოდებთ ჩვენი მოძრაობის განკარგულებებს ცენტრიდან... ცენტრიც ხომ გახსოვთ, რა არის? ჰო, იქ ყველა ასეთ უჯრედს, რომელიც აქ და სხვაგანაც არსებობს და დაარსდება, მეთაურობს ერთი რჩეული კაცი, რომელსაც ჯერ კიდევ ბათუმში ყოფნისას მოძღვარი დაარქვეს. ის აკეთებს ამ დიდ საქმეს მთელს საქართველოში და მთელს ამიერკავკასიაში. ამიერკავკასიას ეძახიან იმ ქვეყანას, რომელშიც შედის საქართველო, სომხეთი, აზერბაიჯანი... ბაქო ხომ გაგიგონიათ, აი საიდანაც მოდის ნავთი... ჩვენც აქ ბერთემში რომ ვხმარობთ... აი, ნაქალაქევის გოქყადილის დუქნიდან რომ მოგვაქვს, ანდა ლეძამიდიდან, ერისთუ ძაძამიას დუქნიდან... აი ამ კუთხეს აზერბაიჯანი ჰქვია. მთელს ამ მიწა-წყალს, რომლებზედაც ასეთი სხვადასხვა ეროვნების ხალხი ცხოვრობს, ჰქვია ამიერკავკასია, და მთელს ქვეყანაში რევოლუციურ მოძრაობას სათავეში უდგას ის კაცი, რომელზედაც მე გელაძაბრაყებით. ის ამჟამად ჰიათურაშია და მეც ახლა იმასთან მივემგზავრები. ბენოიას სწორედ იმიტომ გამოვართვი ფული...

— დღეს წახვალ, ტაი? — შეეკითხა მიქე.

— ჰო, აი ახლავე. აბაშაში უნდა ჩავუსწრო მატარებელს.

— მერე და ჩვენ აქ უშენოდ რა უნდა გავაკეთოთ? — ახლა ჩელა შეეკითხა.

— ჰო, როგორ ვერ გაიგე, ძლახო?! — წაუსაყვედურა მიქემ. — უნდა გავაკეთოთ ის, რაც დაგვიბარა.

ჩელა ცოტა შეწრფა. მიქემ კი ახლა ტაიას მიმართა:

— კარგი, წაბრძანებით წაბრძანდები, მაგრამ თქვენიანებთან არ შეივლა? ჯერ ხომ არ მოგინახულებიათ?

— ჩემიანებთან? — ფიქრში ცოტა გაჭიანურებით წარმოთქვა ტაიამ. — მეზღუდვ მტაციელ დაყოფას... ჩემიანებთან იმათთვის არა მცალია.

— მერე და, ტაი... — ცოტა შეყოყმანდა მიქე, მაგრამ მაინც უთხრა: — არც თოლისქევამს ინახულებ? თუ გინდა, ჩელა წავა და ახლავე აქ მოგიყვანს...

— თოლისქევამს? — კვლავ ფიქრში ყოფილიყო წარმოთქვა ტაიამ. — როგორ, უპირის რამე?

— არა, რა უნდა უპირდეს, მაგრამ მთელმა ქვეყანამ იცის, რომ შენ იმის საქმრო ხარ და...

— ჰმ... საქმრო? ეს ბიცოლა ჩემმა ნექტარინამ დაარჩია ამისთანა ხმა... — არა, მე ახლა იმათთვის არა მცალია... თუმცა თოლისქევამს წერილს კი მივწერ... ჩელა, ხომ წაუღებ?

— კი, ბატონო!

— ნუ მეძახი ბატონს, ჩელა! ბატონები არ არსებობენ... აღარ იარსებებენ...

— მაშ როგორ დაგიძახოთ?.. დედა აკი ბატონიშვილს გეძახით!..

— ეგ სულ არ ვარგა, მაგრამ მოხუცებს კიდევ ეპატიებთ... ჩვენ კი ახალი თაობის ხალხი, როგორც გეგძახიან კიდევ, ერთიმეორის თანასწორები ვართ. ბატონობა გათავდა უკვე. ჩვენს დროში არც არავინ ბატონია და არც არავინ ყმა.

— აბა მე როგორ უნდა დაგიძახო, ბატონო? — კვლავ შეეკითხა ჩელა.

— კიდევ „ბატონო!“ დამიძახე ისე, როგორც მიქე მეძახის: ტაი.

— აჰ, ამას მე ვერ გაგიბედავთ...

— მაშ, „ამხანაგი“ დამიძახე... მაყალე!

— ამხანაგი? — ამან სულ გააოცა ჩელა.

— ჰო, ჩვენ ყველანი ამხანაგები ვართ, უნდა ვიყოთ, უნდა გავხდეთ.

ჩელა გაკვირვებით კიდევ თავს იქნევდა, მაგრამ გულში თითქმის რაღაც სიხარული ჩაეფინაო, გაახარა ამ უჩვე-

ულო სიტყვამ და ჩუმად თავისთვის გაიმეორა: „ამხანაგი, ამხანაგი!“

ტაია ახლა მიქეს მიუბრუნდა:

— შენ კი წადი და ორი ცხენი იშოვნე აბაშაში წასასვლელად... შენც წამოხვალ ჩემთან. ჩემი ცხენი ვინმემ ზომ უნდა დააბრუნოს.

— კარგი, ტაი, წაელ... ცხენებს რა შოვნა უნდა, შენ მოუტრავს ბათუს ვეტყვი და ორ ცხენს კი არა, სულ მორეკავს გვირგვლიანების ცხენებს.

— აჰ, არა, მიქე, არა!.. ეგ არ ივარგებს... მართლა, სულ დამავიწყდა შეტქვა, რომ ჩემი ჭიათურას წასვლა არავინ არ უნდა გაიგოს. მე მგონია, ამას თქვენც მიხვდებოდით...

— არა, ტაი, არა, მაგას ბათუს როგორ გაეგებინებ... არც არაფერ სულიერს... მაგრამ ცხენი რომ მოგიყვანოს ბათუმ, ამას რა უჭირს?

— არა, არა! ბათუ „პოწოლიკი“ კაცი... ჩამაცივდება: ამ სააღდგომოდ სად მიბრძანდები... როგორ გეკადრება და სხვა... თოლისქვამს გამოხსენებს... არა, არა! არაფერი არ გაუმზილო არც ბათუს და არც ჩემ ბიძებს... ცხენებს როგორ ვერ იშოვი, კაცო, ბერთეშში... ეგერ პეპუია ბარკალაიას უთხარი, ის მე ცხენს არ დამიყავებს, შენც შენთვის პირტახიებს გამოართვი, იმათაც ჰყავთ მგონია, ცხენი...

— კარგი, კარგი, ტაი, გენაცვალოს ჩემი თავი... მივდივარ, ნახევარ საათში აქა ვარ, იცოდე... დედა, დედა! — გასძახა — ტაი მიბრძანდება და ხელდახელ საუშმე დაუმზადე... თევზები ზომ მოხარშე... არაფერია, ახლა ვნებათკივრება, მაგრამ ტაი ჭამს სახსნილოს... შენ კი, ტაი, მართლა მიწერე წერილი თოლისქვამს, ცოდვა!

ტაიმ თავი დაუქნია და მიქეც, თავის განკარგულებების შემდეგ, გავიდა ეზოდან.

ტაიც ქოხში შებრუნდა და თავის პორტფელიდან საწერი ქაღალდი ამოიღო და ფანქარიც ხელში დაიჭირა: თითქოს არ იცის, რა მისწეროს თოლის-

ქვამს! უეცრად გაახსენდა ამას წინათ წაითხული ცნობილ რუს, კერძოდ და მოაზროვნის პიროვნება... როგორ წერილებს სწერდა თავის საცოლეს: „ჩემთვისაო, ამბობდა პირგოვი, ჭეშმარიტება შეიქნა უდიდესი მიზანი ჩემი ცხოვრებისაო. და ჭეშმარიტება ზომ არის საფუძველი მეცნიერებისაო. მეც ამ ჭეშმარიტებისაკენ მივისწრაფი გამუდმებითო. ცხოვრების რომელი ნეტარება შეედრება მეცნიერულ კვლევა-ძიებასო“. მაშასადამე, უმაღლესი საზოგადოებრივი მიზანი, იდეა არის მთავარი ცხოვრებაში, უდასტურებდა თავის თავს ტაია. მეც ზომ მაქვს ეს ჩემი უმაღლესი მიზანი: ხალხის კეთილდღეობისათვის რევოლუციის სამსახური. ამას განა შეედრება ცალკეული ადამიანის სიყვარული? მერმე და მე განა მიყვარს თოლისქვამი?

ჰმ, თოლისქვამი! მაშ რად მიხარია მისი გახსენება? უმანკოა, კარგია თოლისქვამი, არც უჭკოა და არც უნიჭო, სახიერიც არის, მაგრამ მიყვარს კი? რა ვუყოთ, რომ მიხარია მისი გახსენება. ეს იმიტომ, რომ მაგონებს ჩემს ბავშვობას, მე ზომ თითქმის მასთან თანშეზრდილი ვარ. ეს ისეთივეა, როგორადაც მოგონება გვირგვლიანების დიდი ეზოსი, სასაზღის წინა კიბესთან ლამაზი კოინდარისა, უკანა ეზოში დობალოზე შეფენილ იზაბელას ეაზისა, ბავშვობისას პირს რომ ვიტკბანურებდი უცნაურად გემრიელი ყურძნით, — იქვე ამ დობილოებ ქვეშ, ფერდობზე ხბორები და პატარა ციკნები რომ „ხუნტრუტობდნენ“ და მეც მათ ზოგჯერ, ცოტა უფრო მოზრდილი გავეთამაშებოდი და... სხვა ათასი. თამაშში იქვე იყო თოლისქვამი, იმასაც ციკნებით წვრილი და მარდი ოგზები რომ ჰჭონდა და მუდამ ამასწრებდა კარგა აკოკოლავებულ უხარიხო სახლის უკანა კიბეზე...

შემდეგ... შემდეგ, ორივე რომ წამოვიჩიტეთ, თოლისქვამი უკვე მერიდებოდა, მე ეს არ გამეგებოდა, თუმცა

უკვე თოთხმეთ-თხუთმეტი წლისა ვიყავ, მაინც ძველებურად ბავშვურად ხელს წავავლებდი კაბაში, ის მიძალიანდებოდა, მხოლოდ, როგორც კი ხელი მომიხედებოდა გულ-მკერდზე და მეც სრულიად გულბრწყვილოდ ძქძეში წავავლებდი ხელს, წივილ-კივილით ხელიდან გამისხლტებოდა და... მე კი მაინც არაფერი არ მესმოდა... შემდეგ, შემდეგ?... შემდეგ რა? უკვე იშვიათად გხვდავდი, მხოლოდ არდადეგების დროს და ისიც ერთხელ... არ ვიცი როგორ, სადღაც კუთხეში მოწყვედულს... ვაკოცე! ეს იყო და ეს... მერმე მე გამიტაცა გიმნაზიაში რევოლუციური წრის მოძრაობამ და... განა ეს სიყვარულია?

ახლა არაფერი არ არის ჩემს გულში. შეიძლება... შეიძლება მე გამოუცდელი ვიყო ნამდვილ ტრფობაში, მაგრამ, რომ ვუყვირდები, ასეთი გრძნობა დროებითი უნდა იყოს. განა ვერა ვხედავ, ქუთაისში მაგალითად: ახალგაზრდობა არშიყობს. რუსთაველის ტარიელისებური და ნესტანისებური იქ არაფერია. მეც ასე მგონია. მე ძალიან რეალურად ვუყურებ ამ ამბავს. თუ ოდესმე, ვითომდა, გატაცებული ვიყავ თოლისქვამით, ესეც უთუოდ მხოლოდ ჩემი გულისთქმა იყო, ერთგვარი მოფთქება... ეს კი ყველაფერი წარმავალი! ამაზე არა ღირს თავის მტერება.

ოო, ბიცოლას კი, დიდ კნენინა ნექტარინას, სულ სხვა რამ აწუხებს. მას სულ სხვა მოსახრება აქვს, განა არ ვიცი?! მას აწუხებს, რომ გვირგვლიანებს ჩემს გარდა შემკვიდრე ვაჟი არა ჰყავს... ამიტომ უნდა მისი შეილებაში შემართოს, მისი ფიქრით ეს იქნება კარგი შეუღლება... მერე, მერე? ამ გაერთიანებულ ოჯახიდან, რომელიც მისი შეილებილის მეოხებით ერთ მუჭში, ე. ი. მის მუჭში, იქნება მოთავსებული, შეიძლება ითხოვოს ბიცოლამ, თხოვოს რუს იმპერატორს მისი დის, ბარონესა იესეულ-შტანგის დახმარებით, რომ ამ გაერთიანებულ მამულზე იმპერატორმა

„კეთილ ინებოს“ და დაიშტეოდეს ამ მამულზე ესრეთ წოდებული მაიორატი... ბიცოლა ფიქრობს, რომ ეს შესაძლებელია სამეგრელოში მაიორატი მფლობელია, რატომ არ შეიძლება გვირგვლიანების, შედარებით პატარა, მაგრამ მაინც კარგა შერგვალეული მამული სამაინატი შეიქმნას... მაიორატის მფლობელი კი ვიქნები მე... ჰა, ჰა, ჰა!

ხმამალა გაეცინა ტაიას: მე და მაიორატის მფლობელი?!

ტაიას ხმამალა სიცილზე ჩელამ შემოიხედა. მას ეგონა, რომ ამდენ ხანს ტაია წერილს წერდა და ვერ გეტყოდათ რატომ, მაგრამ სადღაც გულის სიღრმეში კი სწყინდა, რომ ტაია ასე გრძელ წერილს სწერდა თოლისქვამს, მაგრამ როდესაც დაინახა, რომ ტაიას სუფთა ქაღალდი ედო წინ და ფანქარიც მაღლა ხელში ეჭირა, გაუკვირდა და თან თითქოს რაღაც აფორიაქებისაგან დამშვიდდა.

ტაიამ დაინახა ჩელა და მიაძახა:

— ახლავე, ახლავე, ჩელა! — და თავი დააღუნა ქაღალდზე.

ერთ წუთში წერილი მზად იყო.

ფიქრს მოუწადა თითქმის თხუთმეტი წუთი, წერილის დაწერას კი ერთი წუთი. წერილში მხოლოდ ეს ეწერა:

„თოლისქვამი, ჩემო კარგო! ეს მეორე დღეა ჩამოვედი ბერთემს და აქამდე ვერ გნახე. იცოდე, მე ისეთი მოვალეობა მაწევს, რომ შენი ნახვის თავი არა მაქვს... არც სხვისი ვინმესი ჩვენიანებში. მოტყუებას არ ვითხოვ ამისათვის არც შენგან და არც სხვა არავისგან. მე დღესვე გავდივარ ბერთემიდან და შეიძლება ვერც ვერასოდეს ველარ გნახო. მე ისეთ საქმეებში ვარ ჩამბმული, რომ ჩემი სიცოცხლე ბევრზე ჰკიდია. ჩემზე თუ ფიქრობდი ოდესმე, იცოდე, ეგ ბავშვური რამ იყო და ამიერიდან ნულა იფიქრებ. შენს ბედს ეწიე. ერთი კია: თუ მოახერხებ, ხალხს ემსახურე, შენც იცი, რა დროც დგება, და ეს იქ-

ნება შენი აღამიანური ვალის მოხდა ხალხის წინაშე.

ტაია“.

— აბა, ჩელა! აი ეს წერილი მე და მიქე რომ გავალთ ბერთემიდან, მაშინ მიუტანე თოლისქვამს. კარგი?

— კარგი... ბ... — შეჩერდა, შემდეგ თვალუბაციმიძებულმა გარკვევით წარმოთქვა: — კარგი, ამხანაგო!

ივ

ნექტარინამ რომ კესარიასაგან ქუთისიდან მოტანილი წერილი წაიკითხა, ერთი ხმამალა შეიცხადა.

— ვაი, ჩემს მოსწრებას!.. გუტატი, გუტატი, კაცო სადა ხარ?

ეტყობა, ბარონესამ და დაგმარამ ვერ მოიკალეს, ბენოია ურთისთან საეპრო-ში იყვნენ გართულნი, ძილხანი კი კესარიას ჰყავდა მიჩენილი და ამიტომ ნექტარინას ძახილზე თოლისქვამი გამოვარდა წინა აივანზე, ნექტარინას წინ შეჩერდა და დაელოდა, რას შეტყვისო.

ნექტარინამ თოლისქვამი რომ დაინახა, ამრეზილმა ერთი ახედ-დახედა და ბოლმით აღსაყესე, საყვედურით მიმართა:

— ვაი, შე საცოდავო!

თოლისქვამი გაოცდა, ვერ მიმხვდარიყო, თუ რა აწყენინა ისეთი ნექტარინას, რომ ასეთი უხეში შებრალება დაიმსახურა, და არ იცოდა როგორ მოქცეულიყო. უეცრად დაუყვირა ნექტარინამ:

— რას გაჩერებულხარ და გაშეშებული თავზე დამდგომიხარ, შე უხედურ ღლის გაჩენილო, შენ! გასწი ახლანე და გუტატი მომგვარე...

თოლისქვამი სწრაფად გატრიალდა ბრძანების შესასრულებლად, მაგრამ გული მაინც ძალზე ეტკინა. მართალია, დიდ ალერსს არასოდეს არ იყო დაჩვეული ნექტარინასაგან, მაგრამ ასეთი „მიჯოჯოხეთება“, ასეთი წყევლაშერეული შეურაცხყოფა მისი თითქოს კეთილის მყოფელისაგან მაინც დიდად

გულსა ტკენდა.

უკანა აივანზე ბენოიას დაეცეს უფუთები გაეშალა და ბარონესას წინაშე ჩითს აწონებდა, ხან შეორეს. ბარონესამ ერთი მოყვითალო ჩითი ღირჩია, ზედ მარწყვისებური რაღაც ნაყოფი რამ ეხატა და მთელი თოფი გადაადებინა.

— აი იცოცხლე, კნეინა, შენ გენაცვალე! მყიდველი ამისთანა უნდა... სხვას კიდე რას მიბრძანებ, კნეინა?

— კნეინა არა ვარ, შე კაი კაცო, რად მეძახი?

სწორედ ამ დროს უკანა კიბეზე ამოვიდა გუტატი და ბარონესას სიტყვებს მოჰყრა ყური. იმწამსვე ბენოიას მიუბრუნდა:

— როგორ არ იცი, ბენოია, ეს ქალბატონი კნეინა ნექტარინას და არის და თვითონ კნეინა კი არა ბარონესა...

— შერე და ბარონესა კნეინა იქნება? — ცოტა ებრაულად მოუქცია ბენოიამ.

— არა, ჩემო... ბენო... ბენიამინ...

— კი ჩემი რჯულის მადლმა, ბენიამენი ვარ...

— ჰოდა, მე კნეინაზე უფრო დაბალი ხარისხის ვარ, თუმცა ბარონი თავის კუთხეში კარგა დიდი აზნაურია. გაგაგებინე ჩემი ქართული?

— რას მიბრძანებ, ქალბატონო, მშვენიერად ლაპარაკობ, ჩემი რჯულის მადლმა.

ებრაელი თვითონ იყო საუცხოო მექართულე, საკვირველი ის იყო, რომ ბენოია ბანძელი ებრაელი იყო და გარდა სპეციფიკურისა, ქართულს კარგად ფლობდა და მეგრულიც კარგად იცოდა; ქართული უფრო ემარჯვებოდა.

— აბა ახლა ეს მიჩენე — და ბარონესამ ერთ წითელ ატლასს დაადგო თვალი.

ბენოიამ გადაუშალა. გუტატიმ კი მიმართა:

— ბენოია! ახლა თქვენი აღდგომა არ არის? კარვობა, თუ როგორ ეძა-

ბით. შენ კი უქმეებზე საეკვროდ დადიხარ...

— კარვობა გავითავდა რამდენი ხანია, გენაცვალე გუტატი, ახლა თქვენი ვნებათ-კვირება და ჩვენ უკვე თავისუფლები ვართ.

ამ დროს გამოვიდა გულამოშდარი თოლისქვამი და გუტატის გადასცა, რომ ნექტარინა ეძახდა.

გუტატი ნექტარინასთან გამოცხადდა თუ არა, ნექტარინამ მიაძახა.

— შეხედე, გუტატი, რა მიყო ჩემმა გამეფებელმა, ჩემმა იმედმა და სასოება, ჩემმა ტაიამ... ვაი ჩემს მოსწრებას, ვაი დიდი ოტიეს ოჯახის დაღუპვას!

— რა იყო, კნეინა, რამ შეგაწუხა ასე? ან ტაიას რა მოსვლია?

— უი, უი, უი! იმას რომ მოსვლია, შენს მტერს და ღუშმანს იმისთანა... აგერ წერილში წაიკითხე, რა წერია... მაგრამ წერილის წაკითხვა როდის აცალა გუტატის.

— ჩვენი სანაყიას ცოლი მწერს ქუთაისიდან, რომ თქვენი ტაია სულ გატყვედა და განადირდა. გადირიაო... ქუთაისში რაღაც საეკვო წრეა და იქ ჩაწერილა თურმე ის უბედური, ის...

— კი, ბატონო, მაგას მოგახსენებენ, რომ ქუთაისშიც და ბათუმშიც რაღაც წრეები შემდგარა და უნდათ ზემოთ ჩამოაგდონ, თავადობა მოსპონ და ქვეყანა გააერთიანონ...

— აი, ღმერთი არ მოასწრებთ მაგას!.. არა, ეს კი ვიცი, ბათუმში რომ რაღაცას ბუტბუტობენ, მარა ეგ მუშე-ბია, ბოშო, და გიმნაზისტები? ისიც თავადიშვილი, მერე რა ოჯახის ჩამომავალი! დიდი ოტიეს შვილიშვილი, ან რა მამის შვილი? ვაი საწყალი არჩილი! ეს რომ გააგებინა, ზომ საფლავში გადაბრუნდება... მთლად გარკვევით არ მწერს, მარა ეტყობა, რომ გიმნაზიდანაც დაუთხოვიათ... ვაი მის დღეს უბედურს!.. იმიტომ არ ჩამოვიდა უთუოდ ამ სააღდგომოდ, რა პირით მოხედავს ჩემთან...

— არა, ბატონო, მგონია ჩამოსულა...

— მერე აქამდის სად აგდია ის არ დასაცალელებელი, ისა!... უნდა რუსის ზემოთეს შეეჭიდოს? ოო, თუ ეს მართალი გამოდგა... ერთი ეს აღდგომები მოვისტუმრო... თუ მართალი გამოდგა, მაშინ... მაშინ გავრისხავ, შევაჩვენებ... ოო, როგორ ჩამიშალა განზრახული! ჩვენ, გვირგვლიანები, აქ თითქმის ყველანი უშვილოები ვართ. ეგ ერთადერთი ბიჭი დალინლილებს და თოლისქვამის მითხოვებით, ზომ იცი, მინდოდა მაგის ხელში გამეერთიანებინა ჩვენი მამულები. ერთ ხელში, გუტატი, ერთ ხელში. ეს იცი რა იქნებოდა? მაიორატი... ნამდვილი მაიორატი! რა? მინგრელსკის თუ აქვს, ჩვენ არ გვეყადრებოდა, თუ?..

გუტატი აქამდე „გალურსული“ უგდებდა ყურს ნექტარინას, რადგან იცოდა, რომ, როდესაც ის „გაიფოფრებოდა“, მაშინ მისი შეჩერება ძნელი იყო. ახლა კი, როდესაც ცოტა ამოისუნთქა ნექტარინამ, ერთი რამ მაინც შეჰხედა:

— ეგ რამდენჯერ გიბრძანებიათ, კნეინა ბატონო!

— მიბრძანებია და ამაზე ვიყავ სულ გადაგებული, მაგრამ, ზედავ, როგორ წყალში უნდა გადამიყაროს ამდენი ხნის ნაწვავ-ნადაგი და ჩემი უდიდესი სურვილები... ვაი მე უბედურს, ვაი ამ დღის მომსწრეს!

ერთი კიდევ ამოიოხრა ნექტარინამ და შემდეგ შეეკითხა:

— მაინც სად აგდია ახლა ის უბედური დღის გაჩენილი? უთუოდ ვამეხთან ეგდება... წადი, გუტატი და სულ ყურით მომიტირე აქ ის უბედურის შვილი, ის.

ამ დროს დიდ დარბაზში გუტატიმ თოლისქვამთან ერთი ახალგაზრდა გოგო შეამჩნია.

— ოო, ეს ის უნდა იყოს... ნამდვილად... უთუთიას ქალიშვილი... აი მაგას ეცოდინება ტაიას ამბავი. ტაიას ზომ მაგის ძმა მიქე უყვარს და უთუოდ მია-

კითხავდა სახლში... ძღაბო, ძღაბო, მო-
დი აქ! — შესმახა ჩელას გუტარტი.

„ძღაბი“ აივანზე გამოვიდა. თავი არ
დაუკრავს ისე ნექტარინას წინ შორი-
აზლო დადგა და გაკვირვებით შეაჩერ-
და, შემდეგ გუტარტისაც გადახედა —
ვითომ რა გნებავდათ, რაზე დამიბა-
რეთო.

გუტარტი მსუნაგად შეჩერებოდა ახ-
ლად ათქვირბულ გოგოს და უთუოდ
იზიტომ იყო, რომ ცოტა ღმობიერი
საყვედურით მიმართა:

— შენ, ძღაბი, ზრდილობა არ გის-
წავლია? რომ გამოხვედი, ქალბატონს
მუხლზე ვერ მოეხევი და გულმკერდზე
ვერ ეამბორო?

ჩელას ხმა არ ამოუღია. ამაყად შეს-
ცქეროდა მუხლზემოსახვევ ქალბატონს.
ერთხანს ნექტარინა შეაჩერდა გო-
გოს. ნექტარინას მედიდური თვალები
ჰქონდა, ლამაზი მოყვანილობის და
ჩხია, მაგრამ თითქოს სიცივე მოჰქროდა
იქიდან და საერთოდ, როდესაც ნექ-
ტარინა სხვას შეხედავდა, მუდამ ამპარ-
ტანულად გადმოხედავდა, თითქოს არ
იყარებს არავის, ვინა ხართ, თქვე ჭია-
ლეზომო!

ჩელას შავი თვალები კი სულ სხვა
გამომეტყველების იყო, არც მას ჰქონდა
ღმობიერი, თვალები, ისიც თითქოს თა-
ვის სულში არავის იყარებდა, მაგრამ
გამჰყვრეტი ჰქონდა გამოხედვა, გამჰყა-
ლავი, თითქოს უნდა, რასაც უყურებს,
თავით ბოლომდე შეისწავლოს, გაიგოს
მისი კიდე-განიო.

და აი, შეხვდნენ ერთმანეთს ამ ორი
სხვადასხვა ჰასაკისა და სხვადასხვა აღ-
ზრდის თუ წარმოშობის ადამიანთა თვა-
ლები.

ჩელა პირდაპირ შესცქეროდა, თამა-
მად, გაბედულად.

ნექტარინას ამპარტანობით საცხე
თვალებმა კი ვერ გაუძღეს ჩელას გა-
მომეტყველებას. ნექტარინას მოეჩვენა,
თითქოს მის შინაგნობაში ჩაანათეს რო-
გორილაც დიდი შუქი, და ეს სინათლე
თითქოს ვერ იგუა...

პირი გვერდზე მოიბრუნა და ტუჩ-
ამრეზილმა წარმოთქვა:

— ეჰ, ერთი შენც, გუტარტი, რა ზრდი-
ლობას თხოულობ ტურტლიანი ძღაბი-
საგანი!.. რა იცის, რა უნახავს!.. შენ ეს
მითხარი, ძღაბო, ტაია იყო თქვენსა?

„კი, ბატონო“, კინალამ წამოცდა ჩე-
ლას, მაგრამ თავი შეიკავა, თან გულთ
მოუნდა ეთქვა---„იყო, ამხანაგო“, მაგ-
რამ ალღომ უკარანახა, რომ ნექტარინა
მისი ამხანაგი არ შეიძლებოდა ყოფი-
ლიყო, და უბრალოდ უპასუხა:

— დიად, იყო.

— აა, ნირგა! * შეხედე! — სული
მოიბრუნა კნენამ და შემდეგ მაინც
ჰკითხა: ახლა სად არის ტაია?

— სადღაც წაბრძანდა.

— სად, თუ იცი?

— არ ვიცი.

— კარგი, წადი, მომშორდი... მარა
მოიცა, მოიცა! აქ რაზე მოხვედი?

— თოლისქვამთან გეახელი. კაბის
ზედაწელი ვთხოვე თარგის გამოსაჭ-
რელად...

ნექტარინას უნებლიეთ გაელიმა:

— შეხედე, კოხტაობს, ამ სააღგო-
მოდ უნდა გამოიპრანჭოს! კარგი, წადი.
მარტო რომ დარჩნენ ნექტარინა და
გუტარტი, ნექტარინამ თვალები შეა-
ნათა:

— რაღა ჭორივით მიჩერებოდი, შე
მსუნაგო, შენ...

გუტარტი შეამჩნია, რომ ქალბატონი
უკვე მომბალი იყო და... ცოტა მოიში-
ნაურა:

— ძალიან დამშვენებულა ეგ ოხრი-
შვილი, და თვალი წამართვა...

— ოჰ, შე წუწყო, შენი..

გუტარტი კიდევ უფრო გათამამდა:

— ეჰ, სულერთია, ბატონო, ვიღაცა
ბინძური ყაზახი გაათუქებს და არ
სჯობს ჩემისთანა ვაჟაკმა სიკეთე
უყოს?!

* „ნირგა“—დიდად დამამკრებელი სიტყვაა
მეგრულად, თითქოს „გლეჯკას“ უდრის, მაგ-
რამ ამაზე უარესია.

— ოჰ, შე ბილწო შენ! — და ამ „ბილწოში“ ჩააყოლა მთელი თავისი ქალური აღტყინება გუტატისადმი.

გუტატი მიხვდა, რომ ახლა კარგი დრო იყო, ლევარსი კვიზინიას განზრახვა გაეზიარებინა ნექტარინასთვის, ამიტომ უხუმარი სახე მიიღო და გაუზიარა.

პირველად ლევარსის წინადადებაზე ნექტარინა „ერთი შეხტა და შეტრიალდა“, მაგრამ, როდესაც გუტატიმ დაარწმუნა, რომ ტაია მისი განზრახვის ამსრულებლად არ გამოადგებოდა და კვიზინიას სიძორობა კი, მიუხედავად მისი წოდებისა და შთამომავლობისა, სარფიანი იყო, ნექტარინა არ იყო პრაქტიკულ ჰეკუას მოკლებული და დათანხმდა.

მხოლოდ ახლა იმან ჩააფიქრა, თუ როგორ ამოეგდო თოლისქევამის გულიდან ტაიას სიყვარული. აქამდე ხომ სულ იმას ჩასჩირინებდა თოლისქევამს — ტაიას უნდა წაგათხოვო. ჩემი ბრალია, ჩემი ბრალი თუ შეუყვარდით, ბევრი იფიქრებდა გუტატისთან, მაგრამ ბოლოს იმ აზრს დაადგა, რომ ახლავე მოლაპარაკებოდა თოლისქევამს და, რაკი ლევარსიც იჩქაროდა, ბარემ მალე გაეთავებინა ეს საქმე. ამიტომ უბრძანა გუტატის, თოლისქევამი მასთან გამოეგზავნა.

გუტატი რომ გაეცალა, ფიქრი გუტატიზე შეუდგა:

— რა ერთგული კაცია ეს გუტატი, რა ეყვანი, რა ფხიანი, ყველა აქაურებს სჯობს! კარგად ახსოვს, როგორ უბრახვდნენ, როდესაც ქმარს უღალატა და ქმრის მოურავი საყვარლად გაიჩინა. ზოგმა იმ დროს პირშიაც კი გაუბედა ვმობა, მაგრამ, აბა, რა ქმარი იყო მისი ქმარი? ერთი „ჩიჩია“, ერთი „ღვთის გლახაკი“ რალაც. მხოლოდ ასეთ ქმარს თუ გაჰყვია, ეს იმიტომ, რომ მისი მშლი, ტაიას მამა არჩილი, შეუყვარდა ახალგაზრდობისას გაგიგებით. მაგრამ, რაკი მასთან შეერთებას „რჯულებიერად“ ვერ ელირსა იმდენი იხერხა,

გვირგვლიანების ოჯახში მაინც შემოვიდა და, მიუხედავად თავისი ქმრისა, ტაიას მამას, არჩილს, სიყვარულით მაინც დაუახლოვდა. ეპა, რომ მოკლეს რუს-თათართა ომის დროს 77 — 78 წლებში ბრძოლის ველზე. მერმე აღარ გაუზარია ნექტარინას გულს, და მას შემდეგ თუ გუტატი ჰყავს, უმამაკაციად განა შეიძლებოდა გაეძლო ბუნებით ისეთ აღტყინების ქალს, როგორიც ნექტარინა იყო! გუტატი კი... ოჰ, რად არ დაუნიშნა პაემანი? ჰო, აგერ... აგერ... წითელ პარასკევს. წითელი პარასკევი ხომ უდიდეს სამარხო და სამგლოვიარო დღედ ითვლებოდა. მზაკერულად გაელიმა. დიდ ხუთშაბათს ხომ ეზიარება, მას შემდეგ რა უშავს. ასეც მოიქცევა: წითელ პარასკევს. ამაში იყო აკრძალული ხილის გემირიელობა.

გუტატიმ კარგა ხანს ეძება თოლისქევამი და შემდეგ ერთ-ერთ პატარა ოთახში მიაგნო. თოლისქევამი ოთახის კუთხეში იყო მიკუნჭული და მთელი ტანით ძიგძიგებდა, თვალებიც დაწითლებული ჰქონდა.

— რა იყო, რა მოგსვლია, თოლისქევამი, გენაცვალე?.. ტაიას ამბავი შენც გაიგე?

— აა... არ ვიცი... არაფერი არ ვიცი... — ძლივს ამოილულულა თოლისქევამმა. დამალა, რაც იცოდა, რადგან ჩელასგან დაფიცებული იყო, რომ არ ეთქვა, თუ ჩელამ ტაიას წერილი მოუტანა.

— არაფერია, არაფერი, გენაცვალე... ანდა, რად გინდა ტაიას ამბავი იცოდე... ყველაფერი კარგად იქნება.. ისეთი ბედი მოგელის, რომ... მაგრამ აგერ ქალბატონი გეტახის, და ის გეტყვის ყველაფერს... ჰო, კარგი ახლა, ცრემლები მოიწმინდე, გამხსნედი, რა გაქვს სატირალი?.. აბა, ეახელი ქალბატონს.

თოლისქევამმა, როგორც იყო, თავს ძალა დაატანა და თითქმის ბარბაცით გასწია ნექტარინასაკენ.

მას შემდეგ, რაც ტაიას წერილი წაიკითხა, კარგა ვერ იყო გარკვეული. წერილიდან მის თავში ცეცხლის ასოებით შეიჭრა ის სიტყვები, რომ ის ტაიას ვერასოდეს ვეღარ ნახავს... რომ ტაიას სიცოცხლე ბეწვზე ჰკიდია... რატომ? რისთვის? ერთს გრძნობდა მხოლოდ, რომ მისთვის ბნელდებოდა ამქვეყნად, რომ ის დიდი უბედურების პირად იყო მიმდგარი.

ჰმ... მწერს, შენს ბედს ეწიეო... რა ბედი, რის ბედი, თუ ის ტაიას არ იზნება, თუ მას ტაია არ ეყოლება?.. ან რა საქმეა, ამისთანა რაშიაღც ტაია ჩაბმულა?

ვერაფერს ვერ მიმხედარიყო, და ასე გაოგნებული მივიდა ნექტარინასთან.

ამჯერად ნექტარინა დიდი დაყვავებით შეხვდა:

— მოდი აქ, შეილო, მოდი! ერთად მოვიოხროთ გული, ერთად გამოვიტროთ ჩვენი ოდესღაც საყვარელი...

თოლისქვაში მთლად აკანკალდა.

როგორ თუ გამოვიტროთ? მოკვდა? მაშ იმიტომ მწერდა, ჩემი სიცოცხლე ბეწვზე ჰკიდიაო? მაგრამ, აბა, ყური დაეუგდო რას მელაპარაკება ქალბატონი?

— ტაიამ გიღალატა, შეილო, არ დაინდო შენი უმანკო სიყვარული... მაგრამ ჩემი ბრალია, ჩემი, მე უბედურის, მე შეგაყვარე იმ უხეიროს თავი, მე... ტაიამ გიღალატა, გაგცვალა სხვაში...

აბა, მაშ სხვაში გამცვალა?.. ოო, სწორედ ეს არის ეს „სხვა საქმეში ვარ ჩაბმული“, რომ ამბობს...

— ახლა გულიდან ამოვირეცხოთ ორივემ იმ უღირსის სიყვარული... არ არის, არ არის-მეთქი ღირსი ის შენი უმანკო სიყვარულის... სხვაში გაგცვალა, გიღალატა...

თოლისქვაში ერთი წაბარბაცდა, ნექტარინამ ხელი შეაშველა.

— მხნედ იყავ, შეილო! მე ვიცი, რა მნელია საყვარელი კაცის დაკარგვა... რომ მომკვდარიყო, ის სჯობდა, ახლა წადი ოთახში და მოისვენე. სალა-

მოს კი მოდი ჩემთან, მოხალაპარაკებელი მაქვს...

და თითქმის ძალით გაიხტა ტაია თოლისქვაში. ლევანის წინადადებაზე კი არა უთქვამს-რა ნექტარინას. უნდოდა კი ეთქვა, მაგრამ ქალს რომ გონება-დაბნეულობა შეატყო, იფიქრა, ჯერ ეს მოინელოს და შემდეგში ამაზეც დაეყოლიებო.

თოლისქვაში მიდიოდა, მაგრამ თითქოს თავის თავს არ ეკუთვნოდა. მხოლოდ ახსოვდა ნექტარინას სიტყვები: „გიღალატა“, „გაგცვალა“.

ასეა, ასე — უდასტურებდა თავის თავს თოლისქვაში. ტაიამ ყველაფერი დამიშალა, რაღაც მიკიბ-მოკიბა, ქალბატონი კი ყველაფერს მართალს მეუბნება.

თოლისქვაში თავის თავზე მდებალი წარმოდგენისა იყო.

მაშ რა გასაკვირია, რომ ტაიასაც უმჯობესი მოეჩვენა? ამას ეძახის ქალბატონი „გაგცვალას“. ო, რა ბედნიერია ის გოგო, ვინაც ტაიას ესე მოსწონებია!

უეცრად აღმოცენდა მის გონებაში მტკიცე გადაწყვეტილება.

გავიდა უკანა აივანზე. მისდა ბედად იქ აღარავინ იყო. სწრაფად ჩაირბინა ქვის ეიწრო, უხარიზო კიბე და მიაშურა იქითკენ, სადაც გურამების მორევი ეგულებოდა.

ეზოში კი კიბის ქვევით, პატარა იეროთეოსი ჯიბის დანით რომელიღაც ხეზე თავის სახელს აჭედევდა. თუმცა ეს აკრძალული ჰქონდა ბიძა ბარამისაგან, რომელსაც ხეები და მცენარეები ძალზე უყვარდა. ის ეუბნებოდა:

— შეილო იერო! ეგ ხეებიც ადამიანებივით არის, იმათაც ტკივათ, როცა ასე ვეპყრობით... იცრემლებიან კიდევ... აბა დააკვირდი!

მაგრამ იეროთეოსი ბავშვი იყო და ამისი არაფერი ესმოდა, თან ჯიუტიც.

საჩქაროდ ჩარბენილი თოლისქვაში რომ დაინახა, ბავშვის გულს როგორღაც არ ექაშნიკა და შორიახლო დაე-

დევნა. ბოლოს, რომ დაინახა, თოლის-ქვაში წყალში გადაეშვა, პირი სახლის-კენ იბრუნა და ყვარილი მორთო.

ბავშვის ყვირილზე, უფროსი ქალე-ბის გარდა, ყველა გამოვარდა, სამზა-რეულოდანაც მოსამსახურეები გამო-ცვივდნენ და თოლისქვაში დადრჩობას გადაარჩინეს.

იზ

ამ შემთხვევის შემდეგ პატარა იე-როთეოსის ხმა გაეარდა მთელს სოფელ-ში. ყველა ეფერებოდა, ყველა უა-ლერსებდა, ყველას უნდოდა რითიმე ესიამოვნებინა ბავშვისთვის: სოფ-ლელთაგან — ზოგს საღდაც საკუქნაო-ში შენახული ზამთრის ვაშლი მოჰ-ქონდა, ზოგს — იმერული ჯანჯუხი, გუტატიმ ბიჭებს სათამაშოდ მისთვის მშვილდისარი გამოაჭრევინა, ბარონე-სამ სახალათე და საშარვლე უყიდა, ბარანოვსკიამ კი თავი გამოიღვა და საკრავ მანქანაზე დაუგვირისტა. თეი-თონ ნექტარინამაც თავზე ალერსით ხელი გადაუსვა. ასე რომ, თვითონ იე-როთეოსს თავისი უკმებობა მთლად არ მიუტოვებია, მაგრამ თავისი მიუკა-რებლობა თითქოს უკუაგდო. სახეც თითქოს დაეწმინდა და მისი საუცხოო სილამაზის თვალები კიდევ უფრო გას-ხივოსნდა და აელვარდა. ახლა იერო-თეოსი უკვე დარბაზშიაც შედიოდა, ძველებურად ეზოში განიგან აღარ და-დიოდა. უფროსებს და თვით ნექტარი-ნასაც აღარ უფრთხოდა. ზოგჯერ ნარ-დის თამაშსაც გულდაგულ თვალყურს ადევნებდა. ერთხელ კიდევ ერთ პატა-რა ყუთს მიაგნო. გვერდები აჭრელებუ-ლი ჰქონდა ყვითელი ოთხკუთხიანი უჯ-რედებით, გახსნა შიგ რაღაც ოკრო-ბოკრო სპილოს ძეღის, წითელი და თეთრი ფიგურები ამოიღო და ხელით სინჯავდა. არ იცოდა, როგორ მოეხმა-რა. მაგიდაზე დააწყო არეულჩარეუ-ლად, შემდეგ ერთი წითელი ფიგურა

მეორე თეთრს მიახალა და წააქცია, თან გულით გადინახარა. ამან გააჩნა შე-მოუსწრო და ღიმილით დააქცევდა მის მეშაობას.

— არ გინდა იცოდე, ეს რა არის? — შეეკითხა ვამეხი.

იეროთეოსი შეკრთა. დარბაზში მარ-ტო იყო და არავის არ ელოდა.

ვამეხი ჩამოჯდა. რუკა გაშალა, ფი-გურები თავ-თავის ალაგას დააწყო და აუხსნა:

— ამას ქადრაკი ჰქვია ქართულად. ესენი სათამაშო კაცები არიან...

და ჩამოუთვალა სახელები. შემდეგ აუხსნა რუკის მნიშვნელობა, რომ ეს იყო ამ „კაცების“ ბრძოლის ველი. ისიც აუხსნა, თუ თამაშის ბოლო რისგან შედგებოდა. შემდეგ ფიგურათა სიარუ-ლი, მათი ფუნქციები. აუხსნა ისიც, რომ საჭიროების დროს მოწინააღმდე-გის მოკვლაც შეეძლო. თან გაეცინა:

— აი შენ, იერო, წელან კაცი კაცს რომ მიახალე და წააქციე, საიდან მოგა-ფიქრდა?

— რა ვიცი!

— ან მაინცდამაინც წითელს რომ წააქციევენ თეთრი, ეს საიდან მოი-ტანე?

— რა ვიცი... წითელი მომეწონა...

ვამეხი მიხვდა, რომ იეროთეოსს განზრახ, ან ვისიმე ჩაგონებით არაფერი არ მოუხდენია, რომ ეს იყო ბავშვის წი-თელი ფერით გატაცება, და შეაჩერდა ბავშვს. მოეწონა მისი გულუბრყვილო-ბაც და მისი სითამამეც. შემდეგ სვლე-ბით ასწავლა თამაშში და ბოლოს სათა-მაშოდაც გამოიწვია.

ვამეხის გასაკვირად, ბავშვი მშვენიე-რად გაერკვა ქადრაკის თამაშში და რამ-დენიმე ხელი რომ ჩამოათავეს, უკანასკ-ნელად ეამჩიო, ცოტა არ იყოს, შეახელ-ფეხა ბავშვმა.

ამ დროს მოუსწრეს ბარამმა, ბეგიმ და გუტატიმ და გაოცებით შეაჩერდნენ იეროთეოსს, რომელიც უკვე მეტად გა-

ბედულს და საზრისიან სვლებს აკეთებდა.

— ნიჭიერი ყოფილხარ, ბიძია, — წარმოსთქვა ბარამმა, — თუ სწავლაშიაც ამისთანა ნიჭს გამოიჩენ, შენ ბელს ძალლი არ დაჰყუდეს.

— უსათუოდ უნდა ვასწავლოთ. მე ვიცისრებ ამის ჯალალას ხომ ვინდა სწავლა? — შეეკითხა ვამეხი.

— რატომ! — მოკლედ მოსკრა იეროთეოსმა მოწიფული ვაჟკაცით. თითქოს უარს არ ამბობს შეძლებულ სიკეთეზე, მაგრამ დამადლებული კი არავისი არაფერი არ უნდაო.

გვირგვლიანებმა ერთმანეთს შეხედეს.

იეროთეოსის ღედა ხომ თითქმის მიწაზე ფეხს აღარ ადგამდა. ოთახიდან ოთახში და ყველგან თითქოს დაფრინავდა, რომ მისი შვილი უეცრად ასეთი მიღებული შეიქნა ყველასაგან.

პირველად ხომ, როდესაც თოლისქვაში მდინარიდან ცოცხალი ამოიყვანეს, კესარიას სიხარულს საზღვარი არა ჰქონდა, სულ გულში იხუტებდა, ეალერსებოდა, კოცნიდა. ეს ალერსი იეროთეოსმაც შეიფერა და შეეკითხა:

— ახლა ხომ ჩემია, ჩემი?

კესარიამ ჯერ ვერ გაიგო:

— ვინ, რა არის შენი?

— თოლისქვაში.

— ოო, შენ კი გენაცვალე, ჩემო ბიჭუნი. რასაკვირველია, შენია, შენგან დახსნილი, შენგან გადარჩენილი. დარწმუნებული ვარ, თოლისქვაში თავის ღლეში არ დაივიწყებს შენს სიკეთეს...

— პო, პო... ჩემია, ჩემი თოლისქვაში, — როგორღაც ჯიუტად იმეორებდა იეროთეოსი, მაგრამ ამისთვის კესარიას ყურადღება აღარ მიუქცევია.

დადგა დიდი ხუთშაბათი. გვირგვლიანების კარის ეკლესიას აუარებელი ხალხი მოაწყდა. საცოდავ იოსეს მარხაედნენ და მის საპირვიცემოდ იყენებდნენ მოსული სოფლელები.

წირვაზე ნექტარინა და სხვა გვირგვლიანებიც, გარდა ვამეხისა, ყველა აზიარეს. იეროთეოსი ცოტა დაეჭვებოდა. მაგრამ კესარიამ ძალით მიიყვანა თედორე მღვდელთან და, როდესაც მღვდელმა ღვინის ყლუპი და პატარა ხმიადი ჩააყლაპა, იეროთეოსი „იკყანებოდა“, მაგრამ უკმეხობა აღარ გამოუჩენია.

შემდეგ იოსეს წესი აუტეს, რაც მოხდენილი გალობით დაამწვენეს ძმებმა გვირგვლიანებმა და ჭირისუფლებმა მეგრული, გულის მომწყვლელი შემღრებული მოთქმითა და ვაი-ვიშით სასაფლაოსკენ წაასვენეს.

წირვაზე ნექტარინამ ყველანი გააკვირვა თავისი საქციელით: წადგა თუ არა საზიარებლად, უეცრად მოუბრუნდა ხალხს და ხმამალა განუცხადა:

— შეილებო, ძმებო, მომიტევეთ, თუ რამ თქვენთვის შემოიცოდნია. მოწიწებით გთხოვთ შენდობას.

ბარამმა პირველად გასცა პასუხი: „ღმერთმა შეგიღირსოს, ჩემო რძალოო!“ და ამის შემდეგ დანარჩენებიც აფუგუნდნენ:

„ღმერთმა შეგიღირსოს, ღმერთმა შეგიღირსოსო!“ ე. ი. თითქოს იმას ეუბნებოდნენ: „შეგარგოს ზიარებაო“. ეს ეკლესიის გარეთ მდგარმა გლეხებმა გაიგეს, ჩუმად ჩაიცინეს და თან ერთიმეორეს წაუჩურჩულეს: „დიდი! თათმაცი ქალა ჩვენი ქალბატონიო!“

არც წირვას და არც გასვენებას გვირგვლიანების ოჯახიდან არ დასწრებია მხოლოდ თოლისქვაში.

გადარჩენის შემდეგ ის თავის პატარა ოთახში განმარტოებული იყო და არც იქით გადიოდა და არც აქეთ უშვებდა არავის, გარდა ბილხანისა და ცოტა ხნის შემდეგ, კესარიასი. დაგმარა და მარინა ეწვივნენ ერთხელ, მაგრამ თოლისქვაში ისე დაიბრუნდნენ, რომ წინაშე, რომ ერთი ხმაც არ შეიძინეს. ამის შემდეგ კი არც ერთ

მათგანს არ შეუწყებიათ თოლისქვამი მათი სტუმრობით.

ძილხანს მხოლოდ საუზმე და სადილი მოჰქონდა მასთან, რასაც, პირველ ხანებში მაინც, თოლისქვამი თითქმის არ ეტანებოდა, ისე იყო გაოგნებული. თანდათან ძილხანი ისე უხერხებდა, რომ აღერსით და ნოფერებით პურადღებას ისევ შეაჩვია. სხვა არაფერზე ელაპარაკებოდა ძილხანი, არაფერს უხსენებდა, ტაიაზე ზომ სულ კრინტსაც არ ძრავდა, ისე იყო დარიგებული ნექტარინასაგან. ის ისე ეპყრობოდა, როგორაც მძიმე ავადმყოფობისაგან მორჩენაში შესულ ადამიანს. ზოგჯერ რაიმე მოკლე ზღაპარს თუ ეტყოდა, ან რაიმე ძველ სახუმარო მეგრულ შაირს, და იმასაც მალე შეწყვეტდა, რადგან ატყობდა, რომ თოლისქვამი მას ყურს არ უგდებდა. ძილხანი ატყობდა, რომ თოლისქვამი ყურს არ უგდებდა, მაგრამ იმასაც ამჩნევდა, რომ არც თუ რამე სხვაზე ფიქრობდა. თითქოს თავი გამოცალიერებული აქესო. უაზრო გამომეტყველება, გამოშტერებული თვალეზი. ეს ყველაფერი ძალიან აწინებდა ძილხანს და ამ შიშს უზიარებდა ნექტარინას, მაგრამ ნექტარინა ამშვიდებდა: „არაფერია, არ შეიშლება, შენ მხოლოდ ეცადე ჰამოს როგორმე, განსაკუთრებით იძინოს, რაც შეიძლება მეტი იძინოსო“. მაგრამ თოლისქვამს ერთხანს არც ძილი ჰქონდა ხეირიანი. მიწვებოდა, თვალს მილულავდა, მაგრამ უეცრად წამოხტებოდა და თვალზე გაშტერებული მიაჩერდებოდა ერთ წერტილს და ასე იყო გარინდული დიდხანს, სანამ ერთხელ კესარია არ ეწვია.

კესარიისგან თოლისქვამის ნახვა არ ეამა ნექტარინას, გაუწყრა კიდეცა ძილხანს, „როგორ შეუშვიო?“ მაგრამ ძილხანმა თავი იმითი გაიმართლა, რომ დიდად შემეხეწა—„შემიშვი, რა არის, ენასო ერთი ჩემი შვილისგან დახსნი-

ლი, ჩემი შვილისგან გადარჩენილი ადამიანი, ო, მე კი ვენაცვალე იმასო“, — და მართლაც შეეშვი. მაგრამ ვის ენაცვლებოდა კესარია: თოლისქვამს თუ თავის ვაჟს... რა უცნაური სახელი ჰქვია! ვერც კი გამომითქვამს... ვერ გავიგე, მაგრამ შემეცოდა და შევუშვიო. მას შემდეგ ყოველდღე შედის, და უნდა მოგახსენო, რომ თოლისქვამსაც უკვე, მეტ ხანს სძინავს და მეტი დამშვიდებაც ეტყობა.

— ჰო თუ აგრეა, მაშინ იაროს! ვინც და რაც მოუხდება თოლისქვამს, ის უნდა გაეკეთოთ, — ბრძანა ნექტარინამ. თან გულში გაიფიქრა: ჩემს საქმეს აკეთებს კესარია, მე არ დამივალდება ისე და... ძალიან მშვენიერი. ასე თუ წავიდა საქმე, მაშინ გათხოვებაზეც მალე დავითანხმებ... და გადაწყვიტა, ამ ორ დღეში მოლაპარაკებოდა თოლისქვამს.

თოლისქვამი ისევ თავის ოთახში იჯდა ჩვეულებისამებრ. ერთ წერტილზე იყო მიჩერებული. ძილხანმა ეს არის აულაგა სუფრა და გავიდა, ჯარი ღრიჭოდ დარჩა, არ ჩაუქეტავს ჩვეულებისამებრ.

კარებთან იეროთეოსმა გამოიარა. შეიხება და თოლისქვამი მარტო რომ დაინახა, ველარ მოითმინა, — თუმცა მასაც აკრძალული ჰქონდა აქ შესვლა, მაინც შევიდა. თოლისქვამს არავითარი ყურადღება არ მიუქცევია. მაშინ იეროთეოსი თოლისქვამს ფეხაკრებით მიეპარა და ორივე მხრებზე ხელი დაადო. თოლისქვამმა ოდნავ შეჰკივლა, მაგრამ ბავშვი რომ დაინახა, თითქოს გონერას მოეგო, სათნოდ გაუღიმა, იეროთეოსი კი პირისკენ მიუბრუნდა, ხელი ლოყებში ჩააელო, თვალებში ჩახედა და ოათქოს ხმაც ჩაეხლიჩაო, ისე ჩასძახა:

— ახლა ჩემი ხარ, ჩემი თოლისქვამო!

და დაუწყო კოცნა მთელს პირბახეზე.

თოლისქვამს კოცნით არ უპასუხა, მაგრამ თავზე კი ალერსით ხელი გადაუსვა.

იეროთეოსი კი აღარ შორდებოდა, ბავშვური თავწართმევით განაგრძობდა კოცნას. თოლისქვამი შეწუხდა და წამოდგა, მაგრამ იეროთეოსი კისერზე ჩამოკიდებული თან აჰყვა და არ მოშორდა.

— კარგი, ნუ მეზღვარძენები, თუ გიყვარდე! — და ძალით დააპირა ბავშვის მკლავების ჩამოშორება თოლისქვამმა, მაგრამ ვერ მოახერხა, კიდილი გამოუვიდა და ამ კიდილში ფეხი დაუცდა და ტახტზე წაიქცა. მას თან მიჰყვა იეროთეოსი, რომელმაც ახლა კიდევ უფრო გაშმაგებით უწყო ლოშნა. თოლისქვამი გაოცებული იყო: ეს არ ჰგავდა ბავშვურ ალერსს. ეს იყო უფრო ენმორეული, გაჯიუტებული საქციელი პატარა მზეცისა. თითქოს ფინია ძალღმა სანუკვარი რამ ძვალი იშოვნა გამოსახრელად, ვერ ერევა და უნდა კი რომ გამოლრნას.

თოლისქვამს სული ეხუთებოდა. ისე იყო ტახტზე დაკრული და ბავშვისაგან ისე შევიწროვებული, რომ მოძრაობა არა ჰქონდა და არ იცოდა რა ემოქმედა. ბოლოს მოისაზრა: უკბინოს?

ამ დროს გარედან მოისმა კესარიას ხმა:

— იეროთეოს, სადა ხარ, გენაცვალოს ჩემი თავი? იერო, იერო!

ბავშვი თითქოს გონს მოაგო დედის შეძახილმა და წელსზე მოეშვა თოლისქვამს. თოლისქვამმაც შეება იგრძნო და შესძახა:

— კესარია ბატონო, კესარია!

კესარია თოლისქვამთან შევიდა თუ არა, იეროთეოსი სულ ჩამოშორდა „გასაუბრებელ“ — თოლისქვამს და განზე გადგა.

კესარიამ კი თითქოს გაიოცა.

— ოო, შენ აქ ყოფილხარ, იერო?..

ოო, რომ იცოდე, თოლისქვამი, როგორ უყვარხარ!..

თოლისქვამმა ღრმად ამოიოხრა:

— ვიცი, კინალამ დამალჩო!

— ჰოო, ეგ აგრე იცის, გენაცვალე მე მაგას! მეც როდესაც მეალერსებო, ისეთი ჟინი მოუვლის ზოლმე, ძლივ-ძლივობით ვიშორებ... შენ რა? ძალიან შეგაწუხა? რად იცი, ბიჭო, კაცის ასეთი გაწვალბა?.. ისე, შენ ხომ ახლა კარგადა ხარ, თოლისქვამი?

თოლისქვამმა არაფერი არ უპასუხა, მხოლოდ მწარედ გაელიმა. კესარიამ შეამჩნია, რომ თოლისქვამს ახლა მართობა ერჩია, თავის ვაჟს ხელი ჩაავლო და ორივენი გავიდნენ ოთახიდან. იეროთეოსმა მაშინვე მოძებნა გუტატის ნაჩუქარი მშვილდ-ისარი და ეზოში ბელურებს სროლა დაუწყო.

თოლისქვამი მართო დარჩა თუ არა, კვლავ ფიქრებს მიეცა. ახლა თავი გამოცარიელებული არა ჰქონდა. ფიქრები ხტოდნენ წაღმა-უკუღმა, თითქოს შეტბორებული მდინარე ეხეთქება ნაპირებს და გამოსავალი ვერ უპოვიაო, — თუმცა ბოლოს საღმე გადახეთქავს! აქ კი თოლისქვამის ფიქრებში გამოსავალი არ ჩანდა. მაინცდამაინც ფიქრი სულ ტაიას გარშემო ტრიალებდა.

ჰოო, განა ღირს უმისოდ თოლისქვამის ცხოვრება? რა ქნას, რა? თავის სიცოცხლის მოსპობა უნდოდა, არ მოუხერხდა... ო, საიდან გაჩნდა ის კუზიანი ბავშვი?.. რად გადაარჩინა? ან ახლა... ჰმ, როგორ გაგიყვებით ეალერსებოდა! საზიზღარი... — სიძულვილი იგრძნო იეროთეოსისადმი... ორმაგად: გადარჩენისა და გიჟური საქციელისათვის... — ტაია კი სად არის? სად წავიდა, სად დაეკარგა. ვინ იცის, შეიძლება ახლა ბედნიერებას გრძნობს მის საყვარელთან... — გააყენალა... — რა ჰქნას, რა? რად უნდა სიცოცხლე? რა მიზანი აქვს? ვის რად უნდა, რაში გამოადგება მისი თავი?

ვერაფერი მოიგონა. ბოლოს კი უც-რად თავში გაუელვა ერთმა მოსაზრებამ და იმ დასკვნამდე მივიდა, მთელი თავი-სი სიცოცხლე შესწიროს ნექტარინას სამსახურს... ეგ ხომ მაინცაღამინეც მა-გის კეთილისმყოფელია... სამაგიერო უნდა გადაუხადოს, ემსახუროს... აგერ ძილხანიც ხომ მისი ერთგულია. ესეც ეგეთივე ერთგული იქნება...

ამ აზრს დაადგა. არ იტყვის, რომ ამან დამშვიდა, მაგრამ სხვა გამოსავალი არ იყო. „მაგას შევწირავ თავს, რასაც მიბრძანებს, ყველაფერს ავუსრულებ!“ ეს იყო და ეს ნამდვილი და მიზანშეწო-ნილი. თუმცა ჯიუტობდა კიდევ სხვა ფიქრით: ეს რა ცხოვრება იქნება, ეს ხომ მხოლოდ ძაღლის ერთგულებას ემსგავსება! არა, არა სხვა გამოსავალი არ არის, არა... თავის მოკვლა?... ამას გახსენებაზე გააზანზარა, კარგად გაზ-სენდა, როდესაც გურძემიაში გადავარ-და, ერთ წუთას როგორ დაენანა თავის სიცოცხლე. ის კი არა, პირველხანად ერთი გაიბრძოლა კიდევაც, ზვირთებს შეებრძოლა, აღარ უნდოდა დაღრჩობა. მაგრამ ის იყო მოეშველნენ... არა, არა თავს ვეღარ მოიკლავს... ისევ ნექტარი-ნას სამსახური... ოო, როგორი „გუ-ლის გავლა“ იქნება ნექტარინასათვის... და ახლა ამას ჩაუკვირდა, თუ როგორი და რა მასიამონებელი გახდება თავის კეთილისმყოფელის.

ამაზე საბოლოოდ შეჩერდა და უც-ნაური! თითქოს სრულიად წაერთვა სულიერი ძალ-ღონე, თავისი აღარაფე-რი აღარ გააჩნდა.

წამოდგა ლოგინიდან. ოთახში გაიარ-გამოიარა. პატარა სარკეს მოჰკრა თვა-ლი, ჩაიხედა. გამხდარი, გატანჯული, ფერმიხდილი სახე დაინახა. იქვე ჩა-მოჯდა სკამზე და აქვითინდა: თავის-თავს თუ ეთხოვებოდა.

— რა დაგეშართა? კიდევ ტირი?

ამის გაგონებაზე უეცრად წამოხტა

თოლისქვაში. ნექტარინას ხმა იყო. დღეს პირველად შემოვიდა მასთან ნექტარინა. გადარჩენის შემდეგ ხომ ჯერ სულ არ ენახა ეს მისი კეთილის-მყოფელი, ამიერიდან მისი მბრძანებე-ლი. ახლა კი აი დადგა დრო და თო-ლისქვაშიც დაელოდა ბრძანებას. მაგ-რამ ნექტარინამ ბრძანების მაგივრად ხელი მოხვია და შუბლზე აკოცა.

ეს პირველი კოცნა იყო ნექტარინა-საგან. ამან ცოტა გააკვირვა, მაგრამ ცოტა დაუმა კიდევაც. შემდეგ ნექტა-რინა ტახტზე ჩამოჯდა, თოლისქვაშიც გვერდით მოისვა და ასეთი საუბარი გაუბა:

— კარგად ვიცი ახლა, რა გუნება-ზეც იქნები, ჩემო შვილო. მე ხომ... მას შემდეგ... — არა თქვა რის შემდეგ — მე ხომ არ მინახავხარ... აი, ცოტათი გამხდარხარ, ფერი მიგხდია კიდევ... ეს არც არის გასაკვირი, მაგრამ დროები-თია. საყვარელი კაცის დაკარგვა, კარ-გად ვიცი, როგორი ძნელიც არის... გა-მოშიცდილა... მაგრამ... თავი არ მომიკ-ლავს!.. შენც, — შეჩერდა. განაგრძო: — შენც მაგისთანა სისულელე თავის დღე-ში არ უნდა ჩაიდინო! ჰა, ჰა! შე საძა-გელო, შენ! — და აქ ნექტარინამ ოდნავ ყური აუწია, — თუმცა ამისთანა შენ აღარაფერი მოგელის... მხოლოდ ეს კი უნდა იცოდეს: რაც არ უნდა შეგხედეს, კარგად დაიხსოვ, თვითმკლე-ლობას არასოდეს არ უნდა მიმართო... სხვა არა იყოს-რა, ჩვენი რჯული გვიშ-ლის თვითმკვლელობას... მერე კიდევ სიცოცხლეს რა სჯობს? არაფერი მერწ-მუნე... მაგრამ ამას დავეთხოვოთ... ჰო-და, ახლა შენ პატარა აღარ ხარ, შენ თავზე უნდა იფიქრო... პატრონი გინ-და... მე ყოველთვის ვეღარ გამოგად-გები... ბებერი ვარ...

სიტყვა „ბებერიზე“ თოლისქვაში გულმკერდში ჩაეხვია ნექტარინას და შემდეგ ხელზე აკოცა. ნექტარინა მიხე-

და, რომ ეს გულწრფელი მოფერება იყო, მაინც უთხრა:

— არა, ეს მართალია, მაგრამ შენ ხომ დამიჯერებ, რასაც გეტყვი...

— როგორ არ დამიჯერებ... — სუსტა ღიმილით შეაგება თოლისქვამმა. მოინდომა თავისი გადაწყვეტილება გაეზიარებინა, მაგრამ არ დასცალდა. ნექტარინამ შეუვალად განუცხადა:

— უნდა გათხოვდე, თოლისქვამ...

თოლისქვამმა კინაღამ მოაკივლა. ყველაფერს მოელოდა, ამას კი არა.

ნექტარინა კი არ უსვენებდა:

— ღიად, უნდა გათხოვდე და ბედნიერი ქალი გახდე... შენ შენ ბედს უნდა ეწიო, შეილო!

აჰ, ამასვე არ წერდა ტაია? მერმე და რატომ ფიქრობენ ასე ერთნაირად სულ სხვადასხვა ხასიათის ბიოლა და მახლისწული? ამან სულ დააბნია.

ნექტარინა განაგრძობდა:

— მე კი შენთვის უკვე ამორჩეული მყავს საქმრო... დედოფალივით შეგინახავს, ცივ ნიავს არ მოგაკარებს...

თოლისქვამმა გაბედა:

— მე შენთან მინდა, ბატონო...

— ჩემთანაც იქნები... ხან ჩემთან, ხან მე შენთან... დასაკარგავად კი არ მყავხარ განწირული... მართალია, ქალაქში იცხოვრებ, კიდევ უფრო განათლებული ცხოვრება გექნება, რას არ მოისურვებ, რომ არ აგისრულდეს... ბედნიერი იქნები, ბედნიერი, გენაცვა, ლევარსი კეიზინიას ხელში.

— ლევარსი? — მისდაუნებურად წამოცდა თოლისქვამს. ნექტარინამ შეატყუო, თუ რამდენი ზიზღი ჩააყოლა ამ სახელს თოლისქვამმა.

— მესმის, შენ ახლა ის გეზიზღება კიდევაც...

თოლისქვამს უნებურად გაეცინა. გაახსენდა, რომ ერთ-ერთ საღამოს უცხოელ სტუმრებთან ერთად ლევარსიც აცუკვეს, მგონი კადრილში და... რა უხეიროდ „დაჩინდრიკობდა“ თავის მაუღის ჩოხით და მოოქერილი ვერცხლის ქილებით, რა უშნო სანახავი იყო.

— რა გაცინებს? კი! ახლა მაინც დამაინც დიდ სილამაზეს ვერ დავიწყებ, მაგრამ ისე ვაქცევდი მღვდართა ჰკეიანი და ეს დიდი საქმეა, სიმდიდრე დიდი ღონეა, შეილო, ამ ცხოვრებაში. შენ რომ ახლა ის არ გიყვარს და არც შეიძლება რომ გიყვარდეს, ეს ცხადია... ის კი არა გეზიზღება, მაგრამ შენისთანა თბოლი ქალისათვის შესამჩნევი ქმარი იქნება...

თოლისქვამის გონება ისევ ქაოსმა მოიცვა. ვერაფერში ვერ გარკვეულიყო. ნექტარინა კვლავ არიგებდა. შემდეგ თავის ცხოვრებიდანაც მოუყვა:

— აი მეც საწყალი სამსონი არ მიყვარდა, ისე გავყევი ცოლად, მაგრამ, ხომ ხედავ, რა ბედნიერი ქალიც გავხდი. თუ ვინმეა წარჩინებული ჩვენს არემარეზე, მეცა ვარ. შენც ასე იქნები, შეილო...

და აქ კიდევ მოეხვია, თავზე ხელი გადაუსვა, თმები თავისებურად გაუსწორა, შემდეგ თვალებში ჩახედა და ამოუკოცა კიდევაც. მართლაც რომ „თათმაიცი“ ქალი იყო ნექტარინა, როდესაც კი ამას მოისურვებდა, თორემ ისე ყველამ იცოდა, რომ ნექტარინასაგან არავინ იყო ჩვეული ასეთ ალერსს, განსაკუთრებით თოლისქვამი. მასაც ახლა სადღაც შორეულად აკვირებდა კიდევაც ნექტარინას საქციელი, მაგრამ თითქმის შექანიკურად ნებდებოდა ამ ალერსს, ამ დარიგებას, შეგონებას და სრულიად არა ჰქონდა განვერტეილი, თუ რას მოუტანდა მას ნექტარინასაგან შეთავაზებული ცხოვრება, თითქმის კარგად არც კი იცოდა ამ საქმის კიდევან, მაგრამ ბოლოს მაინც დაეთანხმა თავის კეთილისმყოფელს:

— როგორც შენ მიბრძანებ, ბატონო!

ნექტარინა გამარჯვებულივით გამოვიდა თოლისქვამისაგან.

ახლა თავში სულ სხვა აზრი უტრიალებდა, მით უფრო დღეს გაიგო, რომ ტაია უკვე წასულიყო ბერთემიდან. არც ნახვა, არც მოკითხვა, არც ამბის

გაგებინება. არა, ნამდვილად ხელიდან წასულია ის ბიჭი... მართალს ამბობს გუტატი: „სახეწო აღარ არის. ჰოდა, ჯანაბამდინაც გზა ჰქონია! ნექტარინა მაინც თავს არ დაანებებს თავის განზრახვას. მაიორატი მაინც უნდა შექმნას: ჯერ მთლიანად ბერთეში ხომ გვირგვლიანებისაა, ერთი ორი შემოსახლებული აზნაურის სახსენებელიც არაა და გლეხობა სულ ამათი ნაყმევია, გვირგვლიანების მიწა-წყალზე ცხოვრობენ; ახლა უშაფათსა და ლეძამეშაიაც აქვთ მამულები. ახლა ხიზნები სხვადასხვა ალაგას, სხვადასხვა სოფელში... რა თქმა უნდა, შესაძლებელია მამულის შერგავლება... მიწის მზომელიც მოდის ამ გაზაფხულზე. ჩემი მამულები და გუტატიც მარწყმუნებს, რომ ყველა მიწა ჩვენ შეგვიძლია მივიზომოთ, ან როგორ ამბობენ... ჰო, შემოვიკორწოთო... ახალი სიტყვაა რაღაც... მაშასადამე, ამას არაფერი წინ აღარ დაუდგება. ტაია აღარ არის? ბეგი ხომ არის, აგერ, უცოლოა, ვაჟკაცად რა უჭირს, ისეა ცოტა ქარაფშუტა, მაგრამ დიდი მამულის ქონება და აღინჯებს, სახელს და გავლენას მოუპოვებს, ვინ იცის, შეიძლება თავის დროზე ვეზდის მარშლადაც აირჩიონ... ჰო, ტაიას წილი მამული?... ჰა, ჰა! ტაია ისეთი გაქსუებული შეიქმნა, რომ... ვინ მითხრა?... ბენოიასთვის სახარჯო ფული გამოურთმევია და ისე წასულა... სულელი, სულელი! მაგისტანა კაცი თავის წილს ნიახურის ფასად შეახსნის ბეგის... ასე, ასე! ჩემი არჩილის ხსოვნას მაინც უკვდავს გავხდი...

ამ ფიქრებმა გაიტაცა ნექტარინა, თან მეტად აღფრთოვანებულიც შეიქნა, რომ ასე კარგა მოისაზრა თავის ოჯახის საშინაო საქმე და თოლისქვამის ბედიც ასე სასიკეთოდ შეატრიალა. სწორედ ამ დროს მოახსენეს — ბარამი და ბეგი გეახლათ და პირადად თქვენთან სურთ მოლაპარაკება.

ნექტარინამაც მამულები თავის საკუთარ ოთახში მიიღო და უბრძანა, რომ

სხვა არავინ შემოსულიყო, გუტატის გარდა, მაგრამ, როცა გადგო, რომ გუტატი უშაფათს წასულიყო, ჩიზნებთან მოსალაპარაკებლად, მიმართა თავის მამულებს:

— როდის მოელება ბოლო ამ ჩვენი ხიზნების საქმეს?... გადაეყვით თან...

— ხიზნების საქმე უკვე გათავებულა, კენიანა ბატონო. როგორც მოგახსენეთ, ზემლემერი გადაწყვეტს მაგ საკითხს, — აუხსნა ბარამმა.

— ჰო, ეგ კი მითხარით და მეც მაგის იმედით ვარ, მაგრამ ასე კია ვითომ?

— ასეა, ასე, რასაკვირველია. ხემწიფემ გამოუშვა ახალი კანონი და მამულების გამოჯენაზეა ახლა ყველაფერი დამოკიდებული...

— კარგია, კაი დაგეზარათო, ჩემო ბარამ, მაგრამ გადაეყვით კი... ნეტავი თუ გიანგარიშიათ, რა ფული დაგვიჯდა ხიზნების საქმის წარმოება ამ სუდედში თუ სენატში და სხვაგან, მე რომ თქვენს ოჯახში შემოვედი რძლად, მაშინ საცოდავი თქვენი ძმა, არჩილი თაოსნობდა ხიზნების საქმის წარმოებას სასამართლოებში, მერე თქვენ ყველანი, საწყალი ჩემი ქმარიც. აქამდის კი ხარჯის გარდა არაფერი არ მოგესელა...

— ახლა, ახლა, ჩემო რძალო, მაგას უკვე ბოლო მოელება და მაგაზე ნულა ნაღვლობ, მხოლოდ მე და ბეგი ახლა სულ სხვა საქმეზე გვახელით.

ნექტარინამ ორივე მამული გამომცდელი თვალთ შეათვალიერა, თითქოს ახლა უნდა, უფრო დაკვირვებით შეისწავლოს მათი სახეო. ორთავე მართლა კარგი სანახავი იყო: ბარამი უფრო ზანდაზმული, თეთრწვერა, მწყაზარი სახის ადამიანი, ბეგი ბევრად უფრო ახალგაზრდა, მეტად სანდომიანი, კოხტა წვერულვაშიანი, რაც კიდევ მეტ იერს აძლევდა მის გარეგნობას. ორივე, მხარბეკიანი, მოყვანილი, ზომიერი სიმაღლის ვაჟკაცები. თვალები კი ორივეს თითქოს ერთნაირი სილამაზის, გვირ-

გვილიანების თვალები ჰქონდათ. თან ორივეს შეენოდა ჩოხა-ახალუხი, ბარამს ცოტა უფრო სრული და ხანდაზმული ადამიანის შესაფერი, ბეგის კი — გამოწყებილი, წელში გამოჭირებული.

ნექტარინა უფრო ბეგის მიაჩერდა და გულში გაუღელვა: „არა, ივარგებს, ივარგებს!“ შემდეგ თავის გუნებაში ბეგის საცოლეს დაუწყა ძებნა: ვინ, ვინ? მისმა ხსოვნამ უცბად მოაფათურა ახლომასლო თავადების ოჯახები, მაგრამ ფიქრი არც ერთზე არ შეუჩერდა. შემდეგ უეცრად: აგერ, ის რუსის ქალი რომ მოიყვანა ჩემმა დამ, კარგი შეძლებულიც ყოფილა, დიდი ოჯახის შვილიც, გავლენიანი ოჯახის, ამას რაღა აჯობებს და... გაიტაცა სიჩქერემ.

ამასობაში მასლები უცდიდნენ — ნებას დაგვრთავს თუ არა მოსახსენებელი მოეახსენოთო. ცოტა ხნის შემდეგ ჰკადრეს:

— მოგახსენოთ?

ნექტარინა თითქოს გამოერკვა თავის ფიქრებისაგან და უთხრა: „მიბრძანეთო“. ბარამმა დაიწყო:

— ჩვენ ის გვინდოდა გვეთქვა, რომ, აგერ, ჩვენი კესარია რომ არის, მისი ვაჟი...

ნექტარინამ მრისხანე სახე მიიღო და არ დაზოგა:

— რომელი, ჰეას ნატრიკვალი?

— მაგას რატომ იკადრებ, ნექტარინა-ბატონო! რაღა დროს ეგ არი... ქვეყანას უკვე გადაავიწყდა ეგ ამბავი... კესარია კი ჩვენი ღვიძლი დაა, ჩვენი სისხლი და ზორცი...

— შერე და რა გნებავთ?

— რა და ის ბიჭი ნიჭიერი მოჩანს... ცოდვია, რომ უსწავლელი დარჩეს...

— შერე და შე რა უნდა ვქნა?

— შენ მარტო რას იზამ? აი ჩვენ ყველამ... აი ახლა ქუთაისში რომ ჩავალთ და უცხოელებისაგან ფულს ავიღებთ, ცოტაოდენი გადავდოთ ამ ბიჭის სასარგებლოდ...

— ვაი, რა კეთილი გულის ბრძანებები, ბარამ... შენ ის გირჩევნია, შენს

ტყეში რომ ხარ შეყვარებული, იმას მოუარო...

— დამცინი, კნენია? თუმცა შენგან ამას მიჩვეული ვარ, მაგრამ ამას დავეთხოვოთ! ტყე ტყედ იყოს, ადამიანზე ზრუნვა კი გვმართებს, ისიც ჩვენი ანზე...

ამაზე ნექტარინას უნდოდა ბევრი რამ ეთქვა, მაგრამ არ მოინდომა თავისიანებაში ამ სადღესასწაულოდ დამოკიდებულების გამწვავება, მერმე კიდევ არსებითად ამქამად კარგ გუნებაზე იყო და მხოლოდ ბეგის მიმართა:

— ბეგი, შენ რა აზრისა ხარ?

— მე, ბატონო... პირველხანად არც მე ვიყავი თანახმა... გახსოვს, ჰეას გულისთვის ჩემი მართახით როგორ გავროზგე კესარია? თუმცა ჩემი და იყო, მაგრამ არ დავინდე... მხოლოდ შემდეგ, როცა გავიდა ხანი, ვამი... ვამეხმაც შემოგვირიგა და ახლაც, როცა ამბობენ — ბავშვი ნიჭიერიო, მართლაცდა რას ვერჩით... ჩვენ კი არა, უცხო ქალმა, ჩვენმა სტუმარმა, რიბინინამ მიოჩნია, ახლა რომ ფულს აიღებთ, ერთი წილი მაგ ბავშვის აღსაზრდელად გადასდეთო...

— რიბინინამ? — ერთი მზაკრულად შეხედა ნექტარინამ და, თითქოს კმაყოფილებით, ოდნავ ჩაიღიმა. — ოო, რიბინინა ჰკვიანი ქალია...

— ჩვენც ახლა იმიტომ მოგმართეთ... — კვლავ ბარამი ჩაერია საუბარში, — რომ დღესასწაულები იწყება, აღდგომები, ახლა სტუმრები... სალაპარაკოდ აღარ გვეცლება, მერმე, მგონია, ბანძაში აპირებ სამკვენიერებოდ წასვლას.

— კი, ვაპირებ... ჩემს დეიდაშვილს მართას რომ არ ვეწვიო, ხომ ამიკლებს და ამაწიოკებს, ჰა, ჰა!

— რასაკვირველია, ჩემო რძალო, ჩვენც გეახლებით. ბარონესა და დაგმარაც ხომ წამოვლენ?

— რიბინინაც აპირებს... — ჩაურთო ბეგმ.

ნექტარინამ კვლავ შეხედა ბეგის და კვლავ კმაყოფილების ღიმილმა გადაუარა სახეზე.

— რაღა თქმა უნდა, აბა აქ ხომ არ დარჩება! — თქვა ბარამმა. — ჰოდა, ამიტომ ახლა ვარჩიეთ მოლაპარაკება.

— რა მოლაპარაკება, რა! — ცოტა გააქიანურა ნექტარინამ. — მართალი გითხრათ, დღემდე მე ძაან ნაწყენი ვარ კესარიანზე. საქვეყნოდ თავი მოგვჭრა, დიდი ოტიეს ოჯახი შეარცხვინა და გააბაზა...

ამაზე ბარამმა გულში გაიფიქრა: შენ კი ნაყლები გეიყავი? ჯერ იყო და მაშლთან სამარცხვინო კავშირი დაიჭირე, ახლა და მოურავი საყვარლად გყავს... ეს ვითომ ნაყლები თავის მოჭრა, მთელმა ქვეყანამ რომ იცის, იმისთანა, მაგრამ ამაზე არაფერი არა თქვა. სულ ერთია, უსიამოვნების მეტი ამას სხვა არაფერი შეეძლო მოეტანა.

ნექტარინა კი განაგრძობდა:

— ერთი კი მართალია, ბავშვს რას ვერჩიით... ახლა კიდევ ყველას მოგინდომებიათ, თვითონ სტუმარ ქალსაც კი, — კვლავ შეხედა ბეგის, — მე... ჩემი მხრით ერთ ხუთას მანეთს გავიღებ...

მაზლები ჩუმად იყვნენ.

— რაა, ცოტაა თუ?... არა, ჩემო ძმებო, არა! გასაფანტავი ფული მე არა მაქვს...

— ერთი რამეა კიდევ, — ცოტა დაყოვნების შემდეგ წარმოთქვა ბარამმა: — აი ახლა ზემღემერი რომ მოდის, გვინდა იმ ბავშვსაც მიუზღომოთ პატარა სამოსახლო და შენი თანხმობაა საჭირო, ნექტარინა!

აქ კი აიმჩიზა კნეინა-ბატონი:

— როგორ? ახლა გინდათ ჩვენი მომჯაყებული კესარია აქ შემომისახლოთ?

— მაგას რატომ იტყვი, ბატონო? მომჯაყებული იყო, თუ რაც იყო, მორჩა, გათავდა... ახლა რა, კესარია თუ გემსახურება, თუ არა ისე რას დაგიშვებს?..

— კაია, კაი, მამაშენი ნუ წაგოწყდება!.. თქვენი და კია, მარა თქვენ ჯერ იცნობთ კესარიას... ფულს რატომ იტყვი, სულ ამბუტუტებს აქაურობას, მთელს სოფელს არეუ-დარევს...

— აბა მაგას რატომ ბრძანებ, ნექტარინა? — მაინც დინჯობდა ბარამი. — რა შეუძლია საწყალ კესარიას ამდენი და... ისიც თქვენს წინააღმდეგ?

— შენ რას იტყვი, ბეგი, ა?

ბეგიმ მხრები აიჩეჩა, თითქოს არ ვიცოდა ვთქვაო, მაგრამ მის მაგივრად ბარამმა გასცა პასუხი:

— ამის შესახებ არც ბეგია მაინცადამაინც თანახმა, მარა... ეს საქმე უთუოდ უნდა გადაკეთოთ. — ეს „გადაკეთოთო“ კი ისე შეუვალად თქვა ბარამმა, რომ ნექტარინა აღარ გაუჯიუტდა და ეს წამოთქვა:

— თქვენ როგორც გნებავთ, ბატონებო, თქვენი ფარდიდან მიუზღომეთ, თუ გნებავთ, სამოსახლო და მე კი ნურას უქაცრავად... მე ერთ გოჯ მიწასაც კი არ დავთმობ კესარიას ნაბუშარიანთის...

მძიმე სიჩუმე ჩამოვარდა, მაგრამ ნექტარინამ ერთი მაგრა სული ამოითქვა და მოჰყვა:

— ანდა, თქვენ დალოცვილებო, ასე რომ აწიწილავებთ თქვენს მამულს, როგორ? მე ანგარიშს აღარ მიწევთ? დიდი ხანია თქვენ ჩემი განზრახვა იცით, რომ, რაკი ჩვენ ყველანი უშვილოები ვიყავით და ჩვენ ბარბაზე მარტო ის შერცხვენილი ტაია იყო, მეგონა, ჩვენი მემკვიდრე, ამის წინააღმდეგი არც თქვენ იყავით. ამიტომ ვფიქრობდი, რომ ყველა ჩვენი მამულისაგან ერთი დიდი საპატრონო გამეჩინა, აი რუსების პომეშჩიკებს რომ აქვთ, იმისთანა, და მინდოდა მაიორატი გამომეთხოვა იმპერატორისათვის. მარა ახლა რა? ტაიამ ყელი გამომჭრა და რაღაცა სულ სხვა უბედურ გზას დაადგა, ეტყობა. მარა თქვენ კარგად იცით, რომ მე ასე ახირებულად ჩემს განზრახულს არ დავთმობ... ამიტომ ახლა ამ

გზას დაედევნა: ტაია აღარ არი, აღარ არი, ჯანდაბას მისი თავი, მარა თქვენ აქ არ მყავხართ! ერთი კია: ვამეხი ამ საქმისთვის არ გამოდგება, სულ სხვანაირი აზრის კაცია და, ამას გარდა, უფლება აყრილიც... შენ ხარ, ჩემო ბარამ და... ნუ გეწყინება, არც შენ ხარ ამ საქმისათვის გამოსადეგი. ხანშიაც ხარ შესული და, არა მგონია, ახლა შენ ცოლი შეირთო.

ბარამმა სათნოდ გაიღიმა და უარის ნიშნად თავი გაიქნია.

— მაშასადამე, დაგვრჩა ბეგი...

ბეგი შეინძრა, იგრძნო, რომ ნექტარინა რაღაც კარგს უმზადებდა, და ჩოხის კალთაზე კოხტა ხანჯალი სიამოვნებით გაისწორა. თან სულ სმენად იქცა, რას იტყვის ნექტარინაო. ნექტარინა ამბობდა:

— ბეგი კარგი ვაჟკაცია, ცოტა ქართულტა რომ არ იყოს, კიდეც უკეთესი იქნება...

„ქართულტობაზე“ ბეგის შემცოდებეშვიდით, საქციელწამხდარივით, უხეირო ღიმილმა გადაურბინა და ღრეჟაგამოუვიდა.

— მარა ეს არაფერია, თავის დროზე შინაურ კნიაზეში კარგი ყაზახი დადგება... ერთ დროს შეიძლება თითო საჩვენებელიც კი გახდეს... დიდი მამული, ეს მშვენიერი სასახლე, ყველაფერი მაგისი იქნება... ახლა მაგის ცოლის შერთვა საქმე.

ბეგის „ცოლის შერთვა“ მაინცადამაინც არ მოეწონა, რადგან უეცრად წარმოიდგინა, რომ ნექტარინას რაკი ტაია აღარა ჰყავს, თოლისქვამი უნდა მე შემართოსო, და გულმა რეჩხი უყო. თოლისქვამი ხომ მასთან იყო შეზრდილი, მაგრამ არასოდეს მისთვის ყურადღება არ მიუქცევია როგორც ქალისათვის, მაშინაც კი, როდესაც თოლისქვამი დაქალდა და დამშვენდა. თავის საცოლედ ხომ სულ ვერ წარმოედგინა. ამიტომ შეეშინდა, ნექტარინამ თოლისქვამი არ შემართოსო, თუმცა იმავ წამს ფიქრი ასე დაუტრიალდა: „ჯანდაბას,

იყოს თოლისქვამი, ეს ცხვირმოთხოვნილი ძღაბი, თუ სხვა დიდებულ ქონება მექნება, რა ვუყოთ, ამას მხოლოდ მაგრამ ნექტარინამ სულ სხვა თქვა:

— მე მგონია, ურიგობა არ იქნება, რომ ბეგიმ რიბინინა შეირთოს...

ნექტარინას ეს მოსაზრება მეზვიით გაეარდა ბარამსა და ბეგისათვის. გოცებულები იყვნენ და უეცრად ვერა მოსაზრეს-რა. ნექტარინა კი განაგრძობდა:

— მდიდარი, ჭკვიანი, განათლებული, დიდი ოჯახის შვილი... მერწმუნე, შვილო, თავის დროზე მაგ შენს მარიანას ჩემს დაზე, ბარონესაზე, ნაკლები გავლენა არ ექნება პეტერბურგში...

ბეგი უკვე გონს მოეგო. ეს განზრახვა მეტად ეამა, სიხარულმა შეიპყრო, მაგრამ თავისი ეჭვი მაინც გამოთქვა:

— რას ბრძანებ, კნეინა-ბატონო? ეგ ქალი მე წამომყვება? ვარსკვლავებს ეთამაშება...

— შენ მაგის დარდი ნუ გაქვს, — ღიმილით შეუბრუნა ნექტარინამ. — ვიცი მე ეგ ვარსკვლავები... შენ გგონია, ვერ ვატყობ როგორ გეხურხლება?...

— არა, ბატონო, არა! საღ მე და საღ ის? მე ერთი სათავადანაურთ სკოლის მეოთხე კლასიდან გამოსული სოფლის თავადიშვილი, ის კი უმაღლეს სწავლამილებული, პეტერბურგელი არისტოკრატი ქალი...

ნექტარინამ ხმამაღლა გაიცინა:

— მე უფრო გამოცდილი მეგონე, ბიჭო! მაგრამ, ნუ გეშინიან, მე ერთ ისეთ რამეს გასწავლი, რომ სულ კისერზე ჩამოგეციდოს...

მაზლებმა გაიღიმეს. ბარამი კი შეეკითხა:

— თოლისქვამს რაღას უშვები, ბატონო? როგორ არის ახლა ნეტავი... კი არ მინახავს რამდენი ხანია.

— ოო, თოლისქვამს ვათხოვებ...

— უჰ, კაი დაგეშართოს, ეგ კაი საქმეა, მარა... მართლა რომ დიდი... — არ

თქვა „თათმაცი“, — დიდი ბრძენი ქალი ხარ... ვინ უშოვე, ბატონო?

— ვინ და აგერ ჩვენი ლევარსი კვიზინია...

— უჰ!.. — წამოსცდა ბეგის. დანარჩენი ნექტარინამ არ ათქმევინა:

— რაო, რატომ იმწყუთხე? ჩვენი ნაყმევი რომ არის ლევარსი მიტომ?..

— არა, ბატონო—ჩაერია ბარამი, — ძალიან ჰკვიანურად მოგიფიქრებია... კაცი მდიდარი, მდგომარეობა აქვს კარგი... ქალს დიდებულად დაარჩენს... ნაყმობა რა არის... ყველა ვხედავთ, რომ გასწორდა მთა და ბარი. ამას არავითარი მნიშვნელობა აღარა აქვს.

— ჰოდა, მეც მიიდა, ჩემო მასლო, ახალმოდურად მოვიქცე... — სიცილით წარმოთქვა ნექტარინამ და მასლებამაც გადაიხარხარეს.

ივ.

ბარამი რომ ნექტარინასაგან თავის სახლისაკენ წამოვიდა, სოფლის შუკაში ვამეხს შეხვდა. ისიც იოსესკენ მიდიოდა და გზა ერთი ჰქონდათ.

ვამეხს უყვარდა ბარამი მისი სათნო ხასიათისათვის, ადამიანური კეთილი გრძნობებისათვის, მოსწონდა ისიც, რომ ბარამი ხალხთან არ იყო დაშორებული და სოფელში სიყვარული ჰქონდა დამსახურებული. არ ჰგავდა იმ არე-მარეზე მყოფ სხვა თავადებს, მიუკარებლებს, ყოყლოჩინებს და დროდროთი თუ კი გაუეიდოდათ, გლეხების შევიწროვებასაც რომ არ ერიდებოდნენ. იმისთანებს.

უბრამოდ მისი სოფლის გლეხებში არც ქორწილი და არც ტირილი არ ეწყობოდა. ბარამს იწვევდნენ იქ თავკაცად და ისიც ყოველთვის დიდი ხალხით ეხმარებოდა მათ; ასეთ შემთხვევებში მთავარი განმკარგულებელი ის იყო. არც ორგანიზატორულ ნიჭს იყო მოკლებული: ხიდის გაღება სკირდებდა სოფელს, განსაკუთრებით უკულ-

მართ გურქემიაზე თუ რომელზე/თემ-შარის გაყვანა, და აქაც ბარამი მეთაურად ევლინებოდა ხალხს. იმდამ საზრისიანად და სწრაფად აკეთებდა გასაკეთებელს. იმავე დროს ერთი მაღალი სიტყვა მისგან არავის გაუგონია. პირუტყუ! ის მუდამ ზუმრობდა, გამოძებნიდა ისეთ სახუმარო რაიმე მიზეზს, რომ ყველას ახალისებდა და ამიტომ მომუშავეებიც ერთგულად მუშაობდნენ. ყველა ამისათვის, გარდა ძმობისა, უყვარდა ვამეხს ბარამი. ახლაც სიამოვნებით შეეგება:

— რა კარგია, რომ შეგხვდი, ბარამ! სწორედ შენ მიიწოდოდი... საიდან მოდიხარ?

— ნექტარინასთან ვიყავით მე და ბეგი... კესარიას იმ პატარა ვაგზე... იმ დღეს, შენ რომ თქვი, ამ ბავშვს უნდა სწავლა მივალეზინოთო და ამისთვის თქვენ არ შეგაწუხებთო, მაშინ შენ არაფერი არ გითხარი, მარა გულში კი ჩამივარდა იმ ბავშვის აღზრდა. მაშინ მოვიფიქრე, ამაზე ვამეხს რატომ უნდა შევაწუხოთ, როდესაც აგერ ჩვენ ყველას ფული გვაქვს ასაღები და აქედან გადავდოთ ერთი წილი-მეტეი.

— კეთილი გულის კაცი ხარ, კეთილი, ბარამ!.. შერე?

— შერე და... ბეგი, როგორც იყო, დაეითანხმე. საქმე ნექტარინას დათანხმება იყო...

— შერე? — ახლა დამცინავი კილოთი შეეკითხა ვამეხს, თითქოს ნექტარინასაგან სიკეთეს არ გამოელისო. — მაგრამ ვიცი, რასაც გეტყობათ...

— ჰო. ლანძღვა დაუწყო კესარიას: ჩვენი მომჯაყებელია, გამბახებელიო...

— ჰა, ჰა, თავის თავი კი არ გაახსენდა? ასეა: სხვის თვალში ბეწვს ვამჩნევთ, ჩვენსაში კი ღირსაც არა... შერე, კესარიას გამო უარი თქვა დახმარებაზე?

— არა, მთლად უარი არ უთქვამს. ბოლოს ზუთასი მანეთი ძლივს გამოიმეტა.

— ოო, დიდი წუწურაჲი ქალია ჩვენი რძალი.

— იმაზე კი სულ უარი გვითხრა... გვინდოდა ბავშვისათვის ახლა მეფეჲ-ნიანზე პატარა სამოსახლო მიგვეზომა... არ ქნა, თქვენ თუ გინდათ, თქვენი წილიდან მიეცით და მე კი ნურას უკაცრავადო...

— ეს მისი გულკეთილობით არ იყო, რასაკვირველია, მაგრამ ისე კი კარგად მოქცეულა.

— რატომ, ვამეხ, რატომ?

— მიტომ რომ, ბარამ, იეროთეოსის დროს მესაკუთრეობა აღარ იქნება...

— რას ამბობ?

— მართალს, მაგრამ ნექტარინას, რალა თქმა უნდა, ეგ არ ჰქონია მხედველობაში... იმას, ჰა, ჰა! მაიორატი აბოღებს...

— მითხარი, გეთაყვა, ვამეხ, რა არის ეს მაიორატი? ვიცო, რომ რალაც შეღავათიანი საქმე ყოფილა, მაგრამ აქამდე შენ ვერ გვითხე და ნექტარინას კი აღარ შეგვითხებივარ...

— მაიორატი ის არის, ჩემო კარგო, რომ, თუ მამული სამაიორატოა, იმ მამულს მისი პატრონი ვერც გაჰყიდის და ვერც დააგირავებს, ასე შეილიდან შეილზე გადადის ხელშეუხებლად, თუკი ხელშეიფისაგან არ გამოითხოვს საგანგებო ნებართვას.

— ბიჭო, ეგ კარგი ყოფილა... შენ შეხედე ნექტარინას!.. არა, უკუთო ქალი რომ არ არის, ეს ცხადია... დღესაც ჩამოაგდო მაიორატზე ლაპარაკი. გვისაყვედურა, მე მამულის შეგროვება მინდა ერთ ხელში, თქვენ ნაპერ-ნაპერ ანაწილებთო.

— კარგი და რალად უნდა ეს მაიორატი — ტაია რომ აღარ ჰყავს?

— მოძებნა სამაგიერო... ბეგი!

— ოჰო!

— ბეგი გაზდება ყველას ჩვენი მემკვიდრე და მაიორატობასაც მისთვის გამოსთხოვს იმპერატორს... ამაში უფუოდ იმედი აქვს, რომ ბარონეს დაესმარება, მოუხერხებს...

— კარგი და ახლა ბეგის რათავს თოლისქვამს?

— არა, თოლისქვამს ^{ეროვნულ} ^{მეცნიერულ} ^{მეცნიერულ} ^{მეცნიერულ} რათავს...

— კაი შე კაცო! მერე და თოლისქვამი მიუვება?

— თოლისქვამი, ვამეხ, მე არ მინახავს, მაგრამ მას შემდეგ, რაც დიდრიხოზას გადაარჩინეს, ისეა თურმე გოგონებული, რომ თავის თავს აღარ ეკუთვნის... ჯერ ისედაც ხომ იცი, რა უმწეო რამ იყო. და ახლა ხომ სულ ნექტარინას გაეღენის ქვეშ იქნება...

— საცოდავი გოგო! მაშ ბეგი, ა?

— ბეგისაც მოუძებნა საცოლე...

— ვინ?

— რიამბინა...

— ოო, ეს კი მართლა კარგა მოუფიქრებია. ის ცოცხალი და ნიჭიერი ქალია, ეტყობა. თუ მართლა გაჰყვა ბეგის... რატომ არ შეიძლება, რატომ? ცოტა რომანტიკოსი ქალიც უნდა იყოს და... თუ მართლა გაჰყვა ბეგის, ეს ბეგისთვის პირდაპირ მისწრება იქნება... პეტერბურგი, უმაღლესი საზოგადოება... გაიფერება, ერთგვარ იერს მიიღებს... იყო ამისთანა მაგალითებიც... ის კი არა, არ გაგიგონია: თბილისში რომელიღაც სასტუმროს ერთი ჩვენებული ლამაზი ლაქია მოეწონა რომელიღაც სასიერნოდ ჩამოსულ რუსის მდიდარ არისტოკრატ ქალს და ცოლად გაჰყვა. შემდეგ საზღვარგარეთ წაიყვანა, იქ მასწავლებლები დაუყენა, შეასწავლა ენები, წიგნიერი გახადა, კაცად გამოიჩინა, ისე რომ, ბოლოს იმ ლაქიამ მეცენატობაც კი დაიწყო: ფულად დახმარებას უწევდა საზღვარგარეთ მყოფ ქართველ სტუდენტებს... ჰო, იყო ამის მაგალითებიც. არა, ეს კი მართლა არ მოუფიქრებია ბეგისთვის ცუდად, მხოლოდ... მაიორატობა კი... ვირი მოგვამა! ძალიან მალე მესაკუთრეობა მოისპობა, ბარამ, გუუზნები მე შენ...

— აბა როგორ იქნება, ვამეხ?

— როგორ და ხალხის იქნება ყველაფერი.

— მერე და ხალხის თუ იქნება, მე ხალხში არ ვურევია?

— შენ თავადი ხარ, ბარამ... რა ვუყოთ, რომ კეთილი კაცი ხარ და ბევრი ადამიანური ღირსებებით შემკული... მაინცადამაინც შენ ხომ არ ამუშავებ შენი ხელით შენს ყანას, შენს ბოსტანს?

— რა ვუყოთ მერე? სხვას რომ ვამუშავებ, წილსაც ვაძლევ...

— არა, ბარამ, არა, მიწას ვინც ამუშავებს, მიწაც მისია... ჩვენ თავადები კი განწირულები ვართ... ჰმ! ჩვენ-მეთქი, რომ ვამბობ, მე ეს არ შემეხება, მე ერთი უფლებააყრილი კაცი ვარ, მაგრამ მე ვამბობ საერთოდ... მთელი თავად-აზნაურობა, აქაც, ჩვენშიაც და რუსეთშიაც განწირულები არიან... ნუთუ არ იცი, რომ ხალხში ამის გამო უკვე მოძრაობა დაიწყო, ქარხნებში მუშები ირახმებიან, სოფლებში გლეხები... თუ... ამას არ აქცევ ყურადღებას?

— არა, ცოტა რამე მეც მაქვს გაგონილი... გურიაში უკვე დაიწყო გლეხებში ასეთი არეულობა. მებატონეებს გლეხები არ აძლევენ ღალასო და, ამბობენ, თავადი გურიელები დათმობაზეც წავიდნენო...

— ჰოდა, წინდახედულად მოქცეულან.

— არა, ვამეხ, ეგ არა შენი ჭირიმე!.. ანდა ჩვენ რას გვეჯავბურება ეს ახალი თაობის ხალხი? განსაკუთრებით სამეგრელოში, მინგრელსკის გარდა, თავადაზნაურობას რა გაგვაჩნია ამდენი... — აქ ცოტა გაფიცხდა ბარამი. — თუ ვაეკაცები არიან, ჩემთან კი ნუ მოდიან მამულის წასართმევად, იქ, აი, რუსეთში რომ იმპერატორია, ყველაზე უფრო შეძლებული და უთვალავი მამულ-დედულის პატრონი, იმპერიაში პირველი აზნაურიო რომ უქაზიან, იმას დაეჯავბორონ და იმას წაართვან, რაც ქონება აქვს... ამას თუ იზამენ, პა-

ტიოსან სიტყვას გაძლევ, რაც კი მებაღია, მაშინვე გლეხებს დავუთმობ...

ვამეხ იქნება, ბარამ, ეგვეცხადებ?

— იმ შენს იმპერატორს... კარგი სიტყვა გვაქვს მეგრელებს... „გეოთორაგუანა“*.

— ახლა ნამეტანს კი ნუ მიზამ, ვამეხ?

ვამეხს გაეცინა:

— არა, მე არაფერს არ გიზამ, მაგრამ ეს რომ ასე იქნება, ეს ჩემთვის ცხადზე უფრო ცხადია... მაგრამ ახლა მე ამაზე კი არ მინდოდა შენთან საუბარი... მე შენს ტყეზე მინდოდა ჩამომეგდო სიტყვა... აი შენს ეზოს რომ არტყია...

— აა, ვამეხ, ჩემს ტყეზე სიტყვა არ ჩამომიგდო... ხომ იცი, ძალიან მიყვარხარ, შენი თითოეული სიტყვა მჯერა და ყოველთვის მორჩილად გისმენ, მაგრამ ტყეზე არაფერი მითხრა, ძმაო! იმ ტყეს მე არასოდეს არც გავყიდი და არც დავაგირავებ... — აქ ხუმრობაც დააყოლა — ის ჩემი მაიორატია...

თან გაეცინა. გაეცინა ვამეხსაც.

— არა, ბარამ, არც დავაგირავებაზე გეუბნები და არც გაყიდვაზე, არც ხეს გთხოვ მოსაჭრელად. პირიქით, მინდა ამ ტყემ კარგი შემოსავალი გაგიჩინოს...

— ვერ გავიგე. არც მოჭრი, არც გაყიდი, არც დავაგირავებ... მაშინ რა შემოსავალი უნდა მომცეს?

— ყური კარგად დამიგდე! სოკოები უნდა მოაშენო შენს ტყეში...

— სოკოები? სოკოები ახლაც არის, რამდენიც გინდა... მე ის მაწუხებს,

* „გეოთორაგუანა“ — ჩამოგდებენ. „გეოთორაგუანა“ ჩამოგდებან უდრის, მაგრამ უფრო დაუზოგავი და მეტი სიმწვავის გამოშატავილი სიტყვაა. ქართულად „ჩამოგდება“ ერთგვარად თავაზიანი სიტყვაა კია. „ჩამოგდება“ ზილისაც შეიძლება. „გეოთორაგუანაში“ კი „პრაგვანის მოღენა“ იგულისხმება.

ზოგიერთ ხეებსაც უჩნდება და მიფუქებს.

— არა, ეგ სოკოები გამოსადეგი არ არის. მე რომ ვამბობ, ის სულ სხვა ჯიშის სოკოებია, საჭმელია... ახლად-მოკრეფილსაც ათასნაირად აკეთებენ — ხრაკავენ, წვავენ ჩახოხბილივით აკეთებენ, ამას გარდა, და ეს მთავარია, მისგან კონსერვებს აკეთებენ დამმარულს, მწნილად ჩადებულს და ბევრს ამისთანებს.

— მერე და ვინ იქნება ამის გამსალებელი?

— ბევრი. ბევრისბევრი — ძველებური ქართულით რომ ეთქვათ. არ იცი, რომ ძველად ქართველები სიტყვებს „ბევრის ბევრი“ ათი ათასის აღმნიშვნელად თვლიდნენ... მართალია, ჩვენში არც თუ ისე ეტანებოდა სოკოს, აქა-იქ ქალაქებში, ისე კი, ვინმე თუ შეაგროვებს, ისიც ნიყვს და კეცზე შემწვარ ერთ-ორ იჯრაზე. ისე კი არ ხმარობენ. რუსეთში კი, მოგეცა სიცოცხლე, ათიათასობით კი არა, ასი ათასობით გასაღდება და ამას შენი ტყე ვერც მოჰპირავს, ოღონდ შენ კი კარგა შემოსავალს გაგიჩენს.

— მერე და როგორ უნდა მოვაშენო: ღავრგა, დავთესო?

— შენ ოღონდ დათანხმდი და მე ამას ყველაფერს თავის დროზე აგიხსნი...

— შენ სიზმარიც დაგეგერება, ისეთი უცნაური კაცი ხარ, მაგრამ ახლა ვატყობ, რომ გინდა სოკოს მაიორატი გამხადო ჰა, ჰა! ჯერ შენი მეკვერცხობა მეზარებოდა და ახლა გინდა მთელმა ქვეყანამ სოკოჰამია გვირგვინიანი დამიძახოს? მეტყეველია ღგებულებები კი გამიგონია ჩიუნში, მაგრამ სოკოზე არაფერი არ მსმენია...

ამაზე იცინოდნენ ძმები.

მერმე მაინც ბარამი შეეკითხა:

— მართლა, როგორ მიღის შენი მეკვერცხობის საქმე... იოსე რომ მო-

გიკვდა, ხომ არ დაგაბრკოლებს... ან რას შერება ეშმაკური ესაჩუქი? — რა გინდა?

— ინკუბატორი, ამდენ ხანს როგორ ვერ ისწავლე...

— ჰო, ბატონია თუ რაღაცაა, ძალიან კი დაგეხმარა და მეტი რაღა გინდა!

— არა, ეგ კიდევ უფრო უნდა გავაუმჯობესო... თბილისს მიედივარ ამ დღეებში, ნიკოლაძე უნდა დავინხმარო, ილია ჭავჭავაძე, იმათ ამგვარი საქმეებისაც კარგად ესმით. მეკვერცხობის დიდი ამხანაგობა უნდა შევადგინო მთელ საქართველოში...

— როგორ, მაშ თბილისში მიდიხარ? მერე ქუთაისი? ქუთაისს ჩვენ არ წამოგვეყვები? შენი წილი არ გინდა, მიიღო?

— რისი წილი? მე უფლებააყრილი კაცი ვარ. მე ვერაფერ იურიდიულ საქმეში ვერ ჩავერევი... კვერცხების საქმეც ხომ იოსეს სახელზეა და... ჩემი წილი? ჯერ ერთი, კანონი არ მაკუთვნებს, და რომ მაკუთვნოს კიდევ, არ ავიღებ, ღმერთმა თქვენ მოგახმაროთ.

— უცნაური კაცი ხარ, უცნაური, ვამბე! მაშ მეკვერცხობით გინდა თავი დაირჩინო?

— ჰოდა, შენი სოკოებით. აგერ ჩავალ თბილისში და იქ სოკოს საკითხსაც კიდევ უფრო დავაზუსტებ. იქ სოკოს წარმოება არ არსებობს, მაგრამ გამოვჭებნი სპეციალისტებს და ყველაფერს ზუსტად გიტყვი.

უკვე მიაღწენ გზაჯვარედინს. აქ უნდა გაყრილიყვნენ.

ბარამმა გამოთხოვებისას ეს მაინც დაატანა:

— თბილისში ამ არეულობის ნამდვილი გაიგე რამე, ვამბე...

— კარგი, კარგი, — ღიმილით მოაძახა ვამეხმაც და ერთიმეორეს გაშორდნენ.

ბარამმა თავისი ეზოს კიშკარი შეა-
ლო. როგორც ყველა გვირგვინიანე-
ბის ეზო, ბარამის ეზოც გრძელი იყო
და ფართო, კიშკარიც სახლამდე კარგა
მოშორებით იყო, თუმცა ამჟამად სახ-
ლი, ოღა არ ედგა ბარამს, ერთი რა-
ღაც პიტაფიკარა ჰქონდა თავისი სად-
გომით. იმის იქით, კიდევ ჰქონდა შემდეგ,
„სამზადი“ შენობა ედგა. ეს იყო მთე-
ლი მისი სამოსახლოს ავლადიდები.
მხოლოდ-იქვე ახლოს, ჰქონდა ზემოთ,
კიშკრის დაპირდაპირებით, საუცხოო,
მტრედისფერი ქვეები ეწყო, იქვე ახლო
მთიდან შქაში-თოთოკედან ამას წინათ
ჩამოტანილი, და ეტყობოდა, სახლის
ასაშენებლად იყო განკუთვნილი.

ბარამი შორიდან შეაჩერდა და თუ
აქამდე ყოველ მათ დანახვაზე გული
სიხარულით ევსებოდა, ახლა სევდამ
შეიპყრო.

— რა სულელი ვყოფილვარ, რომ
სახლის აშენება განვიზრახე და ისიც
ასეთი საუცხოო ქვებისაგან. რა ოხრად
მინდა! მე ზომ უშვილო ვარ და...
მართალი თქვა წელან ნექტარინამ: მე
ზომ ახლა ცოლს აღარ შევირთავ, მაშ
ვისთვის ვაშენებდი?

გაახსენდა, რომ სადღაც გულის სი-
ღრმეში ამასაც განზრახული ჰქონდა
თავის სახლიც ტაიასთვის დაეტოვე-
ბინა.

მაგრამ ახლა? ახლა ტაიაც რომ აღარ
არის და მთავარი კიდევ ის, რომ თურ-
მე ძალიან მალე მესაკუთრეობა მოის-
პობა, ყველაფერი ხალხს დარჩება...
აიშენოს თვითონ ხალხმა, რაც უნდა და
როგორც უნდა, ბარამმა რატომ უნდა
იმტვრიოს თავი?

ქვებისაგან პირი მიიბრუნა და მის
თვალწინ აღიმართა მაღალტანიანი ხში-
რი ტყე, ამის დანახვამ ისევ გული
გაუნათა და მარჯვედ გასწია იქითკენ.

ტყე საერთოდ კარგი გამოწმენდილი
იყო, მაგრამ იქა-აქ მაინც ტყის პატ-
რონს განგებ ჰქონდა ეკალ-ბურღი და-

ტოვებული, ისეთიც კი, რომ კაცს არ
გაეცლებოდა, თუმცა თვითონ ბარამი,
როცა უნდოდა, ისე დაიღლიდა მთელ
ტყეს, არსად არ შეჩერდებოდა. არც
ჩოხის კალთაზე მას ერთი ბირკაც კი
არ წამოედებოდა. ტყე არც თუ ისე
დიდი იყო, ერთ ათიოდე ქვევანზე იყო,
გადაჭიმული. ბარამისთვის კი ის იყო
შესანიშნავი, რომ, გარდა ერთი ათიო-
დე ბებერი მუხისა, სულ მისი საკუთა-
რი ხელით იყო თითოეული ხე დარგუ-
ლი და გაშენებული.

ტყის მოშენება კი ბარამმა მაშინ და-
იწყო, როდესაც ჯერ კიდევ უფროსი
მშის, არჩილის დროს ძმებმა თავიანთი
მამული გაიყვეს, როგორც თვითონ
იტყოდნენ, თავთავიანთი ფარდის კუთ-
ხეები მიიჩინეს. მაშინ ბარამი თოთხმე-
ტი წლის იყო. ბეგი — რვისა, დედაც
ცოცხალი ჰყავდათ და ჩვეულებისა-
მებრ მამაპაპეული ციხე-დარბაზიანი
დიდი ეზო ბეგის არგუნეს, თავის სამ-
თვლიანი ოდით, სამზარეულოთი, სა-
სიმილეებით და სხვა საჭირო, საოჯა-
ხო ნაგებობით. დედაც ბეგისთან გადა-
ვიდა. მაშინ ასე იყო თავადების ჩვეუ-
ლება: უმცროს ვაჟს უნდა რგებოდა
მამაპაპის ნასახლარი და, თუ დედა
ცოცხალი ჰყავდა, მასთან უნდა ეც-
ხოვრა. ბეგის სახლ-კარი ერთ მაღალ
ბეგობზე იყო წამოშენებული, ლებარკა-
ლეს მთის ძირას, და ამაყად გადაჰყუ-
რებდა ფერდობში, დაბლა, მოშორე-
ბით მდგარ, დიდი ოტიეს აშენებულ
ეკლესიას, რომელიც ახლა ნექტარინას
ეზოში იყო მოხვედრილი. აქედან ჩან-
და მთელი ბერთემის ჭალა და მიდამო.
მხოლოდ ახლა ამ ციხე-დარბაზში, რაც
ბეგის დედა გარდაიცვალა, თითქმის
არავეინ ცხოვრობდა. ერთი მოჯამაგირე
ჰყავდა ბეგის, აქაურობასთან შებე-
რებული, უსახლკარო მოხუცი და ის
თუ ღონილეუბდა ამ არე-მარეზე. ბეგი
კი მხოლოდ ჩაცმა-დახურვისათვის, ან
თავის ცხენზე შესაჯდომად თუ მია-

კითხავდა თავის სამოსახლოს, თორემ უმეტესად ნექტარინას სახლში იმყოფებოდა.

ნექტარინას სამყოფელი ჯერ კიდევ ტაიას მამამ, არჩილმა ააშენა და თავისი ძმა სამსონი ნექტარინასთან ერთად თავისთან გადმოიყვანა ბეგის მამაპაპეული სახლიდან, ეს სწორედ იმ დროს, როდესაც ძმებს შორის გაყოფა მოხდა. მაშინ არჩილს ცოლი ცოცხალი აღარ ჰყავდა, პატარა ტაიაც აღსაზრდელი იყო. თვითონ უფრო ხშირად ჯარში იყო, როგორც სამხედრო პირი, და თავის სახლ-კარს უკეთესს ვის მიაზნობდა, თუ არ თავის ძმას და, უმთავრესად, მის საყვარელ რძალს ნექტარინას. ნექტარინასაც ხომ ეს უნდოდა. სხვა არა იყოს რა, ეს სახლი მართლაც სასახლეს ჰგავდა. ის აშენებული იყო მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში, როდესაც სამეგრელოს გლეხთა დიდი აჯანყების შემდეგ ზოგიერთმა თავადმა დიდი და ვითომ ევროპულ ყაიდაზე გამწყაზრული სასახლეები დაიდგა.

ამეამად კი ნექტარინას „დოხოზე“* ორსართულიან, წინ და უკან დიდად ნიან, თორმეტვალიან სახლს წარმოადგენდა. ქვეშ შეღესილი, როყის ქვისგან აგებული ეგრეთწოდებული „პალატი“ ჰქონდა, სადაც სტუმრების, შინაყმების მისაღებად ცალკე განკუთვნილი ოთახიც იყო, პატარა მარანიც და აგრეთვე, სხვადასხვა საოჯახო ნივთების საწყობი. ზედა სართულში კი, სახლის შუაგულ, დიდი დარბაზი, იყო თავის დიდი მოყვანილობის, უცნაურად მოხარატებული ბუხრით, რომელსაც წინაპირზე მზის დისკო ჰქონდა ამოღრუტნული და მის გვერდებზე რაღაც უცნაური ცხოველები, ფრთებიანი, ლომფაფარდაყრილი რამ იყო გამოკვეთილი. მთელ დარბაზს ჩალის-

ფერი შპალები ჰქონდა გაკრული, რომელზედაც მოლურჯო ფერადი აგრეთვე მზის დისკოები იყო მოხატული. დარბაზში ერთი გასაშლელი მრგვალი მაგიდა იდგა თავის სკამებით, ირგვლივ კედლებზე კი ჩამორიგებული იყო სხვადასხვა ზომის ტახტები. მხოლოდ ერთგან, ფანჯრებ შუა, კედელზე, მოკრაცებულ ჩარჩოთი დიდი სარკე ჩანდა, რომელიც მასში ჩამხედავს მთელი ტანით გამაჩენდა. აქ უყვარდათ ხშირად ბანოვანებს, სტუმარს და მასპინძელს ჩახედვა და კოპწიაობა. დარბაზის მარცხენა მხარეზე ერთი კარგა მოზრდილი ოთახი იყო, სტუმრების მისაღებად განკუთვნილი. აქაც კარგა მოდიდო ბოხარი იყო, აქ უკვე მომცრო ჩიტების ქანდაკებით მონაძერწი. იდგა ერთი უცნაურად გამოწყურე, ფეხებმოგრებილი დივანი, მის წინ ოვალური მაგიდა და რამდენიმე სკამი. ეს იყო და ეს. შპალები კი ამ ოთახს მეტად ორიგინალური ჰქონდა. ცისფერს ნიადაგზე სულ ჭოლგებიანი ჩინელები იყვნენ მოხატული და დაჰყვტილი თვალებით შესცქეროდნენ იქაურობას და ერთიმეორეს, თითქმის ეკითხებოდნენ: „ეს სად მოვხვდითო!“ ოთახები გარდა უკანა მომცრო ოთახებისა; ყველა სრული იყო, მაღალჭერიანი და მაღალკარებიანი და ყველა ისინი ასე სადად და თითქმის უავეჯოდ იყო მორთული. ყველგან ტახტები იყო ჩამორიგებული თავის ფარდაგებით თუ ნოხებით. იქა-აქ კიდევ ამ ტახტებს მოლურჯო ხავერდგადაკრული მუთაქები ეწყო და ზოგან სირმით თუ აბრეშუმის ნაირფერი ძაფით მოქარგული ბალიშები. მაინცადა მაინც თავის მორთულობით ყველას ნექტარინას ოთახი სჯობდა. ჯერ ერთი, ედგა ორსაწოლიანი ევროპოლი შავი ხის საწოლი თავის ბომბოლულებით. ერთ კუთხეში ედგა მუცელგამობერილი წითელი ხის განჯინა, რომლის თავზეც რაღაც სალუქი

* „დოხოზე“ — სასახლე.

ნაქსოვი ეფინა და ზედ ეწყო სხვადასხვა საპირფარეშო ხელსაწყო: ზეთიანი შუშები, ნელსაცხებლები და მალამოები. განჯინის თავზე კი ვერცხლის ჩარჩოში ჩასმული, კარგა მოზრდილი სარკე იდგა. ამის წინ იდგა ყოველ დღით კნ. ნექტარინა და დიდი გულმოდგინებით უვლიდა თავის სახე-პირს და ირთვებოდა.

ეს სახლი იყო იმ დროს სანაქებო არათუ გვირგვინებისათვის, არამედ თითქმის მთელს იმ არეშარეში.

ეს იცოდა ბარამმაც, და თუ თვითონაც ამ მონაქცევებზე მოისურვა სახლის აშენება, ასეთი დიდი ოდის აგებას არც აპირებდა. მხოლოდ, როცა უცხოელებმა ეკლესიის ქვების საუცხოო ფერი მოიწონეს, გაიფიქრა, რატომ არ შეიძლება მეც გავიშენო სამყოფელი და დარჩეს ეგვე ტაიასო; მაგრამ ახლასულ შორს იყო ამ ფიქრებისაგან.

ის თავის ტყეში იყო ამეამად.

მერმე როგორი იყო ბარამის ტყე?

დაბურული, თითქო რაღაც დიდი საიდუმლოების შემნახავი, თავისებურად რომ მოუწყვია არეშარე. ზოგან თალი რომ შეუტრავს, ზოგან კიდევ საუცხოო სვეტები აღუმართავს, ზოგან რომ ჩარაზმულა მოაჯირივით, ზოგან დაკლანკილა უცნაურად რომელიმე ხე და იქვე ახლო მდგომ მეზობლისაკენ იწვდის თავის შტოებს, ჩასახვევად მიიზიდება, თითქოს შმაგი ტრფილი იყოსო. ან როგორი დამატყვევებელი ხმაურიანი სიჩუმეა ამ ტყეში. როგორ შრილებენ ხოლმე მისი ფოთლები, რას საუბრობენ, რა გამოცანებს ეუბნებიან ერთიმეორეს!

ტყეში შესვლისას ბარამს ათასი ფიქრი აღეჭრება.

ახლა ფოთლები არ შრილებენ, გაზაფხულის დასაწყისია, მაგრამ მწვანედ კი უფეთქია მთელ ტყეს. ბარამმა იცის, რომ სააღდგომოდ ყოველთვის ასე ხდება. აკი ვამეზი ამბობს, რომ აღდგო-

მა გაზაფხულის დღესასწაულია; ქრისტიანობამდე ხალხი ჩვენშიც და სხვაგანაც სწორედ ამ დროს დღესასწაულობდა გაზაფხულის დადგომას, უქმობდა, ჰქონდა ზეიმი და ზატიკობაო. არ შეიძლება, რომ ამ დროს არ მოირთოს და არ მოიკაზმოს საერთოდ ბუნება, მცენარეულობა და ორბილოვანი. ერთად შეჯგუფული ხეების, ე. ი. ტყის, გამწვანება ხომ უფრო დასანახია, თვალში მისაყარდნი.

აგერ კვირტები! წიფელას, თელას, მუხასაც კი უფეთქებია კვირტებად. მუხას?

— წავალ, ჩემს დიდ მუხას ვეწვევი, — გაიფიქრა ბარამმა. — ის ჩემი დარგული არ არის, მამაპაპეულია, მაგრამ სათაყვანო კია. — და ტყის სიხშოსაკენ გასწია. ერთ ალაგას თითქოს პაწია მოედანი იყო გაკეთებული, თითქოს სხვა ხეებს უფროსისათვის დაეთმოთ ადგილი და თვითონ შორიახლო ჩამორიგებულიყვნენ.

თვითონ მუხა ბუმბერაზივით იდგა მათ შორის. სამი საყენის სიმრგვალე ექნება. რამდენჯერ გაუზომავს ბარამს. მხოლოდ სრულიად მრგვალი კი არ არის მუხა, სამი ჰდე აქვს, ჰდეებს შორის რამდენიმე ადამიანი ჩაეტევა. კარგა ძალზეა ამადლებული თვითონ ძირი მუხისა, თითო — მომცრო ხის ოდენა, შტოები კი სათავენზე ფართოდ გადაუშლია, იმ შტოებს კიდევ კარგა მომსხო მესერიისოდენი ანაყარი აქვს და შემდეგ წვრილწვრილ ღეროებად იფანტებიან შორეულად. აქ უკვე ისინი სხვა ხეებს გადაფარებიან და თითქოს მოფერებით უჩრდილებენ, მაგრამ ვაი თუ სინათლეს ართმევნ! მაგრამ ბარამმა დაინახა, ამ ანაყარ შტოებსა და შტოებს შუა თითქოს განგებ ჩამოუშვიათო მზის შუქი, რომელიც ხოლთდაუტყერელ სვერიბად ქვევით ჩამოწოლილა. დაბლა მოხის ფესვები იქა-აქ ადამიანის მუხლებივით

ამობურცულა და ზოგი იმ სიფართოვისაა, რომ თავის თავზე ერთ ხუთ კაცს თავისუფლად დაიტევს.

ბარამი ჩამოჯდა. ირგვლივ ნეშობით იყო მოფენილი არემარე. ზევით ჯერ კიდევ მოყვითალო ფოთლები ეყარა, მაგრამ იქა-აქ მათ შუა ჩაშავებული, თითქმის მიწადქცეული, იყო მათი მონათესავე. უცერად ბარამმა დაინახა, რომ ნეშობს შორის იას ამოყვო თავი.

გაეცინა. საღლაც ჰქონდა გაგონილი: „რა უშავს, რომ დიდი მუხის ძირას იაც ჰყვავოდესო?“ ჰოდა, ჰყვავოდეს. არ მოწყვიტა. წამოდგა, ცოტა ჩამოშორდა მუხას და ისე შორიასლო გახედა.

ჩაფიქრდა: ეს ხომ ჩვენ ვართ, გვირგვილიანები, აი, ეს დიდი მუხა, საუკუნოებით რომ დგას აქ. მე კი ახალგაზრდები მივუყენე მსლებლებად. აი რა ტანწირწირი თელები ახლავს ირგვლივ. ესენი მაგის ყმებია. ჰა, ჰა! მაგრამ ეს რა არის? მუხა ძირში ყავისფერია, თითქმის ჩაშავებული, და, ეტყობა, მოხუცია. ზემოთ კი ამონაყარი თეთრი აქვს, უმწიკლო და თითქოს თავისი ახალგაზრდობით ხარობს.

არა, ესენი გვირგვილიანები არ არიან! ეს ძირი ხალხია და ის შტოები კი... ახალი თაობის ხალხი! ო, რა შხამი ჩამაწვეთა ვამეხმა? თუ თვით ცხოვრებამ. მეც ხომ ვხედავ, მეც ხომ მესმის, ირგვლივ რა ხდება ცხოვრებაში! ჰაი, ბეჩაო, ბეჩაო ბარამ! ეს თელები და წიფელები კიდევ ყმები კი არ არიან, მოკეთებები არიან ამ ახალი თაობისა. ხედავ, ესენიც როგორ ცისკენ მიიზიდებიან? ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა კუთხის შვილები არიან... ესენიც ამ მუხის შტოების თანამგრძნობნი...

ბარამმა თავი დახარა დიდი მუხის წინაშე და ერთხანს გარიდდა.

როცა გამოერკვია, ახლა სულ სხვაზე ფიქრობდა:

— ხეც ხომ აღამიანსა ჰგავს. ხეც ხომ სულდგმულია, მისი ყველაფერი ხომ სუნთქავენ, ისიც ხომ შეგონებაა, რეა, დარწმუნებული ვარ, მას ტკივა, როდესაც შტოს მოეტეხავთ, ან მოვაჭრით... ხომ იცრემლება, ხომ იცრემლება, ა? ანდა როგორა გეგავს ჩვენ ხე- ეგეც ითვისება, იზრდება, ტანს აიყრის, იფურჩქნება, ყვავილს გამოიღებს ნაყოფს ისხამს. ცოცხლობს! მშვენებაა ბუნებისა, მთა და ბარის, ტყისა და მინდვრის. აღამიანისათვის ხომ შემჩრდილებელი, სიცხე-პაანების შემამსუბუქებელი, წვიმა-თოვლის ამირილებელი, სურნელოვანი ნაყოფის გამომღები და დამაკმაყოფილებელი, როგორც აღამიანის, ისე პირუტყვების, გარეულის თუ შინაურის. როგორ არ უნდა შეგიყვარდეს, როგორ არ უნდა მოუარო, როგორ არ უნდა ეთაყვანო ამისთანა მშვენიერებას... ჰა, ჰა! ვამეხი კი დამცინის, შენო... როგორ იტყვის?... ჰო, დრუიზმის მიმდევარი ხარო, უთუოდ მემკვიდრეობითი ძალით შორეულ წინაპართაგან ხმაურობს შენში ეს გრძნობაო...

ფეხით გადაიქეა ნეშობი. კვლავ გამოჩნდა შავიწიფად ქცეული ფოთლები.

— აქ კი უნდა სოკოები გააშენოს... შეიძლება მართალია... ეს ნიადაგი ნოყიერი უნდა იყოს...

გაეცალა იქაურობას. ცოტა რომ გაიარა, ერთ დიდ წიფელას შეაჩერდა, რა, ამაყი შეხედულება ჰქონდა, როგორ დაბერძნულებულიყო.

— აქედან მართლა კარგი ხის მასალა გამოვა. მართალია! ხე საუკეთესო და ჯანმრთელობის ხელის შემწყობი რამ არის აღამიანისათვის. განსაკუთრებით იქ, სადაც ნესტიანი, ნოტიო ადგილებია. სამეგრელოში უმეტესად ხის სახლებს ვაშენებთ... ქვისაგან ციხეებს აგებდნენ ჩვენი წინაპრები... მეც კინალამ ქვებს მოვმართე, მაგრამ... ეს ხომ გათავდა... სამეგრელოში ხის სახლები

ჯანმრთელობის დაცვის თვალსაზრისით არის უთუოდ გამოწვეული... ხიდან გამოდის სხედასხვა ნაგებობა: სახლი, ოდა, პიტაფიცარა, ზულა, ბელელი, სასიმიინდე, ბოსელი, საჯინი-ბოც — თავლა, ზოგჯერ სალორე, საქათმე და სხვა. და თუ ეს დამხმარე ნაგებობანი ხის ნამორებისაგან არ არის გაკეთებული. წნელით მაინც არის მოწნული. მე ეს არ მიყვარს. ეცხოვრობ და ვხმარობ ამ ხის ნაგებობით, მაგრამ არ მიყვარს, როდესაც ხე იჭრება, იხერხება და შესდება ფიცრებად... არა! ჩემს ტყეში ხეს ვერ მოგაჭრევენებთ!

თითქოს ვილაგას დაემუქრაო ბარამი.

— ხე შენანება სასიკვდილოდ, მებრალება, ვერ ველევი... ამიტომ დამცინიან — ბარამი თავის ტყეში ერთ გამხმარ ფიჩხსაც არ გამოგატანინებსო, ეს გადაჭარბებულია, მაგრამ ხეს... ხეს...

შორიდან რაღაც ფაჩიფუჩი მოესმა, ახალგაზრდასავით სწრაფად გასწია და ტყის შუაგულ გაყვანილ ბილიკზე ეავდა. წინა და უკანა კიშკრის გარდა, სოფლისაყენ ეს ბილიკი ჰქონდა გაყვანილი ბარამს და არ ეშინოდა, რამ ვინმე მისი სოფლელი შემოიპარებოდა და მოჭრიდა რამეს, იცოდა, რომ სოფელს უყვარდა და მის ტყეს ერიდებოდნენ.

ბილიკზე დაინახა, რომ მის პირდაპირ გუდღია მოდიოდა.

ბარამი თითქოს საყვედურით შეხვდა:

— რა ამბავია, გუდღია, რომ წალდი წელში გაგირჭვია და ისე შემოსულხარ ჩემს ტყეში? ეშმაკური ხომ არაფერი გიდევს გულში?

— რა ეშმაკური, რა... შენს ტყეს, დალოცვილო, ცივ... ნაჯახს არ აკარებ და... შენი ტყის ყოველი ხის ძირში ლოცულობ...

გუდღიამ იცოდა, რომ სოფლელებს სწამდათ ზოგიერთი ხის წმინდანობა და

ამას, მიუხედავად უხეში ხასიათისა, არც თუ ისე უძრავად და ბატონს ემხდლოდ ახლა კი მართლა ხის ძირში წყნდობასული.

ბარამმა თითქოს შეატყო გუდღიას მოსვლის მიზეზი და როგორღაც მოინდომა მისი მომადლიერება. აქ შეიძლება ერთგვარი მზაკერული აზრიც კარნახობდა ბარამს: სხვა დროა ახლა, გუდღიასთანა თავში გამწვევ კაცის მომადლიერება ურიგო არ იქნებაო, და ჰკითხა:

— რა გინდოდა, ჩემო გუდღია?

— რა და... — ცოტა შეყოყმანდა — რა და... ერთი „ოგაფა“ * მინდა... ის ოხერი, ჩემი ძალიან ძველი იყო და... გამიტყდა.

— შენ რომ გიფი ხენა იცოდე, ჩემი რა გადასახდელია, მაგრამ... კარგი, გუდღია, კარგი... წამოდი, ავიჩიოთ.

გუდღია ცას დაეწია სიხარულით და წაყვდა.

აარჩიეს, მხოლოდ როგორც ნაჯახი დაჰკრა გუდღიამ არჩეულ ხეს, ბარამს თითქოს მართლა გული შეუწუხდა მაგრამ არ შეიშინია და უთხრა:

— აბა მოჭერი და ღმერთმა შეგარგოს. მე აქ რაში გამოგადგები...

ეს უთხრა და საჩქაროდ სახლისაყენ გასწია.

გზაში კი ეს ფიქრი წამოეშალა:

— მე ვგავარ ამ ხეებს. ამბობენ, რომ სხეულით არა მიშავს-რა, ჯანმრთელიცა ვარ და უკვე ჩემებურად განშტოებულიც, მხოლოდ მეც ამ ხეებსავით ჩუმი ვარ. უსიტყვო და არ მიყვარს ბევრი ლაპარაკი. ზოგს შეიძლება ეგონოს, რომ ვერ ვიგებდე გარემოს. არა! ხე გრძნობს, შეიძლება ხედავს კიდევაც, შეიძლება არჩევს მტერს, მოყვარეს, მაგრამ უტყვია, უხმო. მეც ისე ვარ... მე და ჩემი ტყე ვგავართ ერთი-

* „ოგაფა“ — სახნისი ტარი.

მეორეს, მხოლოდ ჩემი ბებები ჩემზე უფრო წმინდაა, უფრო უმანკო, და ამიტომაც კიდევ უფრო ვეთაყვანები...

ით

ბეგი ბარამის წასვლის შემდეგ „დოხოროში“^{*} დარჩა. მაგრამ უკანა აივანზე რომ გავიდა, მისთვის ამ სახლში ჩვეული სააღდგომო ფუსფუსი შენიშნა. უკანა ოთახებში მოსამსახურე გოგოები რეცხავდნენ, აუთოვებდნენ, ჯანდარაში ატარებდნენ თეთრეულს. ზოგი კიდევ კრიდა, იყვრავდა სააღდგომო ტანისამოსს. აქი მოსამსახურეებმაც იყიდეს სააღდგომოდ ბენოიასაგან სხვადასხვაგვარი წითელ-ყვითელი ჩითი. ნექტარინამ ეს კი იცოდა — გოგოებს ჯამაგირს არ აძლევდა. მხოლოდ აკმევდა, ასმევდა და დროდრო აკმევდა კიდეცაც, შემდეგ გაათხოვებდა. ამიტომ ეტანებოდნენ სოფლის ღარიბი გლეხის ქალები ნექტარინას. ის კი არა, ზოგიერთს ესახელებოდა კიდეცაც „დოხოროში“ ყოფნა, აქედან თითქოს უფრო მარჯვედ თხოვდებოდნენ. მართალია, გლეხობაში აღმაცერად უყურებდნენ თავადის სახლში ნამსახურ გოგოებს, იქ ხშირად ახალგაზრდა თავადები ეღლაბუცებიანო, მაგრამ იყვნენ ისეთებიც, რომლებიც ამას არ ერიდებოდნენ, რადგანაც ამითი ისინი უახლოვდებოდნენ ნექტარინას გავლენიან ოჯახს, და ეს იმათთვის ხელსაყრელი იყო. სააღდგომოდ ხომ ნექტარინას თითქოს სავალდებულოდ მიაჩნდა მოსამსახურეებისათვის უთუოდ ეყიდა რამე, ქალებს — საკაბეები, ვაყებს — წულები და ზოგს საახალუხეებიც. ასე რომ, მას ცოტა ფული არ უჯდებოდა ყოველივე ეს. აქი ხშირად დაიჩივლებდა თავისიანებში: — „რა ვქნა, ამათ ხარჯს ვერ აუყვდი, მაგრამ, რა ვუყო, მეზრალეებიან საცოდავები“. სინამდვილეში კი ჯერ კი-

დევ ჰქონდა ნექტარინას „აღლაკი“^{*} და ისევ ძელებურად უნდოდა, რომ ზღო-მალ ყოფილიყო მის სახლში.

უკანა აივანზე ბეგიმ დინახა, რომ მოაჯირთან უშაფათიდან ჩამოსული, ახალგაზრდა, ეშხიანი ქერივი, ღესი ხლებუა მიმჯდარიყო და მამაკაცის წულა-მესტს ჰკერავდა. ბეგის თვალები გაუბრწყინდა:

— ოჰ, ღესი, ჩამოსულხარ კიდეცაც? გამარჯობა!

ღესი წამოდგა, თავი დაუკრა და უპასუხა:

— გაგმარჯოს, ბატონო!

ბეგიმ გაიფიქრა:

— რა მშვენიერი სანახავია ეს წყევული, აშოლტილი, ტანწირწეტა, მაგრამ მკერდასვე და გავაგანიერი, — ისეთი, როგორც მე მიყვარს. — ხარბად შეაჩერდა ღესის ლამაზად მოყვანილ შავ თვალ-წარბს ბეგი, თითქოს მორიდებით იღვა მის წინაშე, მაგრამ წელგამართული მაინც იყო და არც თვალები დაუხრია, თამამად შეჰყურებდა.

— აა, მაგას გუტატის უყვარვ? ამისთვის ჩამოხველი?

— მე, ბატონო, აღდგომებზე ყოველთვის აქ არ გახლავართ? — თან მზაკერულმა ღიმილმა გადაჰკრა.

— დიდი ეშმაკი ხარ, ვინც არ გინობს! — ღიმილით წარმოთქვა ბეგიმაც, თან დააყოლა: — ახლა მე არ შემიკერავ სააღდგომოდ წულა-მესტს?

— რატომ! თუკი იკადრებთ ჩემ შეკერილს...

— როგორ არ ვიკადრებ, შენ წულა-მესტის განთქმული მკერავი ხარ... მხოლოდ უნდა მომისირმო კიდეცაც... მასალა ძილხანს აბარია... რალაც გული მითქვამდა, რომ მოხვდი დიდი და სხვას არავის მივეცი შესაკერად... მაგრამ მოასწრებ კი... რალაც ღღენახევი დარჩა აღდგომამდე...

* „აღლაკი“ — ღონე შესამღებლობა.

— წირვამდის მოგისწრებ, ბატონო! გადაეკედები და მოგისწრებ...

— ოჰ, მე დაგაკედი შენ მაინცაღამაინც მაგ გულმკერდზე!

— რატომ იკადრებ, ბატონო?

— ვიკადრებ კი არა... ჰოდა, რითი მჯობია მე შენი ბანჯგვლიანი გუტატი? დესის სახეზე კელავ მზაკერულმა ღმირმა გადაურბინა, მაგრამ არაფერი უპასუხა, უფრო ჩაკეცებით მიამტერდა ბეგის, თითქოს პირველად ხედავსო, თითქოს უნდა დარწმუნდეს, რომ გუტატიც კარგი, სუფთა ყაზახია, მაგრამ ბეგიც არ უნდა იყოს ბანჯგვლიანიო. შეხედე, რა თეთრი პირისახე აქვს!..

— მე მაშინ გამიფყრა ღმერთო, გუტატის რომ შენი თავი დავანებე, მარა არაფერია... მაინც ჩემი იქნები... ახლა კი მოგიტან მასალას.— შევიდა ძილხანთან, რომელიც დამბარასთან ერთად მოზრდილ ქვაბში კევრცხებს ქიფერით წითლად ღებავდა, გამოართვა თავისი სამოგვე, სირმის პრტყელი ზონრები და დესის მიუტანა. დესიშაც მაშინვე ბეგის ფეხის ზომა აიღო და იქვე, ბეგის თვალის წინ, მჭრელი, თავში წაწვეტილი მოგრძო დანით საუცხოოდ გამოჭრა ფესხამოსი. ბეგი კიდევ ელაზღანდარებოდა, მაგრამ დესი ჩუმად იყო, თითქოს არაფერს უსმენს და თავდალუნული თავის საქმეს ჩაღრმავებოდა.

ამ დროს აივანზე გამოვიდა ბარონესა და ეს წყვილი რომ დინახა, ბეგის ალერსით თითი დაუქნია და წარმოთქვა:

— *Ах, ты, балконный каналь!* — თან აივნიდან გადაიხედდა: — ეს რა ამბავია?

ეზოში შემოჰყავდათ საკლავი: ერთი კარგი ძროხა, ბატკნები, გოჭები, ინდაურები და მათ ბლავილს და ქყვირილს მთელი ეზო ჰქონდა აკლებული.

კიბზე ფარნა ბეალა ამოვიდა და თან მოიტანა თავისი საღურგლო ხელსაწყო.

ბეგი შეეკითხა: — „აქ რაზე უნდა იმუშაოო“, და ფარნამაც ანიშნა ბარონესაზე, მაგის დამარებული ვარო.

ბარონესამ კი მზიარულად აღესნა ბეგის: „დარბაზს ვამშვენებო“.

— მოდი აქ, რა გაჩვენებო? — ფარნა და ფარნაც დარბაზში შეიყვანა.

დარბაზი მთლად მოფენილი იყო ბენოიასაგან ნაყიდი წითელყვავილებიანი ჩითით. ჩითები ერთიმეორეზე მიეკერებინათ და რამდენიმე დიდ სალათარდოდ ექციათ. იატაკზე ეწყო, აგრეთვე, წვრილად დახერხილი, გაშალაშინებული ხის ნაჭრები, რაზედაც ფარნას მიუთითა ბარონესამ და აღესნა, თუ კარებთან და ფანჯრებთან როგორ უნდა შეეკრა ამ ხეებისაგან თალები, აგრეთვე, ქერზე როგორ გულმბათივით უნდა მიემარებინა და მალა კედლებზე ქერთან როგორ უნდა მიეკედა ფარდების ჩამოსაკიდებლად.

ფარნა მაშინვე შეუდგა მუშაობას. ბეგი კი ვერ მიმხვდარიყო, თუ რას აკეთებდა ბარონესა.

— კარავი მინდა გავაკეთო, ბეგი, კარავი! ხვალ დილისთვის რომ შამოხვალ, ვერ იცნობ, ისეთი იქნება. ამაღამ მთელი ღამე რომ გავათიო, მაინც გავაკეთებ. მანამდის არც შენ გაგიშვებ... რა გქვია? — მიმართა ფარნას.

ბეგიმ უპასუხა:

— ეგ ფარნა ბეალაა. მაგაზე უკეთესი ღურგალი არ შეიძლება რომ მოიმეზნოს...

— ოჰ, რას ბრძანებ, ბეგი! ერთი უბრალო სოფლის ხერო ვარ...

— არა, რატომ? — ჩაერია ბარონესა. — რაც გითხარი, ვატყობ, რომ მიმიხვდი, და მეც მეტი არაფერი მინდა.

ფარნამაც კმაყოფილებით უღვაშებში ჩაიცივნა, თან გაიფიქრა:

— ჰაიტ, ჯიმა-ღურგლი! მეც რომ თქვენსავეთ მესწავლა, ხერო და ღურგალი კი არა, ინჯილერი ვიქნებოდი... მარა, რა უბრალოზე ხარჯავენ ეს სულწაწყმედილები ამდენ ფულებს და რად უნდათ ახლა ეს კარავი? არც სულს არგია და არც ხორცს... — ფიქრები აეშა-

ლა, ცუდ გუნებაზე დადგა და მაგრად მოუქნია ლურსმანს ჩაქუჩი.

— მარინე სადლა ბრძანდება? — შეეკითხა ბეგი ბარონესას. — რატომ არ გეხმარებათ? დავმარა ენახე, ძილხანს კვერცხების შეღებვაში ეხმარებოდა...

ბარონესამ გაიღიმა:

— მოგენატრა მარინეს ნახვა?.. ის საწყალი დაიღალა, ამ ფარდების შეკრებაზე ბევრი იმუშავა და ახლა ისვენებს ეგერ, წინა აივანზე... მიდი, თუ გინდა, ხელს არ შეუშლი... თავს ირთობს კითხვით.

მარინე აივანზე, ერთ კუთხეში მიმჯდარი, ფრანგი ავტორის, პონსონ დიუტრაილის რომანს „როკამბოლის თავგადასავალს“ კითხულობდა.

ბეგის აივანზე გამოსვლა მაშინვე შეამჩნია მარინემ, წიგნი მუხლებზე ჩამოიღდა და მხიარულად მიესალმა.

— რა არის, რომ ასე ჩაღრმავებული, მარინა ივანოვნა?

— ოო, ეს სწორედ სათქვენო რომანია, კნიაზ ბეგლარი! — მარინემ გაიგო, რომ „ბეგი“ შემოკლებული „ბეგლარი“ იყო და ასე მიმართავდა კიდევაც, მხოლოდ ბეგლარს ფრანგული კილოთი „ბეგლიარად“ გამოთქვამდა. — აქ ბეგარი ისეთი ამბებია, რომ თქვენი ცხოვრებიდან ბევრი რამ გენიშნებათ. განსაკუთრებით რაინდობასა და ქალების ტრფიალში, თუმცა როკამბოლი, ამ რომანის გმირი, ზოგჯერ მეტად, საეჭვო საქმეებშიაც ერევა, მაგრამ სულთ კი მაინც კეთილშობილი რჩება... სახალისო წასაკითხავია. წაგაკითხებდით, მაგრამ ეს ფრანგულად არის დაწერილი...

— მაშ მომიყევით...

— მოგიყევით? ოო, ეს დიდებულია, ე. ი. გრძელი და რთულია... მაგრამ დრო უნდა...

— ცოტა დღეს მიაბნეთ, ცოტა ხეალდა...

— პოო, ეგ შეიძლება, მერმე კიდევ ესეც არის: ჩემსა და თქვენს გარდა ახლა აქ ყველანი საქმეში არიან ჩაბმულნი, მგონია კნინა ნექტარინაც...

— რასაკვირველია. ის განკარგულებას იძლევა. თავისი ოთახიდან იშვიათად გამოდის, მარა იქით იბარებს ხალხს და ყველას თავთავის დავალებას აძლევს.

— ძალიან კარგი. მაშ მე და თქვენ ვართ მხოლოდ აქ მოცლილები. აგრე იყოს. მოგიყევით როკამბოლის ამბავს. გნებავთ, დაგიწყებ ზღაპრულად: იყო და არა იყო-რა...

— როგორც გნებავთ.

მარინე მოუყვა. მას თანდათან იტაცებდა ამბის თხრობა და სახეზე რაღაც განსაკუთრებული იერი ედებოდა. ბეგი მის ნაამბობს იმდენად ყურს არ უგდებდა, რამდენადაც მარინეს სახეს და აღნაგობას უკვირდებოდა. თან გულში აღარებდა დესის და მარინეს. ორთავე მომხიბვლელი იყო, მხოლოდ ბეგის თვალში მარინეს მაინც უპირატესობა ენიჭებოდა. რატომ? ვერ გეტყვოდათ. ხილს გააჩნიაო, ეს კი გაიფიქრა და თანდათან იბნიდებოდა მარინეს ეშხით, მაგრამ გულში კი მაინც მტკიცედ გადაწყვიტა:

— რაღაც უნდა დამიჯდეს, ამაღამ დესი ჩემი უნდა იყოს!

(გაგრძელება იქნება)

ამხანაგ ბერიას ჩამოსვლა თბილისში

ზეიმით ხვდება დიდებულ სტუმარს
ჩვენი თბილისი — დედა ქართლისა.
ჩვენ მის ჩამოსვლას დაგვიდასტურებს
ზღვა ზეიმისა და სინათლისა.

წუთშივე ეხვდება, რომ ის აქ არის:
ჭურჭები ხდება უფრო ნათელი,
და სანაპიროს — მტკვარს რომ დაჰხარის,
გაუელის რაღაც სხვა ჟრუანტელი.

წელგამართული ხე თვითიერი
დილის სხივებში თრთის და შრიალებს,
რადგან აქ არის კაცი რჩეული
და ისევ თბილისს თავს დასტრიალებს.

ყურს უგდებს შრიას ნაცნობ ალეების
ის, ვინც ვაჟკაცურ ფილტვებით
სუნთქავს,
ვინც საბჭოეთის ამწვერვლების
საქმეში ბელადს მხარდამხარ უდგას:

და ასე მუდამ ჩვენი ქალაქი
ზეიმით ხვდება თავის შვილს ქებულს,
და მთა — დიდ გმირთა ძვალშესალაგი —
დაჰყურებს ქუჩებს აციაგებულს.

და იგიც ხვდება, რომ ის აქ არის:
ჭურჭებს ეფრქვევა მეტი ნათელი
და სანაპიროს, — მტკვარს რომ დაჰხარის,
გაუელის რაღაც სხვა ჟრუანტელი.

პაზის ყვავილობა

რომანი *

კრაველის მუღი

...ცხოვრებაში ყოველთვის რაიმე კვდება. მაგრამ იმას, რაც კვდება, არა სერს უბრალოდ მოკვდეს.

იოსებ სტალინი

„მალხაზ, გაიხედე, ნუნუ ზომ არ მო-
ლის?“ — მიაშახა ქეთუამ თავის ვაჟს,
კეცი შეაგდო ღაღარში, მერმე გამოი-
ტანა ვარცლი და ცოშს დაუწყო ზელვა.
ბიჭი შემობრუნდა შრამელში, კერას
მიუჯდა და წაიდუღუნა:

„ნუნუ არსად ჩანს და პაპა აბრია
კი მოდის“. — ამის თქმა მოასწრო მალ-
ხაზმა და შრამელის კარის ჩარჩოებში
გაეხირა აბრია უჯირაული. კარი დაბა-
ლი იყო და ვიწრო, ასე რომ აბრია
იძულებული გახდა წელში მოკუზული
შემობრტებულო შიგ. ახლადმო-
სულმა დიასახლისს სალამი უთხრა და
დასძინა:

„რა გაგჭირვებია, ქადავ?“

ქეთუა ვარცლს მოეშვა, ცოშიანი ხე-
ლები ზეასწია, მოხუცს თავზე წამო-
აღდა და უთხრა:

„მე ქმარი არა მყავს და განმკითხავი
ძია აბრიავე, შენ ხარ უჯირაულთა გვა-
რის უმფროსი და თავკაცი. სასიხარუ-
ლო ამბავი უნდა გამცნო“.

აბრიამ შენიშნა, ქეთუას უზომოდ
შეეთხიზნა სისხლისფერი პომადით ლა-
შები. დედაკაცმა შრამელში მიიხედ-

მოიხედა, მალხაზზე შეაჩერა მზერა და
უთხრა:

„გარეთ გადი, მალხაზ, მცირე ხანს“.

„რა მინდა დარეთ?“ — თქვა ჭირვე-
ულად ბიჭუნამ.

„გარეთ გადი-მეთქი, ბიჭო, ერთი
ნახე, ხბორები ზომ არ შეპარულან
ბოსტანში?“

„არ მინდა დარეთ დასვლა“ — ისტე-
რიულად იყვირა ბავშვმა და ფეხების
ბაკენი მორთო.

„გარეთ გაეთრიე-მეთქი!“ — დას-
ჭყვია ქეთუამ და ბრაზმორეული
გაემართა ყმაწვილისაკენ.

მალხაზი სკამს მოებლაუჭა, ქეთუა
დააცხრა შვილს და სკამიანად გარეთ
გააგდო. ყმაწვილის ჭირვეული ტირი-
ლი მძაფრად გაჯახუნებული კარის
ჭრიალმა დაფარა. შრამელში მიბრუნე-
ბულმა, რა შენიშნა: გახურებულანო
კეცები, ისევ კერასთან მიფათურდა.
ხაჭაპურის ზედაპირზე ლოყებშეწით-
ლებული, უტკაპუნებდა ხელს, თანაც
ჭაქანებდა:

„ქმარი არ მყავს და განმკითხავი,
ძია აბრიავე, ვისლა ეკითხო რაიმე. შენ
ხომ პაპა ხარ ნუნუსი, რაკი მაგ ოხერს
არც მამა შერჩა და არც პაპა. ბედი
კარზე მოადგა ნუნუს, ძია აბრიავე“.

„რა ბედი, რას ამბობ, ქალავ?“

„კობერიძე ჩამოვიდა ქალაქიდან დიდის საჩუქრებითა“.

„ვინ კობერიძე, ქალავ?“

„კობერიძე, ლეინის ვაჟარი, ჩემი საწყალი ქმრის მეგობარი, ძია აბრიაე“.

„შენ გინდა თქვა, შენი ქმრის დამლუპელი, არა?“

„რომელი დამლუპელი, რას ამბობ, ძია აბრიაე, თავით დაღუბა იმ ბედ-შავმა თავისი თავი“.

„მე კობერიძე არ მინახამს, ცხვარში ვიყავი მაშინ, მაგრამ ეს კი მაქვს განაგონი, სწორედ მაგ ლეინის ვაჟარმა კობერიძემ წაიყვანა შენი ქმარი ქალაქს, მთელი თავისი მონაგარი იქ ჩაატოვებინა, გაოხრებულ არტელში, გაალოთა, გადარია კაცი და მერმე ის იყო, გაძვალტყავებული შინ მობრუნდა“...

ქეთუამ ცომაზე ხელის ტყაპუნი შეაჩერა, თავზე წამოადგა აბრიას და თქვა:

„ასე იყო, თუ ისე, ჩემო აბრიაე, იგომბიო უნდა გავათხოვოთ როგორმე, თორემ იცოდე, ბუშს შეგძენთ უჯირაულებს. სოფლის ბიჭები დაღესილები არიან ნუნუზე. რალა დღეს, რალა ზვალ. დღევანდელი ქალები 'დღედალამ ბიჭებთან არიან ტყეში, ყანაში, ვენახში, ფარეხში, კრებაზე და კინოში, ყველგან, ყველგან...“

მუდამ გეგმის შესრულებაზე ოცნებობენ. კოლმეურნეობა ჩამორჩაო, დღე და ღამეს ასწორებენ. მე ეს მითქომს და სხვა თქვენ იცოდეთ, ან თქვენ გაათხოვეთ, ან მე გამიხსენით ხელი. თქვენ მოუარეთ, ბატონო, თქვენს სისხლსა და ხორცს“. ანჩხლობდა ქეთუა.

აბრია ცოტახანს თავჩაღუნული შესცქეროდა ცეცხლს, ხოლო ქეთუამ განაგრძო:

„ბედი კარზე მოადგა ნუნუს, ენით-უთქმელი საჩუქრები ჩამოუტანა. მდიდარი კაცია კობერიძე, ყელამდის ღოვ-ლათში ცურავს“.

„ნუ გშურს მაგის სიმდიდრე, ქალავ. მართალია, ქურდს გრძელი ხელი აქვს, მაგრამ ქურდი ტყუილს მტყუალს სწოტ რამეში ჰგავს, მასაც მოკლე აქვს ფეხები. ბოლშევიკებს ქურდი არ გამოეპარებათ, იცოდე“...

„მე ის არ ვიცი, ქურდია თუ მამისეული მონაგარი აქვს, მეფესავით რომ ცხოვრობს, ამას მეზობლიანთ მაროც დაგიმოწმებს, მაროს და ქალაქშია გათხოვილი, ასე ამბობს, მშვენიერი შიფონერკა აქვს თურმე სახლში, რკინის საწოლები, ნოხები და პიანინო“.

„ნურც მაგ შეგშურდება ქალავ“.

„ასე თუ ისე, შენ ეს იცოდე, აბრიაე, მე დღეს-ხვალ ყველაფერი უნდა გავყიდო, ქალაქს უნდა წავიდე, ორიოდე პარასკევი დამრჩენია, მოსვენებით უნდა ვიცხოვრო, ჩემს ვაჟს უნდა ვუაქიმო, მე თავათ აეადა ვარ, შაკიკი მქირს, აბრიაე, შაკიკი“.

„თუ ჰქუას მკითხავ, უნდა მომისმინო კიდევაც, ქალავ, კობერიძე რად გინდა, გარდამთიელი, მე და ჩემს ძმას — ლუოს სულ სხვა რამ გვჭონდა გულში. კანკრესთვის უნდა მიგვეთხოვებინა ნუნუ. შოფერი კაცია, ზელობა ხელში აქვს, ამას წინათ გამოგვიტყდა ნაღვინეზე კანკრე: მე ქალაქიდან ამიტომაც ვარ ჩამოსული, ცოლად უნდა შემართოთ ნუნუ. კანკრე ჩვენი გარდილია“...

შეცუუნდა ქეთუა:

„კანკრეო? აკი თქვენ, თუშები, სხვა გვარის შვილებს ირთავთ მხოლოდ. რას ამბობ, ძია აბრიაე, რას, უჯირაულის ქალი უჯირაულს უნდა მიათხოვოთ?“

„საქმე ისაა, რომ კანკრე უჯირაული როდია, ბოდბელი დიაცენის კოპეშვიძის ობოლი იყო, და ჩემმა ძმისშვილმა — სოლომ იშვილა, — ეს ჩვენში დარჩეს ოღონდ, ეს ამბავი შირაქში მოხდა და დღესაც არავინ იცის სხვამ“.

„ოჰო, ეს რა მითხარი, აბრიაე, ახლა კი მესმის, მიტომაც ამიყენა ტალახი

კარზე მაგ კანკრემ, დღედაღამ აქ იყო აყუდებული, ხან ღორის დაცვლას მოიმიზებდა, ხან შეშის დაჩეხაზე მშველოდა. ღვთის წინაშე, მიკვირდა კიდევაც. ამას წინათ გვიან საღამოს უნახავს ნუნუ სანერგი ფარდულთან გოდერძისთან მოსაუბრე. იმ ღამეს მოუვარდა და უშვერი სიტყვებით ლანძღავდა ნუნუს. თუ ერთხელ კიდევ მოგახელე მაგ გოდერძისთან, ორივეს ტყვიით მოგკლავთო“.

ისევ კერასთან მიფათურდა ქეთუა, უტკაპუნებდა ცოშს და ქაქანებდა: —

„მე თუ ამ ოჯახის პატრონადა მთელით უჯირაულები, არ მინდა ამ სოფელში გავათხოვო ნუნუ. კანკრეს ძმები ჰყავს, ზედსიძედ მოსვლა ენდომება, მე კი ეს მინდა—ქალაქში გავათხოვო ქალი, საზღვარსა და სკარმიდამოს გავყიდი, თავის წილს მივაშვევ და თბილისს წავალ“.

„სახლ-კარის რა გითხრა და საკარმიდამო ნაკლებად გაგიყიდნია, ჩემო რძალო, თედო თარალაშვილი შავ ღღეს დაგაყენებს, იცოდე. მიწის გაყიდვა მოკვდა, ჩემო რძალო“.

„ისე გაყიდი, მზეც მალა იყვეს“, — თქვა ქეთუამ და შრამელის კარი აჭრიალდა, მოღუშული კანკრე შემოვიდა, კერასთან მივიდა, ნაკვერცხალი გამოიღო და პაპიროსს მოუკიდა.

„რა მოგსელთა კანკრე, რად ჩამოგტირის თავ-პირი?“ — შეეკითხა ქეთუა და ისევ განაგრძო ტყაპნი.

„არაფერია, ძალუა ჩემო, სატირალი რა მაქვს, სატირალი შენ მაქვს, ბედ-შეო“.

„მე რა მაქვს სატირალი, რას როშავ, სატირალი ღმერთმა ნუ მომცეს მეთი?“

„კი არ ვროშავ, მართალს გეუბნები, ძალუა ჩემო, მართალს“.

„შენ ეგა თქვი, სატირალი რა მაქვს?“

„ნუნუს ათხოვებთო, მომხარა მეზობლიანთ მარომ, წელან სასიძოც მოგსელიათ, კობერიძე, ქალაქელი არიფი,

იმ შენ ნუნუს ერთი ორი თვით წაყვანს, მერმე უკან მოგიგდებს. შესაძლოა, კვიციც გამოატანოს, თუ ნუნუს სამი ცოლის ალიმენტს იხდის უკვე“.

„ნელა ილაპარაკე, ბიჭო“. — შერისხა ქეთუამ კანკრე და სასტუმროს კარისკენ თვალით ანიშნა. შრამელის კარი გაიღო, ქროლათვალემა დედაკაცი მეზობლიანთ მარო შემოვიდა და კერას მიუჯდა.

„მოგილოცავთ ნუნუს გაბედნიერებას“, — უთხრა დამხვდურებს მარომ.

„ეჰ ჯერ ბედნიერება შორსაა, მარო ჩემო, ენახოთ რას იტყვის ნუნუ“, — უთხრა ნაღვლიანად ქეთუამ.

„ნუნუს ვინა კითხამს, ქა, მე და შენ როდი გეკითხეს, ვის მიგათხოვითო“. — თქვა მარომ, აბრიადა და კანკრეს შეეწლო თვალი.

კანკრემ ხმა არ გაიღო და აბრიადა დაიბუხუნა:

„ეჰ, ბარემც მართალი ხარ, მარო ჩემო, ჩვენს დროში ქალის გათხოვებას იმდენს კითხავდნენ, რამდენსაც გასახედნ ცხენს უნაგირის ზედდაღმას. აფეთი ყოფილა ჩვენი მამა-პაპის წესი და უჯირაულებს სხვა წესი არასოდეს გექონია, მაგრამ...“

„მაგრამ რაო?“ — ჩაჰკითხა მარომ.

„ისა რომ, დღევანდელი ქალი სხვაა, შეილოსან, ხომ ნახე იმ ღღეს დინამიტს როგორ აფეთებდა ჩვენი ნუნუ“, — მიუგო აბრიადა და ღაღადიან გამოღებული ნაკვერჩხალი ყალიონზე დააგდო და ცერით ჩასტენა შიგ.

„ქოჩორში უნდა წაავლო, ძია აბრიადა, ზელი. აქი შენა ხარ უჯირაულთა გვარის თავკაცი და უბუცესი“, ამბობდა მეზობლიანთ მარო.

„ეს ყველაფერი კარგია, მაგრამ კობერიძის სიძობა უჯირაულებს არ გამოადგებათ“, — თქვა კანკრემ.

„ნუ ყვირი, ბიჭო!“ — დსჩხავლა ქეთუამ და ისევ ანიშნა თვალით სასტუმროს კარზე.

„თუ გაიგონებს, ხაზვი არ დამაპრას ყურებზე მაგ არამზაღამ“, — ღრინავდა კანკრე.

„სსსუ, რას როშავ, სად დაგიკარგავს სირცხვილი, ბიჭო?“

„რასა და მართალს“.

„აბა, ეს მითხარი, შენ საიდან იცნობ კობერიძეს, პა?“

„მაგის მზემან, არ ვიცნობ, ქალაქში ვინ არ იცნობს, მაგ სპეკულანტს, კობერიძეს, კახეთიდან წაღებულ ღვინოებს წყალსა და სახარისს გაურეცს და ამის ვაჟარია“.

„მერმე შენი რა დარღია ეგა?“ — წიწმატობდა ქეთუა.

„შე ნაკლებად დამდგომია მის გამო დარდი, დარდი შენ შეგზვდება, როცა ეგრის აბანოში ჩააყუდებენ მაგ შენ სასიძოს“.

„იყუჩე, ბიჭავ. სტუმარი ღვთისაო, ხომ გაგიგონია?“ — შერისხა აბრიაშ კანკრე.

შემოვიდა ლუო უჯირაული, მას თან შემოჰყვია პატარა მალხაზიც.

აბრია წამოდგა, ლუოსა და კანკრეს ხელი წაავლო და დაბალჭერიან სასტუმრო ოთახში შეუძღვა.

ახლა მხოლოდ მეზობლიანთ მარო იჯდა კერასთან და უცქეროდა, თუ როგორ შეჰქონდათ ქეთუასა და მალხაზს ხაჭაპურები, ქათმები და სველი ხელაღები.

ღრიჭედ დარჩენილი კარიდან იგი ხანდახან თვალს მოჰკრავდა ზოლმე კობერიძეს, სქელნიკაბიან, ლოყებლაღაფა ახმახს, რომელიც სვავივით ყლაპავდა ღვინოს, მოღუშული იჯდა და ყურს უგდებდა მებინახეთა უღიმღამო საუბარს.

გრძელისერა, მხარბეჭიან ვაყვაცს კრაველის ფაფახი ეხურა. ქეთუა უთვალთვალებდა ბჰყვრიალა კრაველის ქუდს, რომელიც სიახლისაგან ოქროსფერად ვარვარებდა. ცა არა ჰქონდა კონუსისებრ წოწოლას, ზეთავ-ჩაყეცილი ქუდის ქვედა კიდეურები ზედ

ეყრდნობოდა კობერიძის ფართო და მსუქან ყურებს.

კარი ჭრიალებდა, ^{გაიგონეს} გრძელად და მოარბოდა მალხაზი, ყოველ ხელადას იყუდებდა პირზე.

„რასა შერბიან, ბიჭავ?“ — ეკითხება მეზობლიანთ მარო მალხაზს.

„სვამენ“.

სტუმარ-მასპინძელნი ისხდნენ და, სვამდნენ, სვამდნენ, სდუმდნენ, თითქოს სატირალში ყოფილიყვნენ მოსულნი.

მარო უცდიდა ისეთ დროს, როცა სტუმრებს ღვინო მოეკიდებოდათ, რადგან გამხიარულებულ სუფრაზე უნდოდა მისელა. როცა სტუმრები აჩქამდნენ და გაისმა კანკრეს მკახე ხმა: „დალიე“, ისევ აჭრიალდა სასტუმრო ოთახის კარი, ქეთუამ და მალხაზმა უზარმაზარი ჩემოდანი შემოათრეეს შრამელში და კერის პირად გახსნეს.

არა მარტო ფაფახის ბრწყინვალეობა ხიბლავდათ ქალებს, მაროსა და ქეთუას თვალი აუჭრელდათ, კობერიძის მიერ მოტანილი საჩუქრების დანახვაზე. სასოებით ამოჰქონდათ საქორწინო თეთრი კრეპოჩეცის კაბა, თეთრი მძივეებით მოოჭვილი შავი კაშემირის კაბა, ფერადფერადი აბრეშუმით ამონეცხილი პერანგები, ლაცის ტუფლები, აბრეშუმის წინდები, კაბები, პერანგები და კიდევ კაბები, ფეტრის ქუდები, თავშალები და ყელსახვევები. ეს ყოველივე გამიზნული აღმოჩნდა ვინმე ძონძორობა დედაკაცისათვის. ჩანდა, მათ მყიდველს ბაზარში გაეცლო, საეგებიოდ და განუკითხავად ეყიდა ისინი.

ერთი ხავერდგადაკრული ყუთი გახსნეს და შიგ აღმოჩნდა საათი ამერიკული ოქროსი, ასეთივე სამაჯურები და ბეჭდები, აგრეთვე თაღლითი თვლებით დამშვენებული. ერთადერთი ბაჯალლო ოქროს საათი იყო შიგ და ერთიც დასანიშნავი ბეჭედი ნამდვილი ოქროსი. საათზე ვენზელი იყო და ზედ ლათინური „ენ“ ეწერა.

ცხადია, ამ ნივთების მჭერეტელთ, სიხარბისაგან აღტაცებულთ, მათი უხარისხობა არ შეუნიშნავთ, მაგრამ ყოველივე ეს უგემურობის ბეჭედს ატარებდა.

ქეთუამ ყავისფერი ფეტრის ქუდი აიღო, რომელზედაც კაკაღუს მწვანე ფრთა იყო მიკერებული, ძლიერ მოწონა იგი და თავზე დაიხურა.

„ჯერ კაბა მოიზომე, ქალო“, — უთხრა მარომ.

ქეთუამ ქუდი განზე გადასდო და შავი შალის კაბა გადაიცვა თავზე, მერმე ისევ იგივე განიერი ქუდი ჩამოიფხატა თავის წოწოლა თავზე, მკერდზე საათი დაიკიდა, სამაჯური ხელზე გაიკეთა, გაიძრო ოფლით გაზინთული ჩლატები და ლაქის ფეხსაცმელებში ფეხი ჩარგო.

„იჲ, იჲ, როგორ დამშენდი. ათი წლით გაგაყმაწვილა, ქა“. ამბობდა მუზობლიანთ მარო, თანაც ისე უტრიალებდა გარს, თითქოს ქეთუა ყოფილიყო სასძლო.

„ეჲ, მარო ჩემო, აწი მე ვინ მალირსებს ასეთ რამეებს“.

გულდაწყვეტილად კვნესოდა ქეთუა, ხალისობდა, კისკისებდა, თითქოს ამ ნივთებმა მას მართლაც შეჰმატესო ახალგაზრდობა.

გახალისებული ქეთუა დარდობდა: სასტუმრო ოთახში რომ არ შეეძლო შესვლა, რათა კედლის სარკეში ენახა თავისი თავი, ასეთთ „უცხო სიმდიდრის“ შარავანდით მოსილი. ბრზილებდა ქეთუა იგონებდა თავის ქალწულობას და იმ „ბედნიერ დღეებს“, როცა მამამისი, ცნობილი მეკუბოე, მას აბრეშუმის კაბებს აცმევდა.

და როგორც ცუდად აღზრდილ ადამიანებს ჩვევიათ, მოსდგა ქეთუა და მეთასევე უამბობდა მაროს თავის ოჯახის არც ისე ბრწყინვალე მატთანეს. მამჩემი ბედნიერი იყო, ქალაქში ცნობილი მეკუბოე, რომელიც საკმაოდ დიდ მუხტლობას იჩენდა თურმე კუ-

ბოებით ვაჭრობის საქმეში. გამოსაჩენად ერთ ორ კუბოს გამოსდებდა სახელოსნოში, სხვა დანარჩენებს შავი დღისთვის ინახავდა და, როცა ეს „მავი დღე“ ჩამოდგებოდა, ესე იგი, რაიმე ჩამორევი სენი გაჩნდებოდა ქალაქში და მეკუბოები ვერ აუღიოდნენ გამწარებული მუშტრების მოთხოვნას, ფასებს აუწევდა და მუშტრებს ოქროებს დააყაჭვინებდაო. ამ გზით გამდიდრებული მამა ნაირნაირ კაბებს მიეკრავდაო.

უკვე შეზარბოებული, ცალიერი ხელალებით დატვირთული მალხაზი გამოზორიალდა სასტუმროდან და როცა თავისი ნირშეცვლილი დედა დაინახა, წელზე შემოეკლო.

„რა ლამაზი ხარ, დედიკო, გენაცვალე, ჩემო დედიკო, არასოდეს არ დაიხადო ეს კაბა, ჩემო დედიკო!“ — ემუდარებოდა შეღვინიანებული ბავშვი და კონიდა იმ კაბას, რომელსაც ასე დაემშვენებინა მუდამ დაცრეცილ კაბაში გამოწყობილი დედა.

მარომ შენიშნა, ქეთუას ღვინო მოჰკიდებოდა. ბავშვის აღტყინებამ დედაც ააღელვა. თავზე აკოცა თავის საწყალოზელ შვილს. ჩემოდნიდან აბრეშუმის ცეკრისახოცი ამოიღო, ცრემლები მოიწმინდა და უთხრა.

„როცა გაიზრდები, ხომ მიყიდი ასეთ კაბას, შვილიკო?“.

„სწორედ ასეთ კაბებს დიყიდი, ჩემო დედიკო“.

სასტუმროდან ისმოდა აბრეშუმის ხარბი, ხმაჩაღვნილი ლუო უჯირაულის სიმღერა და ხანაც კანკრეს მქაზე შეძახილი:

„კოხერიძე, ღვინოს ნუ იპარავ, დალიე ჯიგარო“.

„გაიქე, მალხაზ, ღვინო შეუტანე სტუმრებს“. — უთხრა ქეთუამ შვილს და ორი სავეს ხელადა შეაჩეხა ხელში. კარის ჭრიალმა შეაკრთო ქეთუა, შეეშინდა — უცხო ვინმემ არ შემომისწროსო. სტუმრის ნაცვლად ნუნუ შემოვიდა, კერას მიუახლოვდა თუ არა.

გახევდა მდიდრად მორთული ქალის დანახეზე, რადგან შრამელში ოდნავ ბნელოდა. ახლა ნუნუს თავისი დედი-ნაცვალი „უცხო სტუმრად“ მოეჩვენა.

მეზობლიანთ მარომ ეს შენიშნა.

„სტუმარი გვეწვია, ნუნუ“, — უთხრა ახლადმოსულს.

ქეთუმ აბრეშუმის ცხვირსახოცი ტუჩებთან მიიტანა და გაილურსა.

ნუნუ ჯერ დაიბნა, მერმე მხნეობა მოიკრიფა და მოკრძალებულად წაიღუ-ღუნა:

„დაბრძანდით, ჩემო ბატონო, ჩემი დედინაცვალი ახლავ გეახლებათ“.

ქეთუა სიცილისაგან გადაფიჩინდა, ატყარცალდა მაროც, ახლა უარესად შეკრთა ნუნუ.

„ვერ იცანი, გო?“ — წამოიძახა მა-რომ, კართან მიფათურდა და გამოაღო.

ნუნუ მაინც ვერ გაერკვა, გაოცებუ-ლი შესცქეროდა ქეთუს და ვერ გა-ეგო, ვინ შემოსა იგი ასე „მდიდრუ-ლად?“

მალხაზმა მოირბინა ქალების ტარ-ცალზე.

ნუნუმ გახსნილ ჩემოდანს დაადგა თვალი და იკითხა:

„ვინ მოგიტანა ამდენი სიმდიდრე, ქეთუა?“

„აჲ გეუბნებოდით, გო, თუ არ გათ-ხოვდები, მე დაგასწრებ-მეთქი. საქმრო ჩამომივიდა თბილისიდან, ნახე — რაები ჩამომიტანა“. — თქვა და კვლავ შე-უდგა კაბების, საათების, სამაჯურების და პერანგების ამოლაგებას. „ხეალ ხელს მოეაწერთ და ქალაქს წავალთ მე და მალხაზი“, — დასძინა ქეთუამ.

ნუნუს გაეხარდა, ეგებ ეს ჭირი მომ-ცილდესო. განჯინასთან მივიდა, თო-ნის პური გამოიტანა და პირისკენ წაიღო.

მალხაზმა მართლაც დაიჯერა: დე-და მითხოვდებაო.

„რა მინდა ქალაქში, მე მამიჩემის სახლიდან არსად წავალ“.

ქეთუა და მარო კვლავ ატყარცალ-დნენ.

„დღეს გვიანამდის გეგზავნიან მუშაობას, ცოტას წავეჭამ ამ ხმელა-პურს და ფარდულში უნდა გავბრუნ-დე“, — ბოდიშობდა ნუნუ მეზობ-ლიანთ მაროსთან.

„რას ამბობ, გო, ჩემს ნიშნობას არ უნდა დაესწრო?“ ხითხითებდა ქეთუა.

მალხაზი ღნაოდა, ნერვიულად აბა-კუნებდა ფეხებს: არ წავალო მამაჩემის სახლიდან.

ნუნუ გაოგნებული იდგა, ქეთუა და მარო ხარხარებდნენ... სასტუმროდან კანკრეს ხმა ისმოდა:

„კობერიძე, ლეინოს ნუ იპარავ, და-ლიე, ჯიგარო“.

მალხაზის ღნავილსა და ქალების ისტერიულ ტყარცალზე სასტუმროდან გამოვარდა შეზარხოშებული კანკრე.

„რა მოგსვლიათ, ჩვენგან შესმულმა ლეინომ ხომ არ დაგათროთ, ქალე-ბო?“ — თქვა და გაოგნებული მი-აშტერდა მორთულ მოკაზმულ ქე-თუს. მეზობლიანთ მარო არ დაიბნა:

„ქეთუსა საჩუქრები მოუტანა საქმ-რომ, უნდა გაეთხოვოთ ქეთუა“.

დედინაცვალმა მკლავში ხელი წაავ-ლო გერს.

„მე კი არა, შენ ჩამოგივიდა საქმრო ნუნუ, ეგ საჩუქრებიც შენია, უნდა მო-გილოცო ბედნიერება“, — უთხრა და საკოცნელად წაეპოტინა მას. ნუნუმ უკან დაიხია ანაზლად, ლოყა აარიდა და თქვა:

„რას ამბობ, ქა, ვინ საქმრო, რა სა-ჩუქრები? მე სადა მყავს საქმრო?“

„აქამდის თუ არა გყავდა, აწი გე-ყოლება გო“, — სიტყვა ჩაურთო მარომ.

„არ გეყო ერთი და იმავე კაბის ტა-რება, ამდენი ღარიბობა და ობლო-ბა?“ — გესლიანად შესძახა დედი-ნაცვალმა. ნუნუმ თავი ჩაღუნა:

„მე ჯერ არავისთვის შემეჩივლია ჩემი სიღარიბე, ჩემო ქეთუა“.

„შენ არ შეგიჩივლია, მაგრამ ღმერთმა უსიტყვოდ გისმინა და ბედი მოგაყენა კარზე“. — ისევ ჩაერია საუბარში მარო.

„მე არავითარი ღმერთი არა მყავს, არც საქმროების მამებარი ვარ, მარო დეიდა“.

„დაჯექ, გითხრა რამე გო“, — უთხრა დედინაცვალმა გერს, მაგრამ მოიზიდა მკლავი და ნუნუს, კერის წინ მდგარ სამუცხა სკამზე დაუპირა დასმა.

„დასაჯდომად სადა მცალია, მუკუნის კოლმეურნეობა გეყავს სოც-შეჯიბრებაში გამოწვეული, ამ კვირია რამდენიმე ათასი ნამუყენი ვაზი უნდა დავრგათ“.

„მაგას უშენოდაც დარგავენ. ყური მიგდე, გო, კობერიძე ჩამოვიდა, ნიშნობა უნდა მოგიწყო დღეს-ხვალ“.

„კობერიძე ვინ ეშვავია, ან რა საქმე აქვს ჩემთან?“

კანკრე გატვრინული ყურს უგდებდა ქალების პაექრობას.

„კობერიძეს როგორ არ იცნობ, მამაშენის ძმაცას. არ გახსოვს კრაველის ფაფახიანი კაცი, ნაყინზე რომ დაგვპატიჟა მე და შენ, როცა მალხაზი ექიმთან გეყავდა თბილისში? გახსოვს, მე ვინატრე კიდეცაც მაგ კობერიძის კრაველის ფაფახი ჩემი პალტოს საყულოდ. გო, მას იმ დღიდან ჩავარდნიხარ გულში“.

ნუნუს მართლაც მოაგონდა კობერიძე, რომელსაც თავზე ეხურა უჩვეულოდ წოწოლა და ელვარე კრაველის ქუდი.

„უმდიდრესი კაცია ქალაქში კობერიძე“, დასძინა ქეთუამ.

„ვაპრებთან და მდიდრებთან მე რა საქმე მაქვს?“

„აბა მუდამ შენისთანა ლატაკები უნდა გეხეოს თავზე?“

„მე არავინ თავზე არ მახეევია, ქეთუა, და ჯერ არც გათხოვებას ვაპირებ“.

ახლა კანკრემ დასძრა სიტყვა.

„იცი, ძალუა ქეთო, მაგ ყოფიერება შენ უფრო შეგშენდებოდა საქმროდამისი მოტანილი კაბებიც შენ უფრო გიხდებოდა, ძალუა“.

„რაო ვითომ, რა ცუდი კაცია, მეც სიამოვნებით გავყვებოდი კობერიძეს, მაგრამ, სამწუხაროდ, მას ჩემისთანა კვიციანი დედაკაცები არ უნდა საცოლელ“.

ნუნუმ შოთის პური ისევ განჯინაში შესდო და შრამელის კარისაკენ გაემართა ჩქარი ნაბიჯით.

ქეთუა უკან გამოუდგა ნუნუს და ანჩხლი ხმით მიიძახა:

„სად მიდიხარ, გო, ზრდილობისათვის მაინც ეჩვენე სტუმარს“.

„ერთხელ გითხარი, არა მცალია-მეთქი“.

„ჯანაბას იქით გქონია გზა“, — მიიძახა გამობურულ კარს ქეთუამ.

დიდხანს ისდნენ თავჩაქინდარულნი ქეთუა და მეზობლიანთ მარო ჩანაცრულ კერასთან. სასტუმროდან ისმოდა მამაკაცების როხროხი და კანკრეს ომახიანი შეძახილი:

„კობერიძე, ღვინოს ნუ იპარავ, დოლოე ჯიგარო“.

ქეთუამ ახალახლები გაიხადა, ისევ გადაიყვია თავისი გახუნებული კაბა და ოფლით გაზინთულ ჩლატებში ფეხი შედგა, წარამარა გარბოდა მარაში, რეზინის მილით წრუპავდა კასრიდან ღვინოს, აესებდა ხელადებს და შრამელში მოაქონდა. გრძნობდა ამ საქმიანობისაგან თრობა წამოეძალა, უკვე თავებრუ ეხვეოდა. კერას მიუჯდა, გაოგნებული დიდხანს სდუმდა, შესცქეროდა ძაბუნი ალის პარპალს, ბოლოს თავი აიღო და მაროს უთხრა:

„მე მეშინია ამაღამ ჩვენსას ცოდვა არ დატრიალდეს“.

„რა უნდა მოხდეს, ქა?“

„რა და ის კანკრე ქრისტეს ფეხის მკვნეტელია, აბა რა იქნება ქალაქელი“.

მეტი იქცეოდნენ, ხელადები სუფრიდან ცვიოდნენ, კანკრე და კობერიძე ერთიმეორესკენ მიიწევდნენ საცემად, ბოლოს ისევ აბრია უჯირაულმა ითავა წესრიგის აღდგენა.

მან კანკრე გაიყვანა გარეთ, ზოლოლუმ კობერიძეს წაეღო ხელი და ალერსიანი დაყვავებით გაიტყუა ეზოში.

როცა ქალები შრამელიდან გამოცვიდნენ, მათ უკვე შორიდან მოჰქრეს თვალი თემშარაზე მოლასლასე ოთხ ლანდს...

ქეთუა დარწმუნებული იყო, რომ ამაღამ საშინელი რამ უნდა მომხდარიყო, ესე იგი კობერიძეს მოჰკლავდა კანკრე და საჩუქრებით სავსე ჩემოდნისათვის ფიქრი უკვე რიალებდა მის თავში. ეს არ გაუმხილა მაროს, სულ სხვა რამ უთხრა:

„რაც უნდა იყოს, მაინც სტუმარია კობერიძე, ცოტა ხანს უკან გავეყვით, ვნახოთ, რა მოხდება“.

ვიდრე კოლმეურნეობის საბძლებამდის მიაღწევდნენ, მთვრალეების უკან მომავალი ქალები აშკარად ხედავდნენ, აბრია ხელახლა შეარიგა ისინი, ერთმეორესათვის აკოცნიდა ისევე, თუმცა ეს ამბავი ურთიერთისადმი შეზღუდვის მიხლას უფრო ჭავდა, ვიდრე კოცნას. ცხადი იყო; მოხუცებს მოეწონათ მთვრალეებთან ბლაბლენი და სწორედ აქ ჩამოსცილდნენ მათ.

რაიკაეშორის საეჭუროსთან ისევ წალაპარაკდნენ კანკრე და კობერიძე.

მთვარე გამოვიდა ცარცისფერ ღრუბლებიდან და გაანათა მძინარე ქოხები, ვენახების გასწვრივ აყვავებული ატმის ხეები დათოვლილებს მიაგავდნენ უკვე.

ქიშკრებს გადაღმა მერა ძაღლები ყუფდნენ, სხვაგვარი ჩქამი არ ისმოდა სოფელში. ქალები თვალნათლივ ხედავდნენ: კობერიძე და კანკრე შეუშლელი ნაბიჯით მოყვებოდნენ გზას. საკმაოდ ხმადაბლა მისაუბრობდნენ,

შთაბეჭდილება ისეთი რჩებოდა, თითქმის და ბრაზი გამოწველებით.

სულ მალე შეიცვალა მათი მსახურის კილო, ისევ აუწყეს ხმას, ფიცხლად აქნევდნენ ხელებს, შედგებოდნენ, შექმნიდნენ როხროხს, დაზავდებოდნენ, გაივლიდნენ მცირეს, ისევ მატულობდა საუბრის სიფიცხე და ამ დროს მათ უკან მომავალთ წარამარა ესმოდათ ნუნუს სახელი.

ნუნუს ხსენებამ თითქმის ორივეს შეჰმატა ბრაზი, უკვე ყვირილზე გადავიდა მათი საუბარი.

დაცარიელებულ თემშარაზე ერთადერთი ურემი მიდიოდა, თავშალიანი დედაკაცი კოფოზე იჯდა, ორი ბიჭი გვერდით მოსდევდა ურემს.

ქალებს გაეხარდათ ჭრილის გაგონება.

ქეთუამ თქვა:

„მოდი, მარო, შევაჩეროთ ეს ურემი, ეგ ბიჭები მოვიშველიოთ, ზედ შევსვათ მთვრალეები, კობერიძე თავის სიამარისშვილს მოვგვაროთ, მეღორე პოპოლას, ზოლო კანკრე სოფელში წამოვიყვანოთ, უკან“.

„სადა ცხოვრობს პოპოლა?“ — იკითხა მარომ.

„ხეცს გადაღმა, ტყის პირად“, — მიუგო ქეთუამ.

მეზობლიანი მარომ არ გაიზიარა ქეთუას გეგმა, ამ ორ გოლიათს ის ორი წკიპურტა ბიჭი როგორ შესვამენ ურემზე, მოდი, ცოტა ხანს მიეყვით უკან მაგ ოჯახებებს, ალბათ შეარიგდებიან და დაიშლებიანო, ასე მსჯელობდა მარო.

ვიდრე ქალები ამ საკითხის გამო პაექრობდნენ, ურემი მოსახვევში გაუჩინარდა, თითქმის მთვრალეები ანას უცდიდნენო. მათ ხმა აიმაღლეს, მიდიოდნენ, მიჩიჩქოლობდნენ, შედგებოდნენ, უყვიროდნენ ერთიმეორეს და, როცა ცხრაბუხის ზეგანს გაუსწორდნენ, მიეჭრნენ ერთმანეთს და აქ გაისმა კანკრეს მკაზხე ხმა:

„თუ შენ მართლაც დედალი არა ხარ, ლეონოს რად იპარავდი, 'შე ლეონო. არ გეყო ლეონის ქურდობა ქალაქში?‘“

ამის გაგონებისას კობერიძემ ისეთი სილა გააწნა კანკრეს, სამიოდე მხარის სიგრძეზე გასტყორცნა იგი დაბარბაცდა კანკრე, წამოყიარავდა, მაგრამ ხელები ოსტატურად დაიბჯინა ზურგს ქვეშ, შეშვებულ ზამბარასავით შეწამოიჭრა, ავანსიებული ნახტომი გააკეთა, ზედ შეახტა ამ ვეება ეჟეკაცს და ისე მაგრად ჩაასესხა მას სილაქი, რომ კობერიძე ტარაბუხსავით დატრიალდა. კობერიძემ ცალი მუხლი დაჰკრა გუდრონიან გზას და ერთი დაიხმევლა (ასეთ ხმას გაიღებს ხოლმე დასაკოდად გაკოქილი ბუღა). კობერიძე დანდობილად შეიმართა და ისე ძლიერად მოუქნია თავისი გრძელი და შავი მკლავი კანკრეს, ლაწანმა შეაკრთო გზისპირა ჩირგვებში განაბული ქალები.

ხელი შეუბრუნა კანკრემ, თავიდან გადასძვრა კობერიძეს კრაველის ქუდი და აუტში გადაგდებულ ბურთივით გადაეშვა იგი გზის პირად მოძალებულ ლიჭინში.

ქუდის დაკარგვა გულზე შემოენთო კობერიძეს, მკლავი გაიმამაცურა და ახლა ტუჩპირის არეში მუშტი უთავაზა კანკრეს.

ქალები წამოეწივნენ მთვრალებს, მაგრამ სააშკარაოზე გამოსვლას ვერ ზედადნენ, ლობე-ყორეს ეფარებოდნენ, ახლა მათ გარკვევით დაინახეს, თუ როგორ შებზრიალდა კანკრე, ისევ მიეჭრა კობერიძეს და ისეთი გასცხო მოტყელებილ თავზე, სიცილი შესცდათ გალურსულ ქალებს.

ამჯერად ისევ ინატრა ქეთუამ თავის გახუნებული პალტოს საყელოდ ხრამში გადავარდნილი კრაველის ქუდი, მაგრამ ეს არ გაუმხილა მაროს.

აწრიალდა მარო, კობერიძე მან მოჰყვანა ნუნუს ოჯახში, ეს მეზობლებ-

მაც იცოდნენ. კარგად ზედადნა თუ იგი კანკრეს შემოაკედებოდა ამჯერამ, მაროს დაეკისრებოდა, მაგრამ ამიტომაც ემუდარა ქეთუას, შოფერები გაგაღვიძათო.

სწორედ იმ ადგილს იყო მტკის ფარდული. რკინის ქიშკარი ურდულით დაკეტილი დაუხვდათ. შიგ შეიკერიტეს: ადამიანის ქაჭანება არ ისმოდა, ეზოში მიტოვებული ტრაქტორები, კომბაინები, რკინის გუთნები და საბარგო მანქანები იდგნენ.

ქალების ძახილზე საბარგო მანქანიდან გამოძვრნენ ხელაანთ ვანო და ნიკა უჯირაული.

როცა ქალებმა მოსალოდნელი „უბედურების“ გამო შესჩივლეს მათ, ხელაანთ ვანოს ეს სასაცილოდ არ ეყო. თავი მოიფხანა: „დღეს ჩვენ სოც-შეჯიბრებაში გამოვიწვიეთ მუკუნელები, მთელი სოფლის დიდი და პატარა ოფელში ვიწურებოდით და ასეთ დროს ვინც ლოთობდა, შეუძლიათ კეფა ჩაამტერიონ ერთიმეორეს“.

ნიკამ თქვა:

„საქმე ხომ არ შემოგლევიათ, ქალებო, მე და ვანოს არც წუხელ გვიჩნებია. ესეცაა მოვედით, ცოტა ხანს თვალს მოვატყუებთ, მერე ტრაქტორები უნდა გავიყვანოთ მინდვრად. წადით, თქვენს ბავშვებს მიხედეთ. რაც შეეხება მაგ ლოთებს, ძალი ძალის ტყავს არ ღახეცს, იცოდეთ“.

გაწილებული ქალები ისევ მოჩხუბრებთან მიბრუნდნენ. როგორც აღრიან გაზაფხულზე ახოში გამოსული ველური ტახები ასტეხენ ბუხუნს, აკუნტრუშდებიან, აიჭორებიან თავიანთი ნეშტების თვალწინ დაერევიან ურთიერთს და დუქმორეულ დრუნჩებიდან იელეებენ ლაპლაპა ეშვები, ისე აწყდებოდა ერთმანეთს ორი გაცოფებული, მთვრალი მამაკაცის ლანდი.

კობერიძე რა დარწმუნდა, ვერ იგერიებდა კანკრეს მუშტებით, სილაქ-

ბით, თავურით, სარმითა და ბლიცე-
ბით, ბებუთი გაიძრო. მთვარის შუგულ
ალაპლადა კანკრეს ხელშიაც ტახის
ეშვივით მოდრეკილი ბებუთი და სწო-
რედ ამ დროს მოჩხუბართა თვალწინ
დამუხრუჭა შოფერმა „პიკაპის“ ფირ-
მის მანქანა, ყვარელიდან თელავს მი-
შავალი. კაბინიდან გადმოხტა მაიორი
და მასთან ერთად ორი მილიციელიც.
ფარების შუქი დააცხრა გუდრო-
ნიან გზას.

ვიდრე მილიციელები წაჰიდებულე-
ბამდის მიღწევდნენ, ერთმა ლანდმა
მხარმარცხნით, ცხრამუხის ზეგანისკენ
ისკუბა, ეკლიან ბარდებს ზედ გადა-
ევლო და ხრამში გადაეშვა, ხოლო მეო-
რე მხარმარჯვნივ გაიქცა და მოხში-
რებულ შინდის ბუჩქებს შეაფარა
თავი.

ორჯერ გაისმა შესაშინებლად გას-
როლილი რევოლვერის გრიალი. მილი-
ციელებს მალე მოსწყინდათ მათი ძებ-
ნა, ისევ მანქანას მიაშურეს და შოფერ-
მაც დაქოქა მოტორი.

როცა გზა დაცალიერდა, გზისპირა
ჩირგვებიდან გამოძვრნენ ქალები,
ხრამში ჩავიდნენ და დიდხანს ეძიეს
ლიქიანში გადავარდნილი კრაველის
ქუდი...

მარო დაბეჯითებით ამტკიცებდა
როცა ჩვენ ხრამში ჩავდიოდით, ხრამს
გადაღმა, ღიქიანიდან გამოძვრა მა-
ლაქუდიანი კაცი და გამაღებული
გარბოდაო ცხრამუხის ზეგანისაკენ.

ქეთუამ მაინცდამინც სარწმუნოდ
არ მიიჩნია მაროს ნათქვამი.

ეს მუქმღებელია, ამბობდა იგი. რაკი
მანქანა უკვე წასული იყო, კობერი-
ძე — ფაფახის პატრონი არამც და
არამც მხარმარცხნით, ესე იგი ცხრა-
მუხის ზეგანისაკენ, არ წაედიოდაო, სა-
ფიქრებელია. საპირისპირო მხარეს,
წისქვილისაკენ, თავის სიმამრისშვი-
ლის — ჰოპოლას სახლისაკენ გაემარ-
თებოდაო, რაკი მილიციელები უკან არ
გამოსდგომიან მას.

ცოტა ხანს კიდევ იდგნენ ქალები
ხრამის პირად. ბოლოს მარო დააშტერ-
და მთვარის შუქით განათებულ ცხრა-
მუხის ზეგანს და თქვა:

„აბა გაიხედე კოლმეურნეობის სა-
ნერგე ფარდულისაკენ, კარგად დაა-
კვირდი, ქა“.

ქეთუამ დიდხანს უთვალთვალა ზე-
განს და მართლაც შენიშნა ლანდი ახ-
მახი მამაკაცისა, რომელსაც მალაღი
ქუდი ეხურა თავზე.

სოციალისტური შეჯიბრება

„იმ უაზრობათა რიცხვს, რომელთაც ბურჟუაზია ხალხით აჯრე-
ლებს სოციალიზმის შესახებ, ვუთენის ის, თითქმის სოციალი-
ტები უარყოფდნენ შეჯიბრების მნიშვნელობას. ნამდვილად კი,
მხოლოდ სოციალიზმი, სობს რა კლასებს, და, მასთანადე, მასების
დამონების, პირველად უხსნის გზას შეჯიბრებას მართლაც მასობ-
რივი მასშტაბით“.

ვლადიმერ ლენინი.

სწორედ იმ შაბათს, როცა უკანას-
კნელ თავში აღწერილი ამბავი მოხდა,
ბერიას სახელობის კოლმეურნეობამ,
ყველაზე მეტად ჩამორჩენილმა ალა-
ზანს გადაღმულ კოლმეურნეობათა შო-
რის, სოცმეჯიბრებაში გამოიწვია მუ-

კუზანის კოლმეურნეობა, რომელსაც
უკვე სახელი ჰქონდა მოხვეჭილი.

გარდა ამისა, იმავე დღეს მოთავდა
კოლმეურნეობის სანერგე ფარდული.
ეს იყო ბარე ორმოციოდე მეტრის სი-
გრძეზე გამართული შენობა, რომელიც

გარეგნულად წაგავდა ძველებურ სა-
ქორწილო სეფას.

ამ ფარდულის აგებას ერთგვარი
სიმბოლური მნიშვნელობაც ენიჭებო-
და, რამდენადაც ამ სამასიოდე წლის
წინათ, შამ-აბაზის მიერ ცხრაშუხის
ზეგანზე ოდითგანვე დასახლებული
ხალხის აყრის შემდეგ, ეს იყო ზირვე-
ლი შენობა, მამუკას უბანში აგებული.

დილაადრიან მოგროვდნენ ბერმუ-
ხელი მშრომელები დროშებით შემკულ
სანერგე ფარდულში — სახელდახე-
ლოდ გამართულ მიტინგზე. ბელადების
სურათების წინ დადგმულ მაგიდას
უსხდნენ რაიკომის მდივანი ციხისთა-
ვი, კომკავშირის რაიკომის მდივანი
ალაიძე, პროფესორი კორინთელი,
თედო თარალაშვილი, რაიგარონოში
მელითაური, ბრიგადირები და მოხუცი
კოლმეურნენი.

ტრიბუნაზე გამოვიდა რაიკომის მდი-
ვანი ციხისთავი. მან ჯერ ხაზი გა-
უსვა ბერმუხის კოლმეურნეობის ჩა-
მორჩენას, აღნიშნა შრომის ნაყოფიე-
რების ზრდა ამ უკანასკნელ ხანში, სა-
თანადოდ შეაფასა კოლმეურნეთა თავ-
დადებული და ერთობლივი შრომა
ოდესღაც გავერანებული ცხრაშუხის
ზეგანის ასათვისებლად.

მოუწოდა მშრომელებს, პირნათლად
შეესრულებინათ ის დიდი და საპატიო
მოვალეობა, რომელსაც აკისრებდა მათ
მუქუნანის კოლმეურნეობის სოცშე-
ჯიბრებაში გამოწვევა. ბოლოს ხელში
აიღო ქალაღის ნაჭერი და სატეკრი-
სებური სიბასრით გაიელვეს სტალინის
სიტყვებმა:

„სოციალიზმი მოითხოვს არა სიზარ-
მაცეს, არამედ იმას, რომ ყველა ადა-
მიანი პატიოსნად. შრომობდეს, არა
სხვებისთვის, არამედ საკუთარი თა-
ვისათვის, საზოგადოებისათვის და, თუ
ჩვენ ვიშრომებთ პატიოსნად, ვიშრო-
მებთ ჩვენი თავისათვის, ჩვენი კოლ-
მეურნეობებისათვის, ჩვენ მივიღწევთ
იმას, რომ რაღაც ორი — სამი წლის

განმავლობაში ავიყვანო ყველა კოლ-
მეურნეს, ყოფილ ღარიბებსაც და ყო-
ფილ საშუალო გლეხებსაც, მშვენიე-
რულთა დონემდე“.

ტრიბუნაზე ავიდა ქალაჩა თედო
თარალაშვილი, სამოქალაქო ომების
ძველი პარტიზანი, მუხის კუნძოვით
ჩასკენილი, ბრკე ვაჟაკი, რომელიც
ტრიბუნაზე ასვლის პირველ წამებში
ნერვიულად ხუჭავდა დაფანჯრულ, ქა-
ლაჩა წარბებს ქვეშ შეხიზნულ თვა-
ლებს.

ლაპარაკობდა მოკლე-მოკლე ფრაზე-
ბით, სადად, ხმის აუმაღლებლად და
საქმიანად. როცა აზრს მოიყვანდა და-
სკენის ზღურბლამდე, მისი კრუტა თვა-
ლების თეთრონები განიერდებოდნენ
და რაღაც უჩვეულო დამაჯერებლო-
ბით ეღერდნენ მისი მართალი და გა-
ურანდავი სიტყვები.

როგორც კი სიზარმაცეს, ჩამორჩე-
ნას, ლოთობასა და უქნარობას შეეხე-
ბოდა, უმოწყალოდ ილუმებოდნენ მისი
დაფანჯრული წარბები და იგი ისეთი
ოღნავ შემწყრალი ტონით შეუძახებ-
და ახალგაზრდებს, როგორც კეთილი
მამა თავის შვილებს.

„ამხანაგებო, ჩვენი დიდი ბელადი
მოგვიწოდებს შევემნათ ბედნიერი და
საამური ცხოვრება. იცით, რა არის
ამისათვის საჭირო (აქ შედგა იგი და
ხმა გაქმედილი აუდიტორია დადუმდა).
სამი რამ: შრომა, შრომა და შრომა“.

თედო თარალაშვილის სიტყვის შემ-
დეგ დიდხანს ისმოდა ხმადაბალი ზუ-
ზუნი, მიტინგის თავმჯდომარემ ორ-
სამჯერ დააწკარუნა ხარი, მაგრამ არა
წყდებოდა ზუნი, ჩანდა, ზარმაცების
ჩუმ ბუზღუნს მშრომელები აძლევ-
დნენ საკადრის პასუხს.

და როცა ნუნუ უჯირაული ავიდა
ტრიბუნაზე, მოზუზუნე ხალხი ერთბა-
შად დადუმდა, ზოგი მოიხიზლა იმით,
რომ საერთოდ მორცხვა, დიდთან და
მცირესთან თავმდაბალმა გოგონამ ისე
უბრალოდ, ასე სადად და გულმართა-

ლი სიტყვებით დაიწყო ლაპარაკი. — ყოველივე კეკელის, მკერმეტყველების, ან თავის გამოჩენის პრეტენზიის გარეშე. ისე მშვიდად, დამაჯერებლად ესაუბრებოდა იგი ამ მრავალრიცხოვან აუდიტორიას, თითქოს თავის რგოლის წევრებს ესაუბრებოდა.

პროფესორი კორინთელი შესცქეროდა ამ უბრალო გოგონას, რომელსაც სიამაყის ნატამალიც არ ეტყობოდა იმის გამო, რომ მას ასეთი პატივი ერგო — მთელი სოფლის ქალების სახელით ეთქვა სიტყვა. არც თუ კეკელის რაიმე ნიშანწყალს ამვლენებდა თავისი უჩვეულო სილამაზის პატრონი.

მას უკვე აღარ ეკოდა კისერზე თავისი შავი, უბრალო მძივები, რომელნიც ასე აგონებდა კორინთელს რაფაელ სანჩოს „რკინის მანიაკიან ქალს“, მიუხედავად ამისა, ნუნუს სახე, მთელი მისი ანაგობა, რაღაც უცნაური გრძნეულების სხივით იყო გაშუქებული.

„ეს ასეა ყოველთვის, სრულყოფილსა და გულთ უმანკოს არასოდეს ჰყრდება არც სამკაული, არც გარეგნულად გამვლენება საკუთარი სრულყოფისა და მშვენიერის“, — ფიქრობდა პროფესორი კორინთელი და ხმაგამენდილი უსმენდა ორატორს.

ნუნუს ჯერ ილაპარაკა იმის გამო, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს სოციალისტურ შეჯიბრებას ჩვენი სახალხო მეურნეობის, ჩვენი წარმოების, ჩვენი ქარხნების წინსვლის, აღმავლობის საქმეში და მერმე თქვა:

„თუ ჩვენი კოლმეურნეობა დღესდღეობით ჩამორჩენილია და ღარიბი, ამაში ჩვენ, ქალებსაც მიგვიძღვის ბრალი. ამასანაგებო, მოვიგონოთ ჩვენი შორეული დიდ-დედები, რომელნიც ხმალსა და ფიწალს აიღებდნენ ხოლმე ხელში, როცა ჩვენი ქვეყნის დამყარობლები შემოესიოდნენ საქართველოს. მოდით, ქალებო, ჩვენ შრომაში გამოვიჩინოთ ის სიამაყე, რომელიც

ჩვენს წინაპრებს არაერთხელ გამოუჩენიათ ომებში“.

თქვა, გაზეთის ნახევრადგამოქვეყნებული წაიკითხა:

„...რაც შეეხება თვით კოლმეურნე ქალებს, მათ უნდა ახსოვდეთ კოლმეურნეობის ძალა და მნიშვნელობა ქალებისათვის. უნდა ახსოვდეთ, რომ მხოლოდ კოლმეურნეობაში აქვთ მათ შესაძლებლობა, თანასწორად გვერდში ამოუდგნენ მამაკაცს“.

მოდით, ქალებო, და მივეყვით, ჩვენი დიდი ბელადის, ამხანაგი სტალინის მოწოდებას, მარტო სიტყვით კი არა, საქმითაც“.

როცა ერთობლივად დაიგრილა ტაშმა, ნუნუს შეკრთა, შეიმშუშნა და უცნაურად გაწითლდა.

ახლა ტრიბუნაზე ამობოდა ქრისტეშობის, ცისფერთყალბა მელორე პოპოლა. თავის სიცოცხლეში იგი პირველად გამოვიდა ამოდენა აუდიტორიის წინაშე, ამიტომაც ქალწულებით გაწითლდა ისედაც ლოყებდებარწული, როხროხა ვაჟაკი, რომელსაც არა მარტო კიდურების მოხაზულობაში, თვით მიხერამოხერამოც დათვური მოუხეშობა ეტყობოდა...

სიტყვებს ეძებდა ლაპარაკის დროს, ძლიერს ახერხებდა აზრის აზრთან დაკავშირებას და როცა ფრაზასა და ფრაზას წორის გადასასტელებში სიტყვა დააქლდებოდა, მისი წამობორცვილი ტუჩები წამოისროდნენ ამგვარ შეძახილს: „ოო“... წარამარა ამბობდა: „რა თქმა უნდა“, „რა თქმა უნდა“.

მღელვარებისას ცოტა ენასაც უკიდებდა, მაგრამ როცა მღელვარებას დასძლევდა, ამ შემთხვევაშიც მჯილებს აშველებდა სათქმელს, ან დასამტკიცებელს. საერთოდ მისი ორატორობისგან ისეთი შთაბეჭდილება რჩებოდა, თითქოს საკუთარი ხორხიდან ჰანგებოდა ამოაქვსო სიტყვები.

პროფესორი კორინთელი და რაიკომის მდივანი ციხისთავი გაოცებული

იყვნენ იმის გამო, რომ ეს არა მკვერი ორატორი მაინც ახერხებდა ამოდენა აუდიტორიის დაოკებას. ბოლოს ორივენი მიხედნენ, რომ ამას იგი აღწევდა მხოლოდ და მხოლოდ იმის მეოხებით, რომ რაღაც დიდი და წრფელი აზრი უდუღდა გულში და მისი ამოთქმის აუცილებლობას გრძნობდა.

ამას გრძნობდნენ სხვა თანადამსწრენიც და ამიტომაც სულგანაბლნი მისჩერებოდნენ მას, იმ მონუსხული გულისყურით, რომელსაც გამოიწვევს ხოლმე დიდი ორატორი, ოქროპირი სიტყვისა, რომელმაც კარგად იცის არა მარტო ხერხები მკერმეტყველებისა, არამედ შინაგან ძალასაც ამჟღავნებს მასების დასაელექტრონებლად და მოსანუსხავად.

შესაძლოა იგი თავისი იმპოზანტური გარეგნობითაც ხიბლავდა თანადამსწრეებს. მას ბალღივით უმანკო თვალები ჰქონდა, ენდროსფერი ტუჩები და კვერცხის ცილივით თეთრი, მსხვილ-მსხვილი კბილები. მისი ქერა ჰველისებრ ხვეული წვერი, ნიკაპის ქვეშ იხვის ბოლოსებრ ოდნავ მოღრეკილი და წაწვეტებული, უთუოდ მოგაგონებდათ ქართული ფრესკის ოსტატების მიერ გამოხატულ წვეროსან მამაკაცებს.

პოპოლამ თქვა:

„მე თუმცა უპარტიო ვარ, მაგრამ, რა თქმა უნდა, ჩემს სუსტ ძალ-ღონეს არ დაუზოგავ (ზოგს გაეცინა, როცა ამ გოლიათმა თავის „ძალ-ღონის სისუსტე“ ახსენა) და რა თქმა უნდა თავს გაეწირავ სტალინისათვის“.

ამ განცხადებაში იყო რაღაც დიდი უშუალოება, შინაგანი სიმათლე, რომელიც ყოველგვარ ლამაზად წერასა და ლამაზად თქმასზე მეტად ხიბლავს ხოლმე მასებს.

აქ შედგა პოპოლა და თავის საკმაოდ შელახული ფრენის ჯიბეში დაუწყო რაღაცას ძებნა. ფრენის ჯიბეს ტრიბუნის ზედა კიდე ჰფარავდა,

ხალხს გული დაწყდა, დაიბნა ბედ-შავი. ზოგს შეეცოდა კიდევაც მელორე პოპოლა. ბოლოს ქალაქის ნაკვეთი წინ დაიდო და განაცხადა:

„მე თუმცა უპარტიო ვარ, მაგრამ არავის ჩამოვჩენი არც შრომაში, არც ბრძოლაში, თუ ეს საჭირო იქნება, რა თქმა უნდა.“

ახლა ენახოთ, რას გვასწავლის ამხანაგი სტალინი, — თქვა და ტატიტ ამოიკითხა:

„არ უნდა დაგვაფიწყდეს, რომ პარტიულები ციდან არ ცვიიან. უნდა გვახსოვდეს, რომ ყველა პარტიული თვითონ ოდესღაც უპარტიო იყო. დღეს ის უპარტიოა, ხვალ კი პარტიული გახდება“.

მიუხედავად ორატორული უმწეობისა, მხოლოდ და მხოლოდ თავისი კაიკაცობისა და ჩუმი კეთილშობილების მეოხებით, რომელიც მისი სახის ყოველი ნაკვთიდან გამოსჰქვივოდა, მელორე პოპოლას სიტყვამ მხურვალე ოვაციები გამოიწვია.

•
•

მიტინგი გათავდა თუ არა, სამივე ბრიგადა შეუდგა საქმეს. ბრიგადა — ბრიგადას გაეჯიბრა, რგოლი — რგოლს, ხოლო რგოლებში — ყოველი წვერი ურთიერთს. ბრიგადიერები და მერგოლურები გაფაციცებით დარბოდნენ, თვალყურს ადევნებდნენ მუშაობის პროცესს, მამაკაცები ორმოების თხრას ამთავრებდნენ, ქალები ფარდულის ქვეშ ისხდნენ და ნამყენ ნერგებს ახარისხებდნენ.

ეს ხდებოდა კონვეიერის წესით. ერთი რგოლი ხსნიდა ნერგების შეკრულ კონას, მეორე ახარისხებდა და ფესვიანებისა და რქის ვარგისიანობის მიხედვით, მესამე ორ კვირტზე ნეკავდა რქას, გვერდის ფესვებს აცილიდა, გლუდ აჭრიდა მათ, ხოლო ქვედა ფეს-

გებს სამ სანტიმეტრის სიგრძეზე კვე-
ცადა.

ციხისთავი და კორინთელი ჯერ ორ-
მოების დათვალიერებას შეუდგნენ.

როცა დახარისხებული ნერგები მოი-
ტანეს, სათითაოდ დააწყეს ისინი ორ-
მოების გვერდით.

ნუნუ უჯირაულმა თავისი რგოლი-
დან სამ-სამი ქალი მოუხინა ყოველ
ორმოს. ერთი ნერგს პერპენდიკულა-
რულად სდებდა: ნახევარი მეტრის
სიღრმით ამოთხრილ ორმოში, დაიჩო-
ქებდა და ხელში დაიჭერდა მას, მეო-
რე იღებდა ორმოების გვერდით და-
ყრილ ნაკელს, ურევდა თხრილიდან
ამოღებულ ფხვიერ მიწაში და გარს
აყრიდა ნერგის შტოებს. როცა ნაკელ-
ნარევი მიწა ნახევრად დაფარავდა
ნერგს, ფეხით დასტეკვნიდა მესამე და
მერმე ისევ მიაყრიდნენ მიწას და რამ-
დენიმე სანტიმეტრის სიმაღლეზე უკე-
თებდნენ კოკოლას.

როცა ტაფობი მოთავდა და შელ-
მართი დაიწყო პროფესორი კორინთე-
ლი წინ გადაუდგა ბრიგადირებსა და
მერგოლურებს.

„აბა მითხარით, ყმაწვილებო, რამდენ
სანტიმეტრზე ამოაყოფინეთ ნერგს
რქა მიწის პირიდან?“

„სამი სანტიმეტრის სიმაღლეზე, ამ-
ხანაგო პროფესორო.“

„ახლა ამ შეღმართში რას აპი-
რებთ?“

„ნერგის რქა უნდა ვუსწოროთ მი-
წის ზედაპირს“. „რათა?“ — შეეკითხა
პროფესორი.

„რათა და წვიმებისა და ლელმის
დროს ნიადაგი თავისთავად ჩამოირე-
ცება.“

„სწორია. ეს თუ არ ვივარაუდეთ,
ნამყენის რქა ზომზე მეტად ამოჩრი-
ლი დარჩება მიწის პირზე.“

პროფესორი კორინთელი საცესებით
გაჰბუკებული ეჩვენა ყველას. მხო-
ლოდ თავისი განუყრელი ჭრელი კაშ-
ნე შემოეხვია ყელზე, ნაკვეთზე უხალ-

ტოდ მოსულიყო: სეკატორი ეჭირა
ხელში.

„გრძიის არ გეშინიათ, ამხანაგო
პროფესორო?“

პკითხა ციხისთავმა.

„გრძიისა? ჰმ, — იცინოდა პროფე-
სორი, — იმ ოჯახდაქცეულ ებრაელე-
ბის ღმერთს გრძიო რომ გამოჩენოდა
ქვეყნის გაჩენისას, ჩემისთანა ბედ-
ნიერი კაცი არ იქნებოდა.“

„ვინ იცის, ეგებ მას არ გამოუგონია
გრძიო, ექიმებმა ზომ არ გამოიგონეს,
ჰა?“ — ხუმრობდა ციხისთავი.

„ნაპოლეონს გრძიმა წააგებინა ვა-
ტერლოს ომი, თურმე სწორედ იმ
დღეს დამართნია იმ ოჯახდაქცეულს
გრძიო.“

დასძინა კორინთელმა.

ახლა მელის ხევის ყოფილ უბანში
გადავიდნენ სამივენი. პროფესორი
გახარებული დადიოდა მწყრივებს შო-
რის, უთვალთვალებდა რგოლების მუ-
შაობას, ხანდახან თავად დაიკუშებო-
და, ხელიდან ართმევდა ნერგს რომე-
ლიმე ქალს, თავად დაიჭერდა ზედმი-
წევნითი სისწოროთ.

ხანაც რომელიმე უხეიროდ შერ-
ჩეულ ნერგს სინჯავდა. როცა არ მოე-
წონებოდა, განზე გადაადებდა, ორ-
მოების გვერდით დაწყობილ ახალსა და
ახალ ნერგს ათვალერებდა. იღებდა
სეკატორს. ხან რქის შეკვეცას იწყებდა,
ხან ქვედა ფესვის შეჭრას, თავად
მოჰყავდა კანონიერ ფორმაში ნერგი
და თავადვე შეელოდა დარგვისას.

ასე რომ, მისი დაუთავებული, გა-
კრიალებული შარვალის მუხლი უკვე
დაისვარა წარამარა დაჩოქებისგან.
ნუნუ უჯირაული მივიდა მასთან, ჯერ
ბოდიში მოიხადა, მერმე თვითონვე
გაუწმინდა ხელით მუხლის თავები.

„არაფერია, ჩემო ნუნუ. მხოლოდ
ნამდვილ მეთევზეს უსველდება ფეხი“.

კორინთელი შედგა, თვალი გადაა-
ლო ცხრამუხის ზეგანზე გამოფენილ

ბრიგადას, და ციხისთავსა და თარა-
ლაშვილს უთხრა:

მევენახე ხალხების წარმოდგენაში
ვაზი ყოველთვის ერთგვარი რელი-
გიური კულტის ხარისხზე იყო აყვა-
ნილი. ქრისტიანობაში მისტიკური ელ-
ფერი მისცა ღვინოს, „ქრისტეს სისხ-
ლად“ გამოაცხადა იგი. ეს მითი ქრის-
ტეს წამებისა და მის მიერ სისხ-
ლის დაწმენკვა კაცობრიობის ვითომ-
დაც სახსნელად, ტლანქად მოპარულია
ძველებრძნულ „დიონისიას“ მითიდან,
დიონისოს აქუწვის, მისი წამებისა და
გაზაფხულზე მკვდრეთით აღდგომის
მისტერიებიდან. ორივე ლეგენდა და-
კავშირებულია ვაზის ნერგის მიწაში
დამარხვასთან, გაზაფხულზე მის გა-
მოცოცხლებასა და ბოლოს ღვინოდ
ქცევის პროცესებთან.

ქრისტიანულ ლოცვებში გაკერით მი-
თითებულია კიდევაც ამ გარემოება-
ზე — „შენ ხარ ვენახი ქეშმარიტი“,
სადაც „ვენახს უპირისპირებენ ქრის-
ტეს. ჩვენ, ქართველებს, ცნობილი
გადმოცემაც გვაქვს, თითქოს ვაზის
ჯვართ მისულიყოს ქართველთა მო-
მწიფე ღვინო. ცხადია, ყოველივე
ამას თავის დროზე ეკონომიური სა-
ფასელი ჰქონდა.

დაუკვირდით, რა შემმართებელ
მდგომარეობაშია მშრომელის სხეული,
როცა იგი სიმინდის ყანას გამოხში-
რავს, ან გუთნისდგდა, რომელიც მი-
წას მისდგომია ბასრი საკრეტელით
აღჭურვილი გუთნით. სიმინდის მმარგ-
ლელიც საკმაოდ ტლანქი იარაღით,
თოხით შეიჭრება და უმოწყალოდ გა-
მოხშირავს ყანას.

ახლა დავაკვირდით ვაზის მიმართ
წარმოებული შრომის პროცესებს. ადა-
მიანი მუხლმოდრეკილი, ან დაცუც-
ქული უნდა იყოს მუდამ ვაზის წინაშე.
მხოლოდ ამ პოზაშია შესაძლებელი
ნერგის მიწაში დაფუძნება.

შეიფოთლება, ყლორტებს ამოიყრის
ვაზი, ისევ წელში უნდა მოიდრიკოს

მშრომელი და სათუთი რუდუნებით
უნდა მიაკრას იგი ქიგოჭყევემდე —
გამსახურდია

ახლა რამდენი სიტუაციაზე, სიტუა-
ციებზე და შორსმჭვრეტელობა სჭირდება
ვენახის გამსხვლელს, ნამხრევების შე-
მომცლელს. როცა ვენახს სხლავს მე-
ვენახე, საკმარისია ოდნავ გულაყრი-
ლი, ან დაუკვირებელი გაქანება და-
ნისა და სამუდამოდ დაღუპვით სამა-
მულო რქას.

ბოლოს მოდგება ვაზის ყვავილო-
ბა და ქართველი ხალხის სიბრძნე
უნდა გვახსოვდეს მუდამ: ვაზმა თქვაო:
როცა მე ყვავილობ, ნეტავ მაშინ ჩე-
მი პატრონი ავად გახდესო. მცენარეთა
შორის განსაკუთრებული სიყვარულით
მიტომავენ მიყვარს ვაზი, რომ ჩვენმა
ხალხმა თავისი ისტორიის სამოლოდ
ათასი წლის მანძილზე ამდენი ოფლი
ღვარა მისი დანერგვისა, შენარჩუნე-
ბისა, მისი ნაყოფის — ღვინის დაყე-
ნების საქმეში.

იგივე ამბავი მოხდა ჩინეთში. იქაც
რელიგიური კულტის იერი მიეცა ჩაის
მეურნეობას. ჩაიც ვაზსავეთ შრომა-
ტევადა.

ერთ უცნაურ ჩინურ ლეგენდას გი-
ამბობთ. იგი დაკავშირებულია ჩაის
კულტურის წარმოშობასთან. ამ ლეგენ-
დის მიხედვით, ერთმა ჩინელმა „წმინ-
დანმა“, რომლის სახელიც ახლა არ მა-
გონდება, აღთქმა მისცა თურმე ზუდ-
დას, მუდამ უძილოდ ვადიდებო შენს
სახელს. მაგრამ დაეძინა ბედშავს, გან-
რისხდა წმინდანი იყო თუ ბერი, მაკ-
რატლით ამოიჭრა ქუთუთოები და
დაჰყარა მიწაზე.

ბუდდაც, ისე როგორც ყოველი
ღმერთი, მსხვერპლისა და სისხლის
მოყვარული ყოფილა. გაეხარა ეს ამ-
ბავი და ამ ქუთუთოებიდან ამოვიდათ
პირველი ჩაის ბუჩქი რომელსაც ჩი-
ნურად „ჩა“ ეწოდება დღესაც.

ბუდისტი ბერები „ჩა“-ს მათობელ
საშუალებად იყენებდნენ ნირვანაში

გადასასვლელად. არსებობს დღესაც ჯერ კიდევ ჩინეთის უძველესი—ტანგ, სუნ და მინ დინასტიებისამინდელი, დიდად საყურადღებო ბოტანიკური ფოლიანტები.

ჩაის ათასგვარი საკულტო და სიმბოლური მნიშვნელობანი ჰქონდა ჩინურ ფილოსოფიაში. ტაოისტების აზრით, ჩაი „უკვდავების მთავარ ელემენტად“ ითვლებოდა. ჩინეთის უძველესი პოეტები ქებათაქმებას უმღერიან „ჩა“-ს.

ერთი პოეტი ამ პროდუქტს „ნეფრიტის ლივლივა წვეს“ უწოდებს. არსებობს ჩინელი ფილოსოფოსის ლუიუ-ს ცნობილი ტრაქტატი „წმინდა წიგნი ჩაისათვის“, სადაც „ჩა“ გამოცხადებულია ბუდიზმისა და ტაოიზმის სინთეზად. ჩინელ ვაჭრებს პოეტი ლუიუ თავიანთ კერპად ჰყავდათ „შე-რაცხელი“.

როცა ციხისთავი და კორინთელი პირველ ნაკვეთზე მიბრუნდნენ, ნუნუ უჯიარული და მისი რგოლი სათითაოდ უვლიდნენ კოკოლა წამოდგმულ ორმოებს და მისამარებელ ჩხირებს არკობდნენ მათ სათითაოდ.

აქაც შედგა კორინთელი, ერთი ქალის მიერ დარკობილი ჩხირი ამოიღო, მიუბრუნდა მას და უთხრა:

„შენ უნდა ეცადო, გოგონავ, ეს ჩხირი კოკოლის ცენტრში კი არ ჩაარკო, არამედ კიდეში, რათა ნამყენს არ მოხედეს იგი“.

ბინდმა გაჰყარა შრომასთან შეგბუნნი, ჩრდილოეთისკენ ნელ-ნელა მიცურავდნენ თეთრი, ქანცმილეული ღრუბლის ფრთილები, მათ ენდროს ფრად შეფაცლული კიდეები ჰქონდათ. ზოლო კავკასიონის ქვედა კალთებზე ღამე ნაბღის კარვებს იღვამდა უკვე.

გოდერძიმ თავიდანვე შენიშნა, რომ დღის მეორე ნახევარში შეჩივრებული ვეთზე დაბრუნებულ ნუნუსთან განტრეხები გათეთრებოდა, მაგრამ მიზეზის საკითხავად ვერც მოიკალა ვაჟმა და არც გარემოება უწყობდა ხელს საამისოდ.

როცა მუშაობა მოთავდა და კოლმეურნენი ჯგუფ-ჯგუფად გაემართნენ შინისკენ, როგორც იქნა, დაიმართხელა ბრიგადირმა თავისი მერგოლური და ჰკითხა:

„დღეს, როცა შინ დაბრუნდი, რა შეგეშთხვა, ნუნუ?“

„რად მეკითხები ამას, გოდერძიმ?“

„სახე სულ შეცვლილი გქონდა. ავად ხომ არ იყავი?“ — ნუნუმ თავი ჩაპქინდრა და არა მიუგო რა.

„დედინაცვალმა ხომ არ გაწყენინა რაზე?“ — ჩაპკითხა გოდერძიმ. არც ამ კითხვაზე გასცა პასუხი ნუნუმ.

„ამას წინათ ყური მოვკარი ქალების საუბარს: თურმე სტუმარი მოგსვლია, ნუნუ?“

„მე არავეთარი სტუმარი არ მომსვლია, ჩემს დედინაცვალს ეწვია ვინმე კობერიძე, მე ის თვალითაც არ მი-ნახავს“.

გორედძის ისიც ჰქონდა იმ დღეს განაგონი, დედინაცვალი ვიღაც ღვინის ეაქარს, კობერიძეს ურიგებსო ნუნუს. ამის გამო არაფერი გაუმზილა ქალს და, როცა ნუნუმ ფარდულიდან გასვლა დააპირა, გოდერძიმ უთხრა:

„მოიცა ცოტა, მეც წამოვალ ახლავე. უნდა ვნახო, წუნდებული ნერგები ხომ არ გადაუყრიათ?“

როცა ნუნუ და გოდერძი ფარდულიდან გამოდიოდნენ, ქალი შედგა, ჩამწყრივებულ კოკოლებსა და მათზე სიმეტრიულად დარკობილ ჩხირებს გადაავლო თვალი და თქვა:

„რა ღამაში სურათია, გოდერძი, ეს კოკოლიანი ორმოები მუდღუს სოროებსა ჰგვანან, ზოლო ამ ჩხირების შე-“

მხედვარეს ხომ ეგონება, ისინი სათამაშოდ დაურქვიათო ბავშვებს“.

„მე უფრო მეტს ვატყვი, ნუნუ. როცა ჩვენ მიერ გაკეთებულ ამ დიდ საქმეს ეუფიქრდები, გაცხებული ვარ, რა უცნაური ძალა აქვს მიწასა და მზეს. ამ დღეებში რამდენიმე ათასი ცოცხალ-მკვდარი ნერგი მივაბარეთ მიწას. მიწისავე ქულები ზედ დაეახურეთ. ეს კოკოლები მართლაც ხომ ჰგვანან სვანურ ქულებს?“

არცერთი მათგანი გარეგნულად არ ამჟღავნებდა სიცოცხლის რაიმე ნიშანწყალს. ხომ გახსოვს, თითოეულ ნამყენ ნერგს დანის წვერით ვსინჯავდით. მხოლოდ პაწია, მომწვანო წერტილი გამოჩნდებოდა, როცა სიფრიფანა კანს გადაეცლიდით.

გაივლის რამდენიმე კვირა, მიწისა და მზის შეწყვილებული ზე-მოქმედების მეოხებით ეს მიძინებული არსებანი გაიღვიძებენ, თითქოს მკვდრებით

ლამიზი უშავისი ლანდი

გოდერძის არ უნდოდა სოფელში გაბრუნება, რადგან იცოდა, ქალას რა გასცდებოდნენ, ხალხმრავალი თემშარა დაიწყებოდა და აქ „მტის-ის“ ფარდულის და რაიკაშვირის სავაქროს მახლობლად მოზიშვიმე ქალების ქვრეტას უთუოდ მოერიდებოდა ბუნებით მორცხვი და თავშენახული ნუნუ, ამიტომაც უთხრა მას:

„წამო, ნუნუ, ბერძენისკენ გავიაროთ, ბიჭები ამბობდნენ, გრიგალს ერთი დიდი შტო ჩამოუმტყრევიაო“.

ნუნუს ამჯერად მითუმეტეს არ ეჩქარებოდა შინ წასვლა. მან კარგად იცოდა, რომ იქ დღუხდებოდნენ თავისი ტურნეშედლაბნილი, შეზარხოშებული ღედინაცვალი, აბეზარი კანკრე, არანაკლებ საძაგელი კობერიძე, აბრია — ავსიტყვა, ლუო, იგივე ყვავია და, მათ შორის ყველაზე მეტად აუტანელი, მეზობლიანთ მარო, რომელსაც

აღდგებიანო, შეიმოსებიან მწვანით და ყვავილით, და მათ შეცულობენ მწებრით გავსილი მტევნებისა.

ნუნუ გაიცინა.

გოდერძიმ შეხედა მის ჩაქაწყნებულ თეთრ კბილებს, ფარდულისკენ მიბრუნდა ისევ და ფარდულის შესაღალთან მჯდარ ცალთვალა დარაჯს გადასძახა:

„გაიოზ, არ დაიხარო, თუ ძმა ხარ, ის წუნდებული ნერგები მოაგროვე და ფარდულში შეიტანე“.

„ბატონი ბრძანდები“, — თქვა მოხუცებულმა გაიოზმა.

გოდერძის განსაკუთრებულად მოეწონა ნუნუ ამ საღამოს. თეთრი აბრეშუმის სადა ბლუზა ერთობ შეწონდა მას. გოდერძის მის ტანზე თეთრი ტანისამოსი არასოდეს უნახავს, ყოველშემთხვევაში, ნუნუს მამის სიკვდილის დღიდან.

ყოველ წელს ახალ-ახალი „საქმრო“ მოჰყავდა „შემთხვევით გამოვლილი სტუმრის“ სახით.

სწორედ ამ წუთში სულმწარედ განიცდიდა ნუნუ თავის უბედობასა და უდიდობას, განსაკუთრებით იმას, საკუთარი „შინ“ რომ არ გააჩნდა.

ახლა რომ შინ წასულიყო, ქეთუა უცილოდ მოსთხოვდა მას მთვრალ სტუმრებთან გამოჩენას, ბოლოს იძულებული გახდებოდა, როგორც ყოველთვის ასეთ შემთხვევაში, მარანში გაეთია ლამე.

სანერგე ფარდულიდან ჩინებულად გატყვანილი ბილიკი მიდიოდა ბერძენისაკენ, მაგრამ გოდერძიმ იცოდა, მასთან მარტოკა გავლას რომ გაურბოდა ნუნუ, — არა მარტო მასთან, საერთოდ მამაკაცთან სერიზოზას ერთდებოდა იგი შეღამებულზე, თუ ნათია,

ან სხვა რომელიმე ამხანაგი თან არ ახლდა.

სწორედ ამიტომაც თქვა:

„მოდი, ხე-ხევი ვიაროთ, უფრო მაღლე მივალთ ბერძნულსთან“.

ქალ-ვაჟი ნელი ნაბიჯით მიჰყვა ამოშრალ ხევს. ამ გზით მართლაც დადიოდნენ მეცხვარეები, ღორ-ხბოს მწყემსები და მეველეები, მაგრამ რიგთანად ჩაცმულთათვის იგი დიანაც უხერხული იყო სასიარულოდ, ეს კარგად იცოდა ნუნუმ, მაგრამ ჭორიკანების ყბაში ჩაყარდნას ხე-ხევი სიარული არჩია და გულგრილად გასწირა თავისი ერთადერთი ფეხსაცმელი.

ბილიკი ღორდინი იყო, ალაგ-ალაგ რიყის ქვებით დახრგილი. მიდიოდნენ, წარამარა აწყდებოდნენ ხევის გარდიგარდმო გადმოსულ ღივს, კაბის ქუბას ბირკა ედებოდა.

ერთხანს წინ მიუძღოდა ქალს გოდერძი, დანით უკაფავდა გზას, მაგრამ რა შენიშნა, რიყის ქვებზე სიარული უჭირდა მაღალქუსლიანს, გამობრუნდა, მკლავში ხელი წაავლო მას, ცალითაც ღივს ცელავდა.

ნუნუს სიამოვნებდა კიდევაც, გოდერძი მასთან ასე ახლოს რომ მიდიოდა, ქალის სხეული დაეღმტრონა ღონიერი ხელის მკლავზე შემოჭდომამ. როცა ქალი ღივს, წააწყდებოდა, ან ქვას წამოჰკრავდა ფეხს და წასაქცევად გადაიხნიჭებოდა ტანით, ვაჟი დანდობილად მოხვევდა მას თავის ძლიერ მკლავს.

ნუნუ ფრთხილად წაებოტინა ვაჟის ხელს და გაითავისუფლა მკლავი. როგორც კი ვაჟმა თავისთავად სიარულს მიანება იგი, ერთი ორჯერ წაფორხილდა ქალი, ისევ წაატანა ვაჟმა თავისი ძლიერი მკლავი, მაგრამ ხელის ნახად მრცაუენებამ კვლავ შეაშვებინა ხელი.

გოდერძი ხედავდა, რომ ნუნუ ვეღარ ახერხებდა ხე-ხევი სიარულს. ამასობაში უკვე ღამის ბნელი კალთა დაჟფნოდა ველს. ახლა ვაჟმა ქალზე ამოი-

ყვანა ქალი ცხერის კლიკებით დასერილი ბილიკით.

მარცხენა

დასაველეთისკენ ვარგაზებდა მხარე ხურვებული ოქროსფერი ცა. მთვარე ჯერაც არ იყო ამოსული, მაგრამ მთეთრო ღრუბლის ბლონდიდან გამოდენილი შუქი უკვე ლიცილიცებდა ველზე.

ალაზნის ქალიდან მოისმოდა გამყვანი ძახილი მეველისა, თუ მეღორისა.

„პაააუუუ“ და ეგ ხმა ისე საამუხრად ხმიანდებოდა ველზე, თითქოს იგი შეწყვეტილი, შორეული სიმღერის რეფრენი ყოფილიყო.

რომელიმე ფრინველმა გადაუჩაღა თავზე ქალაში მიმავალთ და ალაზნისკენ გასწია თავისი ბნელი და გრძელი ფრთების რხევით.

გოდერძიმ ისევ წაავლო მკლავში ხელი ქალს და უთხრა:

„ერთხელაც ვერ დაგიმართხნელე მას შემდეგ, ნუნუ, თორემ მინდოდა მეთქვა: რა კარგი იყავი იმ დღეს“.

„რომელ დღეს?“

„იმ დღეს, როცა ამონალს აფეთქებდი მამუკას უბანში“.—ნუნუმ გაიღიმა.

„რა მოხდა მერმე, განა პირველად მნახე იმ დღეს?“ — გოდერძიმ ხმამაღლა გაიცინა.

„მართლაც, შეიძლება ითქვას, იმ დღეს განახე პირველად, ნუნუ“.

„არ მესმის, რა გინდოდა ამით გეთქვა, გოდერძი?“.

„ხშირად ხდება ზოლმე ცხოვრებაში, ნუნუ ასეთი რამ: ადამიანი ყოველდღე ხედავს სხვა რომელიმე ადამიანს, ან საგანს, და ვერ კი ამჩნევს მას. მერმე რაღაც უნდა მოხდეს ისეთი, რის შემდეგაც იგი შენიშნავს მას, მთელი თავისი სილამაზითა, და მშვენიერებით გაბრწყინებულს.“

ერთს საცხებით უცნაურ ამბავს გაიმბობ: როცა წითელ არმიაში ემსახურობდი, საარტილერიო ყაზარმებში ვცხოვრობდი ორ წელს. ერთ საღამოს საყარაულოდ ეპირებდი გასვლას.

ვერხვის შრიალი შემომესმა ზედ ყაზარმის კართან.

ცხელი ზაფხული იყო და მიამა ვერხვის შრიალი. თავი ავწიე და რას ეხედავ? უშველებელი ვერხვი იდგა ყაზარმის კარებთან და შრიალებდა. ათასგზის შევსულვარ იმ კარებში, ამდენჯერვე გამოვსულვარ იქიდან და ეს ვერხვი არასოდეს შემიმჩნევია“.

ნუნუმ გაიცინა.

გოდერძიმ ტუჩ-პირზე შეჰხედა ქალს.

ეწყინა, მთვარე რომ არ იყო ჯერაც ამოსული, და მას არ შეეძლო ამ წუთში კიდეც ერთხელ ენახა ნუნუს ჩაქაჩაწებული, თეთრი კბილების ელვა.

„რა უცნაური ამბავია. ადამიანის სხეულში ყველაზე მეტად მახინჯია ძვალი, ხორცსა და თმასთან შედარებით გაცილებით უფრო უსიამოვნოდ შესახედავი, მაგრამ, რა ლამაზია ხანდახან კბილები, განსაკუთრებით ქალ-წულის კბილები“, — გაიფიქრა გოდერძიმ.

„განა რა მოხდა იმ დღეს ისეთი, ბიჭუორდის ზონარისთვის ცეცხლის წაქიდება რა დიდი გმირობაა? თქვა ნუნუმ:

„არც იმდენი, მაგრამ შენ ისე შეგიწითლდა ლოყები, ცხადია, სავარაუდოდ განსაცდელის წინაშე კრთოდი. და ეს ძლიერ გშვენოდა“.

მცირე ხანს უხმოდ მიჰყევბოდნენ ორივენი ბილიკს და მერმე ისევ გოდერძიმ დაარღვია ღუმელი.

„მე, როგორც კომკავშირელს, დიხაც მჯერა ქალისა და კაცის თანასწორობა, მაგრამ, სხვათაშორის, ისინი ურთიერთისაგან ერთ რამეშიაც განსხვავდებიან: როცა მამაკაცი განსაცდელის წინაშე დაფრთხება, მაშინ იგი სასაცილოა, ხანაც საძაგელი, სახედავლი და შესაბრალოსი ზდება, ხოლო ქალს, ქალს უთუოდ შევნიშნავ განსაცდელის წინაშე შეკრთობა“.

„მეტი არაფრით განსხვავდებიან?“

„კიდეც ერთი რამითაც განსხვავდებიან ურთიერთისაგან: შენს ქალს კაცი“...

„მანაც რითი?“

„როცა მამაკაცი ტირის, მე ვიტყვოდი, იგი ძალზე საცოდავია და თანაც საზიზღარი, მაგრამ არავის ისე არა შევნიშნავ ტირილი, როგორც ქალსა და ბავშვს“.

„როგორც ჩანს, შენ ბევრს კითხულობ ამ ბოლო ხანს, გოდერძიმ, მართალი თქვი, ეს აზრები, ხომ არ ამოგკითხავს სადმე?“

„გეფიცები, არა. ჩემი პირადი დაკვირვებებია მხოლოდ. ეს აზრი მე ვერ გამოვთქვი, როგორც საჭიროა. ცხადია, რომელიმე კარგი მწერალი უკეთ გააფორმებდა მათ. საერთოდ უნდა გითხრა, ჩემო ნუნუ, რომ ჩვენ იმდენ რამეს ვკითხულობთ, ასეც ზდება, ვიმეორებთ სხვის აზრებს და ჩვენად გვაქვს ისინი მიჩნეული. გენიოსები ხანდახან ისეთ აზრებს ამბობენ, რაც ჩვენ უკვე ვიცოდით თითქმის, მაგრამ თქმა უნდა მოგვიხერხებია. ისინი უჩვენოდ გამოთქვამენ ჩვენი გულის ნაღებს — ისე სადად, ისე მარტივად, რომ მათ ჩვენ ჩვენად მივიჩნევთ ხოლმე“.

ნუნუ ამ უკანასკნელ ფრაზებს არც თუ დიდი გულისყურით უსმენდა. ამ წუთში სულ სხვა რამ უნდოდა ეთქვა გოდერძისათვის.

„ნათია თარალაშვილიც ხომ წითლდებოდა იმ დღეს, როცა მანაც ბიჭუორდის ზონარს ცეცხლი წაუქიდა!“

ეს სიტყვები ენის წვერზე დაიჭირა ქალმა, ხოლო გოდერძიმ განაგრძო:

„მე მგონია, ადამიანი განსაცდელში ამჟღავნებს როგორც თავის სიდიადეს, ისე სიძაბუნესაც. სტალინის ეპოქაში ძაბუნი ადამიანები რისი მაქნისია, ჩვენ დღეს მხოლოდ მამაკები გვესაქირობა“.

ნუნუ ჩააფიქრა ამ სიტყვებმა. ახლა მოგონდა: როცა გოდერძიმ ნათიას სთხოვა პირველად, ცეცხლი წაეკიდებინა ბიჭოვრდის ზონარისათვის, ნათია გადაფიქრდა და ვერ გაბედა ბიჭოვრდის ზონარის ხელში აღება.

ხმის გაუღებლად მიყენენ გოდერძიმ და ნუნუ ბერძუხისაკენ მომავალ ბილიკს. ნუნუს ეწადა, როგორმე ეხსენებინა ნათია ამ წუთში და გავგო, რას იტყოდა გოდერძიმ, როგორი კილოთი ახსენებდა ამ ქალს, — ქალს, რომლის ბერძუხელი ჭორიკანები გოდერძის სახელს წარამარა უკავშირებდნენ. გულით ეწადა, მაგრამ ვერ ახსენა ნათია.

ნუნუს იღუმალი უხაროდა გულში, რომ „იმ დღიდან“, ესე იგი, რაც ამონალის აფეთქება დაიწყო კოლმეურნეებმა ცხრა მუხის ზეგანზე, უმცირესი ჭორის ნატამალიც არ ისმოდა სოფელში გოდერძისა და ნათიას გამო. უკვე აღარავენ აწყვილებდა ამ ორთა სახელს, არც თუ ვინმეს უნახავს ისინი ერთად მომავალნი კოლმეურნეობის კონტორიდან, ჭანერგედან, მტის-ის ფარდულიდან, ან კლუბიდან. მხოლოდ ზინა ზალდასტანიშვილმა გაანდო ნუნუს წინადღეს ასეთი საიდუმლო: გოდერძიმ ნათიას აარიდაო გული.

ისიც მართალი იყო, რომ „იმ დღიდან“, თავით ნუნუც კარგად ამჩნევდა გოდერძის „სხვანაირ“ შემოხედვას, განსაკუთრებულ გულისხმიერებას, მისალმებისას, ჯანმრთელობისა და გუნების ვითარების გამოკითხვისას.

არც ის გამოჰპარვია ნუნუს, რომ თითქმის ყოველდღე, კოლმეურნეობაში მუშაობის დასრულების შემდეგ, გოდერძიმ შემოხედვას ეძებდა, ნუნუსთან ერთად წასულიყო სოფლისკენ, მარტოც მასთან გაეარა თუნდაც მცირე მანძილი, კოლმეურნეობის სანერგე ფარდულიდან ბერძუხის კლუბამდე. მაგრამ ნათია თითქოს განგებ

არ სცილდებოდა ნუნუს. მოთავდებოდა თუ არა სამუშაო, მკლავზე დაეკიდებოდა და შეპყრობილსავე მიჰყავდა იგი შინისაკენ.

და დღეს, რატომაც დღეს, ადრე წაეიდა ნათია შინ, ნეტავ მართლაც შეუძლოდ გახდა, თუ განგებ მოიმიზეხა ავადგახლობა და ასპარეზი დაუთმო ნუნუს? ეგებ უსიტყვოდ მიხედოდა, რომ გოდერძის გული გაუცივდა მის მიმართ და ამჯერად ნუნუსთან ერთად შინ დაბრუნების საშუალება მიანება მას.

ამავე წუთში სულ სხვა რამეს ფიქრობდა გოდერძი:

„ეინ მიინიშნავს იმ დღეს, როცა წამი მოდგება და სასურველისადმი სიყვარული ჩაესახება ადამიანის გულში?“

ასე გამოდიოდა: როგორც გოდერძის, ისე ნუნუს ამ ხნის მანძილზე ბევრი რამ მოგროვებოდათ ერთმანეთისათვის სათქმელი და საუწყებელი. მიუხედავად ამისა, მიდიოდნენ და სდუმდნენ.

ახლა კაცის სიმაღლე შინდნარი დაიწყო. ნუნუს აქაც ებლანდებოდნენ ზეიარები ფერხითი. აქაც ღორიანა იყო გზა, ნუნუ ყოველ წუთში მოელოდა, რომ გოდერძი მკლავზე ხელს წაავლებდა კვლავ და ასე წყვილად ივლიდნენ ისინი ველზე გაზაფხულის ამ მშვენიერ საღამოს, როცა ვნებისაგან გაცხლებულ ლოყებს ელამუნებოდა ალაზნის ქალებიდან მომავალი ნიავი. შინდნარში უცნაურად ამო სურნელება იდგა, მიწის სუნთან შერწყმული, ველის ყვავილთა სუნი.

მოგარე უკვე გამოსულიყო ცაზე, მშვენიერი იყო ეს ღრუბელთა თეთრი კრაველებით მოგებული ცა და ეს უპაციოელი შინდნარი, ფრინველებისა და ნადირის უეცარი ჩქამი, ეს ახალგაზრდული სისხლის ჩქოროლვაც ძარღვებში, სასურველთან სიარული ველადვე.

დაცალბეულნი მიდიოდნენ ისინი, ვისაც დაწყვილებულად და ხელგაყრილად სურდათ ეარნათ. უხმოდ მოჰყვებოდა ბილიც ქალ-ვაგი, რომელთაც ჯერაც წარმოუთქმელი სასიყვარულო სიტყვები უყვავოდათ გულში. და ისე გამოდიოდა, თითქმის ვიღაცასი ეშინიათო. ვიღაცას დაერწმუნებინა ორივენი, შეუძლებელიაო სასურველს სააღერსო რამ უთხრა და სიყვარული სამზეოზე გამოიტანო, გულისთქმას — გულსხმით უპასუხო და მოსიყვარულეს სიყვარულითვე მიუზღო.

ღუმდნენ, თითქმის სიტყვები გამოლევათო, ან ურთიერთისათვის სურვილების გამხელა აღუქვეთავსო ვიღაცას.

წლების განმავლობაში! შორიდან შესცქეროდნენ ერთიმეორეს შორის ფერხულში ჩაბმული ნუნუ და გოდერძი რომელნიც ისე ჰგავდნენ ერთიმეორეს, როგორც შუაში გაკვეთილი ლებანი კაკლისა, ან უკეთ რომ ვთქვათ, როგორც აბესალომ და ეთერი, ანუ ვისო და რამინი...

მათი გულები დიახაც მიიწევდნენ ურთიერთისკენ, არა მარტო ფიზიკური მსგავსება, გაუხარებელი ბედიც აერთიანებდა მათ, მაგრამ ვიღაცა თიშავდა მათ და, აჰა, დადგა ქამი და მოვიდა ის დღე, როცა საესებით უმნიშვნელო ბიჭფორდის ზონარისაოვის ცეცხლის წაქიდებამ ააფეთქა ის ზღუდე, რომელიც ამ ორთა შორის აღმართული იყო, როგორც გარდაუვალი, ყრუ კედელი.

ეს ამბავი უკვე ორივეს ჰქონდა შეცნობილი, მაგრამ არც ერთ მათგანს არ უნდოდა ეს აშკარად ელიარებინა, თვალგამართულად ჩაეხედათ ერთიმეორის მოსიყვარულე თვალებში გაზაფხულის ამ მშვენიერ საღამოს, როცა ალაზნის ქალიდან ისმოდა მართლმანად აღამიანის ძახილი „ჰაუ“ და განმარტოებული ქედნის დავიანებულ ღუღუნე მოჰქონდა ნიავს.

მოჰყვებოდნენ შინდის ბუჩქნარებს, ბუს ბარტყები ისხდნენ ხელის გამართვის სიმაღლეზე და ამრიალებდნენ ცეცხლოვან თვალებს. გარეულმა იხვებმა გადაიარეს, ბილიცზე მომავალი კურდღელმა გადაურბინა წინ.

უსიამოდ შეერთა ნუნუ.

შერცხვა კომკავშირელს, ცრურწმენის ნატამალიც რომ აჩქამდა სადღაც მისი გულის სიღრმეში.

უკვე გამოჩნდა ბექობზე შემდგარი ბერძუხა. ცას შებეჯნოდა მისი ძლიერად დაგზავნილი ტოტები, ლამის მუქი საღებავებით მკვეთრად მოხაზულნი. მათ გადაღმა ვარსკვლავებით მოჰედლი ცის კალთა მოჩანდა, გამოხუტრებული ოქროს ფერისა.

იღგა გულზედაი ბერძუხა, ცასა და ხმელს შორის გახიდული და ფიქრში წასული, როგორც ტალღა დამდგარი ჩაფხუტიანი რაინდი, ამქვეყნიურ ქრიაშულს წამიერად განრიდებულნი.

გრიგალს ჩამოეტება ერთი უზარმაზარი ტოტი და ისე ეკიდა იგი ბერძუხის გოლიათურ ტანზე, როგორც შავქარქაშიანი ხმალი დევკაცის მხარზე.

როცა გოდერძი და ნუნუ მუხის ფესვებზე ჩამოსხდნენ, მათ აშკარად შემოესმათ მუხაზე შემომსხდარი ქედნების ფრთათა ფრთხილი და თავშეკავებული გრუტუნები.

„აფსუს, როგორ დაუმახინჯებია ჩვენი ბერძუხა ქარიშხალს!“

თქვა ნუნუმ და წამსვე აიყარნენ ქედნები და ფარფატა ლანდებმა გაიშრიალეს ჰაერში.

ნუნუ ისე ახლოს იჯდა გოდერძის გვერდით, რომ მისი სუნთქვაც აშკარად ესმოდა. გოდერძი პაპიროსს აბოლებდა, მონუსხულივით გასცქეროდა სხივის უჩვეულო ლიცილის, მთვარისა და ალაზნის ურთიერთთან აღერისიან წარმომდგარს.

ენებამოძალბებულ გოდერძის პირი უშრებოდა. მან პაპიროსი გადაადგო და თავისი გრძელი მკლავები შემო-

ხეია საკუთარი მუხლის თავებს, ნიკა-
პი ზედ დაადო მათ და მიწას დასჩერე-
ბოდა.

ამჯერად გოდერძის სითამამემ უღა-
ლატა. არ იქნა და თავი ვერ მოუყარა
ხელმარჯვე სიტყვებს.

ეს მაინც უნდოდა ეთქვა თავისი
სასურველისათვის: მაღლობელი ვარ,
ამ მშვენიერ საღამოს შენთან განმარ-
ტობის საშუალება რომ მომეცო.
საერთოდ მკერამეტყველებას არც ისე
მოკლებულს ვერც ამის თქმა მოეხერ-
ხებინა.

ნუნუს არ უკვირდა გოდერძის დუ-
მილი. აგრე ეოცნებებოდა მას: სიტყ-
ვები უკვე ზედმეტი გამხდარანო. კარ-
გად ამჩნევდა ქალი, რომ ეს მოხშირე-
ბული თუთუნის წვევა ვაჟის მღელვა-
რების საფარველი იყო. იმასაც გრძნობ-
და, რომ ეს ნიღბი დიდხანს ვერ შერ-
ჩებოდა გოდერძის, რადგანაც იგი ასან-
თის ანთებასაც ვერ ახერხებდა, წარა-
მარა უჩხაყუნებდა, აპარპალდებოდა
ალი და პაპიროსის ტუჩებთან მიტა-
ნამდისაც ჰქრებოდა უკვე. ნუნუ ამჩ-
ნევდა ასანთის ღერის ყოველ ანთები-
სას ენებისაგან გაღვივებულ თვალებს.

ამ წუთში ნუნუს ერთადერთი ნატე-
რა ეგ იყო: სოფლისაყენ მიმავალი
მეველე, ან მენახირე არ მოხეტებუ-
ლიყო ბერმუხის ქვეშ დასამუხლებლად
და ეს ბედნიერი წუთები ისე არ და-
ფრთხოთ, როგორც წელან ბერმუხი-
დან გაფრენილი ქედნები.

ქალწულს უჩვეულო ძრწოლა გას-
დგომოდა ძარღვებში, მთელი მისი სხე-
ული თრთოდა, ნატრობდა, საღტედ
შემოკლდომოდნენ მას ის ძლიერი მკლა-
ვები, რომელნიც საკუთარი მუხლის
თავეებს ეაქმა მოაცილა წელან.

ასე მოუთმენლად მოელოდა ნუნუ
გოდერძის გულში დახუთული ვნების
ამბოხებას და სწორედ ამ დროს გაისმა
რევოლვერის გრიალი ორჯერ.

ნუნუ შეკრთა, მაგრამ ხმა არ გაიღო.
გოდერძი წამოდგა და გახედა ცხრა-

მუხის ზეგანის გასწვრივ მიმავალ თემ-
შარას. ერთადერთი მანქანა მიჰქროდა
მასზე.

მედიკალიზაცია

გოდერძი ნუნუს მიუბრუნდა. ნუნუს
„ნუ ლელავ, არაფერია, მილიციის
პატრული იქნება, ყვარელს მიმავალი,
ან, შესაძლოა, მთვრალეები ისვრიან!“

ნუნუმ რატომღაც სარწმუნოდ არ
მიიჩნია გოდერძის ნათქვამი. წამოდგა
თავათაც და დაკვირვებულად უპირეტ-
და ყვარლის გზას. მყუდროება დამ-
ყარდა ისევ. შორს, ძლიერ შორს
ტრაქტორი ბუბუნებდა. მალე ეს ბუ-
ბუნიც შეწყდა, მხოლოდ ალაზნიდან
მოისმოდა მარტოხელა კაცის ძახილი:
„ჰააუუ“.

გოდერძი ხედავდა: რევოლვერის
ხმამ გუნება გაუფუჭა ნუნუს, მკლავში
ხელი წაავლო, გვერდით მოისვა. ისევ
მოუტაცუნეს ქალის ნაზმა თითებმა
ვაჟკაცის ხელს და გაითავისუფლა
მკლავი.

„რა მოგდის, ნუნუ, შენ ხომ მხდა-
ლი არა ხარ? რისი გუშინია, მე აქ არა
ვარ?“

ნუნუ დაეინებულ მზერას არ აშო-
რებდა ბერმუხის ბექობს ქვემოთ მდე-
ბარე შინდნარს. ეაქმა თავათაც გადა-
ხედა ზღვასავით გაღალტრებულ
შინდნარს.

„ნახე, გოდერძი, რალაც შავი მო-
ცოცავს შინდნარის წვეროკინებზე“.

გოდერძიმ მზერა დაძაბა, თავათაც
შენიშნა შავი წერტილი, რომელიც
ნელნელა გაიზარდა და ბურთისოდნა
გახდა. კიდევ დააკვირდა. უცნაური
რამ ჩვენება წამოუდგა ორივეს მზე-
რას. ისეთი შთაბეჭდილება იქმნებო-
და, თითქოს მარტოხელა ქუდი მოცო-
ცავდა შინდნარების წვეროკინებზე.
რამდენსამე წუთსაც არ გაუვლია და
უკვე მეჩხერ შინდნარში გამოჩნდა წო-
წოლა ქუდიანი, ახმახი კაცის ლანდი.

„ხომ ხედავ, გოდერძი, ის ლანდი
ჩვენსკენ მოდის გულდაგულ“.

„რამ დაგაფრთხო, ქალო, ვინც მომსვლელობა, მოვიდეს“. — თქვა ევემა. ახლა იგი თვითონაც უთვალთვალებდა ბერძენისაკენ ჯიქურ მომავალს. ბოლოს, რაკი ძლიერ ღელავდა ქალი, მის დასაშოშვინებლად თქვა:

„რა მოგდის ღღეს, ნუნუ, განა მართო ჩვენ გვიყვარს ბერძენი? ვინ იცის, ეგებ ის კაციც ჩვენებრ მოქანცული იყოს ღლიური შრომისაგან და მოდიოდეს მუხის ქვეშ დასასვენებლად ამ მთვარიან ღამეში. მე აქ ამაზე უფრო გვიან მოვსულვარ ზაფხულის ღამეს“.

ამასობაში თოფის მისაწვდენ მანძილზე მოუახლოვდა ბერძენს უცნობი ჯერ მან ნაბიჯი შეანელა, მერმე შედგა, ახლა მუხის ქვეშ მსხდარი აშკარად ამჩნევდნენ: ახლადმოსული დაკვირვებით უჭერტდა მათ.

ეს კაცი ისე ახლოს მოვიდა, რომ გოდერძიმ დააპირა კიდევაც შესვლიანობა, რომელი ხარო, ეკითხა, მაგრამ ასე ივარაუდა, ეს უფრო შეაშფოთებდა ქალს.

ახლა განზე გაუხვია უცნობმა, მხარმარცხნიდან შემოუარა ბერძენს, ჯერ აღაზნის ქალისკენ დააპირა წასვლა, მერმე ისევ გამობრუნდა, მუხისკენ წამოვიდა აუჩქარებელი ნაბიჯით, ბოლოს შედგა, პაპიროსს მოუკიდა და ჯირკვზე ჩამოჯდა, გოდერძისა და ნუნუს მიმართ ზურგშექცეული.

აწრიალდა ნუნუ. აქედან წავიდეთო, შევედრა გოდერძის.

„რას ამბობ, ქალო, თუ მართლაც აეის მზრახველია ვინმე, რას იფიქრებს, ჩემი შეეშინდათო. შევიცადოთ ცოტა. თუ რამე გაბედა, ვინანებ თავხედობას თუ არა და, რას გვიშლის, ეგდოს იქ თავის ჯირკვზე“.

„გაქვევები, წავიდეთ აქედან, გოდერძი“, — ემუდარა ისევ ნუნუ.

როცა ორივენი შინდნარში შევიდნენ, გოდერძი ჩაცუცქდა შინდის ბუჩქს მოფარებული და დაკვირვებით მიხედა უცნობს. ლანდი არხეინად

იჯდა, ისევე როგორც წელან, პაპიროსი ბზინავდა მის ხელში.

მცირე ხანს მიჰყევნენ ლიწიერების დნარს, მთვარის შუქი ვერ აღწევდა ხშირ შინდნარში გავლებულ ბილიკამდის. ამიტომაც სულ მალე დაჰკარგეს იგი. ორივეს ბურღები და ღიქი ებლანდებოდათ უკვე ფეხებში. ცხადი იყო, მაღალ ქუსლებზე შემდგარი ქალი ვერ ივლიდა შინდნარიდან გუდრონიან გზამდის.

სანერგე ფარდულს რა მიაღწიეს, აქ შედგა გოდერძი და, როცა მოხუცი დარაჯის ხეელა შემოესმა, შეეხიანა მას:

„გაიოზ, ხომ არა გძინავს, ჩემო გაიოზ?“

„რომელი ხარ?“ — ისევ შეეკითხა ცალთვალა დარაჯი ახლადმოსულებს მიუახლოვდა და სახეში ჩახედა მათ.

„წოწოლა ქუდიანი კაცი ხომ არ შეგხვედრია, გოდერძი?“ — ჰკითხა გაიოზმა ეაცს.

„ვინ კაცი, გაიოზ?“

„ამას წინათ ერთი ახმაზი მობორილდა აქ, შორიდან შემომძახა: უჯირაულის ქალი ხომ არ გინახავსო ნუნუ“.

„მერმე შენ რა უთხარი, ჩემო გაიოზ?“ — დაჰკითხა მოხუცი ქალმა.

„მე შენი ნათესავი მგონია და მივასწაულე, ბერძენისაკენ მიჰყვებოდა-მეთქი გოდერძის“.

ქალს არ ეამა ეს ამბავი, ხოლო ევემა თქვა:

„შენ ტყუილად დაფრთხი. ხომ გუბუნებოდი, ჩვენთანა-მეთქი. შესაძლოა ბიძაშენი იყო, ლუო. ჯერ აქ გეძია და მერმე ბერძენის ქვეშ რა გვანახა ერთად, ჩემი მოერიდა და მიტომაც დამდურებულებით ჩამოჯდა ჯირკვზე. სხვა არ იყოს რა, ლუო ხმას არა მცემს, მე კამეჩები ჩამოვართვი მას“.

„მერმეშენ, გოდერძი, ის წოწოლა ქუდიანი კაცი არამც და არამც ჩვენთან არ უნდა იყოს“.

როცა ფარდულს გასცდნენ და ყვარ-
ლის თემშარაზე გავიდნენ, ნუნუ ცდი-
ლობდა გოდერძისაგან მოშორებით
ეარნა, რადგან აქა-იქ ჯერ კიდევ და-
დიოდნენ საბარგულები და კამეჩის
ურმები. — გოდერძი არ მალავდა თა-
ვის უკმაყოფილებას. საღამო მომე-
შხამო. აყვედრიდა ქალს. უხაფუძე-
ლოდ დაფრთხი და ერთ საათსაც არ
ინდომეო ჩემთან დარჩენა.

„იცი, რა გითხრა, გოდერძი, ასე
გაუფრთხილებლად დადიოდით ალბათ
შენ და ნათია, მიტომაც ალაპარაკეთ
ამდენი ბერძნული ჭორიკანები“...

გაკვირებისაგან მხრები აიჩეჩა ევემა.

„მე და ნათია? რას ამბობ, ნუნუ?
მე არაფერი მქონია მასთან საერთო“.

ნუნუ მოიღუშა. ნამდვილად კი ესია-
მოვნა კიდევაც ამის გაგონება გოდერ-
ძის პირიდან. ახლა ეგ უნდოდა: კიდევ
რაიმე, უფრო საფუძელიანი და და-
მაჯერებელი, ეთქვა გოდერძის, კიდევ
ერთხელ უარეყო გოდერძის ნათია-
სადმი თავისი დამოკიდებულება.

ამიტომაც თქვა:

„რა ვიცი, წელიწადზე მეტია, დაბე-
ჯითებით ამტკიცებენ შენი ნათესავი
ქალები: სულ რამდენიმე კვირა და
ხელს მოაწერენო“.

„ხელს მოაწერენო? ვინ მოჩმახა ასე-
თი სისულელე? შარშან ზალდასტა-
ნიანთ ძუფუნას ქორწილში ერთად
დაგვსხეს სუფრასთან, იქ იყვნენ შენი
დედინაცვალი ქეთუა და თქვენი მე-
ზობლის რძალი მარო. თუმცა ზუმრო-
ბით, მაგრამ მაინც ჩაგვაცივდა ორივე:
ისე შეენიხართ ურთიერთს, ქორწილი-
ლა გაკლიათო.“

მე და ნათია ადრე წამოვიდით, რად-
გან დილაადრიან დაბარებული ვიყა-
ვით კოლმეურნეობის თავმჯდომარეს-
თან, ეს იყო და ეს, ენის ქვეილი
აუტყდათ ჟინარებს“.

ნუნუ გახარებული იყო ამ ამბით,
თუმცა მთლად სარწმუნოდ არ მიან-

და ვაგის ნათქვამი. ამ გარემოებაში
ერთი ამბავიც ახარებდა მას. იგი გან-
საკუთრებით ერიდებოდა გოდერძის
თან ერთად ყოფნას და მასთან შე-
საძლებელ მეგობრობას, რათა არა-
ვისთვის მიეცა საბაბი ეთქვათ, თავის
სიყრმის მეგობარს ართმევსო საქმროს,
ნუნუ თავათ ამაგებდა ისეთ ქალებს,
რომლებიც შეუჩინდებიან ცოლშვილიან,
ხან კიდევ დანიშნულ მამაკაცებს და
ამას სპორტული დაჟინებით ეწვეიან
ხოლმე.

ნუნუ ისე დამტკბარი და ბედნიერი
იყო ამ ახალი ამბის გაგონებით, რომ
უკვე აღარ უცაეცუნებდა მისი პატარა
ხელი გოდერძის მკლავს, მის მკლავში
გაყრილს.

ორივენი მღელვარედ განიცდიდნენ
ერთად ყოფნას, ერთად სიარულს.
გზის გაყოლებით ჩამწკრივებული ვე-
ნახებიდან გადმომდარი, აყვავებული
ატმის ტოტები დათოვლილ ქოლგე-
ზად გადმოსულიყვნენ გზაზე. სწო-
რედ მათ ჩრდილს ქვეშ მიმავალმა
ევემა საკუთარ სხეულზე მაგრად მი-
იკრა ქალი და ის იყო ვნებისაგან
გაცხელებული ტუჩები უნდა მის-
წოდენოდნენ ნუნუს ტუჩებს, სწორედ
ამ დროს ჩამოიქროლა ყვარლიდან მო-
მავალმა საბარგო მანქანამ, რომლის
კოფოზე ბარე ოცი ქალაქი იდგა და
მღეროდა. ნუნუმ განზე გადასწია თავი
და ანაზღად მოსწყდა ვაჟს.

შიშის ცახცახმა აიტანა ნუნუ: ეს
მოხდა გზის ასაქცევთან და მანქანის
ფარებმა შეჭი მიაფინეს ატმის ჩრდი-
ლებს ქვეშ მიმავალთ. ნუნუს უკვე
აღარ უნდოდა შეესმინა ვაჟის ვედრე-
ბა, ახლავე დაეცილდეთო, შენ ახლავე
გაუხვიე თემსაბჭოსკენ, მე კი მარტოა
შინ წაიღო.

გოდერძი გამოეშვიდობა ნუნუს და
ვანანისეულ სასახლისკენ მიმავალ
ბნელ შეკას მიჰყვა.

ნუნუ ისე შესძრა გოდერძისთან და-
ცილებამ, რომ უკვე აღარ ემორჩილე-

ბოდნენ მუხლები, გალახულივით მოეშალა სახსრები, სულ ათიოდე წუთის წინათ პირველად ნაგები ბედნიერება სასურველთან ერთად ყოფნისა უცნაურმა შევნიშვნიანობამ შესცვალა, და ქალს ისეთი გრძნობა ჰქონდა, თითქოს მთელი მისი არსება შუაში გაჰყვითესო და დაცილებული მისი სული მთელს მოაცილესო.

ისე უღონოდ მილასლასებდა იგი მთვარის მიერ დათოვლილ ატმის ჩრდილებს ქვეშ, თითქოს იოგებში გადაუჭრესო ძარღვები.

არც წალმა სვლის ძალი შესწევდა მას, არც ნებისყოფა ღონის მოკრეფისა და გოდერძის ნაკვალევზე უკან გაკიდებისა, ისევ წარმოუდგა თვალწინ აშარი დედნიაცვლის სისხლისფრად შეღდამნილი ლაშები, მთვრალეების ზორზოცი სასტუმრო ოთახში, თავისი უბედობა და უდებობა და, რაც უმთავრესია, საკუთარი „შინ“ რომ არ გაჩნდა მას, გაზაფხულის ამ მშვენიერ ღამეს, ასე მარტოკა გარეთ დარჩენილს.

და ინანა ქალწულმა, რომ იგი არ ანებებდა თავის სასურველს არც ხელის წავლებას მკლავზე, არც წელზე ხელის შემოხვევას, არც მკერდზე მიხუტებას, ასე მზდალად რომ გაეძევა მისი ტუჩების მაძებარ ტუჩებს. ატმების ჩრდილს-ქვეშ.

თავისი გარდაცვლილი დედის საყვედური მოაგონდა ნუნუს, ათი წლის წინათ ნათქვამი: „შენი სიჯიუტე შენვე დაგლუბავს, ნუნუ“.

სწორედ ამ დროს, მტს-ის ფარდულის გასწვრივ მდგარ ცაცხვის ჩრდილს გამოეყო ღამეზე უშავესი ლანდი, რომელსაც წოწოლა ქუდი ეხურა თავზე და ჯიქურ წამოვიდა ნუნუსკენ.

ქალმა იგრძნო მოახლოებული საფრთხე, უკან გაბრუნდა და ფარდულისკენ გაიქცა მთელი ძალით, მაგრამ

რამდენიმე სეკუნდიც არ იყო გახული, ლანდი წამოეწია ქალს, ყელში სწვდა და მკერდზე მიხუტება დაუპირა. გაფთრებულმა ნუნუმ მთელი ძალით ჩასცხო დეკაცს ცხვირ-პირში მჯილი. სისხლმა იფეთქა თავდამსხმელის ნესტოებიდან და თეთრ ბლუზაზე შეეძცა ნუნუს.

დაიშთულა მამაცმა და დააპირა ხელების გაკავება, მაგრამ მამაცმა ქალმა გაითავისუფლა მარჯვენა და აქლოშინებულს სილა გააწნა. ერთ წუთს უაუქცა ბობლია ლანდი, შეეხიზნა ატმების ჩრდილს და ისევ წამოვიდა ეს მაჯლაჯუნა და მთელი ძალით ეძგერა ქალის სხეულს.

მაშინ ისე შემზარავად შეჰკივლა ქალმა, რომ მტს-ის ფარდულში გაელეცათ საბარგო მანქანის კაბინაში მწოლარე ტრანქტორისტებს, მანქანების დასაქოქავ რკინას ხელი წამოავლეს ნიკა უჯირაულმა და ხელაანთ ვანომ და ლანდის უსწრაფესად გადმოემენენ ლობზე, რაკი ეზოს კარი ურდულით დაქეტილი დაუხვდათ.

მამაცების ყიფინი რა შემოესმა, ლანდი მოეშვა ნუნუს და ყვარლის თემშარას დაადგა. ერთ წუთს შედგა ნიკა უჯირაული, რევოლვერი ესროლა გაქცეულს.

ეს უკანასკნელი მიხვდა; რომ მეორე სროლას მოუნაცვლებდა მდეგარი, მოაწყდა საცდელი სადგურის გელიანი მათულის ლობეს და სწორედ ლობზე გადახტომისას თხრილში ჩაუვარდა თავიდან გადამძვრალი ქუდი.

როცა ღონეშიხდილი, ნუნუ ნიკამ და ხელაანთ ვანომ შინ მიიყვანეს, ქუთამ იცნო კობერიძის კრაველის ქუდი, მაგრამ ხმა გაკმინდა. თუმცა ასე ივარაუდა თავათ: მთვრალი კობერიძე ნუნუს თავს დასხმიაო.

მემოზრობა

5

სტუმრები წავიდ-წამოვიდნენ. დიდი ხანია პლანტაციებში კოლმეურნეთა ხმა მიწყდა. არც შეუკებში და თემშარაზე იყო ადამიანის კაპანება.

სოფელს ჩაეძინა. არ გამოკრთოდა სახლებიდან შეუქი, არ ყფდნენ ძაღლები, მხოლოდ ზღვის ნელი შეილი არღვევდა ღამის სიწყნარეს.

მთელ სოფელში კოლმეურნეობის კანტორის მხოლოდ ერთი ფანჯარა იყო განათებული; აი, აქაც ჩაქრა შეუქი. გაიჭრიალა კარმა და მთვარით დავეიცხლილ აივანზე შალვა და სანდრო გამოვიდნენ. სანამ სანდრო კარს დაეტევდა, შალვამ პაპიროსი ამოიღო, ასანთს გაკრა. ასანთის იისფერმა შეუქმა გაანათა მისი მოქანცული სახე. პაპიროსს მოუყიდა, მოსწია და ცას ახედა. კაშკაშა საესე მთვარე დანათოდა მოცენარს, დაევერცხლა ევკალიპტების, მაგნოლიისა და ცაცხვის ფოთლები, დაევერცხლა პლანტაციები, გზები, ღობეები.

შალვამ და სანდრომ კოლმეურნეობის წინ გაშლილი პატარა მინდორი გაიარეს და გზას დაადგნენ. ერთხანს ხმას არ იღებდნენ. ორივე თავისი ფიქრით იყო გაართული.

დღეს მათ უკრაინელებს მისწერეს, რომ ლიმონის, ფორთოხლისა და მანდარინის ფართობებს ასოციახუთი ჰექტარით გაადიდებდნენ. ამის განხორციელება შეუძლებელი იქნებოდა სანერგის გარეშე. საჭირო იყო რამდენიმე ასეული ათასი ნერგი. ისინი მას სხვა

კოლმეურნეობებიდან, ან საბჭოთა მეურნეობებიდან ვერ მიიღებდნენ. ახლა ყველგან გაშლილი ფორთოხისა და ლიმონის გაერცელება. თითქმის ყველა კოლმეურნე აშენებდა ციტრუსის თავის საკარმიდამო ნაკვეთებზე. ამიტომ ნერგის საკითხი ყველგან მწვავედ იდგა. ციტრუსებთან ერთად დიდი მოთხოვნილება იყო ტუნგოსა და ევკალიპტის ნერგებზე.

მიტინგის დამთავრებისა და სტუმრების გამგზავრების შემდეგ, სანდრომ გამგეობის კრება მოიწვია და კრებამ მხოლოდ სანერგეს მოწყობის საკითხი განიხილა. სანერგეს მოსაწყობად ყველა პირობა იყო მოცენარში, გამგეობას დიდი ხანი არ დასჭირებია ამ საკითხის გადასაწყვეტად, მაგრამ იმან, თუ ვინ უნდა აერჩიათ სანერგის ხელმძღვანელად, აზრთა სხვადასხვაობა გამოიწვია. საჭირო იყო საქმის მცოდნე, დაუღალავი და ენერგიული ადამიანის შერჩევა.

ბევრი კანდიდატი იქნა დასახელებული და ბოლოს სანდროს რჩევით ყველამ ერთხმად ნესტორ კერესელიძეს დაუჭირა მხარი. ნესტორს მთელი სოფელი იცნობდა, როგორც შრომისმოყვარე და ციტრუსის საქმის ყველაზე კარგ მცოდნეს. მის ეზოში გაშენებული ფორთოხლის, მანდარინის და ლიმონის ამბავი მთელმა სოფელმა იცოდა. რა ჯიშის სუბტროპიკულ მცენარეს არ ნახავდი აქ. ნესტორმა პირველმა გააშენა მოცენარში ციტრუსი. პირველმა მან ურჩია და დაეხმარა

* გაგრძელება. იხ. „მნათობი“ № 2.

თანასოფლელებს ხელი მოეკიდათ მან-
დარინის, ლიმონის და ფორთოხლის
მოშენებისათვის.

თავად ნაკაშიძის ჩაისა და ციტრუსე-
ბის პლანტაციები ნესტორის გაშენე-
ბული იყო. ორი წელიწადი მუშაობდა
მასთან ნესტორი და თავისი ხელით
ჰქონდა დამყნოილი და დარგული პლან-
ტაციის ყოველი ძირი.

ნაკაშიძე იმდენად ავი იყო, მთელი
შენი საცხოვრებელი რომ მიგეცა, ჩაის
თესლს არ მოგცემდა, ციტრუსის ნერგ-
ზე ხომ წულარ იტყვიო. ნესტორის ერთ-
გული შრომით მოხიბლული თავადი
სხვებთან შედარებით, ნესტორს კარგად
ეკცეოდა. ამან გააბედვინა და ნაკაშიძეს
წლის ბოლოს ერთი პეშვი ტრიფოლია-
ტის თესლი და ლიმონის, მანდარინის
და ფორთოხლის ჩარენგი სთხოვა. მთე-
ლი წლის შრომის საფასურად სხვას
არაფერს თხოულობდა ნესტორი. ამავე
დროს ისიც შეჰპირდა, რომ ყოველ გა-
ზაფხულზე წაეხმარებოდა თავადს.

ნაკაშიძე ჯერ უარზე იყო, ეს ყაზახი
ალბათ მეტოქეობას მიპირებსო, მაგ-
რამ თვითონვე შერცხვა თავისი ექვის.
ნესტორია კერესელიძის მეტოქეობას
რომ შეუშინდე, მერე სად გამოვეყო თა-
ვიო. მისცა ნესტორს ტრიფოლიატის
თესლი და ჩარენგი და გააფრთხილა,
გამოყვანილი ნერგი არავისათვის მიე-
ცა, თორემ ჩემს მეტი მტერი ნუ გინ-
დაო, დაუმატა მუქარით.

ნესტორმა იმავე გაზაფხულზე დათე-
სა ტრიფოლიატი, მეორე წელიწადს
გადარგო, დაამყნო და სამასი ძირი მან-
დარინის, ლიმონის და ფორთოხლის
ნერგი გამოიყვანა. ორასი ძირი მეზო-
ბლებს დაურიგა, დანარჩენი თავის-
თვის დაიტოვა.

ნაკაშიძემ ჰიბრიტით შეიძულა ნესტო-
რი, რას არ აკეთებდა იმისათვის, რომ
ევნო ამ შრომისმოყვარე და კეთილი
გლეხისათვის. უჩინარი ხელი ნესტორს
ხან ღობეს გაურღვევდა და საქონელს

შეურეკავდა პლანტაციაში, ხან ტო-
ტებს დაუმტრევდა და ხან სულ აჩე-
ხავდა. ნესტორმა იცოდა, რომ ამას ნა-
კაშიძე აკეთებდა და მეუარეკაცს, მაგრამ
რამდენი არ ჩაუსაფრდა და უდარაჯა,
ვერაფრით ვერ წაუსწრო დანაშაულზე.
ნესტორი გულს არ იტებდა და აჩეხილ-
ზე ახალს აშენებდა. სხვებისთვისაც გა-
მოჰყავდა ნერგები თავადის გულის
გასახეთქად. ზოგ გლეხს თვითონ ურ-
გავდა თავისი ხელით. ნაკაშიძე იქამდე
მივიდა, რომ ერთ მშვენიერ დღეს,
როცა ნესტორი სოფლის განაპირას
მცხოვრებ ჯიჯეიშვილის სახლიდან
ბრუნდებოდა, გზაში ბიჭები ჩაუსაფრა.
ფილთა თოფით შეიარაღებულებმა სამ-
ჯერ ესროლეს ნესტორს თავში. ნეს-
ტორი არ შეშინდა, ხანჯალი იშოშვლა
და ჩასაფრებულებს მიეტანა, მაგრამ
თვალში დაჭრილმა ვერ იცნო ისინი.
მათ ხანჯალამოწედილი და სახეგასის-
ხლიანებული ნესტორი რომ დაინახეს,
თოფების გატენას თავი ანებეს და ტყეს
მისცეს თავი. ნესტორმა მაშინ დაკარგა
ცალი თვალი. ვერც ამან ააღებინა ხე-
ლი თავის საქმეზე. მოცენარში თითქ-
მის ყველა ძველად გაშენებული ლი-
მონი, ფორთოხალი და მანდარინი ნეს-
ტორის ხელით იყო მოწყობილი.

სანდრო და შალვა, კუის ღელესთან
შეჩერდნენ. წყლის ლიკლიკი არღვევ-
და ღამის მყუდროებას.

— სანდრო, — დაარღვია დუმილი
შალვამ, — მე მგონია, ჩვენ მაინც ცო-
ტადგილი დავუთმეთ ლიმონს. ჩვენ მას
ყველაზე მეტი ყურადღება უნდა მივაქ-
ციოთ. სახელმწიფოს ლიმონი უფრო
მეტად სჭირდება, ვინემ მანდარინი და
ფორთოხალი. ჩვენთან მოცენარში კი
ყველაზე უკეთესი პირობებია ლიმონი-
სათვის. მთელ რაიონში ვერ ნახავ ისეთ
მზიან, მშრალ ადგილებს, როგორც
ჩვენთან. მახასოულის, ბარნაბას ნასა-
ხლეის, საკვერნისა, ოხოჯუს და ფიჩ-
ხის გორის ზეგანებზე და ფერდობებზე
ყველგან ლიმონი უნდა გავაშენოთ.

ასეთ სამზეურ ადგილებს არსად არ შევხედრივარ ჩვენს მხარეში. სწორედ რომ ლიმონისათვის გაჩენილი ადგილებია!

— მეც ასე ვფიქრობ, შალვა. მოცენარის ლიმონი ყველაფრით განსხვავდება სხვა კუთხის ლიმონისაგან. არც აქარაში, არც აფხაზეთში არ ღებულობენ ისეთ ლიმონს, როგორსაც ჩვენთან. ჩვენ არა მარტო კოლმეურნეობის ფართობებზე უნდა გავაშენოთ მეტი წილი ლიმონი, კოლმეურნეებსაც უნდა ვურჩიოთ, საკარმიდამო ნაკვეთებზე მხოლოდ ლიმონი დარგონ.

ლეღის ნაპირს გაჰყენენ. ნელი ზღვაური ჰქროდა, თბილი, ნესტიანი. ჰაერი ისეთი გამჟღავნავე იყო, ღამე ისეთი ნათელი, რომ ღელეში გარკვევით მოჩანდნენ ტურტყლგადაკრული ქვები, ზოგან მუქმწვანე, ზოგან ღია მწვანე და ზოგანაც მოლურჯო. ღელის ორივე ნაპირზე ევკალიპტის ხეები იყო ჩარიგებული. ხეები ტოტებით ერთმანეთს ჩახეოდნენ.

უცებ ღელის გაღმიდან სანდროს და შალვას ქალ-ვაჟის ლაპარაკი შემოესმათ. მობრუნდნენ თავმჯდომარე და შალვა, მაგრამ ამ დროს ქალ-ვაჟი მთვარით დავერცხლილი მინდვრიდან ხეების ჩრდილში შევიდა.

— ეინ უნდა იყვნენ ამ შუალამისას? — ჰკითხა სანდრომ შალვას.

— ელენეს ხმასა ჰგავს, — უპასუხა შალვამ, — ვაჟი არილი უნდა იყოს.

— არილი ხომ კრებაზე იყო წელიდან, პლანტაციასი რამ წაიყვანა კრების შემდეგ? — გაიკვირვა თავმჯდომარემ. — ან ელენეს რა უნდა ამ დროს პლანტაციაში?!

არილი და ელენე საცალფეხო ხიდზე გამოვიდნენ და დამრეცილ ნაპირს ამოყენენ. ისინი ისე ახლოს მოდიოდნენ გვერდიგვერდ, რომ მხრებით ერთმანეთს ეხებოდნენ. ისე იყვნენ მოცულნი ერთი ფიქრით, ერთი აზრით, თითქმის ასე მოდიოდნენ მთელი სიცოცხლე.

— როგორა თქვა დღეს სანდრომ, არჩილ, — ეუბნებოდა არჩილს ელენე და სანდროსა და შალვას გარკვევით ესმოდათ მისი ხმა. — მე მგონია, ახლა ყველა ჩვენგანს ეჩვენება, რომ ჩვენ მეტი გვევალებათ. თავიდან არ ამომდის ეს სიტყვები, არჩილ.

ნაპირზე ამოვიდნენ, იმ მხარეს გადმოუზვიეს, სადაც სანდრო და შალვა იდგნენ ევკალიპტის ჩრდილში. სანდრო და შალვა ხეს მოეთარნენ.

— ჰო, ელენე, როცა იცი, რომ შენს საქმეს, შენს მუშაობას თვალყურს ადევნებს არა მარტო შენი მეზობელი... შენი მუშაობით, შენი წარმატებით დაინტერესებულია რამდენიმე ათასი კილომეტრის იქით მცხოვრები ხალხი, არ შეიძლება იმუშაო ისე, როგორც აქამდე მუშაობდი...

სულ ახლოს ჩაიარეს სანდროსა და შალვას წინ ელენემ და არჩილმა. ისინი მიდიოდნენ, როგორც შეყვარებულნი, მაგრამ ლაპარაკობდნენ არა სიყვარულზე, მათი სახე დაფიქრებული და ოცნებით ანთებული იყო.

— მე მგონია, მარტო ჩვენ არ გეძინავს, — თქვა სანდრომ და სათარიდან გამოვიდა.

— ნახევარ სოფელს არ ძინავს ახლა, სანდრო, და ფიქრობენ იმაზე, რაზედაც შენ, მე, ელენე და არჩილი.

სანდრო და შალვა გზაზე გამოვიდნენ, იდგნენ და გასცქეროდნენ ელენეს და არჩილს. ისინი ახლა ზელჩაყიდულნი მიდიოდნენ, მთვარით იყო დავერცხლილი მათი მხრები, თმა, გაკამყაშებული იყო გზა.

ნესტორმა სანერგეებისათვის ნაკაშიძის ნასახლარი შეარჩია, ეს ნიადაგი ყველაზე უფრო ნაყოფიერი იყო მთელს მოცენარში. ეზოს შუაზე ჰყოფდა რუ. ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა სანერგესათვის. სანერგე მეურნეობის მოწყობა შეუძლებელია ისე, თუ

იგი არ ირწყევბა. ამიტომ ნესტორის არჩევანს მთელმა გამგეობამ ერთხმად დაუჭირა მხარი.

ნესტორის სანერგეში სამუშაოდ თორმეტი მამაკაცი და რვა ქალი მისცეს. სანერგე ორი კვირის განმავლობაში შემოლობეს. ქიშკრის ახლოს რუს პირას კოხტა ფიცრული სახლი ააგეს და ზედ აბრა ჩამოკიდეს: „სოფელ მოცენარის ორჯონიკიძის სახელობის კოლმეურნეობის სანერგე“. ამ წარწერის ქვემოთ კოლმეურნეობის მხატვარმა და მოცენარის სამუშაო სკოლის ხატვის მასწავლებელმა მსხვილი, მწვანე ასოებით მიაწერა: „სანერგის გამგე ნესტორ კერესელიძე!“

გაჩაღდა მუშაობა სანერგეში. ნესტორის ბრიგადა მზის ამოსვლამდე იწყებდა მუშაობას და მზის ჩასვლამდე სანერგეში ტრიალებდა. ყველა ცდილობდა, უკეთ ემუშავნა, მეტი გაეკეთებინა, რათა მალე გამოეყვანათ ნერგი.

ნაკაშიძის ნასახლარი ოცდახუთი სანტიმეტრის სიღრმეზე გადაიბარა, შეიტანეს მინერალური და ორგანული სასუქი. სიგრძე-სიგანეზე დასერეს მთელი ნაკვეთი წყალსაწრეტი თხრილებით და გრუნტის წყლის დონემ ნიადაგის ზედაპირიდან ოთხმოც სანტიმეტრამდე დაიწია.

სანდრო ახლა ყველაზე უფრო სანერგეს აქცევდა ყურადღებას და დღეში ორ-სამჯერ მოდიოდა აქ. კოლმეურნეობაში არ იყო არც ერთი ისეთი ბრიგადა, რომ დახმარება არ შეეთავაზებინოს ნესტორისათვის. ნესტორი თავისი ბრიგადის ოცი წევრით კარგად უძღოდა საქმეს და ყველას უარს ეუბნებოდა შემოთავაზებულ დახმარებაზე.

7

პირველი მაისისათვის კოლმეურნეობამ ერთწლიანი კულტურების თესვა მთლიანად მოათავა ყველა ბრიგადაში. ბრიგადირებმა აბესალომს აპრილის

უქანასკნელი ხუთდღიური ტაბელა ჩააბარეს. ტაბელები დამოწმებული იყო სანდროსა და მისი მხარეზე. შალვა განათლებით აგრონომი იყო და კოლმეურნეობის თავმჯდომარედ სანდროს არჩევის შემდეგ ის დაინიშნა აგრონომად. ტაბელში კოლმეურნეობის თავმჯდომარეს ხელმოწერა კოლმეურნის მიერ სამუშაოს შესრულებას ადასტურებდა, ხოლო აგრონომის ხელმოწერა, შესრულებული სამუშაოს კარგ ხარისხს.

ბრიგადაში ყველამ იცოდა, რომ თავმჯდომარის და აგრონომის ხელმოწერის გარეშე მონაგარიზე ტაბელს არ მიიღებდა. ვერც ერთი ბრიგადირი ვერ გაბედავდა აბესალომთან თავმჯდომარის და აგრონომის ხელმოწერელი ტაბელის მიტანას. აბესალომმა თავის მაგიდასთან კედელზე ასეთი წარწერა გააკეთებინა მხატვარს: „სამუშაოს უხარისხოდ შესრულება — დანაშაულია“. აბესალომის ეს ლოზუნგი შემდეგ ბრიგადაში გადაიტანეს ბრიგადირებმა და მას ყველა რგოლის ნაკვეთში ნახავდით. აბესალომის სიხარულს საზღვარი არა ჰქონდა.

— სამუშაოს უხარისხოდ შესრულება — დანაშაულია. და, ეტო პრესტუჟლენიე, — სიამაყით გაიმეორებდა იგი ბილო სიტყვას რუსულად, როცა ნაკვეთში ლურჯად შეღებილი თუნექის მოგრძო ფირფიტაზე, დაინახავდა წითელი ასოებით მსხვილად გამოხატულ თავის ლოზუნგს.

— მართალია ჩვენი აბესალო, — იტყოდნენ ხოლმე კოლმეურნეები. მას აბესალომის მაგივრად რატომღაც ყველა აბესალოს უწოდებდა. ეს სიყვარულით მოსდიოთ, — ფიქრობდა აბესალომი, და შეიძლება ასედაც იყო. — უხარისხო ნამუშევარი მართლაც რომ დანაშაულია. ის, ვინც უხარისხოდ აკეთებს საქმეს, გვატყუებს, გვალატობს, საერთო საქმესაც აფუჭებს და თავის საქმესაც. ასეთმა კაცმა არა მართო

თავიდან უნდა გადაამუშავოს მის მიერ შესრულებული სამუშაო, არამედ იგი უნდა დაისაჯოს.

სასჯელად ის ჰქონდა წუნის მკეთებელს, რომ სამუშაოს ხელმეორედ შესრულებისათვის მას შრომადღე არ ეწერებოდა. მაგრამ ბევრ კოლმეურნეს ეს მცირე სასჯელად მიაჩნდა და ზოგი იმასაც კი მოითხოვდა, რომ წუნისმკეთებელი შრომადღის ჩამოწერით დაესაჯათ.

პირილში გვალვები დაიჭირა. დიდი და პატარა ყველა ცას შეჰყურებდა. ნიადაგის გაფხვიერებისა და სასუქის შეტანის შემდეგ ჩაის ბუჩქისათვის წვიმა სულის ჩადგმა იყო. ნათესების ამოსვლას ხომ ერთი ორად დააჩქარებდა.

გაუმართლდით მოცენარეულებს ნატვრა. მაისის პირველი რიცხვების ერთ ცხელ და შეზუთულ საღამოს კოლმეურნეებს მუშაობა ჯერ კიდევ არ ჰქონდათ დამთავრებული, რომ ცა უცებ მოიჯოჯრა ტყეისფერი ღრუბლებით. ელვა განუწყვეტლად ანათებდა მათ, მოცენარში ყველამ იცოდა, რომ დასავლეთიდან წამოსულ ელვას უსათუოდ წვიმა მოაქვს. ამიტომ ამ დროს ყანაში და პლანტაციის მყოფი მუშაობას თავს ანებებს და ფარდულში მიიხსრავის თავშესაფარად, გზაზე მიმავალი შინ გაბრის. ახლაც ყველამ ერთად ანება თავი მუშაობას და, რადგან უკვე გვიანი საღამო იყო, შინ წასვლა გადაწყვიტეს, მაგრამ შეატყვეს, რომ წვიმა მოუტყუვრებდათ და ბრიგადები თათავიანთი ბრიგადის ფარდულებს შეეფარნენ. წვიმა ერთბაშად მოვარდა, ძლიერი, კოკისპირული. სიცხისაგან დამსკდარმა მიწამ ოხშივარი აუშვა. გაიშალა და მალამოსავით დადნა მდლიანი მიწა. სასუქნარევი წყალი მდლიანად შეხვრიბა ჩაის ბუჩქის და ციტრუსის პირგამშრალმა ფესვებმა. მიწის ქვეშ მოქცეული თესლი დაღბა,

გაღვივდა და კვირტმა პერანგიდან თავი გაწოპო.

წვიმა თანდათან ძლიერდებოდა ფარდულებში შეფარებული კაცი და ქალი, მართალია, სამუშაოს მოსცდა, მაგრამ მაინც ყველა ენით აუწერელ სიხარულს განიცდიდა. არასოდეს ასე საჭირო არ ყოფილა მათთვის წვიმა, როგორც ახლა. იდგნენ ისინი ფარდულებში, სახლების აივანზე და თითქოს მიწასთან ერთად ისინიც ძლებოდნენ წვიმით.

ზნელოდა, როცა წვიმამ გადაიღო და კოლმეურნეები ფარდულებიდან გამოეფინენ. ჯგუფ-ჯგუფად მიდიოდნენ შინისაკენ. გარეშე პირს რომ ენახა ახლა ისინი, განცვიფრდებოდა. აბა, როგორ არ განცვიფრდებოდა ადამიანი, ასეთი ძლიერი წვიმის შემდეგ მინდვრად მომუშავე კოლმეურნეებს დაუსველებელს რომ ნახავდა.

შავი ზღვისპირა სოფლებში ხშირად დღეში რამდენჯერმე იცვლის ამინდი პირს. მზიანი დღე უცებ შეიცვლება კოკისპირული წვიმით, მერე ასევე უცებ გადაიღებს, დაბერავს ნიავე, ისევ გაისარკება ცა, და გაშრება მიწა.

თუ სამუშაოდ გასული კოლმეურნე წვიმამ დაასველა, იგი მუშაობას ვერ გააგრძელებს, სახლს უნდა მიაშუროს, ტანსაცმელი გამოიკვალოს. ამასობაში კი ბევრი დრო იკარგება. ამას სანდრომ მისი თავმჯდომარედ არჩევის პირველ დღეებიდანვე მიაქცია ყურადღება. წლის განმავლობაში წვიმის გამო გაცივნილი საათები რომ შეაჯამა, ყველა გაოცებაში მოვიდა. გადაწყდა, რგოლების ნაკვეთებში ფარდულები ჩადგათ. შიგ სუჯდომები და სასადილო ნაგიდებიც მოაწყეს. ამით კოლმეურნეობამ წელიწადში რამდენიმე ათასი შრომადღე მოიგო.

დაიბეჭდა. „პრავდამ“ ის პირველ გვერდზე მოათავსა. ორჯონიკიძის სახელობის კოლმეურნეთა წარმატებები და მიღწევები გაიგეს. არა მარტო უკრაინის კოლმეურნეებმა, მუშებმა და ინტელიგენციამ, მას დიდი ინტერესით კითხულობდნენ უზბეკი, ტაჯიკი, სომეხი, რუსი, აზერბაიჯანელი და სხვა რესპუბლიკების კოლმეურნენი.

მოცენარეებს უკრაინიდან სასიხარულო ამბები მოსდიოდათ. გენიესკელები და მათთან ერთად მთელი უკრაინის კოლმეურნეები, ორჯონიკიძელების წერილს დიდი ინტერესით სწავლობენო. მოსალოდნელი იყო გენიესკელების პასუხი და აი, დადგა ეს სანტა-რო დღეც.

თხუთმეტი მაისის საღამო, როგორც ამ თვეს სჩვევია დასავლეთ საქართველოში, განსაკუთრებული სიღამაზით და სიკეკლუცით შემოვიდა მოცენარში. მზე ალისფრად ჩაესვენა ზღვის ლურჯ ზვირთებში. თეთრმა ნისლმა წამოუარა ხავერდოვან გორაკებს. დაიძრნენ პლანტაციებიდან ჩაის მწეანე ფოთლით სავსე მანქანები. ერთი მეორის მოყოლებით მიჰქროდნენ ისინი ჩაის ფაბრიკისაკენ. შეწყდა მუშაობა ციტრუსის და ჩაის პლანტაციებში, ყანებში. სოფლისაკენ მიმავალი გზები კოლმეურნეებით გაივსო. ხალხს თანდათან ემატებოდნენ ყანებიდან და პლანტაციებიდან გამოსული კაცები და ქალები. მოდიოდნენ ჯგუფ-ჯგუფად, გეგონებოდნენ, ხალხი თეატრიდან, ან კლუბიდან გამოვიდა და გზაზე ერთად გამოეფინათ.

„ზუნ... ზუნ... ზუნ!..“ სამჯერ მძოფანტა თავისი ძლიერი და საამური ხმა მოცენარის ზარმა, პირველ შემოკერისთანავე შეწყდა მოძრაობა გზებზე და შუკებში. შეჩერდა ოჯახში მოსაქმე. ყველამ ზარის ხმას მიაპყრო ყური. უნდოდათ გაიგოთ, ვის იხმობდნენ კოლმეურნეობაში.

კიდევ გაიზუზუნა ზარმა. საერთო კრებაზე უხმობდნენ. კოლმეურნეებს ამ საღამოს რაღაც სხვა ხმა ჰქონდა ზარს. თითქოს მის ზუზუნში სიხარულიც იყო და სიამაყეც. ამიტომ ყველას გულზე მოხვდა მისი ხმა. იგრძნეს, რაღაც სასიხარულო საქმეზე რომ ეძახდა მათ ზარი. პასუხი თუ მოვიდა უკრაინიდან! ამ აზრმა ყველა ააფორიაქა, ყველა ააჩქარა. სამუშაოდან მომავალნი კოლმეურნეობის კანტორისაკენ მიმავალ გზას დაადგნენ, ვინც შინ მისვლა მოასწრო და ოჯახის საქმეს აკეთებდა, თავი ანება და კანტორისაკენ გაეშურა.

ზარის შემოკერის წუთიდან ერთი საათიც არ იყო გასული, რომ კლუბის შენობა ზალხით გაიჭედა. სწრაფად იქნა არჩეული პრეზიდიუმი. სიტყვა სანდრო მეგრელიძეს მისცეს. იგი წამოდგა აღელვებული და გახარებული. გაბრწყინებული თვალებით გადახედა კრებას. მის წინ პირველ რიგში არჩილის ბრიგადის წევრები ისხდნენ. „ისინი პირველი მოსულან, — გაიფიქრა სანდრომ, — გულმა უგრძნოთ ალბათ, რომ უკრაინელების პასუხი მივიღეთ. როგორ უყვინთ სახე, თვალები“.

არჩილი და ელენე ერთმანეთის გეგრდით ისხდნენ. პირველად ზედავდა სანდრო მათ ასე ახლოს, ერთად მჯდართ, პირველად ზედავდა ასე გახარებულთ. სანდროს ხელში გრძელი წერილი ეჭირა. ყველა მას შემოსცქეროდა და, როცა სრული სიწყნარე დამყარდა, მან ნელი ხმით დაიწყო სიტყვა, რომ აღელვება არ შეენიშნათ მისკენ მოპყრობილ თვალებს.

— ამხანაგებო, დადგა დღე, რომელსაც ჩვენ მოუთმენლად ველოდით. მივიღეთ უკრაინელი ძმებისა და დების, დნეპროპეტროვსკის ოლქის გენიესკის რაიონის სტალინის სახელობის კოლმეურნეობის კოლმეურნეთა პასუხი ჩვენს წერილზე.

იგრიალა ტაშმა.

— დიდება ხალხთა მეგობრობის სულის ჩამდგმელს და შთამაგონებელს — დიდ სტალინს! — დაიძახა ისილომ ხალხიდან თავისი ძლიერი ხმით.

ამ შეძახილზე ფეხზე წამოდგა მთელი დარბაზი, უფრო იმატა ტაშის ხმამ და არ შეწყვეტილა დიდბანს.

— ამხანაგებო, — ასწია ხელი სანდრომ, — ნება მომეცით წაგიკითხოთ გენჩისკელების წერილი, — ჩაახველა, ახლო მოსწია გაღალანებული ლამპა და დაიწყო კითხვა: „რამდენჯერმე წაგიკითხეთ თქვენი შესანიშნავი წერილი. ჩვენ აღტაცებული ვართ თქვენი წარმატებებით და მიღწევებით. ჩვენ გვახარებს და გვაფრთოვანებს, რომ თქვენ ასე კარგად ცხოვრობთ და მუშაობთ. ჩვენ ვცხოვრობთ საბჭოთა ხალხების ერთ დიდ ოჯახში და ამ ბედნიერი ოჯახის ყველა წევრს, რუსს, უზბეკს, სომეხს, ბელორუსს, ტაჯიკს, აზერბაიჯანელს ასევე გვახარებს თქვენი წარმატება. თქვენი თავდადებული შრომა იქნება მაგალითი ამ ოჯახის ყველა წევრისათვის, და ეს არის ჩვენი დიდი საბჭოთა ხალხის დიდი მონაპოვარი. ეს არის დიდი მონაპოვარი და იგი მომავლინებელ ლახვარს ჩასცემს ჩვენს მტრებს“...

— ვისაო? — ყურზე ხელი მოიფარა ევტიხიმ და მის გვერდით მჯდარ აბესალომისაკენ გადაიხარა.

— ჩვენს მტრებსაო, ნაშემუ ვრახუ, — ჩურჩულთი უბასუხა მოანგარიშეშე.

— ჰა? — ვერ გაიგო ევტიხიმ აბესალომის პასუხი, მაგრამ, რადგან ეს რუსულად თქვა აბესალომმა, რაღაც დიდმნიშვნელოვან სიტყვად მიიჩნია. — ჰო, ჰო! — დაუჭნია თავი და უფრო გაამახვილა სმენა. ორივე ყურზე მოფარა ხელები და ისე მიაჩერდა სანდროს.

„საყვარელო ძმებო და დებო, ჩვენც გვინდა გაგაცნოთ ჩვენი ცხოვრება, —

განაგრძობდა სანდრო, — გამშობთ ჩვენი ოცნების და ზრახვების შესახებ“.

ხალხი სკამებზე შესწირდა. ჩვენი გადიახარა, ზოგი უფრო მარჯვედ, და მოხერხებულად დაჯდა. ყველას გული მოლოდინით სცემდა, ყველას სახეზე ინტერესი და ცნობისმოყვარეობა იხატებოდა. ისეთი სიწყნარე ჩამოვარდა, ბუხის გაფრენის ხმას გაიგონებდით.

„ჩვენი სოფელი გაშლილია თვალგადაუწყდენელ მინდვრებზე. საითაც არ გაიხედავ აქ, დაუსრულებელი პურის ყანები, ვენახები, ბამბის პლანტაციები და მწვანე საძოვრებია გადაჭიმული. ჩვენ გვახსოვს და არასოდეს არ დაგვავიწყდება, როგორ პარპაშობდნენ აქ, ამ მიწებზე, ერთ დროს შავი ყორნები — გერმანელი ბარონები, პოლონელი პანები. ისინი შიმშილს, სიღატაკეს და სიკვდილს თესავდნენ ჩვენს მაღლიან და ბარაქიან მიწაზე, რათა დამომონებინათ უკრაინელი ხალხი. მაგრამ ჩვენ და ჩვენი წინაპრები ყოველთვის გაღესილი მახვილით ვიდებოთ ჩვენი ღელასამშობლოს წმიდათაწმიდა მიწის დასაცავად. ჩვენ ამ ბრძოლებში არასოდეს არ ვიყავით მარტონი, — მუდამ მხარში გვედგა და ჩვენთან ერთად იცავდა ჩვენს მიწას დიდი რუსი ხალხი“.

— ველიკი რუსკი ნაროდ, ევტიხი, — ვერ მოითმინა და გადაუჩურჩულა აბესალომმა ევტიხის.

ყურებზე ხელებმოფარებული ევტიხი მთელი ტანით მობრუნდა აბესალომისაკენ, სახე სახესთან მიუტანა.

— ჰა? — წამოიძახა ჩვეულებისამებრ და წმინდა რუსული აქცენტით გაიმეორა აბესალომის სიტყვები: — ჰა? ველიკი რუსკი ნაროდ.

ევტიხი მეფის რუსეთის ჯარში იყო ნამსახური და მშვენივრად იცოდა რუსული ენა. აბესალომი რუსული ენის დიდი მოყვარული იყო, თავს რუსული ენის კარგ მცოდნედ თვლიდა და ყვე-

ლა შეკრებაზე, ქორწილში, დღესასწაულზე თუ ღვინოში ყოველთვის იმას ცდილობდა, ან ეტიხის ან რუსული ენის მასწავლებლის ქსენია ნიკოლაევნას წრეში მომხდარიყო და მათთან საუბარში გამოეჩინა რუსული ენის ცოდნა. ქსენია ნიკოლაევნას პეტერბურგის უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტი ჰქონდა დამთავრებული. იგი დიდად განათლებული, ნაკითხი და რუსული ლიტერატურის თავიანთ-მცემელი იყო. ზეპირად იცოდა პუშკინი, ნეკრასოვი, ლერმონტოვი. სამოცდაათ წელს მიღწეული მოხუცი ახლაც დიდი გატაცებით კითხულობდა რუს საბჭოთა მწერლებს. აბესალომი ჰქუას კარგავდა, როცა ქსენია ნიკოლაევნა ესენინს კითხულობდა და მის გაოცებას საზღვარი არა ჰქონდა, რომ ამ დიდად განსწავლულ და ნაზი გრძნობების ქალს ესენინზე მტრად მიაჩოვსკი უყვარდა, ალბათ მაიაკოვსკი უფრო დიდია ესენინზე და მე არ მესმისო, თქმობდა აბესალომი და თავის განცვიფრებას არასოდეს არ უჩვენებდა ქსენია ნიკოლაევნას.

ახლა აბესალომი ეტიხისა და ქსენია ნიკოლაევნას შუა იჯდა და თვალს არ აშორებდა მასწავლებელი ქალის სახეს. ქალს სათვალე ხელში ეჭირა და ისე შესცქეროდა სცენაზე მღვარ სანდროს. ქსენია ნიკოლაევნა სათვალეს არასოდეს არ იკეთებდა, მხოლოდ მაშინ ხმარობდა მას, როცა კითხულობდა, ან ეინმეს დააცქერდებოდა. მაშინ თვალიდან ცოტა მოშორებით ეჭირა იგი ხელში, სხვა დროს გულისპირზე ჰქონდა ჩამოკიდული.

აბესალომმა იცოდა, რომ ქსენია ნიკოლაევნა რევოლუციამდე ხარკოვის მხარის რომელიღაც სოფელში მუშაობდა მასწავლებლად და ამიტომ აქცევდა ახლა მას განსაკუთრებულ ყურადღებას. მან ისიც იცოდა, რომ რევოლუციის დროს იგი ხარკოვის აჯანყებულ მემათა რაზმში იბრძოდა და შემ-

დეგ ოთხი წელიწადი წითელ არმიის მუშაობდა, რომ იგი მეტერთმეტე არმიასთან ერთად მოვიდა ქვემო ქალაქის საქართველოში და ქართველ მუშებთან და გლეხებთან ერთად საბჭოთა ხელისუფლებას ამყარებდა აქ. აი კიდევ რატომ აფასებდა აბესალომი ქსენია ნიკოლაევნასთან მეგობრობას.

„ლენინისა და სტალინის პარტიის წინამძღოლობით ჩვენ ვბოცავდით და ეანადგურებდით უცხოელ მომხდურებს — პოლონელ პანებს და სხვა საზიზღარ ნაციონალისტებს, როგორც კი გაიმარჯვა უკრაინაში საბჭოთა ხელისუფლებამ, შეშფოთდნენ ჩვენი ხალხის დაუძინებელი მტრები. ისევ გამოჩნდნენ ჩვენს მიწაზე გერმანელი და პოლონელი დამპყრობები. ისინი ვერ შეურიგდებოდნენ უკრაინის შავნადაგვიანი მილიონობით ჰექტარი მიწების სამუდამოდ დაკარგვას. ამ საზიზღარ ურდოებს მხარში ამოუდგნენ სამშობლოს მოღალატე პეტლიურა, გეტმანი, სკოროპადსკი და ცენტრალური რადა. ისინი ვაჭრობდნენ სამშობლო მიწით. გერმანელი ბარონები, პოლონელი პანები და უკრაინელი ბურჟუაზიული ნაციონალისტები ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ მშრომელი მოსახლეობის აწიოკებაში. დიდი რუსი ხალხის დახმარებით, ჩვენი ქვეყნის ერების დახმარებით უკრაინელმა ხალხმა ალაგმა თავისი მიწის პირიდან მომხდურები და მათი ბურჟუაზიული ნაციონალისტი დამქაშები. ისინი კუდამოძულებულნი გაიქცნენ ბერლინსა და ვარშავაში. ჩვენ ნათლად გვახსოვს გმირული ბრძოლების დღეები დღევანდელს ჩვენს საკოლმეურნეო მიწებებზე. ამ ბრძოლებში უკრაინელებს და რუსებს ქართველებიც ედგათ მხარში. გვახსოვს ზღწარითელი ბრძოლები ჩონგარისა და პერეკოპის გათავისუფლებისათვის — შავი ბატონის ვრანგელის წინააღმდეგ. აქ უკრაინელებთან ერთად არა ერთი და ორი

ქართველი დაცვა პირისხლიან მტერთან ბრძოლაში“...

აბესალომმა ქსენია ნიკოლაევენას გადახედა. დაფიქრებული და მკაცრი იყო მოხუცი პედაგოგის სახე.

— ქსენია ნიკოლაევნა, ამ ბრძოლებში ხომ თქვენც იღებდით მონაწილეობას, — უნდოდა ეთქვა ეს აბესალომს ქსენია ნიკოლაევენასათვის, მაგრამ ვერ გაბედა მისი ყურადღების დარღვევა. ცდუნება კი დიდი იყო. როგორ უნდოდა ეს ფრაზა რუსულად ეთქვა. მის თავში ელვის სისწრაფით გაიელვა რუსულად ამ ფრაზის რამდენიმე ვარიანტმა.

დარბაზში ხალხი სულ მატულობდა და მატულობდა. მოდიოდნენ მოხუცები, რომლებიც დიდი ხანია თავის ეზოს არ გასცილებიან, მოდიოდნენ ქალები, კაცები, მოდიოდნენ ბავშვები. ხალხით შეიხუნძლა ფანჯრები, აივანი, კიბეები. იდგნენ ეზოშიც, ისხდნენ ფანჯრებთან მდგარ ხეებზე. ამიტომ სანდრო ახლა უფრო ხმაშალა კითხულობდა წერილს, რომ გაეგონათ აივანზეც, ხეებზეც, ეზოშიც.

„ვეუცქერით ახლა აყვავებულ საკოლმეურნეო მინდვრებს და თითქოს დაუჯერებელია, რომ ერთ დროს ეს სიმდიდრე თითოთორთა მემამულეებს ეკუთვნოდა, რომ მათი ბატონ-პატრონები რიკოვები, რეიმანები და ფიშერები იყვნენ. ისინი ტყავს აძრობდნენ, წელზე ფეხს ადგამდნენ უკრაინის მშრომელებს.

სტალინის სახელობის კოლმეურნეობა, რომელშიაც ჩვენ ვცხოვრობთ და ვმუშაობთ. შეძლებული და ძლიერი კოლმეურნეობაა. ჩვენს მინდვრებზე ჩვიდმეტი ტრაქტორი და რვა კომბაინი მუშაობს“...

— ჩვიდმეტი ტრაქტორი და რვა კომბაინი ერთ კოლმეურნეობაში, — თქვა ღიმილით არჩილმა, და ელენეს შეხედა.

„გასულ წელს ჩვენ 47.535 ცენტნერი პური ავიღეთ. ვალოდია ლიაშენკოზე ბრიგადამ ჰექტარზე ოცდაათი ცენტნერი მოიწია, მერგოლურმა ნასტია შემოლომ ჰექტარიდან თხუთმეტი ცენტნერი ბამბა აიღო“.

ელენემ და არჩილმა ერთმანეთს გადახედეს. მათ არ იცოდნენ, რას ნიშნავდა ერთი ჰექტარი მიწიდან ოცდაათი ცენტნერი ზორბალი, ან ჰექტარი მიწიდან თხუთმეტი ცენტნერი ბამბა რაკი“ ამ ციფრს ასახელებენ, მაშასადამე, ეს დიდი მოსავალია, — ფიქრობდა ორივე. და ორივეს გულში იმ წუთში რაღაც დაიბადა, თვითონაც ვერ ერკვეოდნენ, რა იყო. იგი. არჩილი ფიქრობდა: ვალოდია ლიაშენკოზე, ელენე ნასტია შემოლოზე. როგორ უნდოდათ მეტი გაეგოთ მათ მუშაობაზე, გაეგოთ ყველაფერი. წერილში წერენ მათ სახელს, ისხენიებენ მათ ნაშრომ-ნაამაგარს. მაშ ისინი კოლმეურნეობაში ყველაზე უკეთ მუშაობენ. ფიქრის დრო არა ჰქონდათ. სანდრო წერილის კითხვას განაგრძობდა და ეშინოდათ არ გამორჩენოდათ რაიმე.

„ჩვენს მიწაზე ბამბის მოყვანაზე ძველთაგანვე ფიქრობდა ჩვენი ხალხი, მაგრამ იგი შესაძლებელი მხოლოდ საკოლმეურნეო წყობილების პირობებში გახდა. გასულ წელს ჩვენ ოთხას-ოთხმოც ჰექტარზე დავთესეთ ბამბა და ექვსასორმოცი ათასი მანეთის შემოსავალი მივიღეთ მისგან“.

— ოთხას ოთხმოცი ჰექტარი მართო ბამბა რომ დათესა, ის კოლმეურნეობა მართლაც დიდი კოლმეურნეობა იქნება, ნენა, — უთხრა ნესტორს კირილემ. — ბამბა რომ ამდენი დაუთესაეთ, პურს რამდენს დათესავდნენ.

„ჩვენს კოლმეურნეობაში, — განაგრძობდა სანდრო, — დიდი ადგილი აქვს დათმობილი მეცხოველეობას. თერთმეტი ათასი მერინოსის ჯიშის ცხვარი და ათასხუთასზე მეტი საქონელი გვყავს. გასულ წელს ერთი

მილიონი ლიტრი რძე მივიღეთ. სა-
ზღვშეფოს ოცი ათასი კილოგრამი
მატყლი და ცაშეტი ათასი კილოგრამი
ხორცი და ქონი ჩავაბარეთ. შემოდგო-
მაზე შევაჯამეთ კოლმეურნეობის ფუ-
ლადი შემოსავალი და სამმილიონა-
ხევარი მანეთი მივიღეთ“.

— ტრისპოლოვინა მილიონა რუბ-
ლეი! — იქეა უცებ აბესალოშმა და
ადგილიდან წამოიჭრა, — დიახ, ტრის-
პოლოვინა მილიონა.

იგრაილა ტაშმა. აბესალოში მხოლოდ
მაშინ დაჯდა, როცა ტაშის ხმა შე-
წყდა. უღვაშებზე ხელი გადაისვა და
ჯერ ქსენია ნიკოლაენას გადახედა
და მერე ევტისს. მათ მოწონების ნიშ-
ნად მხოლოდ გაუღიმეს, რადგან მთე-
ლი მათი ყურადღება სანდროსაკენ იყო
მიპყრობილი.

„შრომადღებზე ჩვენ ოთხნახევარი
კილოგრამი ხორბალი და ხუთი მანეთი
გავეცით. კოლმეურნე მიხაილ ნოვენ-
კოს ოჯახმა სამოცდათექვსმეტი ცენტ-
ნერი ხორბალი და შეიდიათას ოცდა-
ხუთი მანეთი მიიღო. მიხაილს აქვს თა-
ვისი საკუთარი ბოსტანი, ხეხილის
ბაღი, ჰყავს ძროხა, ცხვრები და ღო-
რები. აქვს კარგი სახლი და ცხოვრობს
შეძლებულად და კულტურულად“.

— კი იცხოვრებს მაგისტანა კაცი
კულტურულად და შეძლებულად, აბა
რა იქნება, ნენა, — უთხრა კირილემ
ნესტორს.

— დაიცა, დაიცა კირილე, — მობ-
რუნდა ნესტორი კირილესაკენ, — ეტ-
ყობა, ეს ხალხი მაგრად მუშაობს. ერთი
ოჯახი მარტო ხორბალს რომ შეიტანს
ხუთას ფუთამდე სახლში, კოლმეურნე-
ობა იმას ჰქვია.

სანდრო განაგრძობდა:

„ჩვენი სოფელი პატარა ქალაქსა
ჰგავს. რა არ არის ჩვენს სოფელში:
კინოთეატრი, რადიო, ელსადგური,
ტელეფონის სადგური, საავადმყო-
ფო, სამშობიარო სახლი, ქოხლადობრა-
ტორია, დრამატული წრე, სასულე

ორკესტრი. ორასორმოცდაათ ოჯახს
აქვს ველოსიპედი, ორასს პატენტური“.

— ბიკოს, ორასი პატენტური რომ
ერთად დაუქრავს, არ გადირევი კაცი?
რა მზიარულება და მრავალყამიერი იქ-
ნება. ხედავთ, გოგოებო! — წამოიძახა
ელენეს რგოლის წვერებში ჩამჯდარმა
ილიკო ზედობანიძემ.

— მრავალყამიერს უკრაინაში რა
უნდა, ილიკო ბიძია, — გაეცინა ტა-
ტიანას.

— ბიკოს, რატომ ვითომ. მრავალ-
ყამიერს პატენტონი უკრაინაში კი არა
ერუსალემში დაუქრავს. ცოტა ფირ-
ფიტებია ქვეყანაზე პაქკორიას და ჩვე-
ნი ერქომაიშვილის მრავალყამიერით
და კრიმანტულით?

— ეგ კი ვერ მოვიფიქრე, ბიძია
ილიკო.

— ილიკო ზედობანიძე რომ არ
გყავდეთ, ვინ მოიფიქრებდა თქვენ მა-
გივრად, ბიძიებო! — ესა თქვა და შე-
ხედა ტატიანას, მაშოს, ნინოს და
სხვებს.

— სუ, ბიძია ილიკო, — ტუნზე ხე-
ლი მიიღო მაშომ.

„ზემოთქმულიდან თქვენ მიხვდებით,
როგორ ეცხოვრობთ ჩვენ, როგორია
ჩვენი სიმდიდრე“.

— ისე იცხოვროს ყველა ჩვენმა
ახლობელმა და ნათესავმა, ნენა, რო-
გორც თქვენ გქონიათ მოწყობილი
ცხოვრება! — წამოიძახა ხმამალა კი-
რილემ.

— გახსოვს, ილიკო, ხუთასი ფუთი
კი არა, ხუთასი ტარო სიმიწი რომ არ
შეგქონდა სახლში? — მობრუნდა ისი-
ლო ილიკოსაკენ.

— წინ იყურე, ბიძია, უკან რას იხე-
დები. ახლა რა შემაქვს, ისა თქვი. დაი-
ცადე, იქონიე მოთმინება, და ილიკო
ზედობანიძემ ხორბალი არა, მაგრამ
წრეულს ხუთასი ფუთი სიმიწი თუ არ
შეიტანა სახლში, კაცი არ იყოს, —
მოექრა ილიკომ ისილოს, ჩვეულები-

სამებრ კისერი წაიგრძელა და ხალხს გადახედა, — ხომ ასეაო!

— ასეა!

— ასე!

გაისმა აქეთ-იქიდან წამოძახილები.

„ჩვენთან არ არის არც ერთი ბავშვი, რომელიც სკოლაში არ სწავლობდეს. გვაქვს საბავშვო ბაღები და ბაგა. ჩვენ გვაყავს ჩვენი სოფლელი აგრონომები, ინჟინრები, ექიმები. ჩვენი შეილები წითელი არმიის მეთაურები არიან. ყოფილ წითელ პარტიზანს, დღეს სახელოვან კოლმეურნეს — ნიკიტა ნიკიტოვს — ჩვენ ონიშენკოს ხუთი ვაჟი და ორი ქალიშვილი ჰყავს. უფროსი, ალექსი სატრაქტორო ბრიგადის ბრიგადირია, ივანე — მასწავლებელია, მიხეილი — მფრინავი, პავლე უმაღლეს სასწავლებელში სწავლობს, ათანასე ტრაქტორისტი და ახლა ინსტიტუტში შესასვლელად ემზადება. ქალიშვილები საშუალო სკოლის მასწავლებლებია. ასეთი ოჯახი მრავალია ჩვენს კოლმეურნეობაში. კიდევ ბევრი შეგვიძლია მოგითხროთ ჩვენს ცხოვრებაზე, მუშაობასა და მიღწევებზე, მაგრამ მართკო მიღწევებზე ლაპარაკი არ გმარა. საჭიროა ვთქვათ იმ ღონისძიებათა შესახებ, რომლებიც კიდევ უფრო მეტ გამარჯვებებისა და მიღწევების საწინდარი იქნება.“

თქვენი წერილიდან გავიგეთ, რომ კარგად ცხოვრობთ და მუშაობთ. ჩვენ ბევრი რამ უნდა ვისწავლოთ თქვენგან. როცა საერთო კრებაზე ვკითხულობთ თქვენს წერილს, კარგი აზრი დაგვებადა, ძვირფასო მოცნარელებო. გადაწყვიტეთ, სოციალისტურ შეჯიბრებაში გამოგიწვიოთ, რომ უფრო მეტი მოსავალი მივიღოთ, შრომადღის ღირებულება გავადიდოთ და მესაქონლეობის პროდუქტიულობა ერთიორად გავზარდოთ“.

— სოციალისტურ შეჯიბრებაში გიწვევთო?! — წამოდგა ილიკო. — გეს-

მით, მეზობლებო, რა ამბავი ხდება! შემომხედეთ, მოცნარელებო, ჩვენ, ჩვენ გვიწვევენ სოციალისტურ შეჯიბრებაში. დიდუ, გადავირეცხავთ.

— კიდევ წაიკითხე, სანდრო, ეგ ადგილი! — შესძახა სახეანთებულმა არჩილმა.

ახმაურდა მთელი დარბაზი, ახმაურდნენ აივანზე, ხეებზე, ეზოში, ფანჯრებზე.

— წაიკითხე თავიდან, სანდრო! — წამოდგა ნესტორი.

თავმჯდომარემ ხელახლა წაიკითხა ის ადგილი, სადაც სოციალისტურ შეჯიბრებაში გამოწვევა ეწერა და განაგრძო:

„სალამი ორჯონიკიძის სახელობის კოლმეურნეობის კოლმეურნეები, ჩვენი გულითადი სალამი ქართველ მუშებს, ქართველ ინტელიგენციას.“

გაუშარჯოს ჩვენს მშობლიურ მამას და მეგობარს ამხანაგ სტალინს! ყოველთვის მუშაობის დაწყების წინ ჩვენ ვუმღერათ დიდ სტალინს!

გაუშარჯოს ხალხთა სტალინურ მეგობრობას!“

თავმჯდომარის ბოლო სიტყვები მქუხარე ტაშმა დაფარა. ტაშს უკრავდა ყველა, დიდი და პატარა. დაიყვანნ ჯგუფ-ჯგუფად. კრების თავმჯდომარე ამაოდ აწკრილებდა ზარს. ეერ იქნა, ეერ დამშვიდდა ხალხი, სანამ ერთმანეთს არ გაუზიარეს თავისი სიხარული და აღტაცება. ყველა სიტყვას თხოულობდა, ყველას უნდოდა აზრი გამოეთქვა, წინადადება შემოეტანა.

პირველი სიტყვა კირილე ავეანდამეს მისცეს. იგი არც ერთ საზეიმო სალამოზე, არც ერთ კრებაზე არ ასულა სცენაზე, ფეხი არ შეუდგამს ტრიბუნაზე, ყოველთვის ადგილიდან იტყოდა სიტყვას და აი ახლა, ჩქარი ნაბიჯით გაიარა დარბაზი, ავიდა კიბეზე და სცენაზე შესულს, თითქმის სიმაღლე და სიოცხლე შეემატაო.

— ჩემს სიცოცხლეში არ მინახავს, ნენა, ასეთი სიხარული, — დაიწყო მან, როგორც კი სცენაზე შედგა ფეხი, შეჩერდა სცენის ნაპირზე და განაგრძო: — რას არ მოესწრება კაცი, რას არ ნახავს, რას არ გაიგონებს. ჩვენი მეზობელი ესტატე ჭანუყაძის კოლმეურნეობა კი არ გვიწვევს... გვიწვევს კოლმეურნეობა, რომელიც სტალინის სახელს ატარებს, კოლმეურნეობა, რომელიც მარტო ბაშბას ხუთას ჰექტარზე თესავს, კოლმეურნეობა, რომლის მიწებზე ჩვიდმეტი ტრაქტორი და რვა კომბაინი მუშაობს, კოლმეურნეობა, რომლის წევრებს ხუთასი ფუთი ზორბალი შეაქვთ თავიანთ ოჯახებში. უნდა გამოგიტყდეთ, ნენა, მე ამ გამოწვევამ კიდეც გამაზარა და კიდეც შემაშინა.

— რამ შეგაშინა, კირილე? — თითქოს ამხნევებსო, ისეთი რიხით შესძახა ილიკომ.

— რამ და მათ ჩვენზე მეტი გამოცდილება აქვთ, ჩვენზე უკეთ არიან მოწყობილი, მანქანები აქვთ, ახლა ქოხლა-ბორატორია აიღე, ორასი პატეფონი მიათვალე, ორასორმოცდაათი ველოსიპედი...

— იმათ ველოსიპედი აქვთ, ჩვენ ცხენები გვყავს, კირილე ბიძია! — დაცხა ვილაყამ ხალხიდან ხუმრობით.

— საქმეც ეგაა, ნენა, ჩვენ ჯერ ცხენებზე ვსხედვართ, ისინი დიდიან-პატარიანად მანქანებზე გადამსხდარან. ახლა ისეთი დროა, ნენა, რომ ტექნიკის გარეშე ფონს ვერ გახვალ.

— გავალთ, კირილე ერასტიჩ, პრაიდიომ, — წამოდგა აბესალომი, — ასე ვამბობდით, ესტატემ რომ გამოგვიწვია, მაგრამ გავედით, პროშლი.

— ესტატეს კოლმეურნეობა სტალინის სახელობის კოლმეურნეობა არ არის, ნენა, — შეაწყვეტინა კირილემ აბესალომს, — რომ შევრცხვით, მარტო რაიონში კი არ შევრცხვებით, მთელ ქვეყანაში შევრცხვებით. მოსკოვის ეცო-

ლინება, სტალინს ეცოლინება, ნენა. ჰე, მოხუცებულობას ფუფუნება ფუფუნება. ახლა რომ თქვენსაგან ლეჩხუბურად ვიყო, — გადახედა კირილემ არჩილის ბრიგადის წევრებს, — ლომად გადავიტყეოდი, ოცი კაცის საქმეს გავაყვითებდი. მე არც ახლა დაეზოგავ თავს, ნენა. კაცს თუ გული საგულეს გაქვს, თუ გიყვარს ის საქმე, რასაც შენ ემსახურები, თუ ის შენ საქმედ, საქვეყნო საქმედ მიგაჩნია, ყველაფერი ეს ერთად ღონეზე ძლიერია. ამიტომ ვეცდები — არავის ჩამოვჩიე. მიფრთხილდით, ნენა, ამ მოხუცმა კაცმა ახალგაზრდებს სირცხვილი არ გაქამოთ. ბედნიერება ადამიანს ფრთებს ასხამს. ეს გამოწვევა კი დიდი ბედნიერება და სახელია ჩვენთვის. ეს გამოწვევა დიდი მეგობრობაა. თქვენი სახელით, ნენა, ქალებო და კაცებო, წინადადება შემომაქვს. მიღებული იქნეს უკრაინელთა გამოწვევა.

ხალხი კვლავ ახმაურდა. გაისმა მოწონების შეძახილები. მისი რგოლის წევრების მეტს არავის დაუნახავს, როდის ავიდა ელენე სცენაზე. სახე-ანთებული იდგა იგი იქ, სადაც წელან კირილე იდგა.

რაც დრო გადიოდა, ელენე უფრო სრულდებოდა და მშვენიერდებოდა. მისი შავი, დიდრონი ბრღვიალა თვალები ეშხითა და სიცოცხლით იყო სავსე. მისი შოლტყევით მოქნილი და ასხლეტილი ტანის ყოველი ნაკეთი ნათლად ისახებოდა მარკიზეტის კაბაში. იგი ერთხანს დაბნეულად იდგა. ყველა მას შესცქეროდა სიყვარულითა და აღტაცებით. მან იცოდა ეს და ამიტომაც ღელავდა. ახლა ამ ზღვა ხალხში ელენე არჩილის მეტს არავის ხედავდა. დამნაშავესავით შეჰყურებდა, ნანობდა, რომ არ უთხრა არჩილს ის, რის სათქმელად ამოვიდა აქ. „ღმერთო ჩემო, ასე დაუფიქრებლად, ასე უცებ ამოღენა საქმის გადაწყვეტა“, — ფიქ-

რობდა ელენე ძრწოლვით. ფიქრის დრო კი არ იყო. ხალხი უცდიდა.

არჩილი ოდნავე გაეკვირვებით და მოლოდინით შესცქეროდა მას. ხედავდა, რა ხდებოდა ელენეს გულში, ხედავდა მისი თვალების გამომეტყველებას. ისინი თითქმის დახმარებასა და წაქეზებას სთხოვდნენ არჩილს, და არჩილმაც გაუღიმა. გაუღიმა ისე, როგორც გაუღიებენ საყვარელ ადამიანს, როცა მას რაიმეს მოუწონებენ.

— ამხანაგებო, — დაიწყო ხმის კანკალით ელენემ, — მივიღეთ ის, რასაც ასე მოუთმენლად, სულითა და გულით ეულოდით. მთელს ჩვენს დიდ და საყვარელ საბჭოთა სამშობლოში ჩვენ, მოცნარელებს, გვხვდა წილად მივიღეთ უკრაინელ კოლმეურნეთა შესანიშნავი წინადადება...

სული მოითქვა ელენემ, კვლავ არჩილს შეხედა. არჩილმა თითქმის იგრძნო, რის თქმასაც აპირებდა ელენე. თვალები უბრაწყინავდა. მიმოიხედა და დაინახა, რომ ასევე თვალეზგაბრაწყინებულნი შეჰყურებდა ელენეს მისი რგოლის წევრებიც. „ნუთუ მათაც იცინა?“ გაიფიქრა.

— ჩვენ გვიწვევს დიდი კოლმეურნეობა, ძლიერი კოლმეურნეობა, მექანიზებული. გამოცდილი მაგრამ ჩვენ ამან არ უნდა შეგვაშინოს. გულში ჩვენ ასევე საშიშარ მეტოქედ მიგვაჩნდა ესტატე ქანუყაძის კოლმეურნეობა, მაგრამ გავიმარჯვეთ... მაშამ წელან თქვა, სტალინს ეცოდინება. რომ ჩვენ სოცშეჯიბრებაში ვართ ჩაბმული ასეთ დიდ კოლმეურნეობასთანო. დიახ, სტალინს ეცოდინება, და სწორედ ამიტომ არ უნდა გეშინოდეს... როცა იცი, რომ სტალინი გადევნებს თვალს. მაშინ მხოლოდ გამარჯვებაზე ფიქრობ...

გეგონებოდათ, ქერი ჩამოინგრაო, ისეთი ტაშის გრიალი აეარდა დარბაზში.

ელენე გაჩუმდა. იცდიდა. სანამ დაწყნარდებოდა ხალხი. იგი ახლა ხან მა-

მას შეჰყურებდა და ხან არჩილს. არ იცოდა, ვინ უფრო გახარებული იყო ამ წუთში — არჩილი, თუ არჩილის მეგობარი — არ მეშინია მე ამ გამოწვევის, — განაგრძო ელენემ, როცა ხალხი ოდნავ დამშვიდდა, — მე სოციალისტურ შეჯიბრებაში ვიწვევ ხერსონის ოლქის, გენჩესკის რაიონის სტალინის სახელობის კოლმეურნეობის მერგოლურს ნასტია შემილოს. რომელსაც ჰექტარზე თხუთმეტი ცენტნერი ბამბა მოუწევია. მე კი, ჩემის მხრივ, პირობას ვდებ, რომ რგოლზე მიმაგრებული სამი ჰექტარი პლანტაციიდან, გეგმით გათვალისწინებული ცხრა ათასი კილოგრამის ნაცვლად, ათათასი კილოგრამი ჩაის ხარისხოვანი მწვანე ფოთოლი მოვკრიფო.

ელენეს შემდეგ არჩილმა ილაპარაკა. მან ელოდია ლიაშენკო და მისი ბრიგადა გამოიწვია შეჯიბრებაში. კრება შეალამამდე გაგრძელდა. ბოლოს შემჯავებელი სიტყვით გამოვიდა სანდრო მეგრელიძე და ამის შემდეგ კენჭი უყარეს კოლმეურნეთა წინააღობებს. კრებამ ერთხმად მიიღო ეს წინადადებები. მიიღეს უკრაინელების გამოწვევა. აქვე გადაწყდა, ელენე აევანთაძეს და არჩილ სირაძეს გაეგზავნათ წერილი ნასტია შემილოსა და ელოდია ლიაშენკოსათვის — სოციალისტურ შეჯიბრებაში მათი რგოლის და ბრიგადის გამოწვევის შესახებ, ამ წერილების შედგენაში მონაწილეობის მოვება და ევალა კომკავშირის ორგანიზაციას.

ასე დაიწყო და ჩაეყარა საფუძველი ორი რესპუბლიკის — უკრაინისა და საქართველოს მოწინავე კოლმეურნეთა სოციალისტურ შეჯიბრებას.

მაისის მიწურულის მშენიერი დილა გათენდა. მზემ თითქმის აღრე ამოიწვია, რომ დაეხედა, თუ როგორი შრომის დღე ექნებოდათ დღეს მოცნარში.

მოცნარში დღეს ყველა ჩვეულებრივ-ზე უფრო ადრე ამდგარიყო. ყველას დაესწრო მზისათვის, პლანტაციებისა და ყანებისაკენ მიიჩქაროდა ქალი და კაცი. ყველამ იცოდა, რომ დღეიდან სხვა მუშაობა იყო საჭირო. „როცა იცი, რომ სტალინი გადაეწეებს თვალ-ყურს, მაშინ მხოლოდ გამარჯვებაზე ფიქრობ“. ელენეს ეს სიტყვები, თითქოს ახლაც ესმოდათ კოლმეურნეებს და თვალწინ ედგათ ბელადის სახე. ხედავდნენ მის წამახალისებელ ღიმოს, მშობლიურ თვალებს, იმედით და რწმენით რომ ავსებს მილიონების გულს. ყველა ღელავდა დღეს, დღევანდელი დღე განსაკუთრებული, უჩვეულო დღე იყო.

სოფელიც სხვაგვარად გამოიყურებოდა ამ ალიონზე. მზე ამოიწვერა თუ არა, მაშინვე ოქროსფრად გაბრწყინდა მისი სხივები. თვალისმომკრელად აელვარდა ჩაის ბუჩქებზე ცვარი. ნელი, ყრუ შრიალით ქანაობდა ღუყვების ზღვა. ღუყვები ნიავის მობერვანზე თავს ნაზად ხრიდნენ სოფლისაკენ, თითქოს ქალებს და ქალიშვილებს ეპატიებოდნენ, ჩქარა მოდიოთ, ძვირფასებო, გვინდა ასეთი ზრუნვისათვის გული გაგიზაროთ. შემოგვხედეთ, რა მსუქან-მსუქანი ღუყვები ვართ, მტერს თვალს დავუვსებთ, მოყვარეს გულს გავუზარებთ. მოდიოთ, ხეავით და ბარაქით გავიცხებთ კალთებს და კალთებს. სირცხვილს არ გაჰყვით უკრაინელ ძმებთან და დებთან.

პლანტაციისაკენ მიმავალ შარაგზაზე, ბოგირთან, სადაც თითქმის სოფლის ყველა ბილიკი და შუკა გამოდიოდა, ჯგუფ-ჯგუფად შეკრებილიყვნენ კოლმეურნეები. აქ უმეტესობა ქალები და ქალიშვილები იყვნენ. ყველა გზას გასცქეროდა გარაჟის მხარეს, მანქანას ელოდნენ. ელენე თავისი რგოლის წევრებში იდგა. იგი გაჯავრებული იყო.

— ხომ გვითხრა ელენემ, ფეხით წავიდეთო, — ეუბნებოდა ტატინა ამხანაგებს, — მაინცაღამაინც დღეს გაუშვარა ღმერთი მანქანას. ელენესათვის რომ დაგვეჯერებინა, ახლა მუშაობა დაწყებული გვექნებოდა.

— რა ქნას, შვილო, მანქანამ, — უთხრა ტატინას მკლავებდაკაპიწებულმა და ზურგზე კალათებმოგდებულმა აგრაფინამ. — წუხელ მთელი ღამე ეზიდებოდა ჩვენი ბეჟანი ფაბრიკაში ფოთოლს. ჩვენ გვეჩქარება და იმას ანგარიშს არ ეუწყვით, რომ იმ კაცს საწვავის აღება ხომ უნდოდა, წყლის ჩასხმა ხომ უნდოდა...

დღეს ელენეს რგოლს პიკი ჰქონდა. ყველა ესაყვედურებოდა გულში კოლმეურნეობის საყვარელ შოფერს და გვიანებისათვის. მართლაც, პიკის დროს ერთი საათით დაგვიანებაც კი აფუჭებს საქმეს; ოდნავი დაგვიანებით რომ მოკრიფო შემოსული ღუყვი, იგი უკვე გაუხეშებულია, და ეს ხომ რგოლის დაღუპვას უდრის.

ელენეს მოთმინება აღარ ეყო.

— წავიდეთ, ქალებო, მოკლე გზით გადაეკრათ ოხოჯუ, ფიჩხის გორა ჩაეირბინათ და მანქანაზე უფრო ჩქარა მივალთ ნაკვეთში.

ეს თქვა ელენემ თუ არა, ბეჟანის მანქანის ხმაც გაისმა მოსახვევში. არ გასულა ორი წუთი და მანქანაც გამოჩნდა.

— სადა ხარ, მფრინავო, აქამდე? — შესძახეს ელენეს რგოლის წევრებმა და მტრედებივით აფრინდნენ მანქანის ძარაზე.

ბეჟანს კოლმეურნეობაში მფრინავს იმიტომ ეძახდნენ, რომ ის მთელ რაიონში ცნობილი იყო, როგორც სწრაფი და მარჯვე შოფერი. გარდა ამისა, მას თავზე ყოველთვის მფრინავის ქუდი ეხურა. ბავშვობაში იგი ავიატრობაზე ოცნებობდა და ამ ოცნებიდან მართო პილოტის ქუდი. შერჩა. ბეჟანი ელენესათვის იწვოდა და იღაგებოდა.

მან იცოდა, ელენესა და არჩილს რომ ერთმანეთი უყვარდათ, და თავის სიყვარულს გულში იკლავდა. სოფელში ყველამ იცოდა ბეჟანის გულის დარღვის ამბავი. ბეჟანს ყველა ისე პატივსაცემდა და ყველას ისე უყვარდა, რომ მის უიმედო სიყვარულზე არავინ ლაპარაკობდა. მხოლოდ მაშინ თუ გადახედდნენ ერთმანეთს გოგოები, როცა ელენე ბეჟანის გვერდით დაჯდებოდა კაბინაში და ბედნიერებისაგან თავებრუნებულად ბეჟანი მართლაც თვითმფრინავით გააფრენდა მანქანას. ამ დროს სოფელში მანქანას ხმაზე შეატყობდნენ, რომ ბეჟანს ელენე უჯდა კაბინაში.

ახლა ელენე მკაცრად შეკრული სახით რომ შემოვიდა კაბინაში, ბეჟანს ფერი ეცვალა. იგი სიკვდილს უფრო შეურიგდებოდა, ვინემ ელენეს წყენას.

— მაპატიე, ელენე, ჩემი ბრალი არ არის — ბენზინი არ იყო. იასონს წავართვი... — დაიწყო თავის მართლებას ბეჟანმა, მაგრამ ელენემ არ აცალა.

— გასწი, ბეჟან, გააფრინე შენებურად, — უთხრა მას და გაუღიმა. ცეცხლი წაუქიდა ისედაც ცეცხლმოდებულს.

რამდენიმე წუთის შემდეგ მანქანა პლანტაციაში იყო, სანამ იგი რგოლის ფარდულამდე მივიდოდა, ქალიშვილები ძარადან ჩამოხტნენ და თავის ნაკვეთისაკენ გაეშურნენ, წელზე კალათებს იკრავდნენ, თავსაფარს ისწორებდნენ, მკლავებს იკაპიწებდნენ.

გეგმით დღეს ოთხსაი კილოგრამი ფოთოლი უნდა მოეკრიფა ელენეს რგოლს, მაგრამ რგოლის ყველა წივრს გადაწყვეტილი ჰქონდა გადაეკარბებინა ამ ნორმისათვის. პლანტაციაში შესვლისთანავე დასწდნენ ისინი ქაჩორა ბუჩქებს და შეუღამემდე წელი არ გაუმართავთ. მხოლოდ მაშინ შესწყვიტეს კრეფა, ბრიგადის ზარის ხმა რომ მოეფინა პლანტაციას. ჩაის ფოთლის მიმღებმა პუნქტმა ფოთლის ჩაბარება

დაიწყო, ანიშნებდა ზარი ბრიგადის წევრებს. კოლმეურნეობაში მიმღები პუნქტები ფოთოლს დღეში ორჯერ იბარებდნენ — შეადღებდა და საღამოზე.

ელენეს რგოლის მიერ მოკრეფილი ფოთოლი მწონავე პირველ რიგში მიიღო. გამოირკვა, რომ რგოლს დღიური ნორმა შეადღემდე შეუსრულებია. არჩილი თვითონ ხელმძღვანელობდა ელენეს რგოლის ფოთლის მიღებას, ელენეზე მეტად ღელავდა და, როცა გაიგო რგოლის მუშაობის შედეგი, სიხარულისაგან ადგილს ვეღარ პოულობდა. გრძნობდა, რომ ამას ყველა ამჩნევდა და ამიტომ როგორ არ ეპატივნენ, ემუდარნენ რგოლის წევრები — სადილად ჩვენთან დარჩიო, ვერაფრით ვერ დაითანხმეს, მოიმიზეზა — თავმჯდომარესთან სასწრაფო საქმე მაქვსო, და კანტორისაკენ გასწია.

ის იყო აგრავინამ ქალიშვილებს სადილი ჩამოურიგა ფარდულში, რომ პლანტაციაში ისილო გამოჩნდა. იგი სწრაფი ნაბიჯით უახლოვდებოდა ფარდულს. მხარზე გრძელ შამფურზე წამოკიდებული დედალი ჰქონდა გადებული.

— გოგოებო, შეხედეთ! — შესძახა მასობ.

— რას ნიშნავს ეს, ისილო? — წამოხტა ნინო და მიეგება ისილოს.

— ეს იმას ნიშნავს, რომ ისილო შემწვარი დედლით გეახლათ, — უთხრა სახეზე წამოწითლებულ ნინოს ისილომ და მის წინ შედგა. შამფური მხრიდან გადმოვიდა და ნინოს წინ შეატრიალ-შემოატრიალა დედალი. — არ მოგწონს?

— მაგას შენი მოტანილი დედალი კი არა, ჩხიკვი რომ მოუტანო, იმაზე დაკარგავს ჰკუას, ისილო, — წამოიძახა ტატიანამ და რა დარწმუნდა, ისილოს მართლა შემწვარი დედალი ეჭირა ხელში, სწრაფად წამოიღო სუფრიდან. ახლო მივიდა ისილოსთან და ისე ახლო მიიტანა სახე დედალთან და ისე დააც-

ჭერდა, გეგონებოდათ, ბეციაო. — ნამდვილად დედალია, ორი ბარკლით! — თქვა ალტაცებით.

— შენ კი გერჩია დედალს ოთხი ბარკალი ჰქონდეს, — ამის თქმა მოასწრო ისილომ, თვალი შეჰკრა — როგორ შეიმართა ბარკლების დანახვზე მტაცებელი ფრინველივით ტატიანა და ის იყო ისილოს უკან უნდა დაეწია შამფური, უცებ ტატიანა სწვდა დედალს და ორივე ბარკალი ძირიანად ააგლიჯა.

ტატიანამ ისეთი ჭამა იცოდა, მაძლარს მოაშვივებდა. ფრინველის ბარკალზე ხომ ჰქუას კარგავდა. ხორცი ისე არ უყვარდა, როგორც ბარკლის ძელის ხრამენი.

— რა გოქენი ეს, ისილო, არ იცოდი ტატიანას ამბავი? როგორც ჰორს არ გააკარებ ქათამს, ისე ტატიანა არ უნდა გააკარო ბარკალს, — უთხრა სიცილით ელენემ სახტად დარჩენილ ისილოს.

„მართლა, ეს რა მომივიდა, მე გამოშტერებულს, ამ ქაჯს როგორ გავაბდღენევიან ძღვენი. რა პასუხი გაცე ილიკოს. არ მეტყვის ის კაცი, ერთი შემწვარი ქათამი ვერ მიოტანე იმას, ვისთანაც დაგაბარეო?“ — ფიქრობდა ისილო. ამ დროს კი შორიახლო მდგარი და თავსხმის შემთხვევაში გასაქცევად მომზადებული ტატიანა ხან ერთ ბარკალს ჩაებჩაედა და ხან მეორეს, თან სიცილისა და სიხარულისაგან იგუდებოდა.

— ეს მაინც მითხარი, ვისია ქათამი, თორემ დაეიბრჩევი, ისილო, — შესძახა ტატიანამ, ძლივს რომ ჩაყლაპა უხარმაზარი ლექმა.

— ვისია და თქვენი მერგოლურის, — თქვა ისილომ. შემდეგ მივიდა, შამფური მაგიდის თავში მჯდარ აგრაფინას წინ დაარქო. — მიიღე ესე ქათამი, უბარკლო, ილიკო ზედობანიძისაგან ძღვნად მორთმეული, დიასახლისო.

— ძღვნად, ჩემთვის, ილიკო ზედობანიძისაგან?! — გაოცდა ელენე.

— ნიშნათ თავისი ალტაცებითა, შენ მიერ ნასტია შემილოს სოციალისტურ შეჯიბრებაში გამოწვევის შემთხვევაში რაიონმა იცის უკვე თქვენი ამბავი, გოგოებო. აბა, შეექვეით ქათამს. ამის შემდეგ მეშვიდე ბრიგადის კომკავშირის ბიუროს კრებას მე გახსნილად გამოვაცხადებ. არჩილი ახლავე დაბრუნდება, — თქვა ეს და მაგიდას მიუჯდა. აგრაფინას გადახედა. — უბარტიოებს შეუძლიათ დაესწრონ.

— რას ჰქვია — შეუძლიათ დაესწრონ, — აეარდა აგრაფინა. — ჩემი რგოლი იწვევს ნასტია შემილოს რგოლს სოციალისტურ შეჯიბრებაში და თქვენ მრთავთ ნებას მონაწილეობა მივიღო წერილის მიწერაში? შემძლია რა საყადრისია, შემძლია, თუ სრული უფლება მაქვს?

— სრული უფლება მაქვს, როგორც რგოლის წევრს, ხოლო, რაც შეეხება კომკავშირის ხაზით, — აქ ისილომ ღიმილით შეხედა გაკაბასებულ აგრაფინას, — რადგან თქვენ, ამხანაგო აგრაფინა, ასე ვთქვათ, ასაკობრივად დიდი ხანია თავი დაუკარით კომკავშირს, ამიტომ ვიმეორებ, კომკავშირის ხაზით შეგიძლიათ დაესწროთ.

— რას მიქვია, ბეჩა, ასაკობრივად, საქმით მნახე მე შენ, გულით მნახე რომელ კომკავშირელზე ნაკლებს ეკეთებ რგოლში, — შეხედა ელენეს, — რამ დაგამუნჯა, შეილო ელენე?

— გებუმრება, დეიდა აგრაფინა, ისილო, — შენი საქმის და შენი გულის ამბავი ისილომ კი არა, რაიონმა იცის.

მართლაც, ვინ არ იცოდა აგრაფინას ამბავი. იგი დედაქოროვით დასტრიალებდა თავზე რგოლს. ამოსუნთქვის საშუალებას არ აძლევდა თავის წევრებს და არც მას ნახავდი ერთი წუთით გაჩერებულს. აგრაფინამ გამგეობის წინაშე პირობა რომ დასდო — ჩემს დანაშაულს გამოვასწორობო, იმ დღიდან მისთვის სხვა ცხოვრება დაიწყო. ბირველ ხანებში რგოლში ფიქრობდ-

ნენ, აგრეთვე ორი-სამი კვირა გამოი-
ღებს ასე ხელს და შემდეგ თავისას მა-
ინც ვერ დაიშლის, ჩვეულება რჯულ-
ზე უმტკიცესია, ერთ მშვენიერ დღეს
წამოუვლის, ხურჯინს და კალათს მოი-
კიდებს და ფოთის ბაზარზე ამოჰყვფს
თავსო. მაგრამ რაც დრო გადიოდა, აგ-
რაფინა უფრო მეტი მონდომებით მე-
შაობდა; ფოთის მხარეს არც იხედებო-
და. ორი ხელით კრეფა მალე შეითვისა
და მალევე რგოლში — ელენეს შემ-
დეგ — ერთი პირველთაგანი შეიქნა.
მას რგოლში დედას ეძახდნენ. პლანტა-
ციას ხომ გულსა და სულს არ აკლებ-
და, რგოლის წვერებს თავზე ევლებო-
და. მათმა დედებმა ისე არ იცოდნენ
თავისი შვილების გულის წადილი,
ტყვილი თუ სიხარული, როგორც აგ-
რაფინამ. ის იყო ყველას მესაიდუმლე,
მათი მალამო, მათი წამალი.

10

შალვამ პარტიული კომიტეტის
ოთახში შეყრილ აგიტატორებს რაიო-
ნული გაზეთის „ლენინის დროის“ ნო-
მრები დაუბრუნა.

— ამხანაგებო, — მიმართა მან აგი-
ტატორებს, — არჩილ სირაძის ბრიგა-
დის და ელენე ავჯანდაძის რგოლის
აქ დაბეჭდილი წერილები ხეალ „კო-
მუნისტში“ და „ზარია ვასტოკაში“ და-
ბეჭდვბა: ჩვენ არ უნდა დაველოდოთ
ცენტრალურ გაზეთებში მათ დაბეჭდ-
ვას და დღესვე უნდა გაავცნოთ ყველა
ბრიგადას და რგოლს ამ წერილების
შინაარსი. თქვენ საუბარი უნდა ჩაატა-
როთ არა მარტო არჩილის ბრიგადის
და ელენეს რგოლის გარშემო. თქვენ
ასევე უნდა გაავცნოთ ჩვენს კოლმეურ-
ნებს ვალოდია ლიაშენკოს ბრიგადის
და ნასტია შუმეილოს რგოლის შესაბა.

შუალღზე დასვენების დროს ყველა
რგოლში და ბრიგადაში ჩატარდა საუ-
ბარი ამ საკითხზე. წერილები გაკრუ-
ლი იყო ფარდულეებში, ბრიგადის ნაკ-
6. „მნათობი“, № 2.

ვეთების კიშკრებზე, საბარგო მანქანის
ძარის კედელზე.

ამ წერილების გაცნობის მიზნით
ყველა ბრიგადამ გადაწყვიტა გადაე-
სინჯათ თავისი გეგმები და ნორმები,
წაებათ არჩილის ბრიგადისა და ელუ-
ნეს რგოლისათვის, გამოეღოთ ხელი და
საშუალოდ ჰექტარზე სამი ტონა ფო-
თოლი მოეწიათ.

მალე მოვიდა უკრაინიდან პასუხი.
ბრიგადისა და რგოლის წევრთა გულ-
თბილსა და კეთილი სურვილებით აღ-
საესე წერილებს იწერებოდნენ ვალო-
დია ლიაშენკო და ნასტია შუმეილო.
სოციალისტურ შეჯიბრებაში გამოწვე-
ვა სიხარულით მიეღოთ მათ ბრიგადას
და რგოლს. წერილში დაწერილებით
იყო ჩამოწერილი სოციალისტური შე-
ჯიბრებით აღებული ვალდებულებები.

მოცენარში ამ წერილის მიღების მე-
ორე დღეს რაიონმა გენჩესკის რაიო-
ნის მიერ მთელი მახარაძის რაიონის
სოციალისტურ შეჯიბრებაში გამოწვე-
ვის დეპუტა მიიღო.

„ძვირფასო ამხანაგებო, — წერდნენ
უკრაინელები, — დღეს რაიონის ცენ-
ტრში შედგა ხალხმრავალი მიტინგი.
მიტინგში მონაწილეობას იღებდნენ
კოლმეურნეობის თავმჯდომარეები,
პარტორგანიზაციის მდივნები, სასოფ-
ლო საბჭოს თავმჯდომარეები, აგრო-
ნომები, ბრიგადირები, მეზგოლურები,
კოლმეურნეები, მუშები ინტელიგენ-
ცია. მიტინგზე განხილულ იქნა მახარა-
ძის რაიონის მოცენარის ორჯონიკიძის
სახელობის კოლმეურნეობის და გენი-
ჩესკის რაიონის სტალინის სახელობის
კოლმეურნეობათა კოლმეურნეების წე-
რილები. ეს იყო საბჭოთა კავშირის
მრავალეროვან ხალხთა სტალინური
მეგობრობის დიდი დემონსტრაცია.
სტალინის სახელობის და ორჯონიკიძის
სახელობის უკრაინელ და ქართველ
კოლმეურნეთა სოციალისტურ შეჯიბ-
რებასთან დაკავშირებით, ჩვენ, მთელი
რაიონის მშრომელებმა, მთელი რიგი

კონკრეტული ვალდებულებები ავიღეთ, რათა რაიონის ყველა კოლმეურნეობა გავხადოთ ბოლშევიკური, კოლმეურნეები კი შექმნულნი, გავზარდოთ ყველა სახის მეურნეობის მოსავლიანობა, კიდევ უფრო გავაუმჯობესოთ მშრომელთა კულტურული-საყოფაცხოვრებო პირობები. გენიჩესკის რაიონის სტალინის სახელობის კოლმეურნეთა სურვილმა, გამოგვეწვია სოციალისტურ შეჯიბრებაში მახარაძის რაიონის მშრომელები, უდიდესი სიზარული და მხარდაჭერა გამოიწვია შეკრების მონაწილეთა შორის. ეს სურვილი მიტინგს გააცნო სტალინის სახელობის კოლმეურნეობის თავმჯდომარემ სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს დეპუტატმა ანზ. ბერზენკომ.

შეკრებამ მიიღო ერთსულოვანი დადგენილება — გამოიწვევლი იქნენ სოციალისტურ შეჯიბრებაში მახარაძის რაიონის მშრომელები.

გაუმარჯოს ხალხთა სტალინურ მეგობრობას!

გაუმარჯოს ხალხთა დიდ ბელადს, კოლმეურნე გლეხობის დიდ მეგობარს ამხანაგ სტალინს!“

იმ საღამოსვე ქალაქის თეატრში მოწვეული იქნა სოფლის მეურნეობის მოწინავე ადამიანთა, ფაბრიკ-ქარხნების, მეშეებისა და ინტელიგენციის სა-რაიონო კრება. განხილული იქნა გენიჩესკელების წერილი. კრებაზე ვრცელი სიტყვით გამოვიდა რაიკომის მდივანი. ილაპარაკეს კოლმეურნეობის თავმჯდომარეებმა, აგრონომებმა, ბრიგადირებმა. კრებამ ერთხმად მიიღო გენიჩესკის რაიონის მშრომელთა გამოწვევა. გაგზავნილი იქნა საპასუხო წერილი. აქვე მიღებული იქნა მთელი რიგი საბრძოლო ვალდებულებანი, როგორც კოლმეურნეობების მიერ, ისე ფაბრიკა-ქარხნების, საწარმოების, საბჭოთა მეურნეობების, საცდელი სადეკორების, ემტ-ესეების და დაწესებულებების მიერ. პირველად პარტიულ ორგანიზაციებს დაევალიათ — ხვალვე მოიწვიონ ღია პარტიული კრებები და განიხილონ გენიჩესკელთა და მახარაძელთა სოციალისტურ შეჯიბრებაში ჩაბმის საკითხი, დასახონ კონკრეტული ღონისძიებანი მიმდინარე წლის გეგმების გადაჭარბებით შესრულებისათვის და დამატებით ვალდებულებათა აღების შესახებ.

(გაგრძელება იქნება)

იანოზ რაინლი

I

ცხელა გასაოცრად,
იწვის მთა და ბარი,
სულის მოსათქმელიც
ირგვლივ არსად არი.
მწყემსი გაუთანგავს
ტრფობას უმწეოდ და
ცეცხლი უკიდიო
საწყალს უმზეოდაც.
სოფლის ბოლოზე რომ
მწვანე კორდებია,
ცხვარი ბალახსა ძოვს,
მინდორს მოსდებია.
ფარა სანამ ახლოს
ძოვს და ხმაურშია,
მწყემსიც ბალახზე წევს,
ქურჭი გაუშლია.
ირგვლივ გვირილები
ხრიან ნაზ კუკერებს,
მაგრამ მწყემსი ყვავილს
ზედაც არ უყურებს.
იქვე მოშორებით
მოხტის ნაკადული,
თვალს მას არ აშორებს
მწყემსი განაბული.
წყალს კი არ გაჰყურებს.
მაღალ ყელს ირმისას,
წყალზე გოგონა დგას
ქერა, თეთრ-ყირმიზა.
დგას დაღალდაწული,
მკერდსაცხე, მაღალი,
და გააქვთ ქერათმებს,
ქერათმებს დაღანი.
ქალს კაბა მუხლამდე
აქვს ამოკვალთული,

ციკ წყალში სარეცხს რეკის
შრომაში გართული.
და შიშველ მუხლებთან
წყალიც კრთის სხეავარად,
ფუჩეჩა იანჩის
გულის გასახარად.
წამომცდა, თუმც უკვე
მინდოდა გამხელა,
ფუჩეჩა იანჩი
მწყემსს ჰქვია სახელად.
ის გოგო, მწყემსის გულს
შუქი რომ მოჰტინა,
იანჩის ოცნება,
ილუშკა ყოფილა.
„სულისდგამე!“ ბაგეებს
აღმოხდა მლიმართა,
ფუჩეჩა იანჩიმ
ილუშკას მიმართა:
მომხედე, უშენოდ
სიცოცხლე შემჯავრდა,
ძვირფასო, ამ ქვეყნად
სხვა ვინ მყავს შენს გარდა
გამოდო, მოშორდი
ანკარა ნაკადულს,
რომ ზეცას ჩაგხედო,
შენს თვალში ჩაბატულს.
ამოდი, თუნდ ერთ წამს,
ამოდი ნაპირზე.
შენს ახლოს, შენს გვერდით
დაჯდომე მაღირსე“.
„ჩემთვის შენთან ყოფნა
არის ნეტარება,
მაგრამ სარეცხს ვრეცხ და
ძლიერ მეჩქარება.
მე ღედა აღარ მყავს
და დედინაცვალი

არ მინდა, რომ დამხედეს
შინ ისევ გამწყრალი.
არ მინდა, კვლავ გაძლეს
ჩემი თმის გლეჯითა“.
ეს თქვა და კვლავ რეცხვა
განაგრძო ბეჯითად.
არათრად ჩააგდო
ვაჟმა გაცბუნება,
წამოდგა, ალერსით
დაუწყო ცდუნება:
„ამო, ჩემო გერიტო,
ამო, ჩემო მტრედო,
ერთი სიტყვა გითხრა,
ერთხელ შემოგხედო.
შენს ავ დედნაცვალს
აქ არა უნდა რა.“
მოაღბო გოგონა
ვაჟკაცის მუდარამ.
სიტყვით მოიტყუა,
ვით თოჯინ ანკისით,
და ისხდნენ წყლის პირას,
გართულნი ალერსით.

II

დრო სწრაფად გარბოდა,
დროს როდი ეცალა,
ალერსში შოადლე
სალამომ შეცვალა.
და რომ შეიღება
ზეცა ვარდისფერად,
ავი დედაბერი
ბრაზით გაიბერა.
გახო დასაბმელი,
მხეცის დასადარი —
შარას გაჰყარებს და
გერი არსად არი.
ჯერ გოლში წყევლიდა
ილუშკას ჩუმადა,
რომ აოარ გამოჩნდა,
ქოქოლას უმატა.
მერე ქოხის კარი
ქაქანით ჩარაზა
და გირის საიპრად
გავიდა შარაზე.

საბრალო ილუშკავ,
გაზრდილო წვალეზით,
სასტიკ დედნაცვალს
სად დაემაღლები.
იგი დგას შენს უკან,
ვაი, შენს მოსწრებას!
სიზმარს არ დაგაცლის,
სატრფოსთან ოცნებას:
„ახ, შე უნამუსოვ, —
მოგდევს და მოგძახის —
შე თავის მომკრელო
საქვეყნოდ ოჯახის.
ეს არის ლელეზე
დარეცხვა ზეწრების?!
ნეტავ შენს დამარხვას
როდის მოვესწრები!“
„ახლა კი გეყოფა
ლანძღვა და მუქარა,
მაგ ობოლს საწყენი
კვლავ არა უთხრა-რა.
რომ კიდევ ოდესმე
ილუშკას უკივლო,
ამ მუშტებს ხომ ხედავ,
დამრჩები უკბილო.“
მწყემსმა ავ დედაბერს
მრისხანელ დასძახა
და იხსნა ცემისგან
გოგონა ცახცახა.
მერე გულმოსული
აშარის სიანჩხლით
ასე დაემუქრა
დედაბერს იანჩი:
„გერი არ დაჩაგრო,
აღარ ავაგლახო,
თუ არ გსურს შენს სახლზე
ცეცხლი ეაბალახო.
შრომობს დღედაღამ და
რად ხარ უმადური,
შენს ხელში ნატვრად აქვს
საწყალს ლეკმა პური.
გორჩევ, ჩამოეხსნა
სხრის ნამოსი ოოვიდან,
არც შენ ხარ წმინდანად
გაზრდილი, დეიდა!

შინ წადი, ილუშკავ,
 არ გაენებს არასდროს,
 მე მითხარ თუ რამე
 უღირსი გაყადროს.“
 ქურკს ხელი დაავლო,
 მუქარა იმპარა
 და მწყემსი გაუღვა
 გაფანტულ ცხვრის ფარას.

III

ცხვრები ველზე ჯგუფად
 აღარ დადიოდნენ,
 აჭა-იჭლა ჩანდა
 კრავი ათიოდე.
 საღამოს ბინდბუნდმა
 ცა შავად შეღება,
 ძლივს შესძლო ცხვრის ფარის
 ნახევრის შეკრება.
 ხოლო ნახევრიდან,
 თუმც ბევრი ეძია,
 აღარც ჰედილა,
 აღარც ვაც-ვერძია.
 ჭურღმა მოსტაცა თუ
 მგელმა ღორმუცელამ?
 ღარდი რას უშეელს,—
 ძებნამ ვერ უშეელა.
 მოხდეს, რაც მოხდება
 ბედის განაჩენით,
 მწყემსმა შინ წარეკა
 ცხვარი დანარჩენი.
 მიდის და თან ფიქრობს
 გაჩენის მგომბელი:
 „იანჩი, დღეს დიდი
 სეირი მოგელის.
 დღეს ნახე ჯილდო და
 მადლობა მეცხვარის,
 ეს გაკლდა... ისედაც
 მზესავით შეგზარის!“
 წუხდა, თუმცა გული
 შიშს არ იკარებდა.
 ამ ფიქრში შეჩერდა
 ფარეხის კარებთან...
 ჭიშკართან პატრონი
 დაუხვდა ცხვრის ფარის

და, როგორც წესად აქვს,
 ცხვრის დათვლას იჩქარებს.
 „ნუ თვლიო, — მეცხვარეს
 მწყემსი ეუბნება —
 ფარის ნახევარიც
 აღარ მეგულება.
 თუნდ დამწვი, დამახრჩე,
 მკარი სატევარი,
 არ ვიცი, რით გიზლო
 ფარის ნახევარი“.
 მეცხვარემ შებღირა
 ულვაშის სწორებით:
 „თავს იგდებ! სახუმროდ
 მონახე ტოლები.
 თუ არ გეჭაეება
 ეგ ზურგი ძალიან,
 გიჯობს გამეცალო,
 შენთვის არ მცალიან!“
 მაგრამ რომ დარწმუნდა
 ნათქვამში მკეხხარა,
 გაცოფდა, გაგიჟდა,
 წარბები შეჰყარა.
 აყვირდა: „ფიწალი,
 ფიწალი ახლავე,
 გაფატრავ, მაგის ძელებს
 ძალები დახრავენ...
 ოი, გაიძვერავე,
 აი შე თაღლითო,
 ყორნებმა შეგკამონ
 სეავეებმა დაგფლითონ.
 ალაღბურს ამისთვის
 გაჰმევედი ცოდვიანს?
 ამაგის გადახდა
 რა კარგად გცოდნია!
 დამღუპე, გამხადე
 შენსავით ტიალი...
 გამშორდი!“ — ისმოდა
 მეცხვარის ღრიალი.
 კეტს ხელი დაავლო,
 სულმთლად გაღირია,
 და მწყემსს დაედევნა,
 თითქმის ნადირია.
 სირბილით ჰკეცავდა
 იანჩი დიდ შარას,

თუმცა შიში არ ჰქონდა,
 არ იყო მშიშარა.
 თუმცა ჯერ ცხრამეტი
 წლის იყო მარტოდენ,
 მწყემსები მის მკლავს და
 მაგარ მუხლს ნატრობდნენ!
 და დღეს თუ გარბოდა
 მეცხვარის ეზოდან,
 იცოდა — სტყუოდა,
 გამზრდელთან შესცოდა.
 მოხუცის მორევა
 თუმცა იყო ადვილი,
 მას როგორ შებმოდა
 მისივე გაზრდილი.
 გარბოდა, სანამ შორს
 არ მიწყდა ძახილი,
 სანამ არ მოეშვა
 მოხუცი დაღლილი.
 და როცა დამშვიდდა,
 უშიშრად, აშკარად,
 ნელ-ნელა გაუდგა
 იანჩი გზაშარას.
 საით წასულიყო?
 როგორც მთვარეული
 უგზოდ მიდიოდა,
 თავგზააბნეული.

IV

სოფლის ნაკადული
 როცა პაწაწინა
 ციდან ვარსკვლავების
 შუქმა გააბრწყინა,
 იგი უცებ გაჩნდა
 თავის სატრფოს ქოხთან,
 თუმცა არც იცოდა,
 რატომ, როგორ მოხდა.
 შედგა ნაღვლიანი
 და ხმით საამურით
 ტკბილად ააქვნესა
 მწყემსმა სალამურით.
 ვაჟის თანამგრძნობლად
 უთვალავი ნამი
 ბალახებზე დასხდა,
 როგორც ცრემლი ღამის.

გულის ძილში იყო
 ილუშკა წასული,
 იწვა ხმელ თივაზე
 ლამაზი ასული.
 ტკბილი ხმა ჩაესმა,
 გაუწყდა სიზმარი,
 სტუმარს გაეგება
 გოგონა მლიმარი.
 დადუმდა საკრავი —
 მკენესარე ბუღბუღი,
 ქალს შეხვდა ვაჟკაცი
 სახე მოღრუბლული.
 „კაცის ფერი არ გდევს,
 თქვი, რა მოგივიდა,
 რატომ წამომდგარხარ
 ამ დროს ლოგინიდან?“
 „როგორ არ დამადნობს,
 ილუშკავ, ნალევლი!
 ვარ უკანასკნელად
 დღეს შენი მნახველი“.
 „რას ზღურობ, იანჩი,
 რა ამბებს იგონებ?
 ასე რად მაშინებ,
 გულს რატომ მიღონებ?“
 „არ ვსტყუი, ეს ღამე
 ჩვენი გამყრელია,
 კენესაც სალამურის
 უკანასკნელია.
 უკანასკნელია
 კოცნაც, ეს გახსოვდეს,
 გტოვებ, ველარ მნახავ,
 ალბათ, ვერასოდეს“.
 თქვა და დაწვრილებით
 უამბო ყოველი.
 ბრიალა თვალები,
 ცრემლების მთოველი,
 რომ არ შეენიშნა
 სატრფოს მთვარიანში,
 თავი ქალის მკერდში
 ჩამალა იანჩიმ.
 „გტოვებ, რას არ უძლებს
 თურმე კაცის გული,
 ზოგჯერ მომიგონე
 სატრფო განწირული.

ტოტი ქარისგან რომ
ნახო მომტყვევლი,
ცრემლით მომიგონე
სატრფო შორეული".
„წადი, რაკი ბედმა
ასე მოიტანა,
შენზე მე ვილოცებ,
მუდამ, შორიდანაც.
თუ გზად მოწყვეტილ ვარდს
ფეხი წამოჰყარი,
ხატრფო გაიხსენე,
შენთვის ჩამომდნარი".
იყო მათი გაყრა
გულის დამკოდავი,
ასე ხეს ფოთოლი
წყდება საცოდავი.
ისე გაიყარნენ,
ვაჟმა არ იცოდა,
რა გზას გაჰყვებოდა,
საით წავიდოდა.
ველზე ცხერის ფრუტუნი,
წყნარი ხმა ეცვანის,
თითქოს არც ესმოდა
მოცულს კაეშანით.
შედგა ერთი წუთით
სოფლის მოშორებით,
უკვე აღარ ჩანდა
ალი კოცონების.
მხოლოდ უზარმაზარ
სოფლის სამრეკლოდან,
ზოგჯერ შავი ლანდი
მინდორს გათიაროდა.
მწყემსმა ოხვრით მისცა
წუხილს გასაქანი,
ალბათ, რომ მდგარიყო
ახლო კაცთაგანი,
რაგინდ ყოფილიყო
გულქვა, უდარდელი,
მაინც დაუელოდა
ტანში ჟრუანტელი.
მაგრამ არვინ ჩანდა,
მხოლოდ წეროები
ცაზე გაკრულიყვნენ,
როგორც ჩეროები.

ასე მიდიოდა...

იღგა მთვარის შუქი,
მხარბექს უმძიმებდა
თბილი, ზამთრის ქუჩები,
მაგრამ სხვა სიმძიმე
რაა, როცა გული
ჰქონდა სიმძიმით
ვაჟაცის მოწამლული?!

V

მზემ ციდან მთვარე გააჭრო,
სხივნი დაგზავნა ფრთამალი.
გათენდა, უზარმაზარი
გადაიჭიმა ტრამალი.
სანამ კი თვალი წედებოდა
აღმოსავლით და დასავლით,
მხოლოდ მინდორი მოჩანდა,
დიდი მინდორი ზღვასავით.
ხე არსად იღგა, არც ბუჩქი,
რიერაფი იყო, სისხამი,
ბალახზე მარგალიტებად
ისხდა ურიცხვი ცისნამი.
ველზე, ველივით უძრავი
ერთი ტბა იყო პაწია,
მზის სხივმა ცისკიდურივით,
ისიც ვარდისფრად აქცია.
ტბასთან ცალფეხზე შემდგარი,
ადრე ამდგარი ამ დილით,
ყანა ეძებდა საუზმეს,
ლელებში კისერგაწვდილი.
იქ, სადაც ტბის ზედაპირის
თვალისმომკრელი ბროლია,
თოვლისფერ ფრთებით დაფრენდა
აურაცხელი თოლია.
წინ მიდიოდა იანჩი,
გზა დიდი ჩანდა სავლელი,
თან თავის ლანდი მისდევდა,
ისიც მწუხარე, შაებნელი.
მზემ ყველგან შუქი მოჰფინა,
მის გულს კი მზეც ვერ შეელოდა,
კვლავ ლამე იყო მის გულში,
კვლავინდებურად ბნელოდა.
შუადღე დადგა. ჩამოცხა,
ვარვარი იწყო ზეცამა,

შედგა იანჩი დალილი,
 დრო იყო პური ექამა.
 დიდი გზა გამოუვლია,
 წინ კიდევ გზა რამდენია,
 გუშინ დილიდან ჯერ ყელში
 ლუქმა არ გადასცდენია.
 დაჯდა, წინ გუდა დაიდო,
 გახსნა, დალოცა გამჩენი,
 პურის ნატეხი იპოვა,
 შაშხის პატარა ნარჩენი.
 შეექცა, კარგად დანაყრდა
 ლორით და პურით ცივითა,
 ფეხზე წამოდგა, ლურჯ ტბასთან,
 პატარა ტბასთან მივიდა.
 დაქანტულს, სიციხით პირგამშრალს
 წყალი წყუროდა ძალიან,
 ქუდი აავსო სუფთა წყლით,
 დაეყრდნო ზედ და დალია.
 ტბა იყო წმინდა, კამკამა,
 მწყემსის დარდივით უძირო,
 ტბის ახლო გაწვა მინდორზე,
 ძილი მოუწდა უძილოს.
 თვალი იმწამსვე მილულა
 და თავი ველარ აწია.
 ქვეშ ლეზად ეგო ბალახი,
 ბალიშად — ბორცვი პაწია.
 როგორც კი თვალი მოხუჭა,
 მაშინვე ნახა სიზმარი:
 მკერს ჰყავდა სატრფო ჩაკრული —
 ილუშკა დაუეიწყარი.
 თვალეზში კოცნა მოუწდა —
 კეკლუცად რომ გაუღიმა,
 მაგრამ იმწამსვე გაუფრთხო
 ძილი ძლიერმა ქუხილმა.
 გახედა, ვერ გაარკვია,
 კიდევ დღე იყო თუ ბნელი,
 ოთხივმხრივ აქოჩრილიყო
 საავდრო შავი ღრუბელი.
 ვით გუშინ უბედურება
 დაატყდა უცებ იანჩის,
 ასევე უცებ, საავდრო
 ღრუბელი გაჩნდა მზიანში.
 ქვეყანამ შავი ჩაიკვა,
 თითქოს ჩამოდგა უკუნი,

ცას სჭრიდა ელვის ლახვარი,
 მიწას არყევდა გრუბრენი
 ბოლოს ცამ პირი გაიხსნა
 და უთვალავი წვეთებით,
 ტბაზეც, ტრამალზეც ჩამოდგა
 ურიცხვი წვიმის სვეტები.
 კომბალს დაეყრდნო იანჩი,
 შუბლს ქუდი ჩამოეფხატა,
 ქურქწამოსხმული ვაჟაკი
 დელგმას წინ უდგა ვეფხეზადა.
 იდგა უშიშრად, გაცქერდა
 გამძვინვარებულ, ავ ტაროსს,
 თითქოს დაქცევას ლამობდა
 მის თვალწინ მთელი სამყარო.
 მაგრამ სულ ჩქარა გათავდა
 ცის ამოდენა ქადილი,
 უეცრად ჩადგა გრიგალი,
 უეცრად ამოვარდნილი.
 მსუბუქმა ქარმა გაჰფანტა
 ციდან ღრუბელთა გროვანი,
 და ცისარტყელა გამოჩნდა
 ბრწყინვალე, შვიდფეროვანი.
 ჩამოიბერტყა იანჩიმ
 ქურქიდან წვიმის ღვარები,
 გზა გააგრძელა ხელახლა, —
 წყალს წაელეკა შარები.
 საღამო იყო, დაისმა
 ცა წითლად ააელვარა,
 წინ მიდიოდა იანჩი,
 ერთ წუთსაც არსად შემდგარა.
 უკვე ტრამალი გალია,
 უკვე გათავდა გზაშარა,
 უსიერ ტყეში შესული
 ხეების ჩრდილმა დაჰფარა.
 საღლიც მძორს გლეჯდნენ სვავეები
 მწვანის და ჩრდილის ალყაში,
 ტყეში შემოსულს, პირველად
 ყორანი შეხედა ყაშყაშით.
 მწყემსს არ ზარავდა ბნელი ტყე,
 არც ყვავ-ყორნების ყრანტალი,
 წინ მიდიოდა ვაჟაკი
 ძლიერად, ალაღ-მართალი.
 ტყეში არ იყო ბილიკიც
 კაცის ფეხისგან ნათელი,

მგზავრს უნათებდა უღრანში
ფერმკრთალი მთვარის ნათელი.
შელამისას მიმავალს,
მოულოდნელად, ანაზად,
სანთლის ციალმა შორიდან
თვალეზში შემოანათა.
გაბარებულმა იანჩიმ
იქით გასწია უცებ და
მიხედა: სარკმლიდან ყოფილა,
შუქი უღრანს რომ უწევდა.
იფიქრა: არის ფუნდუკი,
მიტომ უნთიათ ლამპარი,
ნაღდად ტყეშივე ვიშოვე
დაღლილმა თავშესაფარი.
სწორედ კარგ დეხზე მოვედი,
ამინდმაც გამოიღარა,
შევალ და ლამეს გავათევ,
სხვა მეტი არა მინდა-რა!
მაგრამ მოტყუვდა, დახვედრა
თურმე ელოდა სხვაგვარი,
სახლი აღმოჩნდა ყაჩაღთა
ფარული თავშესაყარი.
იმ წამში ჰქონდათ ყაჩაღებს
შეკრება (ესეც ბედაა!)
ქოხში თორმეტი ყაჩაღი
იყო და ჭლივსლა ეტია.
ლამე... თორმეტი ყაჩაღი,
დამბაჩები და დანები...
მათენ რა დეხი წაგიყვანს,
კარს როგორ წაიტანები!
მაგრამ ფუჩეჩა იანჩი,
როდის ყოფილა მშიშარა,
კარი შეაღო თამამად,
გულს შიში არ გაიტარა.

VI

ზღურბლზე შედგა, გაუღიმა,
არ მოხრილა წელში სამად,
„კაიკაცებს სალამო!“ —
არხეინად მიესალმა.
უცხო კაცის დანახვანზე
ხელი სტაცს ხანჯლებს ხელად,
მეთაურმა ანიშნა და
გააჩერა წამსვე ყველა.
ყაჩაღების მეთაურმა
მწყემსს შეხედა აღმაცერად:

„უბედურო, აქ რა გინდა?
მოგიყვანა, ალბათ, წეტყმუნსული
ან ცოლშვილმა, ან დედ-მამა-
თავი რად ვერ შეგაცოდეს?
აქ მოსული, დღეის შემდეგ
მათ ვერ ნახავ ვერასოდეს!“
ვაქცავს სულ არ ჩაუგდია
მეთაურის ეს მეჭარა,
განსაცდელის მოლოდინმა
მას წარბიც ვერ შეუხარა.
ვითომ ლხინში შემოსულა,
წინ ნაბიჯი წადგა დინჯად.
ჩაახველა და მტკიცე ხმით
უპასუხა ყაჩაღს ყინჩად:
„ის, ვინც ხედავს სიცოცხლეში
სიტყბოს, რასმე სანეტაროს,
კარგად იზამს, თქვენ ნაკვალევს
აზლოს სულ არ გაეკაროს.
მე სიცოცხლე ჩალად მიღირს,
მისი ფასი კარგად ვიცი,
ვისთან მოველ, არ დაგიდევთ,
შიში არ მაქვს არავისი.
თუ სიცოცხლე გინდათ ჩემთვის,
საქმე ჰქენით საპატიო,
ნება დამრთეთ, თქვენს ბინაში
თქვენთან ღამე გავათიო.
თუ სიკვდილი გადაწყვიტეთ,
მე მზადა ვარ, არსად წავალ,
ასრულეთ, არ გავანძრევ
თითსაც თავის დასაცავად.“
ესა თქვა და არხეინად
ჩაიქნია ვაჟმა ხელი,
გაოცებით შეპყურებდა
თორმეტივე კაცისმკვლელი.
ყაჩაღების მეთაურმა
მწყემსს შესძახა აღტაცებით:
„ყაჩაღობა საქმე არის
შენისთანა ვაქცაცების.
მამაცი ხარ, თქმა არ უნდა,
მკერდში არ გაქვს ქალის გული,
დაბადებით თვითონ ღვთისგან
ხარ ყაჩაღად დანიშნული.
შენ სიკვდილი არ გაშინებს,
არც სიცოცხლე გიღირს დიდად,

მოგვეც ხელი, შენისთანა
 ყაჩაღს ვეძებთ დიდი ხნიდან!
 ჩვენ კაცის კვლას თამაშად ვთვლით,
 ძარცვა-გლეჯის არ გვაქვს შიში,
 საშოვარს და მდიდარ დაელას
 არ აქვს თვლა და ანგარიში.
 ამ გოდორში ვერცხლი არი,
 იმ გოდორში ოქრო წმინდა,
 გსურს თუ არა ჩვენი ძმობა?
 გადაწყვიტე, როგორ გინდა!“
 მწყემსის თავში დატრიალდა
 უცებ აზრი ათასგვარი,
 გაიღიმა, თითქმის მართლა
 უთბრეს რამე გასახარი:
 „რაკი ჩემი ძმობა გინდათ,
 ჩემი ნატვრაც ზომ ეს არი,
 ჩემს უნათლო ცხოვრებაში
 ძლივს ნათელ დღეს მოვესწარი!“
 „ჰოდა, ამ დღის სამახსოვროდ —
 მეთაურმა დაჰკრა ტაში —
 ვრთი ისე მაგრად დაეთვრეთ,
 აგვივარდეს ცეცხლი თავში,
 ამ უბედურ სახლის პატრონს
 ქვევრში დარჩა ბლომად ღვინო,
 მისი სული მოვიხსენოთ,
 დაესხდეთ, რჯულზე მოვილხინოთ.“
 დასხდნენ, სევს და მოილხინეს,
 გამოცალეს საესე კასრი,
 ღვინო ისე მოერიათ,
 აღარ შერჩა არცერთს აზრი.
 მხოლოდ მწყემსი არა სვამდა,
 შეპყურებდა უჩვევ სურათს,
 საესე სასმისს განუღამდა,
 იპარავდა ოსტატურად.
 ბოლოს ძილი მოერია
 ყაჩაღების ველურ ზროვას,
 იანჩისაც ეს უნდოდა,
 ადგა, როდი ეუცხოვა.
 „ძილი. ნების, თქვენი ძილი
 ახლა ისე ძლიერია,
 რომ ხელახლა გადავიძება
 საიჭიოს გიწერიათ.
 თქვენ ბევრის დღე დააბნელეთ,
 თან მიგყვებათ ბრალი დიდი,

დღეს მე უნდა გადაგხუროთ
 საუკუნო ღამის ბინდო.
 ამ ოქროსაც ვუპატრონებ,
 თან წავიღებ საესე ქისას,
 ავუსრულებ ჩემს ილუშკას
 ფიქრს და ნატვრას დიდი ხნისას.
 დედინაცვალს მოვაცილებ,
 გულს მოვეუბნებ ფულით კაბასს,
 მერე სატრფოს შევეუყვარე
 საქორწინო ღამაზ კაბას.
 ჯვარს დავიწერ ილუშკაზე,
 კოხტა ოდას ავაშენებ,
 და ღამაში ცოლის ეშხით
 კარმიდამოს დავამშვენებ.
 მთელ სოფელთან ვიმეზობლებთ,
 არ ვიქნებით მარტოები,
 ტებილ ცხოვრებას გავატარებთ
 მშვიდობით და სათნოებით.
 მაგრამ, ღმერთო! რასა ეზოდავ,
 ჰკუიდან თუ გადავსულვარ?!
 ნაყაჩაღარ ოქროს ახლავს
 პატრონების წყევლა-კრულვა.
 ამ ოქროებს, ალბათ, აზით
 ზედ პატრონის სისხლი დაღაღ,
 და მე, მათი დამხარჯველი,
 ქვეყნად როგორ ვივლი ღაღად.
 მე რომ სინდისს ველაღატო,
 დამეყაროს შავი მიწა,
 არად მინდა, ნაცოდვარი
 ფულით ხელს არ წავიბილწავ!
 მაპატიე, სატრფოვ, თუმცა,
 ვიცი, შენთვის არის ძნელი,
 ისევ ისე უნდა ზილო
 ოზლის ტვირთი საშინელი.“
 ესა თქვა და წამსვე ოქროს
 ზიზლით თვალი მოაცილა,
 ანთებული სანთლით ხელში
 გამოაღო კარი ფრთხილად.
 და ხის სახლის სახურავი
 ცეცხლს ოთხკუთხეი სწრაფად
 მისცა.

ალმა უცებ ავარდნილმა
 გაანათა ცა და მიწა.
 გამძვინვებულ ხანძრის შუქზე
 გაფერმკრთალდა მთვარე ბადრი,

ყველაფერზე შავი კვამლი
დაწვა, როგორც შავი ჩადრი.
ირგვლივ ყველა გაანათა
ცეცხლმა დიდით პაწიამდე.
ხიდან ჰოტი წამოფრინდა,
ლამურები აწრიალდნენ.
საიდანაც შეუქი მოხვდათ,
მიაშურეს იმავ მხარეს
და ლამეში ფრთების ცემით
შუქზე დიდხანს იფართხალეს.
დილით ადრე, მზე რომ ცაზე
დაჯდა, როგორც პატარძალი,
გაანათა ნანგრევები,
წუხანდელი ნახანძრალი.
სახლს ფუძემდე მოსდებოდა
ცეცხლი, ქარის ნაჩალები,
ჩონჩხები-ლა ჩანდა მხოლოდ
ცოცხლად დამწვარ ყაჩაღების.

VII

მიდის იანჩი, წინ მიდის,
კვლავ ცხრა შთა გადაიარა.
არც სახლი ახსოვს ყაჩაღთა,
ალარც ხანძარი ბრიალა.
უიკრად თვალისმოჰრეოდა.
რალაც გაბრწყინდა ტრამალში.
თოფ-იარაღი ყოფილა,
ლულეებზე შექის თამაში.
ჯარისკაცები ცხენებით
მოდიან მხარბეკიანნი,
მათ ფარხმალსა და საჰურველს.
მათ ღეზებს გააქის ბრჭყვილი.
მხედრებიც, მათი ცხენებიც,
სულ რჩეულია სუყველა.
მოთამაშობენ რაშები,
ტოა-ფაფარი უღილავთ.
ნეტავ მათ, ნეტავ იმ ადგილს.
სადაც მათ დაისადგურეს,
მათ დანახვაზე იანჩის
გული არ შერჩა საგულის.
ფიქრობდა: „ნეტავ მათ რაზმში
მეც ჩამრიცხაიდნენ ჰოსარად,
წელზე ხმალს შემომარტყამდნენ,
თავს დამხურავდნენ მეზარადს“.

ამ ფიქრში იყო იანჩი,
რომ გაუსწორდნენ მხედრები,
რაზმის უფროსმა შესძახა:
„რა ღობე-ყორეს ედები?
რა დარდი გაწევს, ძმობილო,
ფარსაგად არ მეჩვენები.
აგრე რა ფიქრმა წაგილო,
არ გაგვისრისო ცხენები!“
იანჩიმ უფროს მიუგო:
„თქვენი გზა იყოს კეთილი,
მე ტლუ ბიჭი ვარ, უბრალო,
ბედისგან კარდაკტილი.
მაგრამ თქვენს რაზმში რომ ვიყო,
თქვენ მოგყვებოდით ქარანად,
ცას ქუდად არ მივიჩნედი
და დედამიწას ქალამნად!“
უფროსმა უთხრა: „დაფიქრდი,
კაცი არ გვინდა ურგები,
ჩვენ ლხინში როდი ვიჩქარით,
ხმლით უნდა ეხოცოთ თურქები.
ურჯულო თურქთა ლამქარი
საფრანგეთს შემოესია,
ფრანგთა საშველად მივდივართ,
როგორც რაინდთა წესია“.
„თუ ასე არი, მით უფრო, —
მწყემსმა მიუგო მეთაურს, —
მინდა მეც ომში გამოგყვეთ,
ზურგზე მოვახტე ბედაურს.
ისა სჯობს, მოვკლა ურჯულო,
ვიდრე თვით მომკლავს ნალველი,
თქვენს რაზმში ბრძოლა, თქვენს
გვერდით
ჩემთვის იქნება სახელი.
მართალია, დღემდე მერნად
მყავდა მხოლოდ სახეღარი,
რადგან ცხვარში გავატარე
სიკბატუის ნახევარი.
მაგრამ ჩემებრ უნგრელისთვის
უნაგირი ტახტი არი,
ცხენზე ჩნდება, ოდიდანვე,
ცხენზე კედება მადიარი“.
მწყემსი ასე საუბრობდა
ცხენოსნობის ეშხით მთვრალი,
მაგრამ უკეთ მერყველებდა
აღზნებული მწყემსის თვალი.

ამიტომაც ბედმა ერთხელ
გაუღიმა საწყალ მწყემსსა,
მოეწონა რაზმის უფროსს,
თავის რაზმში გაამწესა.
იმ სიხარულს ვერ გადმოგცემთ,
რაც იანჩიმ განიცადა,
როცა იგი ჯარისკაცის
ტანისამოსს ტანთ იცვამდა.
საწყალს სახე გაუბრწყინდა
მწევანე ტანისამოსითა!
მუნდირი რომ დაიმშვენა,
ოღნავ ხმალი ამოზიდა,
ცხენს მოახტა, ურა კეიცი
ძლივს დადრიკა სადავითა,
ყალუზე შედგა ფეთიანი,
სამ კამარას გადავიდა.
მაგრამ მხედარს მკლავში ჰქონდა
ძალა, მართლა ჯადოსნური,
ისე იჯდა, თითქოს იყო
უნაგირზე ამოსული.
შეპყურებდნენ ჰესარები,
ცხენოსნობის ნიჭი უქეს,
ოცებდათ მხედრის ძალა,
სიმკვირცხლე და სიმსუბუქე.
ყველგან, სადაც ბინა ჰქონდათ,
გახდა ღირსი მოწონების,
წასულს ცრემლით აცილებდნენ
სულ რჩეული გოგონები.
ქვეყნად ტურფას რა გამოლევს,
ყველგან მათი სივარდეა,
მაგრამ გულში, ჩვენს ცხენოსანს,
ერთიც კი არ ჩავარდნია.
ნახა ყოლა ლამაზები,
თითქმის რაც რომ ქვეყნად არი,
მაგრამ არეინ შეხედრიო,
თავის სატრფოს შესაღარი.

VIII

მიდიოდა რაზმი სულ წინ,
ველზე ღამენათევარი,
უბრძოლველად გაიარეს
სათათრეთის ნახევარი.
მაგრამ ქვეყნის შუაგულში
ხალხი ნახეს გასაკვირი,

ყველას ჰქონდა ძაღლისთავი,
დადრენილი ძაღლთუჩო, ^{მართლაც}
მათ დიდ ლაშქარს უცებ ^{შეგუდნენ}
მალლობი რომ გადიარეს,
ძაღლთაპირმა თათრის მეფემ
ასე უთხრა მადიარებს:
„თუ აქ სამტროდ მოსვლას ბედავთ,
თვალებს არც ჩვენ დაგიკოცნით.
ჩვენ ხალხს ვეძებთ შესაქმელად,
ვიკვებებით კაცის ხორციით.“
შეეშინდათ მადიარებს,
მცირე იყო რაზმი მათი,
თათართ მეფეს ჯარი ახლდა,
რაზმეული ასჯერ ათი.
მაგრამ იღბლად იმ მხარეში
მეგობარი მათი ერის
სტუმრად იყო ზანგთა მეფე—
უნგრელების მადლიერი.
მან მაშინვე გამოიღო
თავი რაზმის დესახსნელად,
სიკეთით და ვაჟკაცობით
თავის ტომი ასახელა.
თურმე ერთხელ უნგრეთს იყო,
მოეწონა მათი ერი,
უნგრელ ხალხის სიკეთისთვის
რაზმს მიუზღო მაგიერი.
მადიართა რაზმის ბედი
წავიღოდა მართლა შავად,
იგი რომ არ გაჩენოდათ
თათართაგან დასაცავად.
რადგან იგი თათრის ხანის
მეგობარი იყო დიდი.
ხანს თამამად მოახსენა,
ან რა ჰქონდა მოსარიდი:
„მეგობარო, მენდე, მაგ ხალხს
კარგად ეციელობ, თუ ვინ არი,
ქვეყნად ერი სხვა არ არი
უნგრელ ერზე უწყინარი.
გთხოვ, უვნებლად გაატარო,
მათ არ მართებთ სისხლი თათრის,
არაფერი დაუშავო,
თუ გაქვს ოღნავ ჩემი ხათრი.“
„შენი ხათრით რას არ ვიზამ, —
მხარზე დაჰყრა ხანმა ხელი, —

თან მეგზურსაც გავაყოლებ,
 ძნელი გზა აქეთ გასავლელი".
 ესა თქვა და მართლა მოლბა
 თათრის ხანი საკვირველი,
 რაზმს ბრძანება დაუწერა,
 რომ არ ეხლო არვის ზელი.
 გაემართნენ, თუმცა მეტი
 არ უნახავთ ფათერაკი,
 მაინც დიდად გაიხარეს,
 თათრის საზღვარს გასცდნენ რაკი.
 რადგან მხარე უნაყოფო,
 მწირ უდაბნოს უფრო გავდა,
 გზად არაფერს სთავაზობდნენ
 გარეული ხილის გარდა.

IX

სათათრეთის მთა და ველი
 უკან, ცხრამთას იქით დარჩათ,
 რაზმს ნელ-ნელა შემოერტყა
 ირგვლივ მწვანე ტყეთა ფარჩა.
 ცხენოსნები ამით მიხვდნენ,
 იწყებოდა იტალია,
 ეს ქვეყანა უცხო ტყით და
 ხეთა ჩრდილით მდიდარია.
 აქ არავინ შეხვედრია
 ჩვენს რაზმს სამტროდ, ბრძოლის
 ხანძრით,

მხოლოდ ყინვამ საშინელმა
 გაუმართათ ომი მკაცრი.
 ასე იცის იტალიამ,
 იქ ზაფხულშიც ზამთარია,
 მაგრამ უნგრელს ყინვა გასრეს?
 — ის ყველაფრის ამტანია.
 თუმც სასტიკი თოში ზრავდათ,
 თოვლი იყო მუხლზე მალა,
 მაინც გზას წინ მიიკლევდნენ,
 არ იმჩნევდნენ მაინც დაღლას.
 და როდესაც ყინვა სარკელ
 ჰკერს ჰკრავდა ცის კილიმდე,
 ცხენებიდან ძირს ზრებოდნენ,
 ცხენებს ზურგზე იკიდებდნენ.

X

გადაურჩნენ მკაცრ ყინვას და
 იტალიის სასტიკ ქარებს,

როგორც იყო, მიალწიეს
 პოლონეთის ნაცნობ მხარეს.
 სწრაფად, განვლეს პოლონეთში
 მისი სწორი გზები აქეთ,
 საზღვარს გასცდნენ, ველარ შეხედნენ
 ინდოეთის მთებში ვაკეს.
 თუმც საფრანგეთს ემიჯნება
 ინდოეთის შარა გრძელი,
 საფრანგეთის საზღვრებამდე
 გზა იწყება მეტად ძნელი.
 ინდოეთის მთელ მხარეში
 სადმე ტრამალს ნახავ განა?
 ჯერ პატარა მთაგორები
 შეუმჩნეველ რკალად დგანან,
 მაგრამ შემდეგ ეს გორები
 მაღლდებიან ცისკენ უცებ,
 და სიმაღლით ზოგიერთი
 თვით უმჩატეს ღრუბელს უსწრებს.
 აქ, იცოცხლე, ჩვენს ცხენოსნებს
 დღე დაადგათ მართლა ცხარე,
 დაცხათ, მკერდი გაიღელეს
 და გზადაგზა ოფლი ღვარეს.
 და არც იყო გასაკვირი,
 რომ ცხელოდა მხედრებს რადგან,
 მზე სულ რაღაც ასიოდე
 ადლით იყო მაღლა მათგან.
 რა ხანია აღარ იყვნენ
 ლუკმაპურის მნახველები,
 დამშეულნი, გასქელებულ
 ლაქვარდს კბენდნენ გახელებით.
 მწყურვალეები ხელს უჭერდნენ
 ღრუბელს, როგორც ძროხის ჯიქანს,
 და ნაწურით პირს ივსებდნენ.
 ვით თბილი რძით ბროლის კიქას.
 როგორც იყო, მიალწიეს
 მწვერვალს სვენებ-სვენებითა.
 დაცხათ, ცხენზე ველარ გაძლეს,
 ძირს ჩამოხტნენ ცხენებიდან.
 თვით ცხენებსაც გაუპირდათ
 სწრაფად გავლა მწვერვალების,
 ვარსკვლავს ფახს რომ წამოჰკრავდნენ,
 ბრძავედბოდნენ ელვარებით.
 სანამ გზა ჰქონდათ მნათობთა
 დამაბრმავებელ ბრწყინაღში,

ვარსკვლავებს შორის, თავისთვის,
 ასე ფიქრობდა იანჩი:
 „ამბობენ, ციდან რამდენი
 ვარსკვლავი წყდება ღამ-ღამით,
 სიკვდილისაგან იმდენ კაცს
 დაეხურება წამწამი.
 შენს ბედად, დედინაცვალო,
 არა ვარ ვარსკვლავთ მცნობელი,
 არ ვიცი ამდენ ვარსკვლავში
 შენი სად არი, რომელი.
 თორემ ახლავ მოეწყვეტდი,
 რომ დავინახო სად არი,
 ილუშკას ტანჯვა-ვაებას
 დაედებოდა საზღვარი.
 მტრები თანდათან დადაბლდნენ,
 ბარისკენ იწყეს დაშვება,
 მზე მგზავრებს აღარ აყრიდა
 მცხუნვარე სხივებს დაშნებად.
 სიციხე იკლო და აგრილდა,
 როგორც დაადგნენ დიდ შარას,
 უნგრელთა თვალწინ ფრანგების
 ქვეყანა გადაიშალა.

XI

რა შეედრება საფრანგეთს,
 მხარეა მართლაც ზღაპრული,
 ამ ქვეყნიურ სამოთხე,
 მშვენიერებით განთქმული.
 მიტომ დაადგეს თურქებმა
 ბოროტი თვალი ამ მხარეს,
 შემოესივნენ, დაღწეს,
 ხალხი აიკლეს, აპყარეს.
 როცა ფრანგების საშველად
 უნგრელთა რაზმი მოვიდა,
 ქვეყანა იყო მოცული
 ტირილითა და გლოვითა.
 ვერ გამძლარიყვნენ სისხლის სმით,
 ძარცვით, ნგრევით და ტაცებათ,
 ხატებზე ოქროს აგლეჯდნენ,
 მთლად წაებილწათ ტაძრები.
 დაუნგრეველს და დაუწევას
 ქვას არ ტოვებდნენ ადგილზე,
 ფრანგს სადაც წააწყდებოდნენ,
 ცოცხლად აგებდნენ მარგილზე.

უღონო, მტრისგან დევნილი
 მეფე ტყედ იყო გასული,
 ტახტი წაართვეს, მოსტაცეს
 ულამაზესი ასული.
 მტრისაგან გადარჩენილი
 შემთხვევით, რაღაც განგებით,
 ამ დღეში ნახა უნგრელთა
 რაზმმა ხელმწიფე ფრანგების.
 თულივით იმალებოდა,
 თავს ინახავდა წვალებით,
 მის დანახვაზე ცხენოსნებს
 ცრემლით აევსოთ თვალები.
 დევნილმა მეფემ უნგრელებს
 ოხვრით მიმართა, გოდებით:
 „ხომ ხედავთ, რას მოვესწარი,
 ჩემს დანახვაზე ღონდებით.
 მთელს ქვეყანაზე სიმდიდრით
 ტოლი არ მყავდა არავინ,
 ახლა მათხოვრად ვიქეცი,
 მინდორში მიდგას კარავი.“
 უნგრელთა რაზმის უფროსმა
 ხელმწიფეს უთხრა ნუგეში:
 „შენს შეწუხებას ინანებს
 ბოროტი მტერი, უხეში.
 მისთვისა ვართ მოსულნი,
 თვით დარწმუნდებით ამაში,
 სულ მალე უნდა გაჩვენოთ
 თურქების ცეცხვ-თამაში.
 დღეს წავიძინებთ, ხელამდის
 დრო საკმაოზე მეტია,
 ირქელ გზაზე ბევრჯერ მოგვიხდა,
 უძილოდ ღამე გვეთია.
 ხელ კი მტერს ზურგზე ბოლს ვადენთ,
 ამაზე ნუ გეფიქრებათ,
 დილითვე შენი ძირაანა
 ხელახლა შენს ხელთ იქნება.“
 „რა ოხრად მინდა ქვეყანა,
 ტილად დამრჩეს ქონება,
 თუ ერთადერთი ასული
 ჩემს ახლოს არ მეყოლება.
 თურქების ფაშამ მომტაცა,
 ძნელია მისი მიგნება,
 ვინც გამოიხსნის ჩემს ასულს,
 ის ჩემი სიძე იქნება“.

ამ აღთქმამ აღფრთოვანება
გამოიწვია საერთო,
ყველა უნგრელი მეომრის
გულში იმედი აენთო.
ყველა მათგანი ფიქრობდა:
„სიძე მე გავხდე ეგების,
ან მეფის ასულს დავიხსნი,
ან მტრის ხმალს წამოვევები“.
მათგან მარტოდენ იანჩი
შორს იდგა, განაპირებით,
კარგად არც გაუგონია
ხელმწიფის დანაპირები.
შორს ჰქროდა მისი გონება,
არც იყო გასაკვირველი,
მას თვალწინ ედგა ილუშკა,
ლამაშებს შორის პირველი.

XII

რომ გათენდა, ჩვეულებრივ
მზემ ასწია მალა თავი,
გაუკვირდა, დაინახა
უჩვეულო სანახავი.
განგაშებდნენ, გაემართათ
საომარი სამზადისი,
მზე შეკრთა და დაბარბაცდა,
გადაწყვიტა ჩასვლა დღისით.
ბუქსა ჰკრეს და ნალარასა,
დილა იყო აღრიანი,
წამსვე ყველა, როგორც ერთი,
ფეხზე დადგა მადიარი.
ჯერ ხმლებს პირის გაულესეს,
ბეწეს იღებდა თუმცა პირი,
იარაღი აიკაშმეს.
ცხენს დაადგეს უნაგირი.
ფრანგთა მეფეს გულით სურდა,
გადეხადა ცხარე ომი,
მტერს პირისპირ შეხედროდა,
უნგრელების მხარში მდგომი.
ფიქრი ჰქონდათ ძნელი ომის,
მტრის ძალების მოძალების,
უნგრელების მოთაბრძოლა.
მეფეს ჰკადრა მოკრძალობით:
„მეფეო, გვიჯობს აქი დარჩე,
ძვირად გვიღირს შენი თავი,
მსცოვანი ხარ, დიდ ბრძოლებში

დამაშვრალა შენი მკლავი.
ვაჰ, თუ ღონემ გილაღატოს,
შემოგერტყმის მტერი აღდგენს
თუმცა გული კიდევ გეჭრის“.
მაგრამ მკლავი აღარ მოგდევს.
ჩვენს ძალას და მკლავს მიენდე,
ნურგინ გინდა სხვა თავდებად,
დამხობა შენი მტერი,
სალამოდის გათავდება.
შენი ქვეყნის საზღვრებიდან
ჩვენც გავრეკავთ თურქებს მარტო
თქვენ კვლავ ტახტზე დაბრძანდებით,
რომ ქვეყანა თქვენი მართოთ“.
ესა თქვა და ცხენი დაძრა,
ჰკრეს მხედრებმა ცხენებს ღეზი,
თურქ ყაჩაღთა ბანაკისკენ
დაიჭირა რაზმმა გეზი.
ბევრი ძებნა არ დასჭირდათ,
მტერს ბანაკი ჰქონდა იქვე,
შეუთვალეს: „ოჲს გიცხადებთ,
დამხობა გვსურს თქვენი პირქვე“.
დაიწყო ომი ფიცხელი,
ბუქის ხმა გაჰხდა საზარი,
მალა ცა შეძრა ხმაურმა,
ძირს მიწამ იწყო ზანზარი.
საბრძოლოდ აღტყინებულნი
ჰყიოდნენ მადიარები,
ფოლადს გაჰქონდა ძვრიალი,
ელავდნენ მათი ფარები.
ღეზი რომ მოხვდათ, გაგიოდნენ
ყალყზე ამღვარი ცხენები,
ქვებზე კეცაედნენ ნალები.
სცვიოდათ ცეცხლის ენები.
ლაშქარს კი არა, თვით მიწის
გულს თუ გაჰქონდა გუგუნნი,
ისეთი იყო ყიფინა,
ისეთი დადგა უკუნი.
თურქების ფაშა ბრძოლაში
არ იყო გამოუცდელი,
ტანსქელი იყო, დაბალი,
რუმბს მიუგავდა მუცელი.
დღედაღამ მსმელი ღვინისა,
არასდროს იყო ფხიზელი,
ჰქონდა ბებერი კიბრივით
ვეება ცხვირი წითელი.

ფაშამ შემერთალი თურქები,
 შიშისგან გაბნეულები,
 ერთად შეპყრობა ხელახლა,
 დააწყო რაზმეულები.
 მაგრამ ვერ დაძრა, კვლავ შედრკნენ,
 ახლოვდებოდა მტრის რკალი,
 უნგრელთა რაზმი ცხენდაცხენ
 მიჰქროდა როგორც გრიგალი.
 პირდაპირ ეცნენ ერთმანეთს,
 შეტევა იყო გმირული,
 ბრძოლა შეიქნა სასტიკი,
 კვეთება თავგანწირული.
 სისხლში ცურავდნენ თურქები,
 ველარ ასწრებდნენ გაელასა,
 სისხლის ზღვამ მწვანე მინდორი
 აქცია წითელ ატლასად.
 ელავდა ხმალი უნგრული,
 ცხენს და კაცს ჰკვეთდა ორად,
 თურქთა გვამების სიმრავლე
 ამალლდა, დადგა გორად.
 მხოლოდ ფაშა-ლა იბრძოდა,
 ჯერ კიდევ ნირშეუცვლელი,
 იანჩიმ შორით შენიშნა
 მისი ვეება მუცელი.
 წამოეწია, შესძახა:
 „შენი მუცელი, ბიძია,
 ორ კაცზე უნდა გაიყოს,
 ერთისთვის დიდი ტვირთია“.
 ეს თქვა და საქმეც ზედ მოჰყვა,
 ფაშისთვის აღარ უცლია,
 თავში რომ დაჰყრა ცხენზე მჯდომს,
 ხმალმა უნაგირს უწია.
 სწორად გაჰრილი ვაშლივით,
 მომწყდარი თავისთავად,
 ორად გაჰრილი სხეული
 აქეთ და იქით დავარდა.
 „ფაშა მოკლესო!“ — დაირხა
 ხმა და მშიშარა თურქები,
 მაშინვე დაფრთხნენ თეგბით,
 მომხდურთ უჩვენეს ზურგები.
 იქნება დღემდის ერბინათ
 ოთხახმით, სულმოუთქმელად,
 რომ სათითაოდ უნგრელნი
 ირ დასწოლდნენ სუყველას.

ხმალს სცემდნენ, თურქთა თავები
 სცივოდა ცოდვის მტვირთველი,
 თითქოს ღეროებს სწყედებოდნენ
 ყაყაჩოები წითელნი.
 მხოლოდ ერთი-ლა მიჰქროდა,
 როცა აჰაფეს ყველანი,
 მას გამოუდგა იანჩი,
 მიწას გააკრა მერანი.
 ის იყო შეილი ფაშისა,
 იანჩის ხელით მოკლულის,
 მას დაედევნა იანჩი,
 გახელებული ლომგული.
 ფაშის შვილს გულშემოყრილი
 მუხლებზე ჰყავდა დასმული
 უძვირფასესი ნადავლი
 ფრანგების მეფის ასული.
 დრო აღარ რჩება ფაშას შვილს,
 ლოცვა რომ წაიხურჩხლოს,
 წამოეწია იანჩი,
 შესძახა: „შესდექ, ურჯულოვ!
 საღ წახვალ, საღლა გარბიხარ,
 შეჩერდი, თორემ ახლავე,
 შენს სულს ჯოჯოხეთს გაეფარენ,
 შენს ძელებს ძაღლები დახრავენ“.
 ამაყი შვილი ფაშისა
 არ შედგებოდა მორჩილად,
 მაგრამ იმისმა მერანმა
 უეცრად წაიფორხილა.
 ვერ შეიმაგრა მხედარმა
 გაქანებული ძალიან,
 მიწას დაასკდა მერანი,
 მაშინვე სული დალია.
 და ფაშის შვილმა იანჩის
 ასე დაუწყო ვედრება:
 „ახალგაზრდა ვარ, ჯერ დიდხანს
 სიცოცხლე არ მომბეზრდება.
 რაც მებაღია, წაილე,
 ოქროც, ქონებაც მრავალი,
 ოღონდ სიცოცხლე მაჩუქე,
 წინ დიდი გზა მაქვს სავალი!“
 „შენ გქონდეს შენი ნაძარცვი,
 შენი ოქრო და ქონება,
 შენ მოსაყლავად არც ღირხარ,
 ჩემი ხმლის გამოქროლებად.

გამშორდი, წადი თურქეთში
 ცოცხალი, ამბის მთხრობელი,
 უამბე, როგორ დაემხეთ
 ხალხების დამამზობელნი!"
 ეს თქვა და დაიქვეითა,
 მისთვის მტრის თქმაც არ სურდა,
 თაყვანის ცემით მივიდა
 ფრანგების მეფის ასულთან.
 გონს მოსულყო ლამაზი,
 თვალთაგან შუქთა მთოველი,
 თავის გამომხსნელ იანჩის
 მიმართა სამადლობელით:
 „ჩემო მხსნელო და მშველელო,
 არ გკითხავ — ვინ ხარ, რა გვარის,
 შენი ამავის სანაცვლოდ
 სიტყვით მადლობა რა არის!
 მე შევასრულებ უსატყვოდ,
 რაგინდ სურვილი გამინდო,
 თუნდ შენი ცოლი გავხდები,
 თუ შენ ისურვებ, რაინდო.“
 ქვის როდი იყო ვაჟკაცი,
 ვერ დარჩებოდა გულგრილი,
 იგრძნო აღმურის მოდება,
 ძარღვებში სისხლის დღილი.
 მაგრამ მაშინვე დასძლია
 ცდუნება ახალგაზრდული,
 თვალწინ დაუდგა ილუშკა
 ულამაზესი ასული.
 კრძალვით მიუგო: ასეთ დროს
 სიღინჯე უკეთესია,
 მამაშენს, მეფეს ვეაზლოთ,
 როგორც რიგი და წესია.
 მან გადასწყვიტოს, როგორც სჯობს.
 ჩვენ ნურას ვიზამთ სხვაგვარად“.
 ეს თქვა და დაძრა მერანი,
 მეფეს ასული წაჰგვარა.

XIII

მზე ჩადიოდა, მინდვრებმა
 ჩრდილები გადაილანდეს,
 როცა იანჩი მიადგა
 ტრამალს — ბრძოლის ველს
 დილანდელს.
 თითქოს ბრძოლის ველს დასცქერდა
 მწუხარე, ნამტირალევი,

წითელი იყო ჩასვლის წინ
 მზის ანთებული თვალეზი.
 მინდორს ეფინა ცხედრები,
 როგორც ლანდები — შავები,
 იყო ყორნების ყაშყაში,
 გვაშებზე ისხდნენ სვაეები.
 არ მოეწონა სურათი
 დაისის წითელ ფარჩიანს,
 თვალი დახუტა მნათობმა
 და ზღვაში ჩასვლა არჩია.
 დილით ტბა ეკრა ბრძოლის ველს
 ისე ლურჯი და ანკარა,
 გეგონებოდა, მშვიდ ტბაში
 თვითონ ლავეარდი ჩამდგარა.
 ამ ტბის წყლით ჩამოერეცხათ
 უნგრელებს სისხლი თურქების.
 ახლა ტბა იყო წითელი,
 სარკედ და მინად ურგები.
 როცა ყველა ცხენოსანმა
 მოიბანა სისხლის დალი,
 დაეწყვნენ და სასახლისკენ
 წაიყვანეს მეფე ლალი.
 ფრანგთა მეფე ზურგში იდგა,
 შორით ჰკერტდა ბრძოლის სურათს,
 ბრძოლის შემდეგ სასახლეში
 სწრაფად მისვლა მოისურვა.
 სწორედ იმ წუთს, როცა მეფემ
 ფეხი შედგა სასახლეში,
 გმირ იანჩის შავი რაში
 სასახლის წინ დადგა ხენეშით.
 მას, ვინც თურქთა ფაშის მოკვლით
 ომში თავი ისახელა,
 მეფის ქალი ამშვეენებდა,
 როგორც ღრუბელს ცისარტყელი.
 ფრანგთა მეფემ თავის ასულს,
 როცა ცოცხალს, თვალი მოჰჭრა,
 მოეხვია დიდხანს კოცნა,
 გულს მიიკრა ვარდის კოკრად.
 კოცნა თავის ქალიშვილი,
 მოხვეული ყელზე ზუნდად
 და რომ გაძღა მისი ხვეენით,
 კარისკაცებს მიუბრუნდა.
 „მსურს, დღეს ყველა ზეიმობდეს,
 შინაურიც, გარეულიც,

ყველამ ჩემებრ გაიხაროს,
 მიხმეთ ჩემი მზარეული,
 რომ ეახშამი მოამზადოს,
 დატრიალდეს სწრაფად, ვინძლო,
 ჩემი ქვეყნის მხსნელ რაინდებს
 სანაქებოდ ეუმასპინძლო“.
 მეფის ირგვლივ უამრავი
 ხალხი იყო არეული,
 კარისკაცთა შორის იდგა
 თურმე მისი მზარეულიც.
 „მე აქა ვარ“, — დაიძახა
 და მეფის წინ წარსდგა იგი,
 სუფრა უკვე გაშლილია,
 აღრე მქონდა თადარიგი“.
 სიტყვას ასე გასაზარელს
 იმ წუთს ვერვინ ენამქვერი
 ვერ იტყოდა, და სტუმრებსაც
 არ დასჭირდათ ზევწნა ბევრი.
 შემოუსხდნენ მსურველები
 სუფრას ყელის გასველების,
 საესე იყო მეფის სუფრა
 უცხო საკმელ-სასმელებით.
 როგორც თურქებს შეუტიეს
 ბრძოლის ველზე გახელებით,
 ისე სუფრაც არ დაინდეს,
 გააოცეს მნახველები.
 და არც იყო გასაკვირი
 თუ ეკვეთნენ ხორაგს სწრაფად,
 რადგან შეზღაოთ მადიარებს
 სისხლის ღვრა და დიდი ჯაფა.
 ჩამორიგდა სასმისები
 გრძელ სუფრაზე ასჯერ ასი,
 ფეხზე აღგა ფრანგთა მეფე,
 ხელში ეპყრა საესე თასი.
 და მიმართა სტუმრებს ასე:
 „წოდებულნი რაინდებად,
 მნიშვნელოვან სათქმელს გეტყვით,
 სმენას გთხოვთ და გარინდებას“.
 სმენად იქნენ ჰუსარები,
 სასმელ-საკმელს უშვეს ხელი
 და მსცოვანი მეფისაყენ
 მოიღერა ყველამ ყელი.
 მეფემ საესე სასმისიდან
 ღვინო მოსვა, ჩაახველა,

და საერთო სიჩუმეში
 წამოიწყო წყნარად, ნელა:
 „სწორუბოვარო ვაქცაქცა, ^{ქვეყნის}
 მოსული მტერთა მსაზრეულად,
 ჩემი ასულის დამხსნელი,
 მითხარ, რა გქვია სახელად?“.
 „მდაბიური მაქვს სახელი,
 მეფეც, ამ ქვეყნის უფალო,
 ერთი სოფლედი კაცი ვარ,
 იანჩი მქვია, უბრალოდ“,
 დარცხენით უთხრა იანჩიმ,
 მორჩილად თავი დახარა,
 კვლავ მას მიმართა ღიმილით
 ფრანგთა ხელმწიფემ ჭალარამ:
 „მე ვხდები შენი ნათლია,
 შენივე თანამზრახველი,
 დღეიდან გარქმევ იანოშს,
 ეს იყოს შენი სახელი.
 გმირო იანოშ, რადგანაც
 შენ იხსენ ჩემი ასული,
 მინდა ახლავე ასრულდეს
 პირობა ჩემგან აღთქმული:
 მეუღლედ გაძლევ ჩემს ასულს,
 ჩემი დიდებაც ყოველი
 მინდა შენ გადმოგილოცო,
 გაგზადო სკიპტრის მპყრობელი.
 დიდი ხანია მეფე ვარ,
 საქვეყნო ზრუნვამ დამალა,
 ტახტზე ჭაბუკი ავედი,
 ტახტზევე გავხდი ჭალარა.
 მოვხუციდი, ძალა აღარ მაქვს,
 რა არის მოსატყუარი,
 მეფის ტვირთს ველარ ვიტვირთებ,
 ტახტზე უნდა ვთქვა უარი.
 მეფედ შენ დაგსვამ, ქვეყანა
 შენ უნდა გააძლიერო,
 შენგან არაფერს მოვიტხოვ
 დიდების სამაგიეროდ,
 მხოლოდ თქვენს ახლო ყოფნა მსურს,
 სასახლეს დაეთმობ მთლად არა,
 სიკვდილის ღღემდის ამ ქერქვეშ
 მსურს კუთხე მქონდეს პატარა“.
 მოხუცმა მეფემ ეს სიტყვა
 მტკიცედ თქვა დადასტურებით,

სმენად ქცეულნი შესცქერდნენ
გაოცებული სტუმრები.
მაშინ იანოზ რაინდი,
ამდენხანს უხმოდ მდუმარი,
წამოდგა კრძალვით, თავდახრით
მორიდებული სტუმარი:
„მაღლობა, დიდო ხელმწიფე,
უნდა ვთქვა დაუფარავად,
მე ამოდენა პატივის,
დიდების ღირსი არა ვარ.
მთერაღს ვგაეცა თავბრუდასხმული,
ვფიქრობ — სიზმარი თუ არი,
თქვენ წყალობაზე, ხელმწიფე,
ვაგლახ, უნდა ვთქვა უარი.
და რომ გაიგოთ სიმართლე,
თუ რად უარვყოფ დიდებას,
უნდა ზოგი რამ მოგიტზროთ,
ამას დიდი დრო სჭირდება.
ვშიშობ, რომ მოეყვე, მოიწყენს
ხელმწიფის დიდებულება,
არ მინდა ჩემი ამბებით
სხვებს გაუფუფუო გუნება“.
„მოჰყევი, შვილო, მოგვითხრო,
ნურათრის ნუ გეფიქრება,
კარგი ხარ, შენი ამბავიც
უთუოდ კარგი იქნება!“
რაკი ამ ამბის მოყოლას
თვით მეფე სთხოვდა ქალარა,
იანჩიმ თავის ამბავი
იქ მყოფთ მოუთხრო ამგვარად:

XIV

„როგორ დავიწყო ამბავი,
ვარ ბევრი ჭირის მნახველი,
პირველად გეტყვით, „ფუჩიჩა“
რატომ დამერქვა სახელი.
ქალმა, ვინც ჩემი აკვანი
დედის მაგივრად არწია,
თურმე სიმინდის ფუჩიჩაში
მიპოვა ბალღი პაწია.
ის ქალი, ვისაც ვუწოდებ
აღმზრდელად, ჩემს დედობილად
ერთი უბრალო გლეხკაცის,
მეცხვარის ცოლი ყოფილა.

ერთხელ ყანაში შესულა
მხარზე თოხგადადებული
მე ვენახავარ პატარა, ^{კონკრეტული} ^{გოგონა}
ჩალა-ფუჩიჩზე გდებული.
შევეცოდებივარ, რომ ნახა
ჩემი კნუტივით კნავილი,
დახრილა, მკერდს მივეკრავარ,
ვით უცხო მინდვრის ყვავილი.
თავად უშვილო ყოფილა,
დღემუდამ შვილის მნატკრელი,
შვილად დამსახა მაშინვე,
დღე გაუთენდა ნათელი.
შინ წამიყვანა, კეთილ ქალს
ქმარი ჰყოლია, რა ქმარი!
სასტიკი, გაუცინარი,
ერთი ძუნწი და ანგარი.
მნახა — გაცოფდა, ანთო
მეუღლის გულმოდგინებამ,
გაანხლებული მივარდა.
კეთილ ცოლს უწყო გინება,
ცოლი არ აჰყვა მის ყვირილს,
ქმრის დამშვიდება ირჩია:
„ყანაში როგორ დამეგდო,
ხედავ, რა კარგი ბიჭია!
არ ამეყვანა, პასუხი
ღვთისათვის როგორ გამეცა,
უნდა სინდისს და სინანულს
ვეტანჯე დღევ და დამეცა.
ესეც არ იყოს, შრომაში
როდემდის ვიყოთ მარტონი,
ვერ აღუდხარ შენ საქმეს
ცხვრისა და ჯოგის პატრონი.
წამოიზრდება ეს ბალღი,
შენ მხარში ამოგიდგება,
ნახირს მომწყესავს, სხვა მწყემსის
აყვანა არ მოგინდება.“
თანდათან მოლბა, ბუზღუნნი
თუმცა განაგრძო ჩურჩულთი,
შემდეგშიც ასე მიბღვერდა,
ყოველთვის შუბლმოღუშული.
და როგორც რამე საქმეში
წუნს მიპოვიდა წყეული,
სულ წკნელით აჰრელდებოდა
მაშინვე ჩემი სხეული.

გარჯაში, ცემა-ტყევაში
 არავინ მყავდა იმედად,
 ჩემთვის რაიმე სიამე
 ბედმა არ გამოიმეტა.
 ჩაგრულ გულს შავბნელ დღეებში,
 იმ აუტანელ უღელში,
 ლამაზი, ქერათმიანი
 გოგონა ჰყავდა ნუგეში.
 დედა არ ჰყავდა, ცხოვრობდა
 მამის შემყურე, საწყალი,
 წალე გასწირა მამამაც,
 მოჰგვარა დედინაცვალი.
 უბედურება ამდენი
 შავბედმა როდი აკმარა,
 მამაც მოუყვდა, აღმოჩნდა
 დედინაცვალის ამარა.
 ხელს ის გოგონა მიდგამდა,
 არავინ მყავდა მის გარდა,
 მაისის ვარდად ვსახავდი,
 ჩემს თავზე მეტად მიყვარდა.
 როგორ მიყვარდა, ვერ ვიტყვი
 ენით, ვერ დაწერს მელანი,
 ერთად გვხვდავდნენ, „ორ ობოლს“
 გვეძახდნენ სოფლად ყველანი.
 ჯერ კიდევ ბავშვი ვიყავი,
 მწარე ცხოვრებას მიჩვეულს,
 მისი დანახვა მერჩია
 ქადას, ხილსა და ტკბილეულს.
 კვირა მიყვარდა, ტოლბიჭებს
 ხელს ჩაეკიდებდი ქმარში,
 მინდორზე მას შეეხედებოდი,
 შემეძლო მასთან თამაში.
 მაგრამ გათავდა ბავშვობა
 წმინდა, უმანკო, ანკარა,
 სისხლი ძარღვებში აღუღდა,
 გული აძგერდა სხვაგვარად.
 სულ ერთი კოცნა, ან თუნდაც
 მისი უბრალო შეხება,
 მე მთელი ქვეყნის ოქროზეც
 არ გამეცვალა ეგება.
 მას ჰყავდა დედინაცვალი
 როკაპი, კაპასთაგანი,
 სოფლის ბოლომდის ისმოდა
 მისი წყევლა და ქაქანი.

სხვა თუ ავია, ის იყო
 ავი და გულქვა ორმაგად,
 გერს, ალბათ, ცემით მოჰყოლებდა,
 რომ არ ვყოლოდი ქომაგად.
 ჩემი ცხოვრებაც ტანჯული,
 ბედუჯულმართი თავიდან,
 თანდათან უფრო გამწვარდა,
 უფრო ძალღუერად წავიდა.
 ბედს როდის გაუღბმია,
 როდის მქონია იღბალი,
 ვინც შეიღალ მზარდა, მივიღია,
 უეცრად მოკვდა ის ქალი.
 წვალუბის მეტი რა ვიცი
 გაჩენის დღიდან აქამდის,
 არსად, არავის უნახავს
 ჩემს თვალზე ცრემლის ნაკადი.
 მაგრამ, როდესაც დედობილს
 მკვდარს დაეცქეროდი, ქალარას,
 გულამოსკენილი ესტიროდი,
 ცრემლი მდიოდა ღვარ-ღვარად.
 ისე მოსთქვამდა ილუშკაც, —
 გაოცდებოდა მნახველი.
 ჩემს ქერათმიან სატრფოსაც
 ჩემებრ აზრებოდა ნაღველი.
 როგორ არ უნდა ეტირა,
 როგორ არ უნდა ეღარდა,
 მასაც ყოველთვის ალერსით
 ხედებოდა ჩემთან ერთად.
 ხელს უმართავდა ყოველთვის,
 ერთხელ აღუთქვა: „ბეჩაეო,
 ნუ გეღარდება ნურადურის,
 იანჩის ცოლად შეგერთავო.
 კარგი ცოლ-ქმარი იქნებიო,
 შესაფერნი ზაღთ ნამდილოდ.
 ოღონდ ცოტა დრო გავიღეს,
 რომ საქმე მოხდეს ადვილად“.
 ავი ქმრის პატრონს, დედობილს
 სხვა რა გზა ჰქონდა, რა ძალა,
 აღუთქმა რომ საქმედ ექცია,
 სიკედილმა აღარ აცალა.
 რაკი თქვა, აასრულებდა,
 არ იყო ცრუ და მკვეხარა,
 შემერთავდა ცოლს, რომ დაცლოდა,
 მიწა რომ არ წაგვეყარა.

ის რომ მომიყვდა, იმ დღიდან,
 თუ კი-ღა მქონდა მცირედი,
 გამოვიტირე, დავკარგე
 ილუშკას შერთვის იმედი.
 მაგრამ არ გატყდა ეს გული
 უიმედობით, ტიალი,
 ჩვენ კიდევ უფრო მოგვედო
 ერთი მეორის ტრფიალი.
 ბედი კი, ბედი მდევარი,
 უპირო, უკუღმართული,
 ჩემთვის კვლავ მაზის დაგებით
 იყო ქურდულად გართული.
 ერთხელ ცხვრის ფარა გამეზნა,
 ამოდ შევძარ მთა-ბარი,
 მეცხვარე გაწყრა, გამაგდო
 უსახლო, მიუსაფარი.
 გამოვეთხოვე ილუშკას,
 წამოველ ოხერ-ტიალი,
 შარას დავადექ, მინდოდა
 მომეკლა დრო ზეტიალით.
 უბრალოდ მეცეა, მწყემსურად,
 არ ვატარებდი მუზარაღს,
 მვეყნად ბევრი რამ ვადამხდა,
 ბოლოს ჩამრიცხეს ჰუსარად,
 უკანასკნელად ილუშკას
 ისე დავშორდი ბედკრული,
 არ ჩამოვართვი პირობა,
 რომ დარჩეს ჩემი ერთგული.
 ფიცი არც სატრფომ მომთხოვა,
 უსიტყვოდ ვგრძნობდით ისედაც,
 რომ ერთმანეთის სიყვარულს
 ჩვენ შევინახავთ მტკიცედა.
 კვლავ მიყვარს, ვერ ვუღალატებ
 ილუშკას, მეფის ასულს,
 სხვას არ შევირთავ, სიცოცხლე
 სულ მარტოც რომ დავასრულო.
 სად უნდა ვიყო, სად არა,
 ვინ უნდა ვნახო ისეთი,
 რომ ქალად დაბადებული
 ცოლად ვინდომო მის მეტი“.

XV

დაასრულა იანოშმა,
 თვალებს ცრემლი ეძალემა,

იქ მყოფების გულში აღძრა
 წუზილი და შებრალება.
 მეფის ასულს ცრემლი მუწავდა
 წამწამებში მიმალული,
 თავის ბედი ატირებდა,
 თუ რაინდის სიბრაღელი?
 მეფემ უთხრა: იანოშო,
 ეგრე იყოს, შენი ნება,
 სიძეობა, ცოლის შერთვა
 ძალით როდი შეიძლება.
 ჩემს ქალიშვილს, რაკი არ გსურს,
 არ გაძალბე, ერთს გთხოვ მარტო,
 ნუ დამიშლი, რომ მადლობა
 სხვა საჩუქრით გამოვხატო.
 ესა თქვა და ფრანგთა მეფემ
 გახსნა თავის საგანძური,
 სავსე იყო საჭურჭლენი,
 ოქრო-ვერცხლით დამანძული,
 მხლებელს უთხრა: „მოიტანე
 ტომარაო, დიდზე დიდი,
 რაც ჩავიდეს, ჩაყარეო
 სულ ოქრო და მარგალიტი“.
 მოუბრუნდა, რაინდს უთხრა:
 „შენი იყოს ეს ტომარა,
 ჩემს ქალიშვილს კიდევ ცოცხალს
 ვერ ვნახავდი, შენ რომ არა.
 ჯილდოდ გიძლენი ამ ქონებას,
 გაახარე სატრფო შენი,
 შეირთე და ბედნიერმა
 აიმაღლე სახლის ბჭენი.
 თუ აქ კიდევ დარჩებოდი,
 ვიქნებოდი მოხარული,
 მაგრამ შენი მტრედისაყენ
 მიისწრაფის შენი გული.
 წადი, თუმც ვერ მოილხენენ
 გვერდს რომ აღარ ეყოლები,
 იქეიფონ, მაინც დარჩნენ
 შენი თანამებრძოლები“.
 მეფემ თითქმის იანოშის
 გულში წამით ჩაიხედა,
 მიჯნურს მართლა მორეოდა
 სატრფოსაყენ წასვლის სევდა.

„მშვიდობითო“, მეფის ასულს
გაუწოდა ვაჟმა ხელი,
სინანულით, თვალზე ცრემლით
გააცილა ქალმა მხსნელი.
თავად მეფემ ნავსადგურთან
მიაცილა, ზღვამდე მიჰყვა,

იყო ზევენა, გზის დალოცვა,
უთვალავი ტკბილმსი ტყეა,
გემში ჩაჯდა იანოში,
ზღვის ნაპირას დიდხანს მდგარი,
ხელის ქნევით, ცრემლის ფრქვევით
აცილებდა მეფის კარი.

თარგმანი ზარიგოლ აბაშიძისა

(დასასრული იქნება)

ორი ლექსი

მეგობრისადმი

შენი კამყამა სილამაზე მე ძლიერ მომწონს,
სასიხარულო არის შენთან შეხვედრა მუდამ,
აი თუნდ გუშინ ჭიშკრის ახლო ჭის ოწინართან
დამშვიდობების შემდეგ შენთან კვლავ მოსვლა მსურდა.

არა, ამისთვის კი არ მოგეც ხმა საარჩევნო,
ეს არ იფიქრო, საყვარელო, ძვირფასო ჩემო.

მე შენთან ერთად ვსეირნობდი ჩვენს სოფლის ბაღში,
ჩვენს თვალებიდან სიყვარული სათუთად კრთოდა.
შენ ტიტინებდი ტკბილად როგორც პატარა ბავშვი,
მაჩუქე ვარდი, ისიც თითქმის შეფერებოდა.

მისთვის არ მოგეც ხმა, მით ტრფომა რომ მოგაჩვენო.
ეს არ იფიქრო, საყვარელო, ძვირფასო ჩემო.

მაშინ, როდესაც შენ გაიგე, ძლიერ მიმძიმდა,
პირველი სიტყვა სიყვარულზე შენთვის რომ მეტყვა.
შემხვდი ღიმილით: დამშვიდდიო, მითხარი წყნარად
და შეანელე ჩემი გულის უსაზღვრო ფეთქება.

არა, ამისთვის კი არ მოგეც ხმა საარჩევნო,
ეს არ იფიქრო, საყვარელო, ძვირფასო ჩემო.

შენ პირველი ხარ ჩვენს სოფელში, შენს ტოლებ შორის,
შენ მისაბაძი კოლმეურნე გოგონა გქვია,
შენ კომუნიზმის ერთი კარგი მშენებელი ხარ,
სპეტაკმა შრომამ ბაგეს შენსას ღიმი აფრქვია.

მე შენ ხმას გაძლეე, მით ზარმაცი რომ შევაჩვენო,
აი ეს გწამდეს, საყვარელო, ძვირფასო ჩემო.

ანადგურებდი შენ მტერს ომში, დღეს კი მინდვრებზე
ჩაის ბუჩქებთან შრომობ, იბრძვი დამკლავებულს,

საქართველოს
წიგნების კავშირი

ხან სიმიდს მარგლი, სახე შენი ციმციმებს მზეზე.
ვახარებს ყანა, ზღვის სადარად აღელვებული.

ხმა მისთვის მოგეც, ასეთ დროს რომ არ გიყვარს ჩერა.
აი ეს გწამდეს, დაიჯერე, ძვირფასო ჩემო.

დიასახლისად აღიზარდე შენ ამ მხარეში,
ძაღლონით საესე და უნაკლო ქალი სრულიად.
და სახეს შენსას ემატება ზომ მითაც ეშხი,
რომ ხალხი ამბობს: ქცევა მისი ღირსეულია.

რად გალოდინო, მე სათქმელი რად შევაჩერო?
ამიტომ მოგეც ხმა, ძვირფასო, ლამაზო ჩემო.

პირველთა შორის წინ მიიწეე, გიყვარს სიახლე,
გიზიდავს წიგნი, სწავლობ, ცოდნით იარაღდება.
ბრიალა თვალებს ისე ცოცხლად და ჭკუით ახელ,
ვგრძნობ, კომუნიზმში შესასვლელად რომ ემზადები.

აი ამიტომ მოგაკუთვნე ხმა საარჩევნო.
დაუვიწყარო, საყვარელო, ძვირფასო ჩემო.

საყვარელ სამშობლოს! საყვარელ სამშობლოს!

★

ბნელ ღამით შეჭრილს ტყის გულში
შიშობს არ შემოათენდეს.
მაჰაჯირს მალვით მავალსა
არ უნდა — სივრცე გათეთრდეს.

სურს მღვრიე ნისლი დაეშვას,
თუმც არ ანათებს მთვარე.
მაგრამ მრავალი ვარსკვლავი
ცის გულში მსხოშიარე,

გზას გუშაგობენ კიაფით
და თითქოს კრთიან მისთვის.
მას უნდა ნისლი დაეშვას,
შიშით ნაბიჯებს ითვის.

შავი ტყე, ღამე ბნელია,
ის მიდის ძლიერ სწრაფად.

ცისკრის დაწევას მოელის,
უთხრის მზის ოქროს თაფარს.

ის ფიქრით თითქოს საუბრობს:
„სამშობლოე საყვარელო,
იქნებ ველირსო, ვიხილო
ჩემი ეზო და მდელი.“

ალალი შრომით ნაგები
ჩემი პატარა სახლი.
ჩემი ლამაზი სოფელი,
სადაც დავბოდი ბაღი.

ცოტაოდენი მინდორი,
ჩემი ცხოვრების სარკე.
მე იქ ჩავლიე ძაღლონე,
ნეტავ რისთვის ვარ ცალკე?

წყვეული იყავ, თავადო,
სულთანო, მოგზედა მეზი.
ბორკილი რისთვის დამადე,
რად შემიკარი ფეხი?

შენ, სანატრელო მიჯნურო?
ნეტავ თუ შეგრჩა ეშხი?
შენი თმა აბრეშუმისა
რომელ თავადს აქვს ხელში?!

ან იქნებ შემოსილი ხარ
შავით, ლამაზო ჩემო?
გამაგრდი, თუ ხარ ცოცხალი
კრემლი არ მომაჩვენო!

იტანე ტანჯვა ყოველი
არ შეიმჩნიო წყენა.
მამაცად იყავ, ძვირფასო,
მე ჩქარა გნახავ შენა".

ის ამ საუბრით მიჰქროდა,
ტანჯულ გზას თვისას მით ლევდა.
ცისკარი თავის უბეში
ლამეს ნელი-ნელ ითრევდა.

სულით მხნეს, მედგარ მაჰაჯირს
ძირს დახრა სურდა ღრუბლებს.
ტყეს სძინავს, ტბასთან ჩერდება
ერთ ფიქრთან ნასაუბრები:

— რა იქნებოდა, რომ კიდეც
მევლო უჩინრად ტყე-ველი.
დაერჩენილიყავ ამ გზაზე
სხვებისგან შეუმჩნეველი.

შორით სამშობლოს ვნახავდი,
თვალს რომ ცრემლებით მისველებს.
მძიმე წუთებში მომხედე,
ტყეო მიშველე, მიშველე!

მაგრამ ვილაცამ ხმა დაძრა,
უმაღ ჩაიგდო კვლავ ენა.

და სიბნელეში საჩქაროდ
მან თოფის ლულა გატენა.

უკვე შხის სხივმაც იელვა
ცა კვლავ განათდა, გახარდა.
სათაყვანებელ სამშობლოს
შორიდან დაინახავდა.

შენიშნეს, ველარ გაბედეს
შიახლოვება და შეებმა.
სროლა დაუწყეს შინ მავალს
თურქების იანიჩრებმა.

და მათ ვით ნადირთ ტყისასა
უღრქიალებდათ კბილები.
ის წინ გარბოდა, მისდევდნენ
მღევრები განაწილები.

კიდეც რომ რამოდენიმე
წინ გადაედგა ნაბიჯი,
იმ გზაზე ორმო გათხრილი
დაიფარავდა მაჰაჯირს.

მაგრამ წყევულთა ნასროლი
ტყვია ჩაერჭო მას ზურგში,
„სამშობლოსაკენ!“ — აღმოხდა
სისხლიან მკერდის ხმაურში.

ველარ განაგრძო გზა თვისი
დაეცა, მშველელს არ ელის.
აღსასრულის წინ ნაღელიან
თვალებითა სთქვა სათქმელი.

უკანასკნელად შეინძრა
ძალის მოკრება ეცადა.
„საყდრელ სამშობლოსაკენ“ —
ფერმკრთალ ბაგეზე ეხატა.

როს შემოიჭრა სინათლე,
აყეფდა ქარი საზარი.
შემომხდურთ ეხეთქებოდა
სახეში მისი ფაფარი.
ერთმანეთს ტოტებს ახლიდნენ
ხეები უზარმაზარი.

მინდვრად გასულმა გლეხებმა
მაჰაჯირს როცა დახედეს,
მცელელების მიმართ ისინი
ბრაზიან თვალებს ახელდნენ.
და ვერაგ იანიჩრების
სახელებს ზიზღით ამხელდნენ.

სალამოს, როცა დაბნელდა,
მიუახლოვდნენ იმ არეს.
ნახეს სად იყო გაჭრილი
იმ მაჰაჯირის სამარე.
შეალამაზეს შიწა და
ყვავილთ ფესვები ჩამალეს.

ამბობენ: ახლაც თურმე იქ,
(არა ის, ვინაც ფლიდია).
სამშობლოს მოტრფილნი
მის სამარესთან მიდნენ,
და მის წიხაშე ჯგუფ-ჯგუფად
თაედახრით ლოცვას იტყვიან.

ამბობენ: მრისხანე ქარი
საფლავთან როცა ფრთებს გაშლის.
ხანდახან დაიზუილებს
გულისმოკვლეოდ ვით ბავშვი.
„საყვარელ სამშობლოსაკენ“, —
დღესაც გაისმის მის ზმაში.

თარგმანი აფხაზურიდან
გონდო ქუხელავასი.

ვიქტორ ჰიუგო

დაბადებიდან 150 წლისთავის გამო

„პოეტი წინ უნდა მიუძღოდეს ხალხებს, როგორც შექერა, და უჩვენებდეს მათ გზას“.

ვიქტორ ჰიუგო.

გამოჩენილი ფრანგი მწერლის ვიქტორ ჰიუგოს დაბადებიდან 150 წლისთავი მნიშვნელოვანი თარიღია მსოფლიო კულტურის ისტორიაში. ეს თარიღი აღინიშნება იმ დროს, როდესაც მთელი პროგრესული კაცობრიობა აქტიურად იბრძვის ახალი მსოფლიო ომის ინგლისელ-ამერიკელი გამჩაღებლების წინააღმდეგ.

გაზეთი „პრავდა“ 1950 წლის 1 იანვრის მოწინავე სტატიაში წერდა: „რამწაერდ ისმის დღეს მრისხანე სიტყვები, რომლებიც ჰუმანისტმა მწერალმა ვიქტორ ჰიუგომ პირში მიახალა საფრანგეთის და არა მარტო საფრანგეთის რეაქციონერებს: „შეამცირეთ რამდენიც გნებავთ ამომრჩეველთა სიები, ამოშალეთ მილიონობითი ჩვენი მოქალაქეების სახელები, წაართვით ფრანგებს პოლიტიკური თანასწორობა, ყველაფერი ეს დღეს თქვენ უფლებაშია, თქვენს ზელშია; მაგრამ თქვენ ვერასოდეს ვერ აღმოფხვრით იმ ანტიპათიას, რომელსაც თქვენ მთელს ჩვენ ხალხს აგრძნობინებთ, ვერასოდეს ვერ ამოშლით ადამიანთა მესხიერებაში იმ ფატალურ სიტყვებს, რომლებითაც ესოდენ მდიდარია თქვენი მართველობა. თქვენ ვერ შეაჩერებთ ისტორიის მსვლელობას, თქვენ ვერ შესცვლით საათს, რომელმაც უკვე დაჰკრა, თქვენ ვერ შეაჩერებთ დედამიწის სრბოლას,

თქვენ ვერ დააბრკოლებთ დემოკრატიული იდეების ზრდას! უფსკრული დემოკრატიასა და თქვენ შორის სულ უფრო და უფრო ღრმავდება, თქვენ უფრო და უფრო შორდებით ცივილიზაციისა და პროგრესის საუკუნეს და სულ მალე ჩვენ სამუდამოდ გამოგეშვიდობებით“.

ვიქტორ ჰიუგოს ეს მგზნებარე მოწოდება მშვიდობისა და დემოკრატიის დაცვისათვის ჩვენს დროში ახალი ძალით გაისმის. ჰუმანისტ-რომანტიკოსს ჰიუგოს კარგად ესმოდა კაპიტალისტების მგლური ბუნება, რომ ისინი — კაპიტალისტები — თავიანთი ბატონობის შენარჩუნებისათვის აჩაღებენ ომებს და ხალხებს აურაცხელ უზედურებასა და ტანჯვას აყენებენ. საუკუნეზე მეტი ხნის წინათ პარიზში შემდგარ მშვიდობის კონგრესზე ვიქტორ ჰიუგო თავის სიტყვაში ამტკიცებდა, რომ მშვიდობა მთელი კაცობრიობის მიზანია; ამ მიზნის მიღწევა შეიძლება შეფერხდეს ან დაჩქარდეს, მაგრამ მისი აცოლება შეუძლებელია. მწერალი მტკიცე რწმენას გამოთქვამდა, რომ დადგება დრო, როცა „ყველა ერი საერთო იდეალებით დაუკავშირდება ერთმანეთს და ომს შეამავლობით შესცვლის“.

ჰუმანისტური იდეა ჰიუგომ კვლავ გამოთქვა ლიონის მუშების კრებაზე 1877 წლის 25 მარტს შემდეგი სიტყ-

ვებით: „მშვიდობა მომავლის სიტყვაა, იგი მეოცე საუკუნის სახელია“. ხელაუდა რა მშრომელ ხალხში მშვიდობის ნამდვილ დამცველს, ჰიუგო ამბობდა: „მობილიზებული არმიების მრისხანე აჩრდილი, მთელი ეს პირქუში საომარი ვაჟანალია ბადებს მძაფრ მისწრაფებას მშვიდობისაკენ. ვიმეორებ დაყინებით: ვის სურს ომი? — მეფეებს. ვის სურს მშვიდობა? — ხალხებს.

მე მგონია, რომ ამჟამად მზადდება ომისა და მშვიდობის შეტაკება, ომისა, რომლისაკენაც წარსული ისწრაფვის, და მშვიდობისა, რომელიც აწმყოს სწყურია“.

„პოეტი რომ არ ვყოფილიყავი, ჯარისკაცი ვიქნებოდიო“—იტყოდა ხოლმე ჰიუგო და, მართლაც, ეს ანთებული სულის აღამიანი მედგრად იბრძოდა უსამართლობისა და ტირანიის წინააღმდეგ. ამ მხრივ აღსანიშნავია ჰიუგოს კონფლიქტი ლუი ბონაპარტთან.

1848 წლის პირველ აგვისტოს ჰიუგომ დააარსა გაზეთი—*„L'Événement“*, რომელსაც ეპიგრაფად წარუშმდევარა: „ზიზილი მონარქიას, ღრმა და სათნო სიყვარული ხალხს“, როგორც კი გაიგო პოეტმა, რომ ლუი ბონაპარტის იმპერიის აღდგენა უნდოდა, ის მის დაუძინებელ მტრად გადაიქცა. თავისი გაზეთით ჰიუგო სასტიკად ილაშქრებდა ლუი ბონაპარტის წინააღმდეგ. ამის გამო გაზეთის თანამშრომლები — ჰიუგო და მისი შვილები — დააპატიმრეს. 1851 წლის 2 დეკემბრის სახელმწიფო გადატრიალების დროს ჰიუგო რესპუბლიკელ დეპუტატებს შეუერთდა და გესლიანი პროკლამაციები დაწერა. მთავრობა პოეტს სასტიკად სდევნიდა. ერთხანს ჰიუგო თავს იფარავდა ნათესაებთან, შემდეგ კი, 1851 წლის 11 დეკემბერს, ბრიუსელში გაიქცა. 1852 წლის 9 იანვარს ლუი ბონაპარტის ბრძანებით ნაციონალური კრების 70 დეპუტატი, მათ შორის ვიქტორ ჰიუგოც, განდევნილ იქნენ საფრანგეთიდან.

1852 წელს გამოვიდა ჰიუგოს პამფლეტი „პატარა ნაპოლეონი“, ლიტერატურის მკვლევარებმა *„Littérature“* აღნიშნავენ, ეს წიგნი მსოფლიო ლიტერატურაში ერთი საუცხოო პამფლეტთაგანიაო. ამ წიგნის გამოქვეყნებისთანავე ბელგიის მთავრობამ, რომელსაც ეშინოდა საფრანგეთის იმპერატორისა, ჰიუგო ბელგიიდან განდევნა. 1852 წლის 5 აგვისტოს ჰიუგო მივიდა კუნძულ ჯერსეიზე. ეს კუნძული 1848 წლის რევოლუციის შემდეგ პოლიტიკური ემიგრანტების ცენტრს წარმოადგენდა. აქ ჰიუგო ცხოვრობდა 1855 წლის 31 დეკემბრამდე.

როდესაც „პატარა ნაპოლეონი“ დაიბეჭდა, მისი ერთი ეგზემპლარი ლუი ბონაპარტს ჩაუვარდა ხელში. მან გესლიანი ღიმილით აიღო წიგნი და მედიდურად გადაათვალიერა, შემდეგ თავის ირგვლივ მყოფთ მიუბრუნდა და უთხრა: „აი, ბატონებო, პატარა ნაპოლეონი, რომელიც დიდ ჰიუგოს შეუქმნია“.

1854 — 55 წლების ყირიმის ომის დროს ჰიუგო პორაეცეული სიტყვებით გამოვიდა; მან გამოაქვეყნა პამფლეტი: „ვიქტორ ჰიუგო ლუი ბონაპარტს“. ინგლისის მთავრობამ, ლუი ბონაპარტის მოკავშირემ ყირიმის ომში, ფრანგი ემიგრანტები კუნძულ ჯერსეიდან გადაასახლა. ჰიუგო წინ აღუდგა ასეთ გადაწყვეტილებას. ინგლისის მთავრობა გაგულისდა და ჰიუგო თავისი ეთიშვილებითურთ კუნძულ გერსეიზე გადაასახლა.

1859 წლის 14 აგვისტოს ლუი ბონაპარტმა იტალიაზე გამარჯვების აღსანიშნავად პოლიტიკური ამინსტია გამოაცხადა. ჰიუგო სამშობლოში მაინც არ დაბრუნდა. ლუი ბონაპარტი ჰიუგოს ასეთმა საქციელმა დააფიქრა; ის შეშინდა იმის გამო, რომ პოეტი, რომელსაც მთელი ევროპა სცნობდა, ცხოვრობდა როგორც დევნილი. ჰიუ-

გოს სთხოვეს დაბრუნებულიყო საფრანგეთში, მაგრამ მან უპასუხა, ისეთი საძაგელი იმპერატორისაგან, როგორიც ლუი ბონაპარტია, ამნისტიას არ მივიღებო. პოეტი იმპერატორს პირდაპირ წერდა: „თქვენ ნუ გგონიათ, რომ მე საფრანგეთში არ დაბრუნდები; მე დავბრუნდები, მაგრამ მხოლოდ მაშინ, როდესაც თქვენ მანდ აღარ იქნებით, როდესაც მანდ თავისუფლება აღდგება“.

ამბების შემდგომმა მსვლელობამ ვიქტორ ჰიუგოს იმედები გაუმართლა. 1870 წელს, როგორც კი გაიგო პოეტმა ლუი ბონაპარტის სამხედრო დამარცხება, მაშინვე კუნძულ გერნსიდან ბრიუსელში გაემგზავრა; 5 სექტემბერს, ლუი ბონაპარტის ჩამოგდების მეორე დღეს, თვრამეტ წელს გადასახლებაში მყოფი გენიოსი პოეტი დაბრუნდა თავის სამშობლო დედაქალაქში — პარიზში. სადგურზე საყვარელ მწერალს ასიათასობით ხალხი შეხვდა.

მარქსი თავის წიგნში — „თვრამეტი ბრიუმერი ლუი ბონაპარტისა“ წერს: „ვიქტორ ჰიუგო სახელმწიფო გადატრიალების პასუხისმგებელ გამოცემელთა გესლიანი და გონებაშანივილი კიცხვით კმაყოფილდება. თვით ეს ამბავი მას მიაჩნია გაელევადა მოწმენდილ ცაზე. მასში ის ხედავს მხოლოდ ცალკე ინდივიდუუმის ძალადობის აქტს. ვერ ამჩნევს, რომ ამ ინდივიდუუმს, პატარად გამოჩენის ნაცვლად, იგი განადიდებს, მიაწერს რა მას ინიციატივის ისეთ პირად ძალოვნებას, რაც უბადლო იქნებოდა მსოფლიო ისტორიაში... მე კი, პირიქით, ვუჩვენებ, თუ როგორ შექმნა კლასობრივმა ბრძოლამ საფრანგეთში გარემოებები, და პირობები, რომელთაც შესაძლებელი გახადეს საშუალო და უხიაკ პიროვნებას გმირის როლი ეთამაშნა“¹. წერილბურჟუაზიულმა შეზღუდუ-

ლობამ ვიქტორ ჰიუგოს საშუალება არ მისცა ნათლად გაეგო ეს ისტორიული ამბები. რომანტიკოსმა პოეტმა ვერცხვად ახერხა, მეორე იმპერიის წარმოშობა კლასობრივი ბრძოლის ფართო ანალიზის საფუძველზე აეხსნა, მაგრამ მან მაინც სცადა ამ მიმართულებით ერთგვარი ნაბოჯის გადადგმა. მეორე იმპერიის შექმნაში პოეტი ბრალს სდებს მსხვილ ბურჟუაზიას. ჰიუგო ლექსში — „ბურჟუა თავის სახლში“ ილაშქრებს 1848 წლის ივნისის დღეებში მოფრიალულ „წითელი დროშით“ დამფრთხალი კაპიტალისტების წინააღმდეგ, რომლებმაც თავის გადასარჩენად ნაპოლეონ III-ს მიამშურეს. პოეტი აღშფოთებულია მსხვილი ბურჟუაზიის კერძომესაკუთრული, ეგოისტური ინტერესების გამო, მას სძულს მხალხი ბურჟუაზია, რომელიც ხელს იღებს ნაპოლეონ III-ის წინააღმდეგ ბრძოლაზე.

მაგრამ საერთოდ 1848 წლის რევოლუციამ ჰიუგოს მსოფლმხედველობაში კიდევ უფრო განამტკიცა ბურჟუაზიული ლიბერალიზმი. მწერალმა, როგორც შემდეგ პარიზის კომუნის მიმართ, ისე ამ რევოლუციის მიმართაც გაორებული დამოკიდებულება გამოიჩინა: ერთი მხრივ ის შეშინდა რევოლუციური მასების აქტიურობის გამო, მეორე მხრივ აღშფოთდა, რომ ეს აქტიურობა მკაცრი მეთოდებით აქნა ჩახშობილი.

ლენინი აკრიტიკებდა რეაქციულ რომანტიკოსებს, ფუჭად მეოცნებე, მტრალა პოეტებს, ამავე დროს მაღალ შეფასებას აძლევდა მებრძოლ, პროგრესულ რომანტიკოს მწერლებს, რომელთა მხატვრული შემოქმედება გამსჭვალულია ჯანსაღი ოცნებით ხალხთა თავისუფლებაზე, ადამიანთა უკეთეს მომავალზე. ნ. კ. კრუჰსკაიას მოგონებებიდან ვიცით, რომ ლენინი გაცეცებით კითხულობდა ვიქტორ ჰიუგოს ნაწარმოებებს. ნ. კ. კრუჰსკაიას მოგვითხრობს: „მეორე ემიგრაციის დროს პარიზში ილიჩი ხალხით კით-

¹ კარლ მარქსი, თვრამეტი ბრიუმერი ლუი ბონაპარტისა, გვ. 4.

ხელობდა ვიქტორ ჰიუგოს 48 წლის რევოლუციისადმი მიძღვნილ ლექსებს — „სასჯელი“, რომელიც ჰიუგომ გადასახლებაში ყოფნის დროს დაწერა და საფრანგეთში ფარულად შეჰქონდათ. ამ ლექსებში ზღაპრულად აღწერა გულშემატკივარი მალაღობრადონობა, მაგრამ მაინც იგრძნობა რევოლუციის გზაობა.

ამხანაგი სტალინი ახალგაზრდობისას გულმოდგინედ კითხულობდა ვიქტორ ჰიუგოს რომანებს: „ზღვის მამალი“ და „ოთხმოცდაცამეტი“.

თბილისის სასულიერო სემინარიის ინსპექტორის თანაშემწის ს. მურახოვსკის დასმენაში ვკითხულობთ: „გამოირკვა, რომ ჯულაშვილს აქვს სააბონემენტო ფურცელი „იფთხასიანა ბიბლიოთეკისა“, საიდანაც ის სარგებლობს წიგნებით. დღეს მე მას ჩამოვართვი ვიქტორ ჰიუგოს თხზულება „ზღვის მამალი“, სადაც ვიპოვე აღნიშნული ფურცელი“.

არეზე მიწერილია: „დაისაჯოს კარცერში ხანგრძლივად მოთავსებით — ჩემს მიერ უკვე იყო გაფრთხილებული გარეშე წიგნის, ვიქტორ ჰიუგოს „93 წლის გამო“¹.

საფრანგეთში იშვიათად ღირსებია პოეტს თანამედროვეთა იმდენი სიყვარული და პატივისცემა, რამდენიც წილად ერგო ჰიუგოს. ხალხი აღტაცებით ეგებებოდა ჰიუგოს ნაწარმოებებს, საიდანაც ახალი საუკუნის რომანტიკული ოცნებების სიო ჰქროდა. ფრანგული ლიტერატურის ისტორიაში მხატვრული სიტყვის ამ შესანიშნავი ოსტატის სახელი დროშად იქცა.

ჰიუგოს შემოქმედებაში შეერთებულია პათოსი დიდი ხელოვნებისა და ზალხისადმი სიყვარულისა. ბუნებრივი

სიმშვენიერე, სიფაქიზე, კეთილშობილება ჰიუგოს პოეზიაში შეთავსებულია მოვალეობის შეგნებასთან ზალხის წინაშე, სამშობლოს წინაშე.

ვიქტორ ჰიუგო ჰქმნიდა ადამიანის სულის ამამალეებელ მხატვრულ ნაწარმოებებს, რომელთა აზრი და მნიშვნელობა, რაც დრო გადის, უფრო და უფრო იზრდება.

*
*
*

ვიქტორ ჰიუგო დაიბადა ბეზანსონში 1802 წლის 26 თებერვალს.

ჰიუგომ განვლო ცხოვრების ძნელი და რთული გზა. ის მოწმე იყო საფრანგეთში მრავალი პოლიტიკური რეჟიმის შეცვლისა. პოეტი გულმხურვალედ ოცნებობდა ზალხის უკეთეს მერმისზე, მას ძლიერ ეზიზღებოდა კაპიტალისტური წყობილება. ჰიუგოს სწამდა, რომ მომავალში კლასობრივი ბრძოლა შეიცვლებოდა მშვიდობიანი განვითარებით, ჰილიოტინის ყრუ ხმაურს შეცვლიდა სოციალური პარმონია, ადამიანთა ცხოვრების მამოძრავებელ ძალად იქცეოდა სიყვარული. სოციალური უსამართლობით უკმაყოფილო პოეტი მუდამ გამსჭვალული იყო ღრმა სიმპათიითა და სიყვარულით დევნილთა და დამცირებულთადმი. კეთილშობილი სოციალური გრძნობები ჰიუგოს აახლოებს ჩვენს საბჭოთა თანამედროვეობასთან. მართალია, ჰიუგოს ზოგიერთი იდეა ბუნდოვანია, მაგრამ მის იდეებში, როგორც ანრი ბარბიუსი ამბობდა, ყოველთვის არის მომავლის დიადი ხილვა.

დიდია ვიქტორ ჰიუგო, როგორც სიტყვის შესანიშნავი ოსტატი, როგორც პოეტი, რომანისტი, დრამატურგი, ტრიბუნი, პოლემიკოსი, მაგრამ იგი დიდად აგრეთვე როგორც მოქალაქე, როგორც მგზნებარე მოქირანახულე უბედური. ჩაგრული, დამონებული ადამიანებისა. ჰიუგო კაცობრიობის წარსულში ხედავდა ძალადობასა და

¹ 2. გლიასერი, „წიგნზე მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსების მუშაობის მეთოდების შესახებ“, გვ. 136.

სისხლის ღვრის საუკუნეებს, ადამიანთა გამუდმებულ ტანჯვა-წვალებას, რაც მან ასე მძაფრად გამოსახა თავის უკვდავ ნაწარმოებებში — ქვეზიმოდოს, ესმერალდას და გუინაზენის სახეებში. ჰიუგომ იცოდა, რომ წარსულ სოციალურ უსამართლობაში დამნაშავე იყო ფეოდალიზმი, თვითმპყრობელური დესპოტიზმი, რელიგიური ცრურწმენანი. ამასთანავე ჰიუგო ზედად, რომ ბურჟუაზიულმა ურთიერთობამ, რომელმაც ფეოდალური ურთიერთობა შეცვალა, ჩაგრულ ხალხთა მდგომარეობა კი არ გააუმჯობესა, პირიქით, კიდევ უფრო გააუარესა. ეს ვალენი, ფანტინა, კოზეტა — ტანჯულ ადამიანთა სახეები. ამ უზომოდ დამცირებულ და შეუტრაცხყოფილ ადამიანთა წუხილი აწუხებს მათს თანამგრძნობელ მწერალს — ვიქტორ ჰიუგოს.

დემოკრატიზმი, ღრმა ჰუმანიზმი და ხალხურობა ჰიუგოს შემოქმედების დამახასიათებელი თვისებებია.

ჯერ კიდევ ადრე, ოციან წლებში, ჰიუგოს იტაცებდა განმათავისუფლებელი ომის თემატიკა. იგი ლექსთა კრებულში — „ღმრთისაღმართი პანგები“, პუშკინთან და ბაირონთან ერთად, მსურველად გამოეხატა ბერძენი ხალხის ნაციონალურ-განმათავისუფლებელ ომს თურქი დამპყრობლების წინააღმდეგ. სამოციან წლებში კი მწერალმა ხმა აღიმართა პოლონელი ხალხის დასაცავად.

პოლონელი ხალხი ამ დროს თავისი დამოუკიდებლობის შენარჩუნებისათვის მეფის რუსეთს ებრძოდა. მაგრამ ვიქტორ ჰიუგომ იცოდა, რომ რუსი ხალხი მტრულად როდი იყო განწყობილი პოლონელი ხალხისადმი.

დიდი ფრანგი მწერალი თანაგრძნობას უცხადებდა რუს ხალხს. ღრმა სიყვარულსა და პატივისცემას იჩენდა მისი საოკეანო წარმომადგენლების, — თავისუფლებისათვის თავდადებული მიბრძოლების მიმართ, რომლებსაც მეფის

ხელისუფლება ციმბირის კატორღაში ახრჩობდა ჰიუგოს თვალში სწორედ ცარიზმის წინააღმდეგ შეტრიალებული წარმოდგენენ რუს ხალხს.

ო, რუსი ხალხი! თველში იკვლევს გზას
მოუღწეველი,
შახტშიც მონაა, პეტერბურგშიც აღევს
უღვლი;
თვითონ პოლესიც ციხე არის მისთვის
შებენელი;
მეფეც მტარავალ, რუსეთი და ციმბირი
შორი.
მწუხარე ქვეყნის საშინელი მხარეა ორი:
ერთს ჰქვია დევნა, ტანჯვა არის ერთის
სახელი¹.

ჰიუგო ესარჩლებოდა ზანგ ხალხს, რომელსაც ამერიკის შეერთებულ შტატებში მონობის მძიმე უღელი ედგა კისერზე. მწერალმა ზანგი ხალხის მწარე ხეივანი მხატვრულად წარმოგვისახა თავის აღრიხნულ რომანში — „ბიუტე ჟარგალში“, ხოლო 1859 წლის 2 დეკემბერს ჰიუგომ გამოაქვეყნა სტატია ჯონ ბროუნის დასაცავად, რომელსაც ამერიკის შეერთებული შტატების სასამართლომ ზანგ მონებს შორის აჯანყების მოწყობის ცდისათვის სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანა. ამ სტატიაში ის წერდა: „ბროუნის ჯალათი, — ვაცხადებთ ჩვენ ამას ყველას გასაგონად (ვინაიდან მეფეები მიდიან, ხოლო ხალხი რჩება, ხალხმა კი სიმართლე უნდა იცოდეს), — ბროუნის ჯალათი იქნება არა პროკურორი გენტერი. არა მოსამართლე პარკერი, არა გუბერნატორი უიანი, არა ვირგინიის პატარა შტატი; ბროუნის ჯალათი იქნება, — ეფიქრობ რა ამაზე, ტანში ყრუანტელი მივლის, თქმავ კი საშინელია, — მთელი ამერიკის რესპუბლიკა“².

¹ თარგმანი ფრანგულიდან პოეტ ვრიგოლ აბშირისა.

² Виктор Гюго избранные произведения 1936, стр. 773.

რუსეთის მოწინავე საზოგადოებრიობამ იმთავითვე დიდი ინტერესი გამოიჩინა ვიქტორ ჰიუგოს შემოქმედებისადმი. XIX საუკუნის ოცდაათიან წლებიდან ვიქტორ ჰიუგო რუსეთში უკვე ფართოდ იყო ცნობილი. დეკაბრისტი კუხელბეკერი ჰიუგოს უწოდებდა „ბედისაგან დაჩაგრულთა მედგარ დამცველს“; პუშკინი ჰიუგოს ლექსებს ბრწყინვალე ლექსებად თვლიდა; ბელინსკი ჰიუგოს უწოდებდა „ბრწყინვალე ტალანტს“, „დიდებულ ტალანტს“.

ვიქტორ ჰიუგოს პირადი ნაცნობობა და მეგობრობა ჰქონდა გამოჩენილ რუს რევოლუციონერ-დემოკრატ გერცენთან. გერცენი საფუძვლიანად იცნობდა ვიქტორ ჰიუგოს მხატვრულ ნაწარმოებებს, პუბლიცისტურ წერილებსა და პოლიტიკურ სიტყვებს, განსაკუთრებით ფრანგი მწერლის აქტიურ გალაშქრებას ლუი ბონაპარტის წინააღმდეგ. გერცენი თავის წიგნში — „ნამყო და ფიქრები“ წერს, რომ ამ პერიოდში ვიქტორ ჰიუგო აღიმართა „მთელი თავისი სიმაღლით“, თუმცა ის „არასოდეს ყოფილა პოლიტიკური მოღვაწე ამ სიტყვის ნამდვილი გაგებით“. გერცენმა ნათლად გაიგო ფრანგი მწერლის მხატვრული შემოქმედებისა და საზოგადოებრივი მოღვაწეობის არსი, განსაზღვრა მისი ისტორიული მნიშვნელობა. ის ამბობდა: „ჰიუგო — ესაა... დიადი პიროვნება, მაგრამ არა მეთაური პარტიისა, იმ განსაკუთრებული ზეგავლენის მიუხედავად, რომელიც მან ორ თაობაზე მოახდინა“.

„ნამყოსა და ფიქრების“, შესახებ ვიქტორ ჰიუგო სწერდა მის ავტორს — გერცენს: „თქვენ ნერგავთ ღესპოტიზმისადმი სიძულვილს, თქვენ ხელს უწყობთ საშინელების მოსპობას, თქვენში ჩანს შეუპოვარი მებრძოლი და სულგრძელი მოაზროვნე. მე თქვენთანა ვარ“.

როცა გერცენმა ჰიუგოს შესთავაზა ეთანამშრომლა რუსულ ჟურნალ „პოლიარნაია ზეზნაში“, ის დასთანხმდა

და გერცენს შემოუთვალა: „თქვენ მოგვევლინეთ... რომ აღმოაზრწყნოთ ჩრდილოეთის ცისკარი, რომ შესაძლებელია მოგვიწოდოთ თავისუფლებისაკენ, რომ კაცობრიობის დიადი ოჯახის ხელს გადააქდოთ სლავთა დიადი ოჯახის ხელი“.

რუსული რევოლუციურ-დემოკრატიული კრიტიკა ვიქტორ ჰიუგოს შემოქმედების შეფასებაში ყოველთვის პრინციპული იყო. თვით გერცენს არ მოსწონდა ზოგიერთი თვისება ვიქტორ ჰიუგოს სტილისა — ნაძალადევი გამოთქმები, უცნაური სიტყვები, მაგრამ, მეორე მხრივ, გერცენის წარმოდგენაში ჰიუგო იყო თავისი დროის ერთ-ერთი უდიდესი ფრანგი მწერალი. „ვინ არ ჩაუფიქრებდა, — ამბობდა გერცენი, — სცედილით დასჯის საკითხებს მოთხოვნაში „უკანასკნელი დღე სიკვდილისა“? ვის არ აღუძრა სინდისის ქეჩენის მსგავსი რამ ჰიუგოს მიერ საოცრად და საშინლად ასახულმა საზოგადოებრივი წყლულების, სიღატაკისა და საბედისწერო მანკიერებათა სურათებმა“?

ჩერნიშევსკის არ მოსწონდა ჰიუგოს წერის მანერა, მისი სტილი და მიუთითებდა, მწერლის გმირთა ხასიათები ხშირად შეთხზული, მოგონილი და სინამდვილეს დაშორებულყოფი. ჩერნიშევსკის აზრით, ჰიუგოს შემოქმედების ეს ნაკლი მისი ზღუდური დაბნეულობის შედეგი იყო; ამავე დროს ჩერნიშევსკის სწამდა მისი გულწრფელობა და ყოველივე კარგისადმი თანაგრძნობა.

სალტიკოვ-შჩედრინი აფასებდა ჰიუგოს ჰუმანიზმს, მის მისწრაფებას შესანიშნავისა და გმირულის წარმოსახვისაკენ.

ლევ ტოლსტოი ჰიუგოს რომანს — „საპარალონი“ — თვლიდა საუცხოო ფრანგულ რომანად.

ალექსეი ტოლსტოი წერდა, — „შემოქმედების თავისუფლების შესახებ“ ასე იგონებს ვიქტორ ჰიუგოს:

„ოდესლაც ჩვენ ყველანი ვტიროდით პიუგოს სტრიქონების წაკითხვისას. ამ ქვეყანამ, რომელმაც წარგვიტაცა აბსოლუტური სამართლიანობისაკენ, დიდი გრძნობებით ააძგერა ჩვენი ნორჩი გულები“.

მეორე სტატიაში — „დიდი რომანტიკოსი“ ალექსეი ტოლსტოი, იგონებს რა თავის ბავშვობას, წერს: „იმ დროს ჩემს ცხოვრებაში შემოიჭრა პატარა ადამიანი აწეწილი თმით, მისი ხმა ეფინებოდა მთელ სამყაროს, ის ყვებოდა „ზღვის მუშაკებზე“, „პარიზის ღვთისმშობლის ტაძრის“ შესახებ, „კაცზე, რომელიც იცინის“... მან განდევნა უქმი, მეშინაური დღეები და წარმოიტაცა დიდი ადამიანის ვნებათა უცნობ სამყაროში.

მან ჩემი ბავშვური გული აღავსო მხურვალე... ჰუმანიზმით; ყოველ სამარეკლოდან ქვაზიმოდოს სახე მიყურებდა, ყოველი მოხეტიალე, მათხოვარი ყან ვალყანად მეჩვენებოდა.

სამართლიანობა, სათნოება, სიკეთე, სიყვარული ქრესტომათიული ცნებებიდან უცებ ნამდვილ სახეებად გადაიქცნენ... ბავშვის გულს ისინი ცოცხალ ტიტანებად ეჩვენებოდა, გულიც სწავლობდა ტირილს, აღშფოთებას, მზიარულებას დიდი გრძნობების მიხედვით.

პიუგო — ტიტანი, რომელმაც ციდან ელვა მოიტაცა, შემოიჭრა ჩემს ყოველდღიურ მოწყენილ ცხოვრებაში, ეს კარგი იყო და გრანდიოზული.

ის მიაშობდა კაცობრიობის ცხოვრებაზე. ის ცდილობდა კაცობრიობა წარმოესახა ისტორიულად, ფილოსოფიურად, მეცნიერულად. მისი რომანების მძლავრი მატერიალები, სადაც ფანტაზია გაშმაგებით გვაფუტცვლინებს გვერდებს, ლირიკის მადლიანი ნაკადულებითაა გარემოცული. მისი ჰუმანისტური რომანტიზმი უსისხლო გამარჯვებას აღწევდა უბადრუკ სინამდვილეზე. ის საგანგაშო ზარს რეკავდა: „გაიღვი-

ძეთ, ადამიანი გასაქირშია, ხალხი გარესილია უსამართლობით!“

კაცობრიობის გამოღვებულმა გი იყო და გრანდიოზული... თვალწინ წარმომიდგება ჩემი ყრობის ლანდები, რომელსაც დროის მტვერი გადაფარვია, და მხურვალე მადლიერების გრძნობით მომავონდება ჩემი მაშინდელი აღტაცება. პიუგომ ასწავლა ჩემს გულს ფეთქება — ქულის სწავლება გამომადგა. მე კვლავ დიდ სამყაროში ვარ დიდ ადამიანთა შორის.

...ვიქტორ პიუგო მუდამ ჩვენთანაა, თუმცა ჩვენ ყოველთვის და ყველაფერში მასთან არა ვართ“.

ვიქტორ პიუგომ თავისი მეგრძოლი სულისკვეთებით, თავისი ჰუმანისტური, დემოკრატიული იდეებით აღრიდანვე მიიქცია მოწინავე ქართველი საზოგადოების ყურადღება.

უკვე XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან ქართულ ენაზე ითარგმნა ვიქტორ პიუგოს მთელი რიგი ნაწარმოებები, დაიწერა სტატიები ამ დიდი ჰუმანისტი მწერლის ცხოვრებასა და მოღვაწეობაზე.

გასული საუკუნის 30-იანი წლებიდან რევოლუციურმა მოძრაობამ ვიქტორ პიუგოზე გარკვეული გავლენა მოახდინა. მართალია, ვიქტორ პიუგო ამ მოძრაობის მხარეზე არ გადასულა, მაგრამ მან მწერალში დიდი შემოქმედებითი აღმავლობა გამოიწვია; ამ დროიდან იგი უფრო აქტიურად იბრძვის თავისი მხატვრული კალმით თავისუფლების მტრების წინააღმდეგ, ტირანებისა და მონარქების წინააღმდეგ; ამ დროიდან პოეტმა საჭიროდ დაინახა „თავისი ჩანგისათვის მიემატებინა ბრინჯაოს სიმი“, რომელსაც ხალხთა ტანჯვა, მწუხარება და ტკივილები უნდა გამოეთქვა. ამასთანვე უნდა აღინიშნოს, რომ ვიქტორ პიუგოს შეხედულებებს აშკარად ემჩნევა უტოპიური სოციალიზმის გავლენა.

იელისის რევოლუციის დროს და მის შემდეგ ეიქტორ ჰიუგოს პიესებს, რომლებიც სცენაზე დიდი წარმატებით იდგმებოდა, რევოლუციურ-პოლიტიკური ხასიათი ჰქონდათ. ამ პიესებში გამოთქმული იდეები ხალხში აღიევნებდნენ მონარქიის საწინააღმდეგო განწყობილებებს. ასევე შეიძლება ითქვას ჰიუგოს პუბლიცისტური ხასიათის ნაწარმოებებზედაც. სოციალურ-დემოკრატიული ეტიუდში — „უკანასკნელი დღე სიკვდილისაჟილისა“ (1829), აგრეთვე მოთხრობაში „კლოდ გე“ (1834) ეიქტორ ჰიუგო ილაშქრებს სიკვდილის დასჯის წინააღმდეგ. მწერალი ქადაგებს კაცთმოყვარეობის იდეებს, იგი აღნიშნავს, აღამიანი რომ დანაშაულს ჩადის, ეს მისი ბუნებიდან კი არ გამომდინარეობს, არამედ საზოგადოებრივი ცხოვრების აუტანელი პირობებიდან.

ჰიუგოს სწამდა კაცობრიობის პროგრესული განვითარება, სწამდა, რომ სიკეთე ბოროტებაზე აღრე თუ გვიან აუცილებლად გაიმარჯვებდა, მაგრამ მას არ ესმოდა კლასობრივი ბრძოლის არსი. ის მორალის ქადაგებით ფიქრობდა საზოგადოების შეცვლას, მას შესაძლებლად მიაჩნდა ბურჟუაზიული საზოგადოების წინააღმდეგობათა გადაჭრა ამ საზოგადოების არსებობის პირობებში.

1861 წლის ივნისში ჰიუგომ დაამთავრა თავისი რომანი „საბრალონი“, რომლის წერა 1840 წელს დაიწყო. ამ რომან-ეპოპეას უდიდესი წარმატება ჰქონდა. ეიქტორ ჰიუგო ამ რომანში ბურჟუაზიული საზოგადოების სურათს გვიხატავს. ერთი მხრივ, გვიჩვენებს რომანის მთავარი გმირის ზნეობრივი გარდაქმნა-გაუმჯობესებას, მეორე მხრივ — სოციალურ ჩაგვრას. ამ ნაწარმოებს დღემდე არ დაუკარგავს აქტუალური მნიშვნელობა. საყურადღებოა ის ფაქტიც, რომ ადგილები ამ რომანიდან 1948 წელს საფრანგეთის კომუნისტური პარტიის ორგანოს გაზეთ „იუმანიტეს“

ფურცლებზე ყოველდღიურად იბეჭდებოდა.

მარქსიზმი

საფრანგეთის კომუნისტური პარტიის გენერალური მდიანი — მორის ტორეზი თავის საინტერესო წიგნში — „ხალხის შეილი“ გულთბილად იგონებს რა ეიქტორ ჰიუგოს რომანს — „საბრალონი“, წერს: „მე აღტაცებული ვიყავი ულმობელი ბედის მსხვერპლის — ჟან ვალჟანის გულგათილობით, მაგრამ „საბრალონი“ მე განსაკუთრებით მზიზღავდა საოცარი გავროში, რომელიც ბარიკადების სიმალიდან დასცილდა მთავრობის ჯარისკაცებს, გავროში, რომლის სიმღერას ვერ აზნობდა თოფების გრიალი“.

„საბრალონის“ მთავარი გმირი არის ჟან ვალჟანი. მისი ცხოვრების გზა მოდის სიბნელიდან სიკეთისაკენ, ის ჰუმანისტიკა, სათნო და მოწყალე; ის იწყებს პროტესტით სოციალური უსამართლობის წინააღმდეგ და ამთავრებს მასთან შერიგებით. ეიქტორ ჰიუგოს ჩანადიქრით, ჟან ვალჟანი მთელი ხალხის განსახიერებაა. მწერალი ჟან ვალჟანს „სოციალური კანონით გასრეილ ჰიანჯველას“ უწოდებს. შემდეგ მწერალი განმარტავს, რომ „ის, ვინც ჰიანჯველას მატერიალურ სამყაროში, შეიძლება გიგანტად იქცეს მორალურ სამყაროში“. ჰიუგოს კონცეფციის მიხედვით, ასეთი მორალური გიგანტები არიან მისი საყვარელი გმირები, უსამართლო ცხოვრებისაგან განკიცხული აღამიანები.

ჰიუგოს აზრით, ცხოვრებაში არსებობს ორი საწყისი: კეთილი და ბოროტი; საზოგადოების ერთი ნაწილი სიკეთის გამოხატულებაა, მეორე ნაწილი კი — ბოროტებისა. „საბრალონი“ კეთილის გამოხატულებაა: ჟან ვალჟანი, ფანტინა, გავროში, კოზეტა, ბაბუა ფოშლევანი, ბოროტისა კი — პოლიციელი ჟავერო, ტენარდიე.

ჰიუგომ მხატვრულად წარმოგვისახა ბურჟუაზიული საზოგადოების მსხვერპლნი — საბრალო აღამიანები. ხალხი-

დან გამოსული ეს ადამიანები ბუნებით კეთილშობილები არიან, მაგრამ კაპიტალისტურ წყობილებაში ისინი „დამნაშავეებად“ იქცევიან.

იდილისტურ ფილანთროპიულ პოზიციაზე მდგარ პიუგოს არ ესმის ბურჟუაზიული მორალის კლასობრივი ხასიათი და მისი მსჯელობა სიკეთისა და ბოროტების შესახებ აბსტრაქტულ-მეტაფიზიკური ხასიათისაა.

სათნო და მოწყალე ეპისკოპოსი მიჩილი არ არის ტიპური სახე, ის უფრო მოგონილი და შეთხზულია. იგი მოკლებულია დამაჯერებლობას, ვინაიდან არაა ცხოვრებიდან აღებული. პიუგო, რასაკვირველია, ცდებოდა, როდესაც ასეთი სახეების საშუალებით უნდოდა საზოგადოებაში არსებულ ბოროტებათა აღმოფხვრა.

პოლიციის ჯაშუში სასტიკი და უგულო ქავერი — ბურჟუაზიული საზოგადოების არაადამიანური კანონების განსახიერებაა, ის თითქმის არც კი ცხოვრობს ჩვეულებრივი ცოცხალი ადამიანებით. მისი გაყინული გონება მხოლოდ ორ რამეს ემსახურება: „ხელისუფლებისადმი ერთგულებას და მისი მოწინააღმდეგეებისადმი სიძულვილს“. ის ცხოვრების აზრს იმაში ხედავს, რომ „სდიოს, თვალყური აღევნოს“. ქავერს კრიტიკული, დამოუკიდებელი აზრი არ გააჩნია; მას, ციხეში დაბადებულს, უცნაურად გაზრდილს, მსჯელობა ღვთის უარყოფად მიაჩნია; მისთვის საზოგადოება არ იყო განვითარებადი და მოძრავი რამ, ის ერთგული ძაღლივით ემსახურებოდა უსამართლობაზე დამყარებულ ბურჟუაზიულ კანონიერებას; ქავერი მექანიკურად ზდება უკანონობის დამცველი და როდესაც თავის თავში სასტიკ წინააღმდეგობას ხედავს, თავს იკლავს.

ვიქტორ პიუგო, აგეიწერს რა ფანტინას ბეშვის — პატარა კონეტას ყოფნას ტენარდიების ოჯახში, მთელი მხატვრული სიძლიერით გვიჩვენებს იმ

ტანჯვა-წამებას, რომელსაც საბრალო კონეტა განიცდიდა აქ. ვერკენსული მარიუსი რევოლუციონერად იქცევა, რასთან ერთად იბრძოდა ბარეკალებზე, შემდეგ კი ჩამოსცილდა რევოლუციურ საქმიანობას და მოაწყო თავისი პირადი ცხოვრება სხვის ხარჯზე. გერცენი მარიუსს უწოდებდა „უგვანო თაობათა ტიპურ წარმომადგენელს“ დოსტოევსკი კი მას თვლიდა „ფრანგ ბურჟუაზიის სიტყვის უცუდესი აზრით“.

„საბრალონის“ გმირთა შორის განსაკუთრებულად საინტერესოა გავროშის სახე. გავროში ხალხიდან მოდის ის მუდამ ხალხშია და ხალხის ინტერესებით სუნთქავს. ის ცხოვრობს ყველაზე უბედურ და განკიცხულ ადამიანებთან და ინსტიტუტურად გრძნობს, თუ ვის მხარეზეა სიმართლე; იბრძვის რესპუბლიკებთან ერთად მონარქიის წინააღმდეგ. გავროშის მზიარულება, თავისუფლებისმოყვარეობა, დიდსულოვნება ღრმად ხალხურია და ეს განსაზღვრავს მის სიდიადეს.

„საბრალონის“ იმ თავში, რომელიც ეხება ჟან ვალჟანს, ვიქტორ პიუგო წერს, ინგლისური სტატისტიკის მიხედვით დადგენილია, რომ ლონდონში ყოველი ხუთი ქურდობიდან ოთხი უშუალოდ გამოწვეულია შიმშილისაგან. ამ სტრუქტურებს ვიქტორ პიუგო წერდა თითქმის საუკუნის წინათ, მაგრამ მათ დღესაც არ დაუკარგავთ ბურჟუაზიული ინგლისის სინამდვილის მახილებელი ძალა.

რომანი „ზღვის მუშაკები“ მხატვრულად წარმოგვისახავს შრომის მნიშვნელობას, ძლიერ ნებისყოფას, ადამიანის ამტანობასა და სიმტკიცეს დაბრკოლებათა გადალახვაში. რომანს წამოღვარებული აქვს პიუგოს შემდეგი სიტყვები:

„ამ წიგნს ვუძღვნი თავისუფლებისა და სტუმართმოყვარე კლდეებს, პატარა ზღვისპირელი ხალხით დასახლებულ ძველი ნორმანდიული მიწის კუთხეს. მკაცრს, მაგრამ გულთბილ კუნძულ

საფრანგეთის 1789 წლის რევოლუციის, კერძოდ ამ რევოლუციის ყველაზე მნიშვნელოვანი პერიოდის — იაკობინელთა დიქტატურის პერიოდის შეფასებაშიც. მან ცნო ბურჟუაზიული რევოლუციის ისტორიული მნიშვნელობა, მაგრამ უარყო იაკობინური ტერორი.

ვიქტორ ჰიუგომ სათანადოდ ვერ გაიგო ისტორიულ-პროგრესული მნიშვნელობა ფეოდალიზმიდან კაპიტალიზმში გარდამავალი პერიოდისა.

XVIII საუკუნის საფრანგეთის ბურჟუაზიულმა რევოლუციამ სოფლად და ქალაქად მოსპო ფეოდალიზმის ნაშთები, გაანადგურა მანამდე გაბატონებული თავადაზნაურობა და სამღვდელოება და გააყვამ გზა კაპიტალიზმის განვითარებისათვის.

იაკობინელთა დიქტატურის პერიოდი (1793 წლის 2 ივნისიდან 1794 წლის 27 ივლისამდე) — ეს იყო ბურჟუაზიული რევოლუციის უდიდესი აღმავლობის პერიოდი. აი, ეს პერიოდია მხატვრულად ასახული ვიქტორ ჰიუგოს „ოთხმოცდაცამეტში“.

ვიქტორ ჰიუგო თავისი რომანის პირველ თავებში გვიხატავს ხალხის აჯანყების სურათს, ხალხისა, რომელიც, მისი აზრით, ყოველთვის კეთილია. ამავდროს გამოხატულია ხალხის მტრები — ფრანგი თავადაზნაური ემიგრანტები. ნაწვევებია, რომ რევოლუციამ ფრანგი ხალხი ორ მოწინააღმდეგე ბანაკად გაყო, რომ იგი შეიჭრა ოჯახებში, რომ მან ყველგან ცეცხლი დაანთო. ბრძოლა გამძაფრდა რესპუბლიკის მომხრეებსა და მის მოწინააღმდეგეთა შორის, ძველსა და ახალს შორის. რევოლუციამ ერთმანეთს შეაჯახა ერთი ოჯახის ორი წევრი: ლანტენაკი და გოვენი.

ვიქტორ ჰიუგომ ამ რომანში ყველაზე მკაფიოდ გამოთქვა თავისი პატრიოტული შეხედულებანი. რომანის მთელი რიგი ადგილები აღსავსეა სამშობლოს სიყვარულით, სამშობლოსათვის თავდადების გრძნობით, ჰიუგოს სწამს, რომ

„სახელს ვერ მოიხვევ, გმირი ვერ გახდება, თუ სამშობლოს წინააღმდეგ იბრძვის“.

ეროვნული
გმირი

•
•

ვიქტორ ჰიუგომ თავისი საზოგადოებრივი მოღვაწეობითა და მხატვრული შემოქმედებით დიდად შეუწყო ხელი ფრანგული ლიტერატურის შემდგომ წინსვლასა და განვითარებას. XIX საუკუნის ფრანგ მწერლებსა და პოეტებს ფრანგ ხალხს უყვარდათ ჰიუგო, ისინი მოკრძალებით ეპყრობოდნენ ამ თავისებურ შემოქმედს.

დიდმა რეალისტმა ბალზაკმა ღრმა პატივისცემისა და დაფასების ნიშნად ვიქტორ ჰიუგოს მიუძღვნა თავისი ერთ-ერთი საუცხოო რომანი „დაკარგული ოცნებები“. ბალზაკი ამბობდა: „ვიქტორ ჰიუგო — ეს მთელი სამყაროა“. ფლობერი და მოპასანი ჰიუგოს შემოქმედების საფუძველზე წამოიზარდნენ და დაეყვადნენ, რომენ როლანი ჰიუგოს „ძველ ორფევსს“ უწოდებდა, ანრი ბარბიუსის აზრით, „ჰიუგოს შემოქმედებაში მოჩანს მომავლის დიადი ხილვა“.

მეორე მსოფლიო ომში საფრანგეთის ოკუპაციის დროს, ფრანგი ხალხი ებრძოდა რა ფაშისტ დამპყრობლებს, კიდევ უფრო მეტი გატაცებით ეწაფებოდა თავისი საყვარელი მწერლის ვიქტორ ჰიუგოს ძვირფას წიგნებს.

70-იან წლებში ვიქტორ ჰიუგომ ნათლად გაიგო, რომ ბურჟუაზია ნამდვილი დემოკრატიის ჩამშობია, რომ ის პროგრესისა და ჰუმანიტური იდეების მტერია, მაგრამ მან სათანადოდ ვერ შეაფასა მუშათა კლასის ისტორიული როლი, ვერ გაიგო, რაც მარქსმა და ენგელსმა ცხადყვეს, სახელდობრ, ის, რომ „კაპიტალიზმს იმ უბედურებათაგან, რომლებიც მას ახლა სტანჯავს, იხსნის არა ცალკეულ კეთილშობილ

პიროვნებათა კეთილგანზრახული ცდებით, არამედ ორგანიზებული პროლეტარიატის კლასობრივი ბრძოლა“¹.

ვიქტორ ჰიუგო სასტიკად ედებოდა, როდესაც ფიქრობდა საზოგადოებაში სიღატაკისა და ექსპლოატაციის მოსპობაზე კერძო საკუთრების შენარჩუნებით. დიდმა მწერალმა ვერ დასძლია წინააღმდეგობანი, რომელიც არსებობდა მის მსოფლმხედველობასა და შემოქმედებაში. ის ყოველთვის ემყარებოდა „სამართლიანობისა“ და „კაცთმოყვარეობის“ იდეას, ამის გამო ვერ ჩასწვდა საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და განვითარების დიალექტიკას. მისთვის გაუგებარი დარჩა დიალექტიკის პრინციპი, რომლის მიხედვითაც განვითარების პროცესი, წინსვლის პროცესი, მშვიდობიანად, მარმონიულად კი არ მიმდინარეობს, არამედ წინააღმდეგობათა შეჯახებისა და ბრძოლის გზით.

ამასთანავე უნდა აღინიშნოს, რომ ვიქტორ ჰიუგომ — ამ დიდმა ფრანგმა მწერალმა, მისთვის დამახასიათებელი გონებამახვილობით, სიმართლით, დაუზოგავად, მზის სინათლეზე გამოიტანა გადაგვარების გზაზე დამდგარი ბურჟუაზიული საზოგადოების წყლული, შეებრძოლა ფეოდალური და ბურჟუაზიული საზოგადოების ფარისეველურ მორალს, ხმა აღიმალა კაპიტალისტურ საზოგადოებაში აღამიანთა უმაგალითო დამცირებისა და ჩაგვრის წინააღმდეგ.

ჰიუგო იმედით შეჰყურებდა მომავალს, მას სწამდა თავისი ხალხის და ამასთანავე სხვა ხალხების ბედნიერი მომავალი. კაცობრიობის აი, ამ გაციკროვნებულ მერმისს, მის შემქმნელ ახალ თაობას, თავისუფლებას უმღეროდა პოეტად:

„ა რა წარბაეა, ო, მომავალი!
ახალგაზრდებო, ეუმღერეთ ჰებრ,
შეუჩერებლად მოდის ატფქქენული
ულამაზესი ეპოქა დაჭჭჭულიყმუქმა
შეხედეთ: როგორ ყველაზე ვლვარებს,
საფუძელბიდან სწვდება მწვერვალებს,
სულ მაღლა მიდის, ცა იღრუბლება,
ძლიერ ზვირთებს სცემს ნაპირს ზღაურა-
და ჩვენს წინ ჩნდება ზაოზით, ხმაურით
ყოვლის მძლავრო თაფისფრლება.“

(თარგ. ფრანგულიდან გრიგოლ აბაშიძის).

დიდია ვიქტორ ჰიუგოს ლიტერატურული მემკვიდრეობის მნიშვნელობა საბჭოთა კავშირის ხალხებისათვის. ჩვენი ხალხი აფასებს და პატივს სცემს თავის სახელოვან შვილებს, ამასთანავე ის აფასებს და პატივს სცემს სხვა ხალხების საუკეთესო წარმომადგენლებს.

ჩვენში და აგრეთვე ყველა ქვეყანაში მიმდინარე წლის თებერვალსა და მარტში ტარდება დიდი რუსი ხალხის გენიალური შვილის გოგოლის გარდაცვალების 100 წლისთავი და ფრანგი ხალხის დიდი მწერლის ჰიუგოს დაბადების 150 წლისთავი. ეს და სხვა ასეთი კულტურული ღონისძიებანი მიზნად ისახავენ ხალხთა შორის მეგობრობისა და მშვიდობის განმტკიცებას.

ვიქტორ ჰიუგო ჰუმანისტი რომანტიკოსია, პროგრესული მწერალია, თავისი სამშობლოს, თავისი ხალხის ერთგული შვილია. ის თავისი უკვდავი შემოქმედებით კვლავ თავის ხალხთანა და ეხმარება მას მშვიდობისათვის ბრძოლაში, ნამდვილი დემოკრატიული საფრანგეთის შექმნისათვის ბრძოლაში. თანამედროვე საფრანგეთის მოწინავე მწერლები და პოეტები ავითარებენ თავიანთი სახელოვანი წინამორბედის ვიქტორ ჰიუგოს ჯანსაღ, პროგრესულ იდეებს, აგრძელებენ მისი შემოქმედების საუკეთესო ტრადიციებს.

¹ გ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 2, გვ. 5.

ლეო ქიაჩელი

ქართული მხატვრული პროზის მდიდარი ტრადიციების თანამედროვე განმგრძობთა მოწინავე რიგებში დგას ლეო ქიაჩელი. იგი სამწერლო ასპარეზზე ამ ოთხი ათეული წლის წინათ გამოვიდა. ლეო ქიაჩელის შემოქმედებითი გზა ყოველთვის როდი იყო სწორი, ფართო და ლაღად საეალი. მხატვრულიდური ხარვეზები და წინააღმდეგობანი ლეო ქიაჩელის შემოქმედებაში უნდა აიხსნას, პირველ ყოვლისა, იმით, რომ მწერალი, როგორც გარკვეული სოციალურ-პოლიტიკური ვითარებით გარემოცული და ამ ვითარებისადმი არანეიტრალურად განწყობილი, უშუალოდ თუ არაუშუალოდ განიცდის ეპოქის სულს, მის დამახასიათებელ და წამყვან მომენტებს. ეს განცდები კი, ცხადია, თავის მკვეთრ გამოხატულებას პოულობენ მწერლის შემოქმედებითს პრაქტიკაში.

ბევრ მწერალს განუცდია მერყეობა, ან უცხო რამე გავლენა შემოქმედების პროცესში. ამის ილუსტრაციად გამოდგება ლ. ტოლსტოის სამწერლო პრაქტიკა.

დიდი ლენინი სტატიკაში „ლ. ნ. ტოლსტოი“ წერს:

„წინააღმდეგობანი ტოლსტოის შეხედულებებში მარტო მისი პირადი აზრის წინააღმდეგობანი როდია, არამედ ისინი წარმოადგენენ იმ უაღრესად რთული, ერთმანეთის საწინააღმდეგო პირობების, სოციალურ ზეგავლენათა, ისტორიული ტრადიციების გამოხატულებას, რომლებიც განსაზღვრავდნენ რუსეთის საზოგადოების სხვადასხვა კლასების და სხვადასხვა ფენების ფსი-

ქოლოგიას რევოლუციის შემდგომს, მაგრამ რევოლუციამდელ ეპოქაში“. ეს არის გენიალური დებულება, რომლითაც უნდა იხელმძღვანელოს ყველამ, ვინც კი მოისურვებს მწერლის შემოქმედებაში არსებულ წინააღმდეგობათა და მათი მიზეზების განჩილვას.

ამიტომ, როცა ლეო ქიაჩელის შემოქმედებითი ზრდისა და განვითარების გზაზე არსებულ წინააღმდეგობებს საფუძველი და ასსნა უნდა მოვეძებნოთ, საჭიროა გავეთვალისწინოთ ის სოციალურ-პოლიტიკური და ისტორიული პირობები, რომლებშიაც ყალიბდებოდა ეს თვალსაჩინო მწერალი. ლეო ქიაჩელის გამოსვლა სამწერლო ასპარეზზე დაემთხვა ჩვენი ცხოვრების იმ პერიოდს, როცა მთელი ქვეყანა იმყოფებოდა ცხრაასხუთი წლის რევოლუციის მამოძრავებელ ძალთა ცხოველყოფილი გავლენის ქვეშ. ეს იყო პერიოდი, როცა ჯერ კიდევ ცოცხლობდა მასების შეგნებაში თვითმკვრობელური სისტემის საფუძვლიანი შერყეით გამოწვეული საიმედო განწყობილება. ეს არის ერთი მხარე იმდროინდელი საზოგადოებრივი ცხოვრების ვითარებისა. მეორე მხრივ, აღინიშნება რევოლუციის დამარცხებით გამოწვეული უიმედობა, ნებისყოფის შესუსტება, მომავლისადმი რწმენის შერყევა აქედან გამომდინარე ყველა შედეგით. თვითონ ლეო ქიაჩელმა, რომელიც აქტიური მონაწილეა ცხრაასხუთი წლის რევოლუციური ბრძოლებისა, მეტად თუ ნაკლებად განიცადა იმდროინდელი საზოგადოებრივი განწყობილების ორივე მხარის გავლენა.

ამ ისტორიული პერიოდის გამო ამხანაგი ა. ა. ჟდნოვი თავის მოხსენებაში ეურნალების „ზევზდისა“ და „ლენინგრადის“ შესახებ აღნიშნავდა:

„გორკი თავის დროზე ამბობდა, რომ ათი წელი 1907 — 1917 წლებამდე ღირსია იმისა, რომ უაღრესად სამარცხენო და უაღრესად უნიჭო ათწლეულის სახელი ეწოდოს რუსეთის ინტელიგენციის ისტორიაში, როდესაც 1905 წლის რევოლუციის შემდეგ ინტელიგენციის მნიშვნელოვანმა ნაწილმა ზურგი უბრუნა რევოლუციას, დაექანა რეაქციული მისტიკისა და პორნოგრაფიის ქაობში, თავის დრომდე უდიდობა გამოაცხადა და თავისი რენეგატობა დაფარა „ლამაზი“ ფრაზით: „მე დავეწი ყოველივე, რასაც თაყვანს ვცემდი, თაყვანი ვეცი მას, რასაც ვწავადი“... დღის სინათლეზე გამოვიდნენ ყველა ჯურის სიმბოლისტები, იმპერისტები, დეკადენტები, რომლებიც უარყოფდნენ ხალხს, რომლებიც ჰქადაგებდნენ თეზისს „ხელოვნება ხელოვნებისათვის“, უდიდობას ლიტერატურაში, რომლებიც თავიანთ იდეურ და მორალურ გახრწნილებას ჰფარავდნენ უშინაარსო ლამაზი ფორმისადმი გამოდევნებით“.

სრული და ობიექტური არ იქნება ჩვენი წარმოდგენა ლეო ქიაჩელის შემოქმედებაზე, თუ მხედველობიდან გავუშვებთ მისი შემოქმედების იმ პერიოდს, როცა მასში ერთგვარ გამოძახილს პოულობდნენ მისტიკისა და უდიდობის მოტივები. მაგრამ ამ განწყობილებათა სრულ ტყვეობაში არასოდეს არ უგრძნია თავი ლეო ქიაჩელს. მისი რეალისტური ალლო, ჯანსაღი სულიერი განწყობილება თავისებურ დაღს ასვამდა მწერლის მხატვრულ აზროვნებას. ამიტომ არასოდეს უკიდურესობამდე არ მისულა ლეო ქიაჩელის ინდივიდუალისტური განწყობილებანი.

მიუხედავად მისი ნოველების უმე-

ტესი ნაწილის უდავო მხატვრული ღირსებებისა, ისინი მაინც არ არიან მწერლის ლიტერატურული მშენებლის დამახასიათებელი, მთელი მისი რეალური არ გამოხატავენ მის იდეურ-მხატვრულ სამყაროს. ამდენად ეს ნოველები მხოლოდ ფონად შეიძლება ჩაითვალოს, რომელზეც მთელი თავისი მომხიბლათბითა და ძლიერებით გამოიყვებნენ „ტარიელ გოლუა“, „გვადი ბიგვა“, „მთის კაცი“ როგორც ღრმად რეალისტური, დიდმნიშვნელოვანი ნაწარმოებები.

აბა რითი ჰგავს ლეო ქიაჩელის ლიტერატურულ შეხედულებათა გამოვლინებას სიტყვები, რომლებიც წარმოადგენენ მოთხრობა „ხეთიანის საიდუმლოების“ დასკვნას:

„— ჩემო იოთამ, ზღაპარიც რომ იყოს, რით არის სინამდვილე ზღაპარზე უფრო დასაჯერებელი“.

რა თქმა უნდა, მწერალი, რომელიც მთელი თავისი ნიჭით და შესაძლებლობით სინამდვილის თაყვანისმცემელია, მწერალი, რომლისთვისაც რეალობა არის წყარო შთაგონებისა, ერთის წუთითაც ვერ გაიზიარებს ასეთ „თეორიას“. ეს არის ერთგვარი დისონანსი მწერლის ძირითადში თანმიმდევრულ, საეცებით სწორ კონცეფციაში. და სწორედ ეს სწორი კონცეფცია წარმართავს ლეო ქიაჩელის მხატვრულ შემოქმედებას და არა შემთხვევითი, გარედან შემოჭრილი მცდარი „თეორიები“.

ყოვლად მიუღებელია კონცეფცია ლეო ქიაჩელის ადრინდელი ნოველების ბევრი გმირისა, რომლებიც შეპყრობილი არიან იდეალისტური, უსაფუძვლო, ავიატებული აზრებით. ასე, მაგალითად, ჯანსაღ სოციალურ ოპტიმიზმთან არაფერი აქვს საერთო ასეთ მსჯელობას: „როგორ მოგწონს ჩემი იდეა? არ გაგონებს განა ეს სურათი თვით კაცობრიობას, მის ბრძოლას, მის ცხოვრებას? რა კარგია! განა

ასე ტყუილად არ იბრძვის კაცობრიობა? თავდავიწყებით არ ეპოტინება რაღაც იდეალს, რომელიც ბოლოსდაბოლოს ისეთივე სისულელეა, როგორიც ხეზე ჩამოკიდებული ჩემი ნიღაბი და წითელ-ყვითელი მოსასხამი?“.

და სწორედ ამ ნიადაგამოცლილ ადამიანთა ზუღისკვეთების გამოშატველი არის ლევო ქიაჩელის ზოგიერთი აღზინდელი ნაწარმოები.

მაგრამ მათ გვერდით ლევო ქიაჩელი ქმნიდა რეალისტურ მოთხრობებს, რომლებშიც ბევრი საზოგადოებრივად აქტუალური საკითხია გადაჭრილი. ასე, მაგალითად, თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ რევოლუციონერთა ბრძოლა აღწერილი ლევო ქიაჩელის ნოველებში „ლუკმა პურის ისტორია“, „წინამორბედნი“, „უჩინარაჲ“, „მოქცევა“ და სხვ. ჭეშმარიტად მძალა-მხატვრული ოსტატობით არის აღბეჭდილი პოლიციასთან თბილისის რკინიგზის დეპოს გაფიცული მუშების შეტაკების სცენა „მოქცევაში“. რევოლუციონერი მუშის გიგოლას დედა მარიამი ბევრი რამით ჰგავს მაქსიმ გორკის მოთხრობა „დედის“ ერთ-ერთ მთავარ გმირს ნილოვნას, ნაწარმოების ძირითად გმირის პაველ ვლასოვის დედას. აქაც მოცემულია რევოლუციონერი მუშის დედის მხატვრული სახე, მტკიცე ხასიათის, ლამაზი სულის პატრონი ჭარმაგი ქალის სახე, ქალისა, რომელსაც მტკიცედ გადაუწყვეტია ბრძოლა უსამართლობასთან, მწავგრელთა და ექსპლოატატორთა ხროვასთან. აი, ის ადგილი, სადაც ექსპრესიით არის აღწერილი ნაწარმოების ერთ-ერთი დამაბული მომენტი: „ადამიანების ტალა ჯერ კედელს შეეხეთქა, შემდეგ ფართობზე გაიშალა და საამქროს ზღუდეს შეიწევა... ორ პოლიციელს შუაში ჩაყენებული ჯერ კიდევ დაფეთებული თეთრი ჟღაყი მოყავდა, რომელსაც კისერი სისხლით ჰქონდა შეღებილი... მიაგნეს მკვლე-

ლობის ადგილს. იპოვნეს ყაზახი, ხელზე აიტაცეს. სადაც გააქრეს. პატრონ მოედანი კი ფიცხლად შეკერეს... ხალხი ქარხნის მაღალ ზღუდესთან მიიყვანა... ზედ მიაშწვდიეს. ალყა შემოარტყეს... მარიამი წინ, პირველ რიგში მოქცეულიყო. ფრთასავით გაეშალა მკლავი და გვერდით მდგომ გიგოლასათვის ძხარზე გადაეჭდო. მიეზინდა, ტანზე მიეკრა... პოლიცია ხალხისაგან მკვლელის დაუყოვნებლივ გაქემას მოითხოვდა“.

ვინაიდან პოლიცია ვერაფერს გახდა, რადგან ხალხი არ ასახელებდა მკვლელს, უფროსმა ბრძანა მარჯვნიდან მარცხნივ ყველა მეხუთე ადამიანი გამოეყვანათ და ხალხის თვალწინ, იქვე დაეხვრიტათ.

შემდეგ მწერალი განაგრძობს: „მარიამს თვალთ დაუბნელდა, ვერ ეანგარიშნა, რომელი იქნებოდა მისი გიგოლა.

სამის დაძახებაზე გიგოლამ იგრძნო, თუ როგორ აუცახცახდა დედამისს მკლავი, როგორ შემოეჭდნენ მარწუხის პირივით ხელის თითები წამით და უმაღლე გაიშალნენ.

— რა იყო, დედა? — ახედა გიგოლამ დედას, რომლის მთელი სმენა თელისაყენ იყო მიპყრობილი, ზოლო თვალეები ცხენოსან უფროსისაყენ, რომელიც ხალხის წინ იდგა.

— არაფერი, გენაცვალოს დედა, არ შეგეშინდეს. — წარსთქვა ჩურჩულით ფეხამ და ხელი უშვა გიგოლას. ტანის უეცარი შემკვრივებით ნაბიჯის წინ გადასადგმელად მოეშადა. — მეხუთე რიგი გიგოლას უწევდა.

მიხვდა შვილი დედის განზრახვას.

და სანამ სიტყვა „ოთხი“ გაისმოდა, გიგოლა უკვე იდგა ცხენოსანი უფროსის წინ.

— მე მოვკალი ყაზახი! — გაისმა მისი მკექარე ხმა, რომელმაც მოვლელი პოლიციელის წამოძახებული „ოთხი“ დაფარა.

ხალხში ჩავარდნილი სამაჩისებური სიჩუმე მარიამის კივილმა ააფეთქა.

— დედის დანაშაულს იბრალებს! შეილია ჩემი არ დაუჯეროთ! — და ხალხის წრიდან გამოვარდნილი მარიაში შეიღს მეხის ცეცხლივით გარს შემოეკრა. — არ დაუჯეროთ!

— შეპყრობით! — ბრძანა უფროსმა და გიგოლას ცხენიდან მათრახის ტარი მიუშვირა, — წამოიყვანეთ!

და უცებ აირია ყველა და ყოველივე. აღარავის ეცალა დედის გულშემზარავი მოთქმისა და ვაებისათვის... გადათელეს საცოდავი მარიაში. შეილი ხელიდან გამოგლიჯეს. შეპყრეს გიგოლა, შებორკეს. გარს წრე შემოაკრეს და წასასვლელად პირმიბრტნებულ უფროსს უკან დაადევნეს.

ეს გრძელი ამონაწერი იმიტომ დაგვირდა, რომ შეითხველისათვის უფრო ცხადი გაგვეხადნა ლეო ქიაჩელის სტილის თავისებურება, ამბის გადმოცემის თავისებური მანერა, რაც იმით ხასიათდება, რომ მისი სტილი არის უაღრესად სიტყვაძუნწი, ამასთან მკაფიო და სულის სიღრმეში ჩამწვდომი. მიუხედავად იმისა, რომ „მოქცევა“ არ არის ევგენიოვლებული ფართო ტილო, მასში ავტორმა შეძლო გადმოეცა თბილისის პროლეტარიატის ბრძოლის ერთი ეპიზოდი ცარიზმის წინააღმდეგ დამაჯერებლად, მხატვრული სიღრმითა და უბრალოებით.

ნოველაში „პატარა ისტორია“ მწერალმა აგვისაბა რევოლუციონერ ბესიკის თავგადასავალი. მან თავის სოფელში ერთადერთი თანამგრძნობი შეიძინა და ისიც მეფასზე. ეს ნაწარმოები დათარიღებულია 1913 წლით. ნათუ სინამდვილეს შეეფერება, რომ იმ ხანებში ჩვენი სოფელი ესოდენ ყრუ, ჩამორჩენილი იყო, სადაც გამოწავლისის სახით გამოჩნდა მხოლოდ ერთადერთი რევოლუციონერი და ხალხმა კი მას, როგორც შეჩვენებულს, ზურგი შეაქცია? რა თქმა უნდა, ეს უფრო ხელოვნურად შეთხზული ამბავია, ვიდრე სინამდვილიდან აღებული და

მხატვრულად გაზოგადებული მოვლენა.

გულგატეხილობა დამატებითი რწმენის უქონლობა გამოწვევითაა წელს დაწერილ ნოველაში „იმედები“.

ლეო ქიაჩელის შემოქმედებაში მნაშენელოვანი ადგილი უჭირავს ნოველას „თავადის ქალი მაია“. აქ ავტორს შეეყვარათ გარდასულ დროთა უკანასკნელი მოგიკანების მხატვრული ტიპების გაღრმავება. ესენი არიან თავადის ქალი მაია, ოდესღაც განთქმული თავისი სილამაზით, სიმდიდრით, და მისი მიჯნური ბონდო. მათ გვერდით ნოველაში გამოყვანილი არიან ახალი ცხოვრების პირმშონი, ხალხის წიაღიდან გამოსული ახალგაზრდები — დაფინო და ამაკო. ბონდოს ლაღებით გულმოკლული მაია ზღვაში თავს იხრჩობს. ავტორმა ამით სიმბოლურად გამოხატა ძველი ცხოვრების აღსასრული.

სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციის პირველი პერიოდი აწერილი ნოველაში „ჯიუტი“. იგი თავისი მხატვრული ღირსებებით დიდად არ გამოირჩევა, და იმიტომ მასზე შეითხველის ყურადღებას არ შევაჩერებთ.

მაჟორი ფერადებით გადმოგვცემს ნოველა „ალმასიკი კიბულან“ ინგულის პირას დატრიალებულ ტრაგედიას — ალმასიკის ვაჟ გიგერგილას დაღუპვას კლდის აფეთქების გამო. ნაწარმოებში კარგად არის განცდილი სენაური ყოფა.

სამამულო ომის თემაზეა დაწერილი ლეო ქიაჩელის ნოველები „ამა და შეილი“, „დაძმა“. მათში რეალისტური სიცხადით, დამაჯერებლად არის გადმოცემული საბჭოთა ხალხის დიდი სამამულო ომის დამახასიათებელი ეპიზოდები.

ეს და მათი მსგავსი ნაწარმოებები ერთგვარ შემოქმედებითს ტრამპლინს წარმოადგენენ მწერლისათვის იმ დიდი მხატვრული ტილოს შესაქმნელად, რომელსაც „მთისკაცი“ ეწოდება.

ერთ-ერთი, და შეიძლება ითქვას ერთადერთიც, — პირველი დიდი მხატვრული ტილო ქართულ ლიტერატურაში, რომელიც მიეძღვნა ცხრაასხუთი წლის რევოლუციის თემას, არის ლევო ჭიაჩელის რომანი „ტარიელ გოლუა“. ავტორმა ამ ნაწარმოებში შესანიშნავი მხატვრული ოსტატობით აგვიწერა რევოლუციით ფრთაშესხმული ერთი სოფლის გლეხობა დასავლეთ საქართველოში. ლევო ჭიაჩელის ეს რომანი მხატვრული მატარება იმ პერიოდისა, როცა „მიწის მწვევე სიმციერემ, ველურმა ექსპლოატაციამ შემაშლევებისა და თავადაზნაურების მხრივ, ყაჩაღურმა საგადასახადო პოლიტიკამ და ცარიზმის თვითნებობამ, სავახშო კაპიტალის წეკრამ სოფლად შეტად ბეჩავ მდგომარეობაში! ჩააყენა ამიერკავკასიის გლეხობა და ხელი შეუწყო მის გარეოლუციურებას“ (ლ. ბერია).

რომანში ნაჩვენებია გარეოლუციურებული სოფლის მშრომელი გლეხობის ბრძოლა ცარიზმის წინააღმდეგ, მემამულეებისა და ყველა ჯურის მჩაგვრელთა წინააღმდეგ, რევოლუციური მოძრაობის საერთო ფერხულში ჩაბმული სოფლის წინამძღოლად ავტორს გამოყვანილი ჰყავს მშრომელი გლეხი ტარიელ გოლუა თავის შვილთან — მუშა ლევანთან ერთად. ლევო ჭიაჩელი დიდი სიყვარულით გვიხატავს მათ და მათ თანამებრძოლებს: ბეჟანას, გიოს, ბაჩუას, თინას. ტარიელ გოლუა და მისი თანამებრძოლები მზად არიან სიცოცხლე შესწირონ ხალხის განთავისუფლების საქმეს, მშრომელი მასების სამსახურს, რევოლუციის გამარჯვებას. რევოლუციური სულისკვეთებით აღტკინებული ადამიანები რომანში წარმოდგენილი არიან მთელი თავისი კეთილშობილებით, გულწრფელობით, რწმენის სიმტკიცით, ჰუმანიზმით, იდეულობით და მაღალი მორალური თვისებებით.

ხალხის წიაღში რევოლუციური ძა-

ლების ზრდისა და რევოლუციური შეგნების მომწიფების მკაფიო სურათია დახატული „ტარიელ გოლუაში“. გლეხისენოთ ის ადგილი აქვს მისი რომანიდან, სადაც ერთობის კრებაა აღწერილი მდინარე ბროლიას მახლობლად: „აღტაცება დიდი იყო. თითქმის დიდი ტვირთი ჩამოეხსნათ, ისე თავისუფლად ამოისუნთქა ხალხმა და უშიშრად იწყო ბეობა იმაზე, თუ ნათქვამი და გაგონილი ცხოვრებაში როგორ განეხორციელებინა. ათის და ასისთავეები ამოიჩჩიეს. ათასის თაობა, ანუ წარმოუდგენლობა ტარიელ გოლუას მიანდეს... ნაერებეს ხალხი ერთმანეთს ხელს ართმევდა, ულოცავდა. მიუხედავად იმისა, რომ გვიან იყო, დაღლილობა არაეის ეტყობოდა. თუ ჩუმად, მალულად დაიწყო კრება, გათავდა დიდის ხმაურობით: მოუთმენელმა ახალგაზრდობამ რევოლუციური კი დასცალა და ჯგუფად, სიმღერით სოფლის შუაგულისაყენ გასწია“.

შემდეგ გავიხსენოთ ტარიელის დარიგება შვილის მიმართ: „საჭიროა, ლევან, პირადი ბედნიერება საზოგადო თანაგრძნობაზე იყოს დამყარებული, თორემ ბედნიერება — ბედნიერება არ იქნება“.

ეს არის მთელი სკოლა რევოლუციური წრთობისა, გაუმრუდებელი გზების მოსინჯვისა, სინამდვილისათვის ანგარიშგაწევისა და ამასთან უშიშრად მისთვის თვალის გასწორებისა.

პირადული და საზოგადოებრივი ისე მკიდროდ არის ჩაქსოვილი რომანის სიუჟეტის განვითარებაში, რომ ძნელია განასხვავო ისინი ურთიერთისაგან. ეს ფაქტი იმდენად დიდმნიშვნელოვანია მხატვრული შემოქმედების თვალსაზრისით, რომ „ტარიელ გოლუას“ სხვა რომ არათეორი ღირსება ჰქონოდა, ესეც კმაროდა მისი დიდ მხატვრულ ტილოდ მიჩნევისათვის. როცა ტარიელ გოლუა მიდის თავის ერთადერთ შვილ-

თან, ლევანთან, რათა უკანვე წამოიყვანოს ლევანის მიერ გატაცებული თინა, აქ მარტო პირად ურთიერთობასა და განწყობილებებზე როდია ლაპარაკი. აი, რას ეუბნება ტარიელი შვილს: „შეცდი სწორედ, რომ ერთობა ჩვენს სოფელში ასეთი სახით შემოიტანე... ერთობის დამწყობად გასახვენი მეზობლები... გამოუცდელი ხარ, ლევან. მაგისტანა ნაბიჯი ხალხის თვალში პატივს აგყრის... სოფელი, ლევან, გაცილებით უფრო რთულია, ვინემ შენ გაქვს წარმოდგენილი“.

ამ სიტყვების წარმოთქმისათვის ავტორს მკითხველი წინასწარ ისე ძლიერ ჰყავს ფსიქოლოგიურად შეშხადებული, რომ იგი სრულიადაც არ გეჩვენებათ ჩვეულებრივი რიტორიკის გამოვლინებად. ეს ჰკუთნის უბრალო დარიგება როდია მამისაგან შვილის მიმართ. აქ ჩანს მოწოდება იმ უდიდესი პასუხისმგებლობისაკენ, რასაც უნდა გრძნობდეს ყველა, ვინც კი განიზრახა ხალხისადმი სამსახური, ვინც თავის წმინდა დანიშნულებად სოფოგადობრივ-რევოლუციური მოღვაწეობა დაისახა. მაშასადამე, ოდნავი შებღალვა კი საზოგადოებრივი ინტერესისა პირადი გრძნობის თუ მოსაზრების გამო, ითვლება მომაცდინებელ დანაშაულად. საერთო საქმის საზიანოდ, ხალხის ღალატად. ამიტომ სავსებით ბუნებრივი და ლოგიკურია ლევანის მიმართ თინასადმი: „ჩემი ჰირვეული მდგომარეობის მონაწილედ ვერ გაგხდი, იმედს და საყვარელს, ხოლო მალე კი დანგრევა ძველი ყოველი და ახალი ცხოვრება ათას წილად აგვინაზღაურებს ტანჯვა-წვალებას... მოთმინება გეიჭკიდევ ცოტა ხანს და ძალა ჩვენს ხელში გადმოვა. მაშინ კი ბედნიერებას ვინ დაგვიშლის“.

ასეთი კეთილშობილური აზრებით არის აღჭურვილი რომანის გმირი ლევანი; და განა მარტო ის? პირველ რიგში და ყველაზე მეტად ამ სულიერ

სიმდიდრეს უხვად ფლობს თითო ტარიელ გოლუა, ხოლო მას მზარს უმაგრებენ და გვერდს უმშვენებენ ჩვეულებრივი გლეხი გეგენა, მუხეჯი ბაჩუაძე კი. ისინი ხალხის გულის მესაიდუმლენი არიან, მათი სანუგეარი ოცნების განხორციელებისათვის მებრძოლნი; ხალხის გულის ხმა და სურვილი კი ხომ უმაღლესი კანონია ყველა პატიოსანი მებრძოლისათვის.

ტარიელ გოლუა, როგორც ლიტერატურული ტიპი, ცოცხალი და შთამაგონებელი მაგალითია იმისა, თუ როგორ უნდა მიატანოს მსხვერპლად ადამიანმა პირადი სიამოვნება და კეთილდღეობა საუკეთესო მომავლისათვის, მომავალი თაობის ბედნიერებისა და სასიხარულო ცხოვრებისათვის, საკაცობრიო იდეალების განხორციელებისათვის.

გავიხსენოთ „ტარიელ გოლუას“ ის აღგილი, სადაც კვირადლით მუშაობისათვის ცრლმა საყვედურით მიმართა ტარიელს, ამ უკანასკნელმა კი ასე უპასუხა:

„... მივლობავ ერთ წუთში, პირტყვიც თავისუფალი იქნება და პატრონიც. ღმერთსაც ხომ ეს გაუხარდება! — მშვიდად უპასუხა ტარიელმა ცოლს.

— კი მარა, მაგას გიოც ხომ გამოლობავს ან ჯირკვით გამოსტენის ზეღამდის, — არ ცხრებოდა ცრუმორწმუნე ბარბაღი.

— ჰე, შენი ღმერთი მოიძველებს თოლიგე! ახლა ახალ ღმერთზეა ლაპარაკი, დედაკაცო. ამბობენ, იგი უფრო თავაზიანი და მოწყალე არისო“.

მართალია, აქ ძალიან უბრალოდ, თითქოს სხვათა შორის ჩაურთო მწერალმა რომანში ეს აღგილი, მაგრამ შეცდომა იქნებოდა გვეფიქრა, რომ ეს მხოლოდ დამხმარე, მეორეხარისხოვანი მასალაა და მეტი არაფერი. აქ პირდაპირ გორკისებური ჰიმნია შრომის პატრიუსაციმად შექმნილი. ერთხელ მაქსიმ

გორკიმ თქვა: „მე ვიცი, რა არის შრომა: ეს არის წყარო ყოველგვარი სიხარულისა, იმისა, რაც კი ყველაზე საუკეთესოა მსოფლიოში“. ეს აზრი მთავარ ძარღვად გასდევდა გორკის მთელ შემოქმედებას. რაზედაც არ უნდა ელაპარაკნა გორკის თავის ნაწარმოებში, ყველგან სჩანდა მტკიცება ერთი უმაღლესი პრინციპისა: „შრომა დაეუფლებს მსოფლიოს!“ სწორედ ეს პრინციპი გამოხატა ლევო ქიაჩელმა ტარიელ გოლუას პირით ასე უბრალოდ, თითქოს სხვათა შორის, მაგრამ ეს დეტალი გაცილებით უფრო მეტ შთაბეჭდილებას და შთამაგონებელ გავლენას ახდენს, ვიდრე საგულდაგულოდ შეთხზული მთელი ტირადა, შრომის მეუფებისადმი მიძღვნილი.

გავისენოთ ნაწარმოებების მეორე ადგილი, სადაც მწერალი ასეთივე სიყვარულით ხატავს შრომას:

„მადლიანი მუშაობა იცოდა გოლუამ. წარბებ-გახსნილი საამო ღიმილით სახეზე ავლებდა იგი ნორჩ სიმინდს თავის პრილა თოხს, ალერსიანი შეხებით მოაცილებდა ღვარძლს და ძირში სუფთად მიწას მიაყრიდა ფესვების გასამაგრებლად“. არც შრომის ობიექტია გულგრილად განწყობილი თავისი კეთილისმყოფელის მიმართ: „სიხარულით შერჩეული სიმინდიც გაისწორებდა ტანს, გაიმართავდა ხელებს და როგორც შვილის შვილი ბაბუას, ცქრილოთ მიეგებებოდა თავის კეთილისმყოფელს“.

ავტორი არც ამით კმაყოფილდება. იგი ტარიელის ლანდსაც კი ცოცხალ არსებასავით მოზიარეს ხდის ამ სასიხარულო ურთიერთობისა:

„გრძელი, ჭაღარა, დალოცვილი წვერი გულ-შეკრძნე ეფინებოდა ტარიელს და ყანის წვანილოვან სინორჩეს ნათელ ლოცვა-კურთხევას აფრქვევდა. აღმოსავლეთის კიდურით ამომავალი მზის აღმაცერ სხივებს ტარიელის ლანდი შორს ჰქონდა გაფე-

ნილი ყანის მთელ სიგრძეზე და ისიც გამაკვირვებლად მოძრავი, ზღაპრულ დევზე უფრო დიდი და უფრო მკაცრი ჯილს გულში ჩახუტებით გადახვევდა და მამობრივ ამბორს ჰყოფდა ყველგან, სადაც ნამდვილი ტარიელი ვერ მიშვდარიყო“.

ასეთი გულთბილი დამოკიდებულება აქ ასახული მშრომელი ადამიანის თავისი გარჯის, ალალი ნაოფლარის მიმართ. ამ შემთხვევაშიც ლევო ქიაჩელი გვევლინება როგორც უაღრესად დაკვირვებული თვალის პატრონი და ღრმა განცდის ოსტატი.

ცოცხლად და მიმზიდველად აქვს გადმოცემული ავტორის ტარიელის საუბარი ლევანთან იმის შემდეგ, რაც მან უსიტყვოდ შეასრულა მამის წინადადება პირადი გრძნობის დასათმობად, რადგან ლევანი მიხვდა, რომ მისი კერძო ბედნიერება საზოგადოებრივ კეთილდღეობას უნდა დამორჩილებოდა. ამით შეემატა ლევანს დიდი ზნეობრივი ძალა და კეთილშობილება.

მტრის მუხანათობა, სოფლის დარბევა და აწიოება დიდი დამაჯერებლობით არის გადმოცემული რომანში. განსაკუთრებით ძლიერ შთაბეჭდილებას სტოვებს ის ადგილი, სადაც აღწერილია პლასტუნების მიერ ტარიელის სახლკარის გადაწვა. აგრეთვე ეგზეკუციის თარეში სოფლად.

სიტყვების მინიმალური რაოდენობით დახატოს მოზღვავებული გრძნობა, ან უაღრესად მწვავე განცდა, მძაფრი სურათი—ი ლევო ქიაჩელის სტილისტური თავისებურება საერთოდ.

დამოუკიდებელი მხატვრული ტილოს მნიშვნელობა ენიჭება „ტარიელ გოლუას“ ეპილოგს, იმდენად საყურადღებო და დამაბუღ მოვლენას გადმოგვცემს იგი. ცხრაასხუთი წლის ოქტომბრის მანიფესტის შედეგად ტარიელ გოლუა ციხიდან გამოუშვეს. მთელი სოფლის დახმარებით აღადგინა მან თავისი გადაბუებული სახლკარი. დე-

ეგზეგრში სოფელს სტუდენტურ ფორმაში გამოწყობილი აგიტატორი ეწვია. იგი სოფელელთა კრებას რაზმში ჩასაწერად მოუწოდებდა რეაქციის წინააღმდეგ ბრძოლისათვის. კარგა ხანს ვერავენ ბედავდა ხმის ამოღებას. სიჩუმე ტარიელ გოლუამ დაარღვია:

— შე მოვდივარ! — გაისმა მისი ვაჟკაცური ხმა. მას გვერდით იარაღსხმული ბეჟანა ამოუდგა. ტაგუმაც მის მაგალითს მიჰბაძა. ხალხი ახვირთდა. მცირე ხანში მთელი ახალგაზრდობა ტარიელს გარს შემოერტყა.

„— ყველანი შენთან ვართ! მოვდივართ!.. ტარიელი მამა ჩუენი და წინამძღოლი! — აღფრთოვანებით ამბობდა ახალგაზრდობა და საყვარელ ადამიანს გარს ეხვეოდა.

ტარიელ გოლუა ისე იდგა მათ შორის, როგორც დროს ქარიშხლით ტოტებშემსხრეული, აჭა-იქ კანდაკორძე-ბულო, მაგრამ ფესვებმაგარი და ტან-ძლიერი ძველი მუხა დგას ხოლმე ახალ ავარდნილ მწვანე ნორჩს ტყეში“.

ასეთი ოპტიმისტური დასასრული აქვს ამ შესანიშნავ ნაწარმოებს. გამარჯვებისადმი ღრმა რწმენა გამოსჩევივის რომანის ყოველ ნაწილში. ამიტომ შეიყვარა ეს ნაწარმოები ასე ძლიერ საბჭოთა მკითხველმა, ამიტომ შევიდა იგი სოციალისტური მხატვრული ლიტერატურის ძირითად ფონდში.

„ტარიელ გოლუას“ შექმნით ლეო ქიაჩელმა ძირფესვიანი გარდატეხა მოახდინა არა მარტო საკუთარ შემოქმედებაში, არამედ ეს რომანი გახდა ნიშნისეტი მთელი ახალი ქართული პროზისათვისაც. ავტორმა ყოველი საკითხი, ხასიათი, სახე გააშუქა და აგვიწერა არა მარტო იმ მდგომარეობაში, როგორშიც ისინი მოცემულ მომენტში წარმოგვიდგებიან, არამედ ამასთან ერთად მოახდინა მკვეთრი ანალიზი მათი შემაპირობებელი მიზეზებისა განვითარების პროცესში და მოხაზა მომავლის პერსპექტივებიც. ამაში მდგომარეობს

ლეო ქიაჩელის მხატვრული პროზის ერთ-ერთი ბრწყინვალე ნიმუში. „ტარიელ გოლუას“ დიდძალ მკითხველთაგანამ წარმოებში მოცემულია საბჭოთა ლიტერატურის შემოქმედებითი მეთოდის — სოციალისტური რეალიზმის სათავეები.

ცხრაას ხუთი წლის მომდევნო პერიოდს ეხება რომანი „სისხლი“. მართალია, ამ რომანში აღძრული საკითხებიც საზოგადოებრივ-პოლიტიკური თვალსაზრისით ინტერესსმოკლებული როდი არიან, მაგრამ რომანის ავტორმა ძირითადში სწორი გზით ვერ წარმართა მოვლენების განვითარება. მიუხედავად იმისა, რომ მთელი რიგი ადგილები მწერალს შესრულებული აქვს მაღალი მხატვრული ოსტატობით, სინამდვილის ზუსტად დაცვით, ნაწარმოების სიუჟეტური ხაზი არ არის მტკიცედ, ქიაჩელისებურად შეკრული და მეორეხარისხოვან მოვლენათა ფონზეა გაშლილი.

რომანის მთავარი გმირია არჩილ დელიშაიანი, პოლიტიკურად მერყევი, უნებისყოფი ადამიანი, მენშევიკი. დელიშაინის არსებაში სინანულს იწვევს ის გარემოება, რომ პოლიტიკური მოღვაწის კარიერა აირჩია. „უნდა გამოგიტყდე, ძალიან ძნელია არაღვგალური მუშაობა. პირობები პირდაპირ საშინელია, აუტანელი. არ მეგონა, რომ შევეჩვევოდი. არც ისე იდეალური ყოფილა ეს მდგომარეობა, როგორც წარმოგვანილი მქონდა“ — ეუბნება არჩილი თავის მეგობარს შალვა რამაძეს, ნაციონალისტური იდეების მქადაგებელს. ეს უკანასკნელი შეძლებული თავადიშვილი იყო, ქუთაისის თავადაზნაურობის დეპუტატთა საკრებულოს თვალსაჩინო წევრის შვილი. მათ შორის, რა თქმა უნდა, ბევრი რამ არის საერთო და ნათესავური. ამიტომ მკითხველს სავსებით ბუნებრივად მიიჩნია როცა რომანში ასეთ სტრიქონებს კითხულობს: „ავიღოთ ეროვნული საკითხი. შალვა რამაძეს, მართალია, ეკამათე-

ბა, მაგრამ გულში კი... ძალიან ხშირად ეთანხმება მას. ეს არის არჩილის უბედურება, რომ მუდამ წინააღმდეგობაში იმყოფება.

ვის გაუგონია: სოციალისტი, რევოლუციონერი, მარქსისტი და ასეთი ამბავი!.

სწორედ ის არის „სისხლის“ მთავარი ნაკლი, რომ ამ რომანში არსებითად ასეთი აღმავლების ცხოვრებაა დახატული. მართალია, ნაწარმოებში ავტორს ბოლშევიკებიც ჰყავს გამოყვანილი; მაგალითად, ნიკო, გოგია, მიხელა-იმერელი. მაგრამ ისინი გაცილებით უფრო მკრთალი და სქემატური არიან, ვიდრე რომანის უარყოფითი ტიპები.

ვიმეორებთ, რომანის მთელი რიგი ადგილები მეტად საინტერესოდ იკითხება. მასში ბევრი მომენტი აღწერილია ლეო ქიაჩელის ფუნჯისათვის დამახასიათებელი ფართო და გაბედული მოსმით. პირდაპირ აღტაცებას იწვევს რომანის ის ეპიზოდები, სადაც ავტორი გვაცნობს მაშინდელ ქუთაისის თავისი სპეციფიკური შტრიხებით, ქუთაისის საპატიმროს, ტუსადთა ცხოვრებას, ციხიდან პატიმრების გაქცევას. ეს ადგილები შეიძლება მხატვრული თხრობის ნიმუშად ჩაითვალოს. კარგია აგრეთვე ბუნების სურათების აღწერაც. საოლუსტრაციოდ მოვიყვანთ ერთ ადგილს: „ყოველად მშვიდი და ნაზი იყო ქუთაისის გათენება, მტრედისფერი, მორცხვი, უბიწო. ახლად არტახეზმესხნილ ჩვილ ბალღივით უმანკოდ სუნთქავდა... რიონი ალღუმზე გამოსულივით მშუილით გარბოდა. ახალგაზრდული გატაცებით მიავლორებდა თავის ლავარდისფერ ტალღებს. ზოგან ჩაიგუგუნებდა შეტორტმანებით. ზოგან კიდევ ჩანჩქერებად მომდინარებდა და საკუთარი სიმარდიით აღტაცებული, ყალბზე შემდგარი, ფაფარგაშლილი კვიცივით აჭიხინებულობდა“.

მსგავსი ადგილები ბევრია რომანში. რევოლუციური ბრძოლის მრავალი ეპიზოდიც კარგად არის შესრულებუ-

ლი. მაგრამ, რა თქმა უნდა, ნაწარმოების ძირითად ნაკლს — მანკიერ იდეურ კონცეფციას მაინც ვერ გავიწყობთ ცალკეული ადგილები.

კოლექტიური სოფლის თემიზება დაწერილი ლეო ქიაჩელის ერთ-ერთი საუკეთესო ნაწარმოებია „გვადი ბიგვა“. იგი არა მარტო ქიაჩელის შემოქმედებაში გამოირჩევა, როგორც მნიშვნელოვანი მოვლენა ჩვენი სოციალისტური ყოფის მხატვრულად ასახვის საქმეში, არამედ მთელ საბჭოთა ლიტერატურაში წარმოადგენს მისაბამ და სანიმუშო მაგალითს. ამ რომანში ავტორი მოგვევლინა როგორც მტკიცე განმგებლობი „ტარიელ გოლუას“ შემოქმედებითი მეთოდისა, როგორც დაკვირვებული რეალისტი მხატვარი, რომელმაც გვიჩვენა აღმავლის შეგნების სოციალისტურად გარდაქმნის მეტად რთული პროცესი. რომანი ასახავს საკოლმეურნეო სოფლის სინამდვილეს, იმ ცვლილებებს, რაც საკოლმეურნეო ცხოვრების განმტკიცებამ მოახდინა სოფლად.

რომანის მთავარი გმირია ორკეთელი გლეხი გვადი ბიგვა, იგი აღიზარდა კაპიტალიზმის პირობებში, როცა ჯერ კიდევ საკმაოდ მძლავრი იყო ფეოდალიზმის ნაშთებიც. მას უხდებოდა ცხოვრება ისეთ პირობებში, როცა არც ერთი დღე ისე არ გავიდოდა, რომ აღმავანში რაიმე კეთილშობილური ოცნება არ ჩაეკლა. ამიტომ, საკსებით ბუნებრივია, რომ გვადი ბიგვამ ასეთი მორალური „ფილოსოფია“ შეიმუშავა პრაქტიკული ცხოვრების მწარე გამოცდილების საფუძველზე: „ამ ორპირ აღმავანებთან ლელოს გტანა ტყუილითა და მამაძაღლობით თუ შეიძლებაო“. და როცა გვადი არსებობისათვის იბრძოდა, რომელიც ჯახირი და უშედეგო წვალემა უფრო იყო, ვიდრე ნამდვილი ბრძოლა, სწორედ ეს ზნეობრივი მრწამსი ჰქონდა მომარჯვებული. და რაღა საკვირველია, რომ ძველი ცხოვრების უკუღმართი პირობებისაგან ასე დაკნინ-

ნებული გონების პატრონი, ყველაფრისა და ყველას მიერ დაბეჩალებული ადამიანი რევოლუციით განახლებულ ცხოვრებასაც კი ექვეის თვალთ უცქეროდეს. მას აღარავის და აღარაფრის სჯერა ამქვეყნად. იგი კოლმეურნეობაშიც ორგულობს. მას, ფორიების ნამოჯამაგირევს, ვერც კი წარმოდგენია პატროსანი შრომით ცხოვრება. დაქვრივებულ გვადის ხუთი შვილი დარჩა აღსაზრდელი. უყვარს შვილები გვადის და თავს ევლება მათ. თვითონ წვრილმან ქურდობასაც არ ერიდება, მაგრამ შვილებში კი პატროსანი შრომისადმი სიყვარულს ნერგავს. საკუთარ ეზოში მანდარინებს იპარავს, ხოლო თავის 12 წლის ვაჟს ბარდღუნისას არიგებს: „არ დაგაიწყდეს, იცოდე: ნასკოლევს უთუოდ ჩიის კრეფაზე გამოცხადდი, ჩემო ბაბაია. შრომადლე ჩააწერინე... ლუტუნიაც გაიყოლიე, ერთ კალანჩას მაინც მოკრეფს ის წყეული“.

საკუთარი უზნეობით მოშხამული გვადი ცდილობს შვილები მაინც აღიზარდონ სრულფასოვან ადამიანებად. ამიტომ ჩასჩინებებს მათ: „ბარდღუნია უფროსია, ბაბაია, უნდა გაუგონოთ ყველაფერი. ქვეას გარიგებთ: ქურდობა არ ქნათო, ტყუილი არ სთქვათო... არ გავიგონო, ბაბაია, თქვენი ქურდობა და ტყუილის თქმა... არამც და არამც გულშიც კი არ უნდა გაივლოთ არც ერთი და არც მეორე, არასოდეს“.

ამით ავტორმა მოგვცა გმირის ქცევის თავისებურებისა და ხასიათის განვითარების მხატვრული დასაბუთება. აქ გმირის არა მარტო პორტრეტია მოხაზული, არამედ დამაჯერებლად ნაჩვენებია მისი ხასიათის განვითარებაც და როცა ფორიას მავნებლურ ზრახვებში ღრმად დარწმუნებული გვადი ბიგვა ზურგს შეაქცევს საერთო საქმის მოლატეებს და ძირფესვიანი გარდატეხა ხდება მის ცნობიერებაში, სავსებით ლოგიკურად და ბუნებრივად გეჩვენებათ გვადის ასეთი გარდაქმნა. მის წი-

ნაშე თვალნათლივ დაისახა ერთმანეთთან დაპირისპირებული ორნივე შექმნილებული ძალა: ფორიების მწიფე სიამაღლე და საყოლმეურნეო ცხოვრებით დამკვიდრებული ბედნიერება. როცა ამაში გაერკვა და ღრმად დარწმუნდა გვადი ბიგვა, მისთვის უკვე არჩევანი აღარ იყო ძნელი გადასაწყვეტი. მან სამუდამოდ დაუკავშირა თავისი ბედი კოლმეურნეობას, პატროსან, თავისუფალ შრომას.

გვადი ბიგვას სულიერი გარდაქმნა რომანის ავტორს საინტერესოდ აქვს წარმოსახული. გვადის ძველი გარეგნობის შენარჩუნებაც კი აღარ სურს. ჩვენ გავეცანით გვადის, რომელიც იყო სახეზანჯგვლიანი, ცალ მხარზე ნაბადმოგდებული, მუცელგამობერილი, დაგლეჯილი ქალანებით, მაგრამ როგორც კი განახლების სიოს ქროლვა იგრძნო და სამუდამოდ გასწყვიტა კავშირი არამზადა არჩილ ფორიასთან, — მონახა ძველ სკივრში ჩალაგებული ჩოხა-ახალუხი, ყამა, მოირგო ისინი ტანზე და მტკიცედ გადაწყვიტა ახალ გზას დადგომოდა. მან საკუთარი ხელით მოჰკლა ხალხის მტერი, ავანტურისტი არჩილ ფორია და ამით საბოლოოდ დაანგრია ძველ ცხოვრებასთან დასაბრუნებელი ხიდი.

ჰუმორი „გვადი ბიგვაში“ და საერთოდ მწერლის მთელ შემოქმედებაში თვითმიზნად არ არის მიჩნეული. ავტორი მას ყველგან იყენებს როგორც გმირის ხასიათის გახსნის საშუალებას.

იშვიათი ლოგიკური თანმიმდევრობით ვითარდება რომანის სიუჟეტური ხაზი. მასში დიდი ბუნებრივობით არის წარმოდგენილი მოქმედ პირთა ურთიერთობა. ნაწარმოების არც ერთი გმირი არ არის ბუნებრივი კალაპოტიდან ამოვარდნილი.

ლეო ქიაჩელი, როგორც ერთ-ერთი თვალსაჩინო საბჭოთა მწერალი, საბჭოთა პერიოდში შექმნილი თავისი ნაწარმოებებით გვევლინება ჩვენი კლასიკუ-

რი ლიტერატურის საუკეთესო ტრადიციების გამგრძელებლად. მისი „გვადი ბიგვა“ აგვიწერს ადამიანის სულიერ თვისებათა განსპეტაქების, სრულფასოვანი ადამიანისათვის ნამდვილად შესაფერისი მაღალი მორალური ღირსებებით აღჭურვის გზას. რომანის მთავარი გმირი, დატვირთული ძველი ცხოვრების მიერ ნაანდერძევი უარყოფითი მზარეობით, ბუნებას შეიცვლის ჩვენი შესანიშნავი ქვეყნის ზრდის და უდიდეს გარდაქმნათა ზეგავლენით. თავისუფალი შრომის მადლმა, საკოლმეურნეო ცხოვრების პირობებმა, ჩვენმა სხივმოსილმა სინამდვილემ გვადი ბიგვა კაცურ კაცად აქცია. რევოლუციამდელი ცხოვრებისაგან დაკნინებული, მატერიალურად და სულიერად გაძარცვული გვადი, საბჭოთა სინამდვილემ აზიარა იმ უდიდეს სიხარულს და ბედნიერებას, რითაც ტყეება და ამაყობს თვითელი ჩვენი მოქალაქე, რომელიც შრომობს საყვარელი სამშობლოს შემდგომი წინსვლისა და განვითარებისათვის.

საბჭოთა ხალხის დიდი სამამულო ომი უდიდესი გამოცდა იყო ჩვენი ხალხის სიმტკიცისა, მისი მორალურ-პოლიტიკური ერთიანობისა. ეს გამოცდა ჩვენმა ქვეყანამ ბრწყინვალედ ჩააბარა. სამამულო ომის თემაზე დაწერილ ნაწარმოებთა შორის ლეო ქიაჩელის რომანი „მთისკაცი“ ერთ-ერთი ფართო დიაპაზონის ნაწარმოებია. რომანში აწერილია კავკასიის გმირული დაცვის დაუვიწყარი ეპიზოდები. ამ რომანში ავტორმა ცხადად დაანახა მკითხველს საბჭოთა ადამიანების უბადლო გმირული სულისკეთება, მათი მგზნებარე პატრიოტიზმი, მაღალი მორალურ-პოლიტიკური თვისებები, ერთა შორის სტალინური მეგობრობის მკაფიო მაგალითები. მწერალმა თავის ნაწარმოებში ხაზგასმით აღნიშნა ამხანაგ ლავრენტი ბერეას ფასდაუდებელი

როლი ბრძნული სტალინური სტრატეგიული გეგმის განხორციელებისათვის კავკასიის დაცვის საქმეში.

რომანის მთავარი გმირია ბათუ ქარდუა — წარმოშობით ლაკადელი გლეხი, მოწინავე კოლმეურნე სოფელ სოფში. იგი განთქმული მეჯოგეა, თავისი საქმის თავდაუნიწყებით მოყვარული, პირდაპირი, ვაჟკაცური ბუნების ადამიანი. მას, „მიუხედავად იმისა, რომ უკვე ხანში იყო შესული, სწორი და მკვრივი, ყველა ნაწილში ერთმანეთს შეფარდებული მაღალი ტანის აღნაგობა ახალგაზრდული შერჩენოდა. ჩოხაში ჩამჯდარ წელს ზემოთ ლარივით გამართული ბეჭები ფართოდ გაშლილი მხრების ფრთებს შებჯინებოდნენ, ლომელთა რხევა ტანის ყოველი მოძრაობის დროს პატრონის საკვირველ ღონეს ააშკარავებდა, ძალაუვნებური მორიდეებისა და მოკრძალების შთამგონებელს“.

სწორედ ამ მორიდეების, მოკრძალებისა და პატივისცემის ნიშნად ხალხმა მას მთისკაცი შეარქვა. დიდი ნდობითა და სიყვარულით იყო იგი აღჭურვილი ნაცნობ-ახლობელთა შორის, როგორც ცხოვრების დიდი გამოცდილებით დატვირთული, „ურყევი სიდინჯითა და ამაყი სიმშვიდით ამეტყველებული“.

სოფში შეაღწია ცნობამ ომის დაწყების შესახებ. მთისკაცმა სწრაფად გაიზარა, თუ რა დიდი უბედურება დასტეხიდა ქვეყანას, რა დიდ მსხვერპლს მოითხოვდა ომი, რა დიდი საფრთხე ელოდა ქვეყნის კეთილდღეობას, და ამიერიდან ბათუ ქარდუას ერთადერთი მიზანი სამშობლოს დაცვის წმიდათაწმიდა მოვალეობა გახდა. მისი ერთადერთი ვაფი ჯოტო სხვა გმირ საბჭოთა ახალგაზრდებთან ერთად ფრონტზე წავიდა, სამშობლოს დაცვის სადარაჯოზე დადგა. მთისკაცს, როგორც მგზნებარე საბჭოთა პატრიოტს, როგორ შეეძლო ეფიქრა, რომ „განდგომოდა მისი სახელმოხვეცილი შვილი თავის დროს და

ბრძოლაზე ხელი აეღო. რა თქმა უნდა, ჯოტო თავის მოვალეობას ვერ უღალატებდა, სამშობლოს დაცვაზე უარს ვერ იტყოდა“.

მაგრამ აქ უკვე მეორე ხმა აღაპარაკელა მოსიყვარულე მამის გულში. ოღონდ, ეს მხოლოდ ერთი წუთით მოხდა. ეს წინააღმდეგობა გამოიხატა მხოლოდ გაოცებაში. მთისკაცს გაუკვირდა — ერთადერთი შვილის წასვლას ფრონტზე ასე მალე როგორ შეეუბრებოდა. მაგრამ საბჭოთა პატრიოტმა უმაღლეს იპოვა ერთადერთი სწორი დასკვნა და გამოსავალი. როცა ბათუ სოხუმში, თავისი შვილის ჯოტოს ოთახში მარტოა, იგი კედლებს შეათვალიერებს. ოთახის კედლებზე სხვადასხვა ზომის სურათები ეკიდა. ყველაზე უწინ ერთ დიდ სურათში ბელადის საყვარელი სახე შეიცნო. გასწვრივ კედელზე მეორე სურათიც იცნო. მისთვის ყველაფერი ნათელი გახდა. აი ის დაუმრეტელი წყარო საბჭოთა პატრიოტიზმისა, რომელმაც მისი შვილი მოზალისეოდ ფრონტზე წაიყვანა. „მერე თითქოს ხმამალა გაესაუბრა თავის თავს: — თუ იმ ბიჭის წასვლა აუცილებელი იყო, ნეტავი, მომესწრო მაინც! წერილს გაეატანდი ამ ჩემს დიდი მოყვარებთან“. ასე უბრალოდ ათქმევინა ავტორმა ბათუ ქარლუს ეს სიტყვები და ამით მკითხველს აჩვენა, რა მშობლიური სიახლოე და უშუალოება არსებობს ყველა საბჭოთა ადამიანსა და ბელადს შორის. ეს კი ნაწარმოების უდიდესი ღირსებაა.

რომანში ცოტა როდია ასეთი დამაჯერებელი ადგილი. აი, მაგალითად. გავისხენოთ სცენა, სადაც აღწერლია ბათუ ქარლუს მისვლა კომკავშირის სოხუმის საოლქო კომიტეტში. აქ იგი ახალგაზრდებს უზიარებს თავის წარუშლელ შთაბეჭდილებას, რაც მასზე მოახდინა სოხუმის გზაზე დიდსტალინთან და ამხანაგ ბერიასთან შეხვედრამ.

რომანის ამ თავს მწერალმა „შეხვედრა“ უწოდა. ეს თავი ნაწარმოების ერთ-ერთი ყველაზე ძლიერი ადგილია როგორც შინაარსის, ისე მხატვრული დამუშავების თვალსაზრისით.

კიდევ შეიძლება აღინიშნოს რომანის ერთი უძლიერესი ადგილთაგანი. სამამულო ომის ფრონტზე ჩადენილი მამაცობისათვის ჯოტოს საბჭოთა კავშირის გმირის საპატიო წოდება მიანიჭეს. კირილე გორაკოვმა და მაცი ზურუბაიამ გადაწყვიტეს, რომ ეს ღირსშესანიშნავი მოვლენა სათანადოდ აღენიშნათ სოხუმი. ამისათვის სპეციალური ზეიმის მოწყობა გადაწყვიტეს. მთისკაცს უკვირს — რა დროს ზეიმი, მტერი ცხენარწინ გეყავსო. მაშინ მისი არგუმენტაციის გასაბათილებლად გორაკოვმა ბელადის მაგალითი მოიშველია:

„— განა არ იცი, მთისკაცო, რომ ჩვენმა ბელადმა საოქტომბრო ზეიმი ერთი დღითაც კი არ გადასდო, თუმცა მტერი მოსკოვს გარს ერტყა?... მის თავზე საპატიო ბრძოლა იყო გაჩაღებული, — იგი კი წითელ მოედანზე იდგა და ჯარს გამამხნეველები სიტყვით მიმართავდა. ქვემეხების გრგინვა ისმოდა ქალაქში, მაგრამ ის შაინც ამბობდა: ჩვენ გავიმარჯვებთ... რა გმირობაა! რა ვაჟაკობაა! ა?... ჩვენც უნდა მივბაძოთ ბელადს, მთისკაცო!“

ეს ამონაწერი თავისთავად მეტყველებს იმ უდიდეს სიყვარულისა და პატივისცემაზე ბელადის მიმართ, რასაც განიცდის თვითმული საბჭოთა ადამიანი.

ბევრი რამ საერთო აქვთ ტარიელ გოლუას და ბათუ ქარლუს: სიღინჯე, შემართებლობა, ზრდილობა ვაჟაკობა, პატიოსნება, მოწესრიგებული და თავდაპირველი შინაგანი გზნება, გონიერულობა და წინდახედული ქცევა — ყოველივე ეს სულეერად არათესავენს ერთმანეთთან ან არ გმირს, მათი ბიოგრაფია მწერალს მოცემულა აქვს მათ-

სავე ხასიათში. გმირის ბიოგრაფია მის ხასიათთან ორგანულ მთლიანებაში იმყოფება. ხასიათები კი გახსნილი არიან მოქმედებაში, გმირთა ურთიერთობის ფონზე. ისევე, როგორც ტარიელ გოლუა, ბათუ ქარდუა გონების საწყისია ნაწარმოებში. თუ ლევან გოლუას, ან კიდევ „სოუს რაზმის ფიცხი ხელმძღვანელის“ კირილე გორაკოვის არსებაში ქარბად არის მოცემული გარემოს ელემენტები, რაც ზოგჯერ თავდაუპერლობამდეც კი მიდის, ტარიელ გოლუა და ბათუ ქარდუა მუდამ წინდახედულებისა და სიღინჯის განსაზიერებას წარმოადგენენ. რა თქმა უნდა, მეტად პრიმიტიული იქნებოდა მათი ამ თვისებების მხოლოდ ხანდაზმულობით ახსნა. ეს მწერლის მხატვრული ხერხი უფროა, ვიდრე ასაკისათვის ზაზგასმის სურვილი და აქედან გამომდინარე აუცილებლობა. მით უმეტეს, რომ კირილე გორაკოვს, სამოქალაქო ომების მონაწილეს, რომელიც არც თუ ასე ახალგაზრდაა ასაკით, თვითონ მწერალი „სოუს რაზმის ფიცხი ხელმძღვანელს“ უწოდებს.

საბჭოთა პატრიოტიზმის ცხოველყოფილი ძალა — ეს არის მთავარი თემა რომან „მთისკაცისა“. სამშობლოს კეთილდღეობა და პირადი ბედნიერება აქ ისეა ერთმანეთთან გადანასკეული, რომ ძნელია მათ შორის რაიმე ზღვარის დადება. ქვეყნის, საერთო-სახალხო ბედნიერება თვითეული საბჭოთა ადამიანის პირადი ბედნიერებაც არის. ერთი ყველასათვის და ყველანი ერთისათვის — ეს არის ჩვენი დიდი სამშობლოს თვითეული მოქალაქის დევიზი ყოველდღიურ შრომაშიც, მტერთან ბრძოლაშიც, მშვიდობიანობის დროსაც, ომის პირობებშიც, ლხინშიც და ჭირშიც.

და როცა ადამიანი ისე იღუპება, როგორც დაიღუპა მთისკაცი, როგორც დაიღუპა კომკავშირელი გოგონა ლია

გარსია, ეს უბრალო და უხეში დანახრული როდია სიცოცხლისა. მშვენიერად გადმოსცა მწერალმა ეს მშვენიერი რომანი, როცა მთისკაცის გმირის განუყრელ მეგობარს, მწევრს მანუჩას: „უაქაცურო სიკვდილი და მისგან დარჩენილი სახელი რომ სჯობს გამოუჩინარ ხანგრძლივ სიცოცხლეს, მე ეს მწამს, მანუჩა“. ხოლო რომანის უკანასკნელი სტრიქონები, სადაც სიამის დიდი მხატვრის მომხიბლავი ალლო და შესანიშნავი ტაქტი, ცხადად გვიჩვენებენ მთისკაცისთანა დიდსულოვანი ადამიანების კეთილშობილურ ბუნებას. ბათუ ქარდუა სიცოცხლის უკანასკნელ წუთებშიც არ ჰკარგავს წონასწორობას მისი აღსასრული ფიზიკური აგონია და ბოროტად როდია. იგი ისევე მშვიდად მოდის ამ ქვეყნიდან, როგორი სიმშვიდითაც იცოდა შრომა და ბრძოლა სიცოცხლეში:

„... თვალები მძიმედ გაახილა. თითქოს ხმაურობამ ბურანიდან გამოიყვანაო;

გამარჯვებული დროშები ფრიალებდნენ მის თავზე. ნაცნობი სახეები გარშემორტყმოდნენ. მის სახელს ახსენებდნენ და მწარე ცრემლით სტიროდნენ ლიას.

შეხედა. დააკვირდა.

ყველაზე წინ კირილე გორაკოვი იდგა, მკლავებ დაკაპიწებული, სისხლიანი კელებით სახე დაპოხილი. იდგა თავჩაქინდრული და პატარა, ელალი თვალბიდან ცრემლის დიდი ღვარი სდიოდა.

მის მერე ჩარიგებულიყო ახალგაზრდობა. წინ ვახტანგი, ბატა, რეჯიბი.

როგორც კი ნახეს თვალგახელილი, გახარებულებმა შესძახეს, ჯოტოს მამას გაუმარჯოსო და რკალი შემოარტყეს.

უძრავ სახეზე ღიმილი დააკვდა უსიცოცხლო თვალებში ნათელი სხივი ჩაუდგა.

თვითეულს ცალკე აკვირდებოდა. ჰოუსკენად, ხარბად მიმოატარებდა თავლებს რიგიდან რიგში, თითქმის მათ გარდა კიდევ ეძებსო ვიდაცას, რომელიც ვერ დაენახა.

უცებ თვალებში ნათელი სხივი გაეჭრა. ზედ მძიმედ გადაეთარნენ ქუთუთოები.

ჩუმი და ფრთხილი ოხერა აღმოხდა. ეს იყო უკანასკნელი მისი ამოსუნთქვა.

განსაკუთრებით ძლიერია ლეო ქიაჩელის ნაწარმოებთა ის ადგილები, რომლებშიც მწერალი გაველინება როგორც ლირიკოსი. ლეო ქიაჩელის ბელეტრისტულ ნიმუშებში, მის ეპიურ ტილოებში ყველაზე იმიზიდველი და საინტერესო სწორედ ლირიზმია. ეს სავსებით გასაგებია, რადგან ლირიზმი ყოველი ქეშმარიტი პოეტური ქმნილების განუყრელი შემადგენელი ნაწილია და ნიშანდობლივი თვისებაა.

დიდი რუსი მოაზროვნე ბესარიონ ბელინსკი სტატიაში „ჩვენი დროის გმირი“ — მ. ლერმონტოვის თხზულებაზე — წერდა: „შილერი და გოეთე იყვნენ ლირიკოსები, რომანისტები და დრამატურგები, თუმცა ლირიკული ელემენტი მუდამ ბატონობდა და მბრძანებლობდა მათში. თვითონ „ფაუსტი“ დრამატული ფორმის ლირიკული ნაწარმოებია. ჩვენი დროის პოეზია უპირატესად რომანი და დრამა; მაგრამ ლირიზმი მაინც რჩება პოეზიის საერთო ელემენტად, იმიტომ რომ იგი არის ადამიანის სულის საერთო ელემენტი“.

ბელინსკის ეს დებულება უდავო ქეშმარიტებას წარმოადგენს. მწერალი ხომ „ადამიანის სულის ინჟინერია“ (ი. სტალინი). ხოლო ლირიზმი თვითონ მწერლის სულიერი განცდის მხატვრული გამოვლინებაა. აქედან ბუნებრივია, როდესაც გადაწყვეტილი მნ-შვწნელობა ენიჭება ლირიზმს მხატვრულ შემოქმედებაში.

ლეო ქიაჩელის, როგორც მწერლის ერთი დიდი ღირსებათაგანი ინიციალის, რომ იგი არ ცდილობს მწერლობის დასაბრუნებლად ხელოვნური, ისეთი რამ, რაც სინამდვილეში არ არის. ნ. გ. ჩერნიშევსკი ამბობს, რომ „ზრუნვა ორიგინალობაზე ღუპავს ორიგინალობას; ქეშმარიტად დამოუკიდებელია მხოლოდ ის, ვინც არც კი ფიქრობს, რომ შესაძლებელია იყოს არა დამოუკიდებელი... შეგნებული ზრუნვა ორიგინალობაზე არის ზრუნვა ფორმაზე. ვისაც აქვს შინაარსი, იგი არ იცოდვითებს, რომ გამოირჩეოდეს ორიგინალობით. მას არ შეუძლია არ იყოს ორიგინალური. სწორედ ამიტომაც არ ფიქრობს ამის შესახებ. ხოლო ზრუნვა ფორმაზე იწვევს უშინაარსობასა და დაკნინებას. დაკნინებას კი მოსდევს დაქვემდებარება“.

რა თქმა უნდა, ეს სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, რომ ნაწარმოების ფორმაზე ზრუნვა ჩვეულებრივი გაგებით ზედმეტი იყოს მწერლისათვის. აქ მხოლოდ ლაპარაკია იმის შესახებ, რომ სადაც არსებობს შინაარსი, იქ არ შეიძლება არ არსებობდეს მისი ადეკვატური ფორმა, თუკი მწერალი ნამდვილი ხელოვანია და არა უბრალო ხელოსანი.

ლეო ქიაჩელის შემოქმედებაში ერთ გარემოებას უთუოდ უნდა გაეცვას ხაზი. ეს არის ეროვნული კოლორიტის მტკიცედ დაცვა ადამიანთა ხასიათებისა და მოვლენების გადმოცემაში. მწერალს ორგანულად აქვს გააჟღარი ძვალსა და რბილში იმის მოთხოვნილება, რომ იყოს შინაარსით სოციალისტური და ფორმით ნაციონალური ლიტერატურის შემოქმედი.

დიდი მხატვრული ალღოს და ისტაბილურობის მაჩვენებელია ლეო ქიაჩელის შემოქმედებაში ის გარემოება, რომ მწერალი სრულიად თავისუფლად, ბუნებრივად ახდენს გმირების ტიპიზაციას, მათ აღჭურვას გარკვეული საზოგადოებრივი ფენისა და კლასის დამა-

ჭასიათებელი თვისებებით. ამით დიდი იდეურ-შემეცნებითი და შთამაგონებელი ძალა ეძლევა ლევო ჭიაჩელის შემოქმედებას, რომელიც ხალხში განამტკიცებს რწმენას და სიყვარულს სიკაცხლისადმი, ადამიანის მაღალი და-

ნიშნულებისადმი, განამტკიცებს პატივისცემას და თავდადებას კერძო ინტერესების სოციალისტურ სამშობლოსადმი და ლაფრისადმი, რაც კი ხელს უწყობს საცობრიობის საბოლოო მიზნის — კომუნისმის გამარჯვებას.

პირობითი რეზულტატები და შინაგანი ორგანიზაციები

★

დიდი რუსი მეცნიერი ი. პავლოვი აღნიშნავდა, რომ ბუნებისმეტყველების განუხრელი წინსვლა, დაწყებული გალილეიდან, პირველად შეჩერდა იმ საკითხის წინაშე, თუ როგორ უნდა ახსნილიყო ფსიქიკური მოვლენები მატერიალისტური თვალსაზრისით. მსოფლიოს გამოჩენილი მეცლევარები თავის ტვინის უმაღლეს ფუნქციებს — ფსიქიკურ პროცესებს მეცნიერული, ფიზიოლოგიური ანალიზისათვის მიუწვდომელ სფეროდ თვლიდნენ. ამის გამო, საბუნებისმეტყველო მეცნიერებაში ბუნების ამ ყველაზე რთული მოვლენების შესწავლაზე სრულიად აიღო ხელი და იგი მხოლოდ სუბიექტურ, იდეალისტურ ფსიქოლოგიას. მეცნიერების ამ კრიზისიდან გამოყვანა შესძლო მხოლოდ და მხოლოდ რუსულმა ფიზიოლოგიამ. ეს ბუნებრივიც არის, რადგან მოწინავე რუსულ ბუნებისმეტყველებას თავიდანვე ახასიათებდა ორიგინალური და ფიზიკური რეალისტური შეხედულება სამყაროზე, ბუნების გაგება ძვე, როგორც იგი არსებობს, „ყოველგვარ უცხო დამატებათა გარეშე“.

ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 60-იან წლებში რუსული ფიზიოლოგიის მამამ ა. სეჩენოვმა საქვეყნოდ განაცხაო, რომ სულიერი, ფსიქიკური მოვლენები დამოკიდებულია ტვინის მოქმედებაზე. ფსიქიკურ მოვლენებს სათუძვლად უდევს მატერიალური, ფიზიოლოგიური პროცესები. სეჩენოვის იდეა განავითარა და ფიზიოლოგიური ცდებით დასაბუთა ჩვენი დროის უდიდესმა ბუნებისმეტყველმა ი. პავლოვმა. მსოფლიო მეცნიერების ისტორიაში მან პირველმა შესძლო თავის დიდი ტვინი გაეხადა ნაწილი ფიზიოლოგიური ქსელის საგნად. პავლოვზე სრული უფ-

ლებით შეიძლება გავრცელდეს დიდი სტალინის სიტყვები „მეცნიერებამ თავის განვითარებაში ცოტა როდი იცის ნამაცი ადამიანები, რომელთაც შესწევთ უნარი — დაემსხვრიათ ძველი და შეექნათ ახალი, მიუხედავად ყოველგვარი დაბრკოლებისა, მიუხედავად ყველაფრისა“.

• • •

ივანე პეტრეს-ძე პავლოვი დაიბადა ქ. რიაზანში 1849 წელს 14 (26) სექტემბერს ლარიბი მღვდლის ოჯახში. მშობლებს ივანეს სასულიერო კარიერისათვის ამზადებდნენ და ამ მიზნით იგი მიაბარეს რიაზანის სასულიერო სემინარიაში. პავლოვის სიჭაბუკის წლები ემთხვევა იმ დროს როდესაც რუსეთი განიცდიდა რევოლუციურ აღმავლობას. როდესაც თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ ამაოსლოი დიდი რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატები ჩერნი-შოვსკი, ჯობოროლობოვი პისარევი და სხვები ფართო მასებში აღვივებდნენ მგზნებარე ინტერესს საბუნებისმეტყველო და საზოგადოებრივ მეცნიერებათა სმი. ამ მოწინავე მოაზროვნეთა გავლენით პავლოვი თავს ანებებს სასულიერო სემინარიას და შეიის პეტერბურგის უნივერსიტეტის საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე. შემდეგ კი გადადის სამედიცინო-ქირურგიულ აკადემიაში (ამჟამად სამხედრო-სამედიცინო აკადემია), რომლისაც ოქროს მედალით ამთარებს 1879 წელს.

„60-იან წლების ლიტერატურის, განსაკუთრებით კი პისარევის გავლენით, — ივანეს პავლოვი, — ჩვენი გონიერული ინტერესი მიიზაროა ბონიბის მეტყველებისაკენ, მრავალმა ჩვენგანმა, ოა მათ რიცხვში მეც — გადაწყვიტა შეესწავლა უნივერსიტეტში საბუნებისმეტყველო მეცნიერება.“ 1863 წელს ამაოქვეყნდა სეჩენოვის შისანიშნავი ნარკვევი „თავის ტვინის რეფლექს-

ბი“. ამ ნაშრომმა ფართო საზოგადოებრივი ინტერესი გამოიწვია, რადგან ეს ეხმარებოდა იმდროინდელ რუსეთის მოქალაქე საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ შეხედულებებს. დიდ რუს რევოლუციონერ-დემოკრატთა მატერიალისტური იდეები სეჩენოვმა გაავრცელა და განავითარა ბუნებისმეტყველების და ფსიქოლოგიის საკვანძო საკითხებში. მატერიალისტური, მეცნიერული თვალსაზრისით მიუღმა ისეთ რთულ და მანამდე საიდუმლო ბუნებას მოცულ მოვლენათა შესწავლას, როგორიცაა ფსიქიკა და ცნობიერება. ახალგაზრდა პავლოვი ეცნობა ამ ნაშრომს ჟურნალ „მედიცინისკი ვესტნიკის“ ფურცლებზე და ითვისებს მის მატერიალისტურ იდეებს.

ამ იდეურ კავშირზე თვით პავლოვი არა ერთხელ მიუთითებდა: „ჩვენი გამოკვლევების გამოსავალ წერტილად მე მიმაჩნია 1863 წლის დასასრული, როდესაც გამოქვეყნდა სეჩენოვის ცნობილი ნაშრომი „თავის ტვინის რეფლექსები“.

სამედიცინო-ქირურგიული აკადემიის დამთავრების შემდეგ პავლოვი დატოვებული იქნა სახელგანთქმული რუსი თერაპევტის ბოტკინის კლინიკასთან არსებულ ფიზიოლოგიის ლაბორატორიაში. უსათუოდ დიდი როლი შეასრულა ბოტკინმა პავლოვის მომავალ სამეცნიერო მუშაობაში. სწორედ მის გავლენას უნდა მიეწეროს ის განსაკუთრებული ინტერესი „ნერვისმისადმი“, რომელსაც იჩენდა პავლოვი მთელი თავისი ხანგრძლივი მუშაობის პერიოდში. ნერვისმის თვალსაზრისით უღებოდა იგი მისი სამეცნიერო მოღვაწეობის ყოველ ეტაპზე ორგანიზმში მიმდინარე ნორმალური და პათოლოგიური პროცესების შესწავლას. სრულიად სამართლიანად უნდა ჩაითვალოს პავლოვის ზოგი ბიოგრაფის აზრი იმის შესახებ. — რომ, თუ პავლოვი უნივერსიტეტში შედის პირველის გავლენით, სამაგიეროდ სეჩენოვისა და ბოტკინის იდეებმა საბოლოოდ განსაზღვრა მისი მეცნიერული გზები და ინტერესი ფიზიოლოგიის საკითხებისადმი. ბოტკინთან შეასრულა პავლოვმა ადრინდელი შესანიშნავი შრომები სისხლის მიმოქცევის ფიზიოლოგიის დარგში. იქ ჩატარა მან კლასიკური გამოკვლევები „გულის ცენტრალური ნერვების“ შესახებ, რომელიც

1883 წელს წარმოდგენილ იქნა მედიცინის მეცნიერების დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად. ამ გამოკვლევებზე პავლოვმა თავიდანვე განაცხადებდა ორიგინალური კვლევის უნარი და დადი სამეცნიერო ნიჭი. მან აღმოაჩინა გულის მუშაობის სპეციალური გამაძლიერებელი ნერვი, რომელსაც შემდგომ „პავლოვის ნერვი“ ეწოდა. თუ გული მომარაგებულია ნერვებით, — ამბობს პავლოვი, — რომლებიც აწესრიგებენ მის ინტიმურ კვებას, მაშინ საფრთხეელია ასეთივე ნერვებით უნდა იყოს მომარაგებული კუჭი. ჯირკვლები და მთელი ნაწლავებიც. ამ ორგანოთა მარეგულირებელი მექანიზმების შესწავლა ავთვისებს საყოველთაო პროცესებს — საჭმლის მონელების საიდუმლოებას.

1888 წლიდან პავლოვი იწყებს საკმლის მომწივებელ ტრაქტის ჯირკვალთა მოქმედების შესწავლას. ეს იყო ფიზიოლოგიის ის სფერო, რომლის სწორი გამოკვლევის ყველა ცდა მარცხით მთავრდებოდა.

მაშინდელი ცოდნა საკმლის მონელების პროცესზე მოგონილ ამბავს უფრო წაგავდა, ვიდრე მეცნიერული კვლევა დათავსებდა ფაქტებს. რით იყო განპირობებული ეს მოთმარებობა? მაშინ არსებობდა ფიზიოლოგიური კვლევის მხოლოდ ცოცხალკეთის (ვივისექცია) ანუ „მწვავე ცდის“ მეთოდი: ექსპერამენტატორი დაზგაზე დაბმულ ცხოველს ნარკოზის ქვეშ უხსნიდა მუცლის ორს და აცირდებოდა ამითივე ორგანოს მუშაობას, ცხადია, ცხოველის ასეთ არაბუნებრივ საცდელ პირობებში ჩაყენებით, მისი დასახიზრებით, ირღვივდა ორგანოთა ფიზიოლოგიური მოქმედება. ამიტომ ამგვარ ცდების საფუძველზე მიღებული მონაცემები არაერთი შემთხვევებში არ შეიძლება ზუსტი ყოფილიყო. კვლევის ეს მეთოდი პავლოვს სრულიად არ აკმაყოფილებდა არ შეიძლება გულგრილით და ტლანქად გაანადგურო ის მექანიზმი, — ამბობს პავლოვი, — რომლის ღრმა საიდუმლოება ატყვევებს ჩვენს აზრებს ხანგრძლივი დროის. ან იქნებ მთელი სიცოცხლის განმავლობაშიც კი.

თუ გამოკდილი მექანიკოსი ხშირად უარს ამბობს ახალი რამ მიუმატოს ან სრულიად შეცვალოს ფაქიზი მექანიზმი, იმ მოტივით, რომ ზიანი არ მიაყუ-

ნოს მას; — თუ მხატვარი ეერძალვის ფუნჯით შეეხოს დიდ შემოქმედის მხატვრულ ქმნილებას, რატომ ამასე არ უნდა გრძნობდეს ფიზიოლოგი, რომელიც დგას გახუზოდ ღეფო რთულ და უფრო ლამაზი ცოცხალი ბუნების შეუდარებელი ქმნილების წინაშე? პავლოვის აზრით, ფიზიოლოგი უნდა იკვლევდეს ორგანიზმის სასიცოცხლო პროცესებს მთლიან, ჯანსაღ ორგანიზმში. რომელიმე ორგანოს, ან ორგანოთა სისტემის ფუნქციის შესწავლა მხოლოდ მაშინაა შესაძლებელი, როდესაც ეს ორგანო, ან სისტემა იმყოფება ბუნებრივ კავშირში მთლიან ორგანიზმთან.

პავლოვმა გადაწყვიტა, რადაც არ უნდა დაჯდომოდა, მოენახა კვლევის ისეთი მეთოდი, რომელიც შესაძლებლობას მისცემდა სასიცოცხლო პროცესების კანონზომიერება შესწავლა მთლიან ორგანიზმში, ხანგრძლივი შრომის შედეგად პავლოვმა დაამუშავა და მეცნიერებაში შემოიტანა კვლევის ოპერაციულ-ქირურგიული, ეერძოდ კი — ქრონიკული ფისტულის მეთოდი. ამ მეთოდის არსი შემდეგში მდგომარეობს: საკმლის მომწელებელ რომელიმე ორგანოში მონელების პროცესის შესასწავლად ორგანოს ღრუ ზერელით უერთოდება გარეობს, ან ამითიმი ჯირკვლის სადინარი ორგანიზმიდან გარეთ გამოყავთ. ამ მეთოდით პირველად პავლოვის მიერ იყო წარმოებული ექმქვეშა ჯირკვლის ქრონიკული ფისტულა. შემდეგში ასეთი ფისტულები (ზერელი) მან გააცოთა სანერწყე ჯირკვლზე, ექვზე, ნაღლის ბუტზე და სხვა შინაგან ორგანოებზე. 1842 წელს რუსმა ქირურგმა ბასოვმა მეცნიერებაში პირველად გააცოთა ძალის ექვის ფისტულის ოპერაცია. ასე ოპერირებული ცხოველის კვების დროს ყოველთვის შესაძლებელია ექვის წველის შეგროვება ექვის ზერელში ჩამდებული მილის გარეთა ბოლოდან. მაგრამ ეს ოპერაცია შველევარს მაინც ვერ დაეკმაყოფილებდა იმის გამო, რომ ამ გზით მიღებულ ექვის წვეთან შერეულია ნერწყვი და საკმლის ნამცერობი. ექვის ჯირკვლის ფუნქციის შესასწავლად კი აუცილებელი იყო სუფთა წველის მიღება. რა გზით უნდა გადაჭრილიყო ეს საკითხი? აი, საკმლის მონელების ფიზიოლოგიის ის ამოცანა, რომლის წინაშე შენერდა ყველა გამოჩენილი მეცლევარი.

პავლოვი პირველი იყო ფიზიოლოგიის ისტორიაში, რომელმაც ბრწყინვალედ გადალახა ეს დაბრკოლება. მან ექვის ზერელის ოპერაციის დაუშტა საყლაპავი მილის გადაჭრის ოპერაცია; ძალის კისრის მიდამოში ექვიან საყლაპავი მილს, ისე რომ გადაჭრილი საყლაპავის ორივე ბოლო გარეთ გამოყავთ და ცალ-ცალკე აკერებენ კისრის კანის კრილობაში. ამრიგად, პირის ღრუს კავშირი ექვთან ითიშება. ამ ოპერაციას ცხოველი ადვილად იტანს, მისი სასიცოცხლო პროცესები ნორმალურად მიმდინარეობს და ცოცხლობს ბუნებრივ სიკვდილამდე. თავისთავად ცხადია, რომ ასეთ ცხოველს ესაქიროება ზელოვნური კვება. ამ მიზნით თხიერი საკმელი უნდა ჩაესხას გადაჭრილ საყლაპავის ქვემო ზერელში, ან ექვში ფისტულის გზით უნდა შევიტანოთ ხორცი, პურის ნაქერი და სხვა. აი, ასეთ პრაქტიკულად ჯანმრთელ ცხოველზე დაიწყო პავლოვმა თავისი კლასიკური ცდების ჩატარება. აღმოჩნდა, რომ ძალის ჭამის დროს საკვები ექვში კი არ ჩაღდის, არამედ გადაჭრილი საყლაპავის ზემო ზერელიდან გარეთ ცეივა. იმის მიუხედავად, რომ საკმელი ექვში არ ჩაღდის, ექვის თისტულიდან მაინც იწყება სუფთა წველის უხეი დენა. ზემოაღწერილი ცდა კლასიკურად ითვლება ფიზიოლოგიურ მეცნიერებაში და ცნობილია მთელ მსოფლიოში „მოჩვენებითი კვების“ ცდის სახელწოდებით. მოჩვენებითი კვებით დადასტურდა, რომ ექვის ჯირკვლების ასამოქმედებლად სრულად არაა აუცილებელი საკმელი უშუალოდ შეეხოს ექვს და გააღიზიანოს იგი. რა მოხდება იმ შემთხვევაში, თუ გადაჭრით იმ ნერვს (ცთომილი ნერვი), რომელიც თავის ტრინიდან ექვთან მიღის? ძაღლმა რამდენიც არ უნდა „ჭამოს“, ექვში წვენი არ გამოეყოფა. ეს უდავოდ ადასტურებს ექვის წველის გამოყოფაში ნერვიულ მექანიზმის მნიშვნელობას. ქრონიკული ფისტულის მეთოდით მიღებული სუფთა, ნატურალური ექვის წვენი დიდი ხანია რაც სამკურნალო მიზნით გამოყენებულია არა მარტო ჩვენში, ადამედ მთელ მსოფლიოში. საკმლის მონელების, ფიზიოლოგიის დარგში პავლოვის აღმოჩენებმა ახალი ხანა შექმნა მეცნიერების განვითარებაში. მთელი დოვენადელი ცოდნა საკმლის მომწელებელ ჯირ-

ველების ნორმალურ და პათოლოგიურ პირობებში მოქმედების შესახებ პავლოვის შესანიშნავი ცდებით მოპოვებულ ფაქტური მასალაზე დაფუძნებული.

პავლოვმა თავისი ხანგრძლივი გამოკვლევებით დაგროვილი უამრავი ურყევი ფაქტები შეაჯამა და განაზოგადა ცალკე შრომაში: „ლექციები საკმლის მომწელებელი მთავარი ჯირკვლების მუშაობის შესახებ“, რომელიც გამოქვეყნდა რუსულად 1897 წელს. ამ შესანიშნავ ნაშრომში ნათლად და გასაგებად არის გადმოცემული საკმლის მომწელებელი ჯირკვლების მოქმედების ძირითადი კანონზომიერებანი. ორგანოლობა, ფაქტორი მასალის სიუხვე და მისი შესანიშნავი გამოყენება — აი ის უპირატესობა, რომელიც აონიშნულ წიგნს ანსხავებს მსოფლიოში არსებულ ამ თარგის ნაშრომებისაგან. „ლექციები“ მალე გართიარგმნა მრავალ ფეხო ენაზე და მან საყოველთაო აღიარება მოიპოვა. როგორც ბუნებისმეტყველობის კლასიკურმა ნაშრომმა, საშუალოს მონელების ფიზიოლოგიაში ჩატარებული ედილასი მნიშვნელობის მომართის გამო 1904 წელს ივანე პავლოვს ზეინიჯა იმ დროის საერაშროისო მეცნიერება ჯილდო — ნობელის პრემია. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ პავლოვი იყო ის პირველი როსი და მსოფლიო ფიზიოლოგთაგან ის პირველი მეცნიერი, რომელმაც თაიმსახურა ნობელის პრემია. 1907 წელს პავლოვს ირჩედნენ რუსეთის აკადემიის ნამდვილ წევრად. ამავე ხანებში იგი არჩიეს უცხოეთის აკადემიებმა და სამეცნიერო დაწისებოლებებმა საპატიო წევრად.

1912 წელს პავლოვი მიიწვიეს ინგლისის კემპრიჯის უნივერსიტეტში, რათა მისთვის მიენიჭებინათ საპატიო დოქტორის წოდება იმ ენობადა უნივერსიტეტს, რომელმაც აღზარდა ნიუტონი და დარვინი, შემოუნახავს საგანგებო ზღვარებობის აღსანიშნავი ტრადიციული ცერემონიალი: ამ ცერემონიალის დროს სახალხო ორატორმა ლათინურ ენაზე მიმართა საზოგადოებას: „რუსთა უდიდესი მხარეა, რომელიც ესოდენ თამარებულა ჩვენგან. მაგრამ ესოდენ ახლა ჩვენთან საერთო მუშაობით, მოგვევლინა ფიზიოლოგიის პეტერბურგელი პროფესორი, რომელმაც გამოიკვლია საკმლის მონელების პროცესი-

ბის ზოგადი კანონზომიერება. ამ მუშაობისათვის მან შექმნა განსაკუთრებული დაწესებულება და დააფუძნა ფიზიოლოგიაში მომუშავე მრავალი წყინვალესი სკოლა. დღეს თქვენ გაცნობთ ფიზიოლოგიის გამოჩენილ პროფესორს ივანე პეტრეს-ძე პავლოვს“. დაასრულა, თუ არა ორატორმა უკანასკნელი სიტყვები, სტუდენტების ჯედუფიდან დარვინის შეილიშვილმა დიდი გეცნიერის პატივსაცემად ქანდარიდან ბწრით ჩამოუშვა პატარა ძაღლის ფიგურა, რომელსაც გაკეთებული ქეხდა სხვადასხვა აღგილებზე ფისტულები. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ეს მეორე შემთხვევა იყო იმპერიის ონივერსიტეტში. ოცდაათი წლის წინ ამავე აღგილას ჩარლზ დარვინის პატივსაცემად სტუდენტებმა ჩამოუშვეს მაიმუნის პატარა თოჯინა.

პავლოვის მეცნიერულმა გენიამ თავისი უმაღლესი გამოხატულება თავის ტერინის უმაღლესი მოქმედების შესწავლაში პოვა.

დიდა რუსი პოპოლაციონერ-დემოკრატებისა და მოწინავე ბუნებისმეტყველების მატერიალისტური ტრადიციების განვითარების საფუძველზე, პავლოვმა შესძლო აღმოჩენა ცხოველთა და ადამიანთა ორგანიზმის დამახასიათებელი ყველაზე უნივერსალური მოვლენა — პირობითი რეფლექსი.

რა არის პირობითი რეფლექსი? მოძღვრება პირობითი რეფლექსებზე ჩაისახა ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც პავლოვი სწავლობდა საკმლის მონელების ფიზიოლოგიას. პავლოვამოი აერ კითხო დიდი ხნით აღრე იყო ცნობილი, რომ ძაღლს თუ ვაწოდებო საკვებს — სანერწყვი ჯირკვლები იწყებს ნერწყვის გამოყოფას. აღმოჩნდა, რომ სხვადასხვა საკვების მიღებაზე გამოიყოფა სხვადასხვა რაოონობის და სხვადასხვა ქიმიური შემადგენლობის ნერწყვი. ეს არის ნერწყვის გამოყოფის თანამოხლო რეფლექსი. ამ რეფლექსის მექანიზმი ასეთია: პირში მოხვედრილი საკმელი აღიზიანებს პირის ღრუს მგრძნობიარე ნერვის დაბოლოებას. აქედან ნერვული იმპულსი (აგზნება) გადაეცემა პერიფერიიდან ცენტრისაკენ. მიმავალი გზით მოგრძო ტერინის ნერწყვის გამოყოფის ცენტრს და კვების ცენტრს.

აგზნება ამ ცენტრებიდან გადაეცემა პერიფერიისაკენ მიმავალი გზით — სანერწყვე ჯირკვალს, ეს უკანასკნელი კი იწვევს ნერწყვის გამოყოფას. ეს არის მარტივი რეფლექსური აქტი, რომელიც შედარებით მუდმივია და თითქმის ერთნაირად ხორციელდება გარკვეულ სახეობის ყველა ცხოველში. თანშობილი რეფლექსური რეაქციის გამოვლენისათვის არაა საჭირო სხვა პირობები გარდა ერთისა, სახელდობრ, საკვები მოხედეს წმიერი ცხოველის პირში, ამიტომ ასეთ რეფლექსურ აქტს პავლოვმა უპირობო რეფლექსი უწოდა. ცხოველები და ადამიანები დაბადებიდანვე უპირობო რეფლექსების მზა სახის მქონეობით ევალებოდა გარესამყაროს. რა მოხდება მაშინ, როცა საკვები ძვეს ცხოველის წინ? — ე. ი. არ ეხება პირის ღრუს? შეიძლება თუ არა საკვებმა იმოქმედოს მანძილზე? აღმოჩნდა, რომ ამ შემთხვევაშიაც ცხოველს ნერწყვი სდის. თუ ნერწყვის გამოყოფა, როცა გამოღიზიანებული მოქმედობს უშუალოდ პირის ღრუში, ფიზიოლოგიის მიერ აღიარებული იყო რა თქმა უნდა, მანძილიდან გამოწვეული ნერწყვის გამოყოფა მათ სანერწყვე ჯირკვლის ფსიქიკურ გაღიზიანებად მიიჩნედა. ძალზე თითქმის „წარმოიდგინა“ საკმელი, აქვს „შემის სურვილი“ და სხვა. პავლოვს ასეთი სუბიექტური ახსნა სრულიად არ აკმაყოფილებს, მას უნდა თავის ტვინში მიმოიარე საიდუმლო პროცესების ასახსნელად გამოიხსნოს ობიექტური, საბუნებისმეტყველო გზები. კერძოპროცესების მამოძრავებელი პელოვის გენია ვერ შეჩერდებოდა „ფაქტების ზედაპირზე“, ის ხომ მოითხოვდა მეცნიერისაგან: „ფაქტების ზედაპირზე არ დარჩეთ, ფაქტების არქივარითსად არ შეიქმნათ. ეცადეთ — ჩაწოდეთ მათი წარმომართის საიდუმლოებას, რა-ეხნებათ ემათ მათი მმართველი კანონები“.

ხანგრძლივი და შეუზოვარი შრომის შედეგად პავლოვი მიღის იმ დასკვნამდე, რომ სანერწყვე ჯირკვლის ფსიქიკური აგზნება „სხვა არაფერია“, თუ არა ნერვული სისტემის კანონზომიერი რეაქცია გარეგან გაღიზიანებაზე. მაშასადამე, ეს რეფლექსია, მაგრამ მაღალი ტიპის რეფლექსი. ამ რეფლექსის

თავისებურება იმაშია, რომ ის არ წარმოადგენს თანშობილს, როგორც არის უპირობო რეფლექსი, არამედ მისი გამომწვევად ხდება „ცხოველში“ და ადამიანებში ინდივიდუალური სი-ცოცხლის განმავლობაში — გამოცდილების ნიადაგზე. უპირობო რეფლექსთან შედარებით ისინი არიან ცვალებადი და დამოკიდებული არიან მრავალ პირობებზე. ამიტომ ამ ახალი კატეგორიის რეფლექსს პავლოვმა „პირობითი რეფლექსი“ უწოდა, ხოლო მის გამოწვევად გამოღიზიანებელს კი პირობითი გამოღიზიანებელი. ახალშობილ ცხოველს არ აქვს პირობითი რეფლექსი, მაგალითად, ლეკვი ზორცის თანახმაზე, ნერწყვს არ გამოყოფს, თუ მას არასოდეს არ უკმაშია რგი. ადამიანს, რომელსაც ლიმონი არ უკმაშია, მისი დანახვა, ან გაფიქრება ნერწყვს არ მოგვრის. მაშასადამე, პირობითი რეფლექსი მუშავდება ინდივიდუალური გამოცდილების ნიადაგზე. პავლოვი ხშირად იმეორებდა: „ნატურალისტისათვის ყველაფერი მეთოდშია“ და ამ აღმოჩენილ მეთოდით — პირობითი რეფლექსების მეთოდით იწყება არსებითად ახალი მოძოვრება თავის ტვინის უშაღლესი ფუნქციების შესასწავლო. კლასიკური ცდები, რომლითაც დაიწყო პავლოვის გამოკვლევები მდგომარეობს შემდეგში: ძალს ყმაზე უკეთდება ფისტული (ხერელი). რომელშიც სანერწყველი არა-კვლის საღიზიარი ესეა გამოყვანილი, რომ ნერწყვი ხერელითან გარეთ გამოდის. კრილობის შეხორცების შემდეგ ძალს ათავსებენ ცალკე ოთახში, ან სპეციალურ კამერაში, რათა ცხოველი დაცულ იქნას, როგორც ექსპერიმენტატორის, ისე გარემოს აურაზე გაღიზიანებლებისაგან. ექსპერიმენტატორი სპეციალური ტექნიკური მოწყობილობის საშუალებით მორე ოთახიდან აღეგნებს თვალყურს ცხოველის ქცევას, ამრიგად, შეიძლება ზუსტად და დაწვრილებით იქნას აღწერილი საცდელ ობიექტის ათვლი მოქმედება. ისეთ გამოღიზიანებელს, — რომელსაც არავითარი კავშირი არა აქვს, კერძის რეაქციასთან, მაგალითად, ზარის ხმა, განათება და სხვა. თუ რამდენჯერმე წაეშობოდა რეფლექსი ცხოველის საკვების მიცემას, მოკლე ხნის შემდეგ საკმარისი იქნება ზარის ხმა, რომ ცხო-

ველს ნერწყვი გამოეყოს (პირობითი რეფლექსი).

რა უღევს ანატომიურ საფუძვლად პირობითი რეფლექსი?

თუ უპირობო რეფლექსი ხორცილდება ნერვული სისტემის დაბალი ნაწილების მეშვეობით — პირობითი რეფლექსების აუცილებელ ანატომიურ პირობას უმაღლეს ცხოველებში წარმოადგენს დიდი ტვინის ჰემისფეროების ქერქი. პელოვნა უამრავი ცდით დამტკიცა რომ, თუ ცხოველს ამოჰკრით ტვინის ქერქს, იგი ჰკარგავს რეფლექსური რეაქციის უნარს ზოლო პირში ჩადებულ საკვებზე ნერწყვი გამოეყოს. ამრიგად, ნერვული სისტემის დარჩენილი ნაწილები განაგრძობენ სამუშაოს მონელების აქტს. ზოლო პირობითი რეფლექსები საშუალოდ ჰქრება. შესაძლოა პირობითი რეფლექსების გამოუმუშავება ისეთ დაბალი განვითარების ცხოველებშიც. რომლებსაც თაყის ტვინის ქერქი ნაკლები ან სრულყოფილი არ აქვს განვითარებული. ამ შემთხვევაში პირობითი რეფლექსური მოქმედება ხორციელდება ნერვული სისტემის იმ ნაწილით, რომელიც უმაღლესად ითულება ამ ცხოველში.

როგორია პირობითი რეფლექსის მექანიზმი?

მაგალითისათვის ავიღოთ სინათლეზე ნორწყვის გამოყოფის რეფლექსი: გამლზიანებელი (განათება) იწვევს მხედველობის რეცეპტორის (თაღის ბადურა) გაღიზიანებას, აქედან აგზნება მიდის დიდი ჰემისფეროების ჰირქის მხედველობის ცენტრში, სადაც წარმოიშვება აგზნების კერა. თუ განაოებასთან ერთდროულად ცხოველს ეაწვდით საკვებს, მაშინ შეიქნება კვების ცენტრში აგზნების მეორე კერა: აგზნების ამ ორ კერას შორის მყარდება დროებითი კავშირი. სწორედ ეს დროებითი კავშირი უზრუნველყოფს მხედველობის ქერქულ ცენტრიდან აგზნების გადასვლას კვების ცენტრზე. ამრიგად გაღიზიანება მხედველობის რეცეპტორიდან მიდის ჰემისფეროების ქერქის მხედველობის ცენტრში, აქედან დროებითი კავშირის საშუალებით კვების ცენტრთან; ზოლო ამ უიანასკნელიდან აგზნება გადაეცემა ნერწყვის გამოყოფის ცენტრს. რომელიც იწვევს სანერწყვი ჯირკლის მოქმედებას. აღსანიშნავია, რომ ეს ფუნქციური კავ-

შირები ცხოველს არ დაეყება მზა სახით. ის მყარდება მხოლოდ მაშინ, როდესაც ორივე ამ ცენტრის ერთდროული აგზნება სოლო მცირედიან დადებით მაინც მოხდა. სწორედ ამიტომ, რომ პირობითი რეფლექსი გამოუმუშავდება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ პირობითი გაღიზიანება რამდენჯერმე დაემთხვევა უპირობო გაღიზიანებას (მაგალითად, საკვებს).

პირობითი რეფლექსების საყურადღებო პირობას წარმოადგენს მისი დროებითი, არა მყარი ხასიათი. თუ ცხოველი ყოველთვის ღებულაბს საკვებს რომელიმე პირობით გაღიზიანებას, ეს უკანასკნელი ყოველთვის დარჩება კვების სიგნალად. იმ შემთხვევაში, როდესაც პირობითი რეფლექსს პერიოდულად არ გავაქტივებთ უპირობო გამლზიანებელით იგი თანდათანობით შემცირდება და ბოლოს კი ჩაქრება. პირობითი რეფლექსების ჩაქრობას უდიდესი ბიოლოგიური მნიშვნელობა აქვს გარემოსთან ორგანიზმის შეგუების პროცესში. დიდი ჰემისფეროების ქერქი ინახავს საჭირო კავშირებს გარემოსთან (დროებითი კავშირებს). ზოლო როგორც კი შეიკლავდა გარემო, იგი სწაყრტს ძველს და ამყარებს ახალ ფუნქციურ კავშირებს შეცვლილი პირობების შესაბამისად. პირობითი რეფლექსების გამოუმუშავება და ჩაქრობა დამოკიდებულია დიდი ტვინის ქერქში განლაგებული მიმდინარე ორ ძირითად პროცესზე — აგზნებასა და შეკავებაზე. ეს პროცესები წარმოადგენს ერთიანი ნერვული მოქმედების ორ სხვადასხვა მხარის. რომელიც საფუძვლად უდევს ცხოველსა და ადამიანთა უმაღლეს ნერვულ მოქმედებას. უპირობო და პირობითი რეფლექსების განსხვავების მიუხედავად, მათ შორის მჭიდრო ურთიერთკავშირი არსებობს, სათანადო პირობებში პირობითი რეფლექსი შეიძლება გადავიდეს უპირობოში.

ჩვენ ვუწოდებთ, — ამბობს პელონი, — ასე ვთქვათ, წმინდა პრაქტიკული თვალსაზრისით, პირველ რეფლექსს უპირობო, მეორეს კი — პირობითი. დიდად დასაჯერებელია (და ამის შესახებ უკვე მოგვეპოება ცალკეული თაქტიური მითითებანი), რომ ახალი წარმოშობილი რეფლექსები, თუ მთელ რიგ თანამიმდევარ თაობებში შენარჩუნე-

ბულია არსებობის ერთი და იგივე პირობები, განუწყვეტელივ იქცევიან მუდმივ რეფლექსებად. ამგვარად, ეს იქცეობდა ცხოველის ორგანიზმის განვითარების ერთ-ერთი მუდმივ მოქმედი მექანიზმი.¹ სხვა ადგილას პავლოვი ამბობს: „შეიძლება დავუშვათ, რომ ზოგიერთი ახლად გამოქვეყნებული პირობითი რეფლექსი შემდგომ შემყიდრებით გარდაიქმნება უპირობოდ.“² ამ დებულებით პავლოვის აზრი შემყიდრების და ცვალებადობის საკითხში სრულად ეთახნება დიდი ბიოლოგის — მიწურინის თვალსაზრისს. ეს ბუნებრივიც არის, რადგან კვშიარიტების ძიებაში ორივე ბუნებრივი ბუნებისმეტყველი ეყრდნობოდა მოწინავე მატერიალიზმის პრინციპებს.

• • •

პავლოვმა თავიდანვე სასტიკად გაილაშქრა სუბიექტური ფსიქოლოგიის წინააღმდეგ და გამოაშკარაა მისი სრული უსაფუძვლობა ცხოველთა და ადამიანთა უმაღლესი ნერვული მოქმედების ახსნაში. რას ნიშნავს, ძალშია „წამოიდგინა“ ზორცის გემო, ძალშია „იფიქრა“ და სხვა. პავლოვი აღნიშნავს რომ სუბიექტურ ფსიქოლოგიას ადამიანის აზრი და გრძნობები გადააქვს ცხოველზე და ამით ცდილობს საკითხის ახსნას. საკვების ჩვენებაზე ცხოველის ნერწყვის დენა წარმოდგენებით რომ იყოს გაპირობებული, მაშინ მან ზორცის დანახვაზე უფრო მეტი ნერწყვი უნდა გამოჰყოს, როგორც უფრო „გემოიელ კერძზე“. ვიდრე გამჩმარი პორის დანახვაზე. სინამდვილეში ეს ასე არ ხდება: გამჩმარი პური გადასაყლაპავად საჭიროებს ნერწყვის მეტ რაოდენობას, ვიდრე ზორცის ნაჭერი. ამიტომ პირველ გამოზიზანებელზე ცხოველს მეტი ნერწყვი სდის.

ფსიქოლოგიას, რომელიც ფიზიოლოგიურ პროცესებისაგან მოწყვეტით იზილავს ფსიქიკურ მოვლენებს, არ შეიძლება მაინიერული პრეტენზიები ჰქონდეს. აღწერი სუბიექტური მოვლენები „... ის ცოტაა. მოვლონები კი არ უნდა აეწერიოთ. არამედ უნდა გამოვავლინოთ მათი განვითარების კანონები. მარტო

აღწერიდან არავითარი მეცნიერება არ გამოდის“³.

ველევის სუბიექტური მეთოდის უხსოვარ დროიდან არსებობს, მაგრამ რა მოგვიტანა ზან? კითხულობს პავლოვი, — არაფერი. ამიტომ პავლოვი ამბობს, რომ ყოველივე ის, რაც სუბიექტური ფსიქოლოგიის მეშვეობით გამოგონეს, უნდა დაეამსხვრიოთ და დაშენოთ ახალი. პავლოვმა პირობითი რეფლექსების ექსპერიმენტულად დასაბუთებული თეორიით პირველმა გამოახა მანამდე შეცნიერული ანალიზისათვის მიუწოდომელი მოვლენების ობიექტური შესწავლის გზა. ამით პავლოვმა შექმნა მატერიალისტური ფიზიოლოგია და ფსიქოლოგია, ზოლო მეცნიერებაში იდეალიზმსა და მეტაფიზიკას სამკდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა გამოუცხადა.

პავლოვის მოძღვრებაში უმაღლესი ნერვული მოქმედების შესახებ, საბუნებისმეტყველო-მეცნიერულ დადასტურებას ჰპოულობს — სტალინის გენიალური დებულება: ერთი და განუყოფელი ბუნება, ორ სხვადასხვანაირ ფორმაში გამოხატული — მატერიალურსა და იდეალურში: ერთი და განუყოფელი საზოგადოებრივი ცხოვრება. ორ სხვადასხვანაირ ფორმაში გამოხატული — მატერიალურსა და იდეალურში. — აი როგორ უნდა ვუყურობდეთ ბუნებისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარებას“⁴.

პავლოვის მოძღვრება პირობით რეფლექსებზე — ის არის ბუნებისმეტყველების უდიდესი მონაპოვარი. ამით გაიხსნა ორგანიზმის, როგორც მთლიანისა და მისი გარემოსთან ურთიერთ-დამოკიდებულების შესწავლის გზები. ამით მოიხსნა ბუნების ყველაზე ურთულესი და უფაჩიხისი ქმნილების — თაირ კარინის მოქმედების საიდუმლობაში ჩაწედომის გასაღები.

• • •

პავლოვმა პირობითი რეფლექსების მეთოდით შეისწავლა და დაასაბუთა, რომ დიდი ტვინის ქემისფეროების

¹ И. П. Павлов, Полное собрание трудов т. III, гл. 222.

² იმავე გვ. 217.

³ Павловские среды т. II, гл. 515.

⁴ ა. ბ. სტალინი, თხზულებანი ტ. I გვ. 294.

ქერქით ზორციელდება არა მარტო ორგანიზმის ურთიერთობა გარემოსთან, არამედ იგი ასდგენს ორგანიზმში მიმდინარე ყველა პროცესის რეგულაციას. „რაც უფრო სრულქმნილია ცხოველის ორგანიზმი — წერდა სიკვდილამდე ერთი წლით ადრე პავლოვი, — მით უფრო ცენტრალურებულა იგი. მათ უფრო მისი უმაღლესი ნაწილი სულ მეტად და მეტად ხდება ორგანიზმის ყველა მოქმედების განმკარგულებელი და განმანაწილებელი, მიუხედავად იმისა, რომ ეს ცხადად და აშკარად სრულიადაც არა ჩანს. ჩვენ ხომ შეიძლება მოგვეჩვენოს, რომ უმაღლესი ცხოველთა ძრავალი ფუნქცია თითქო საცესებით დიდი ნახევარსფეროების გავლენის გარეშე მიმდინარეობს, ნამდვილად კი ეს ასე როდია. ეს უმაღლესი ნაწილი თავის გამკებლობაში სტოვებს ყველა მოვლენას, რაც კი სხეულში ხდება“¹. შინაგან ორგანოებზე ტვინის ქერქის გავლენის მაგალითები ყოველდღიურ ცხოვრებაში გვხვდება, მაგრამ მის მიცნოერულ ახსნას და დასაბუთებას უნდა ეუმადლოდეთ მხოლოდ და მხოლოდ პავლოვის გინიას. ვის არ გამოუცდია ემოციის (შიში, სიხარული) შედეგად სახის გაფითრება ან გაფითლვა? ანდა ცვლილებები გულის მოქმედების მხრივ? შესაძლებელია ძლიერმა შიშმა ან რაიმე ტრაგიკული სენიის მიღებამ გულთმ ავადყოფის უცარი სიკვდილიც კი გამოიწვიოს. ყველა ამ შემთხვევაში დასტურდება „სულის ორგანოს“ — თავის ტვინის გავლენა შინაგან ორგანოებზე.

პავლოვის იდეა — ორგანიზმის ყველა პროცესში თავის ტვინის ქერქის წამყვანი როლის შესახებ — გააგრძელოდა განავითარა პავლოვის ნიჭიერმა მოწაფემ აკადემიკოსმა ბიკოვმა. ბიკოვმა და მისმა თანამშრომლებმა პირობითი რეფლექსების მეთოდით შეისწავლეს თითქმის ყველა შინაგანი ორგანო და ამით თვალსაჩინო წყლილი შეიტანეს პავლოვის მოძღვრების შემდგომი განვითარების საქმეში. აკადემიკოს ბიკოვის ლაბორატორიაში პირველი ცდები დააყენეს თირკმლების მოქმედებაზე, თირკმლებისათვის წყალა

წარმოადგენს უპირობო გამოღიზიანებელს. მისი ორგანიზმში შეყვანა იწვევს შარდის გამოყოფის მოქმედებას, ამ საფუძველზე დააყენეს შემდგომი ცდები ძალის კუჭში წყლის ყოველ შეყვანას წაუმძღვარეს რაიმე ბგერა, მაგალითად, ზარის ხმა. რამდენიმე ცდის შემდეგ საკმარისი იყო მხოლოდ ბგერა (წყლის შეუყვანლად), რომ ცხოველს შარდი მომატებული რაოდენობით გამოეყოფოდა. ამ შემთხვევაში ბგერამ ისე იმოქმედა თირკმლების ფუნქციაზე, როგორც ორგანიზმში წყლის შეყვანამ. სხვაანაირად რომ ეთქვათ, ბგერა გახდა პირობითი გამოღიზიანებლად. შემოადგენილი ცდა უფრო დამაჯერებელი რომ ყოფილიყო, ბიკოვი და მისი თანამშრომლები ასე მოიქცნენ: ყოველდღიურად გამოიყენეს იგივე ბგერა, ხოლო ორგანიზმში წყლის შეყვანა შეწყვიტეს, პირობითი რეფლექსი ჩაქრა... ბგერა უკვე აღარ იწვევდა თირკმლების ფუნქციის გაძლიერებას. ამ ცდებით დადასტურდა, რომ ტვინის ქერქი მონაწილეობას იღებს თირკმლების მოქმედებაში.

ორგანიზმში ადრენალინის შეყვანა იწვევს გულის მოშაობის აჩქარებას, თუ ცხოველს შეუშხაპუნებთ ადრენალინის ისე, რომ ყოველ შემხაპუნებას წაუეშძღვარებთ ზარის ხმას, რამდენიმე ხნის შემდეგ საკმარისი იქნება მხოლოდ ზარის ხმა, რომ ცხოველს გულის მოშაობა აუჩქარდეს. კიდევ მეტი: გულის მოშაობა აჩქარებდა არა მარტო საგანგებო პირობითი გამოღიზიანებით (ბგერა), არამედ ცხოველის იმგვარ საცდელ პირობებში ჩაყენებით, როგორიც იყო ადრენალინის შემხაპუნების ღრის. ცხადია, ამ შემთხვევაში გამომუშავდა პირობითი რეფლექსი გულის მოქმედებაზე. ასეთი ხასიათის ცდები დააყენეს სხვა შინაგან ორგანოებზე, და ყოველანაირად დადასტურდა ამ ორგანოთა მოქმედებაზე რეფლექსური გაქოვნა. ე. ი. თავის ტვინის ქერქის მონაწილეობა შინაგანი ორგანოების ფუნქციათა რეგულაციაში.

მას შემდეგ, რაც ბრწყინვალე ცდებით დადასტურდა დიდი პემისფეროების ქერქის ესოდენ დიდი და მრავალმხრივი გავლენა შინაგან ორგანოებზე.

¹ И. П. Павлов. «избранные произведения», т. 3, 519.

ბიუროს წინაშე დაისვა კითხვა: ფუნქციური კავშირები ქერქსა და შინაგან ორგანოებს შორის ხომ არ არის ორმხრივი? ან, როგორც თვითონ შენიშნავს: შინაგან ორგანოებში ხომ არ იბადებიან იმპულსები, რომლებიც სიგნალს უგზავნიან თავისი მთავარი ორგანოს შესახებ თავის ტვინის ქერქს? ამ პრობლემის გადასაჭრელი გზები თვით პავლოვის მიერ იყო ნაჩვენები. ეცემიან რა ორგანიზმზე გარემოს ადრეცხელი გაღიზიანება, პირველად მოქმედებენ გაღიზიანების მიმღებ აპარატზე — რეცეპტორებზე. ეს უანასკნელი მგრძნობიარე ნერვის საშუალებით ცენტრალურ ნერვულ სისტემას უკავშირდება.

იბადება კითხვა: აქვთ თუ არა შინაგან ორგანოებს, მსგავსად გარეგანი ორგანოებისა, გაღიზიანების მიმღები რეცეპტორები? პავლოვი ჯერ კიდევ თავის ადრეულ ნაშრომში (90-იან წლებში), რომელიც მიძღვნილია სისხლის მიმოქცევის ორგანოების ფიზიოლოგიისადმი, შენიშნავდა: ცენტრალურად, მგრძნობიარე ნერვის დაბოლოებები სწიდება სხეულის ყველა ორგანოსა და ქსოვილებს. ეს დაბოლოება იქნა უნდა წარმოადგინოთ, როგორც სხვადასხვა სახის ძალზე სპეციფიკური რამ. გრძნობის ორგანოების ნერვის დაბოლოებების მსგავსად, — განაგრძობს პავლოვი, — ყოველი მათგანი შეგუებულია მხოლოდ საკუთარ, თავისებურ გამოიზიანებელთან. თუ შინაგან ორგანოებში რეცეპტორების არსებობა დადებითად გადაწყდებდა. მაშინ თავისთავად წამოიჭრება კითხვა: აღწევინ თუ არა შინაგანი ორგანოების რეცეპტორებიდან ანუ ინტერორეცეპტორებიდან იმპულსები თავის ტვინის ქერქს? შინაგან ორგანოებში წარმომადგენელი ნერვული იმპულსების (აგზნება) ჩერქმდე მიღწევის საკითხი იმ შემთხვევაში გაიჭრება, თუ დადგენილ იქნება შინაგანი ორგანოების გაღიზიანებით პირობითი რეფლექსების გამომწვევა, ე. ი. თუ მიიღება ინტერორეცეპტორული პირობითი რეფლექსი, ეს საკითხი ბიოფიზიკის ლაბორატორიაში სრულიად მარტივად გადაწყდა. სათანადოდ მომზადებულ ძალის კულის ლორწოვან გარსზე მოქმედებდნენ მექანიკური ან თერმული გაღიზიანებით (პირობითი გაღიზიანებელი) და ამ მომენტში ადრეცხედნენ ცხოველს (უპირობო გამლი-

ზიანებელი). ამის რამდენჯერმე განმეორების შემდეგ საკმარისი აღმოჩნდა კულის ლორწოვან გარსზე მხოლოდ მექანიკური შეტეგის შემთხვევებს ნერვების უბეი გამოყოფა დაწყებოდა. ძალზე დემონსტრაციული იყო შემდეგი ცდა: ძალის ელექტრული გაღიზიანებებით იწვევდნენ ძლიერ ტიკილებს, იმავე დროს ფისტულის გზით ცხოველის კუჭში შეყავდათ ჰაერი. აპრიგად, პირობითი გაღიზიანებელს (ჰაერის შეყვანას) უფლებდნენ უპირობო გაღიზიანებელს (ტიკილებს). რამდენიმე დღის შემდეგ დააყენეს შემდეგი ცდა: ძალს შეუწყვიტეს ელექტრული გაღიზიანება, ხოლო ჰაერი კი შეყავდათ. კუჭში ჰაერის ყოველ შეყვანას თან სდევდა მძაფრი „მტკივნეული“ რეაქცია (ძლიერი აგზნება, წკმუტები, კრუნჩხვები და გუგების გაფართოება). მიუხედავად იმისა, რომ პირობითი გაღიზიანებელი სრულიად უმტკივნეულო იყო, ცხოველს დაეწყო ისეთი რეაქცია, როგორიც ახასიათებს ძლიერ მტკივნეულ გაღიზიანებას. ამ გზით შეისწავლეს და დაადგინეს სხვადასხვა შინაგანი ორგანოებიდან პირობითი რეფლექსები. პავლოვს სრული უფლება ჰქონდა განეცხადებინა: „დროებითი ნერვული კავშირი ცხოველთა სამყაროში და ჩვენში არის ყველაზე უფრო უნივერსალური ფიზიოლოგიური მოვლენა“. ინტერორეცეპტორული პირობითი რეფლექსებით დადასტურდა სეჩენოვის აზრი შინაგანი ორგანოების მგრძნობელობის შესახებ. სეჩენოვი „თავის ტვინის რეფლექსებში“ აღნიშნავდა, რომ მგრძნობელობა შინაგან ორგანოებსაც აქვთ. გულიდან, კუჭიდან და სხვა ორგანოებიდან თავის ტვინის ქერქსაკენ მიიძღრება იმპულსთა უწყვეტი ნაკადი. მაგრამ ეს იმპულსები ნორმალურ პირობებში ვერ აღწევინ ცნობიერებამდე და „ტვინის ქერქში გარკვეულ დრომდე „ინახებიან“ ქველურებლვან. ასე ვთქვათ გამოუვლინებლად ფორმაში“. ამიტომ ჯანმრთელი ადამიანი სუბიექტურად ვერა გრძნობს, თუ რა ხდება მის შინაგან ორგანოებში, მარამ საკმარისია რომელიმე ამ ორგანოს დაზიანება, რომ გაორკვეილი, „ხელი გრძნობი“ შეცნობილ გრძნობებზე გარდაიქმნას.

ინტერორეცეპტორული პირობითი რეფლექსის საფუძველზე საბჭოთა ფი-

ზიოლოგიამ შეანათა ჩირაღდანი ტვინის მოქმედების იმ ბნელ დარბაზში, რასაც ქვეცნობიერ სფეროს უწოდებდნენ. მიკვლეულ იქნა ობიექტური, მეცნიერული გზები ქვეცნობიერი პროცესების მატერიალური საფუძვლების შესასწავლად. ამით განიღვენინა იდეალიზმი და მისტიკა ტვინის მოქმედების ყველაზე საიდუმლოებით მოცული სფეროდან. რაჟი ექსპერიმენტულად დადასტურდა შინაგანი ორგანოების მგრძნობელობა, ბიოკოი შენიშნავს, რომ უნდა დაეუშვათ არა მარტო საყოველთაოდ ცნობილი ხუთი გრძნობის ორგანოს არსებობა (მხედველობა, სმენა და სხვა), არამედ შინაგანი ორგანოებში არსებული „გრძნობის ორგანოების“ არსებობაც.

„ვოლტერის სახელგანთქმულ სატირაში, — აღნიშნავს ბიოკოი, — სატურნის მოზინადრე ეკითხება სირიუსიდან წამოსულ მოგზაურს: „რამდენი გრძნობა გაქვთ თქვენ?“ „72, — უპასუხებს ის, — მაგრამ ჩვენ ყოველთვის გული გვწყდება, რომ ეს გრძნობები ასე ცოტა გვაქვს“. ჩვენ შეგვიძლია ეკითხოთ, — დასძენს ბიოკოი, — რამდენი გრძნობა აქვს ადამიანს? განა მარტო მხედველობა, სმენა, ყნოსვა, შეხება და გემოვნება გვაქვს? ჩვენ ხუთი გრძნობა გვაქვს, მაგრამ არის ბევრი სხვა „ბნელი გრძნობა“ და ისინი ახდენენ ჩვენზე გავლენას, მათი იმპულსები მიდის თავის ტვინის ქერქამდე“.

სწავლობდა რა პავლოვი გარემოსთან ორგანიზმის მრავალმხრივ კავშირებს, მან შექმნა მოძღვრება ანალიზატორების შესახებ. იმ მგრძნობელ აპარატს, რომლის საშუალებითაც გარემოს გალიზიანებები აღწევს ღიდი ტვინის პემისფეროების ქერქს — პავლოვმა ანალიზატორი უწოდა.

ყოველი ანალიზატორი შედგება სამი ნაწილისაგან: პირიფერიული ანუ რეცეპტორული ნაწილი, გამტარი გზა და ცენტრალური ანუ ანალიზატორის ქერქი. ნაწილი, ანალიზატორის რეცეპტორულ ნაწილს წარმოადგენს გრძნობის ორგანოები. თვალის, ყურის და სხვა გრძნობის ორგანოებით ზდება გარემოდან გალიზიანების მიღება, აქედან ნერვულ იმპულსს გამტარი გზებით გადაეცემა თავის ტვინის ქერქს. თუ

რომელიმე ანალიზატორის მთლიანობა დაირღვა მაშინ ისპობა შესაბამისი შეგრძნება. მაგალითად, თვალის დაზიანების, მხედველობის ნერვიზი გატეხვის, ან ტვინის სათანადო არეს დაზიანების შედეგად ისპობა მხედველობითი შეგრძნება.

ანალიზატორის ქერქული ნაწილი წარმოადგენს იმ მატერიალურ სუბსტრატს, რომლის მეშვეობითაც ხორციელდება გალიზიანებათა ურთულესი ანალიზური და სინთეზური მოქმედება. ამიტომ ანალიზატორულ ფუნქციას სინთეზურ ფუნქციასთან ერთად უდიდესი ბიოლოგიური მნიშვნელობა აქვს, ამით შესაძლებლობა ეძლევა ორგანიზმს უფრო დიფერენცირებული, სრულქმნილი რეაქციებით უპასუხოს გარე სამყაროს შექმედებას.

იბადება კითხვა: არსებობს თუ არა მსგავსად გარეგანი ანალიზატორებისა (მხედველობის, სმენის, ყნოსვის და სხვა) შინაგანი ანალიზატორები? რადგან არსებობს გრძნობის გარეგანი ორგანოების გარდა გრძნობის შინაგანი ორგანოები, ეს იმას ნიშნავს, რომ მსგავსად გარეგანი ანალიზატორებისა არსებობს შინაგანი ანალიზატორებიც.

თუ გარეგანი ანალიზატორების გალიზიანებით ხდება სამყაროს საგნებისა და მოვლენების სიგალიზირება, შინაგანი ანალიზატორების საშუალებით სწარმოებს შინაგან ორგანოებში აღმოცენებულ გალიზიანებათა ანალიზი და სინთეზი.

ზემოალწერილი ცდების საფუძველზე ნათლად ჩანს, რომ ღიდი პემისფეროების ქერქი არეგულირებს შინაგან ორგანოებს, მაგრამ შინაგანი ორგანოებიც თავის მხრივ იმპულსთა უწყვეტ ნაკადს უგზავნიან ქერქს. ამრიგად, ღიდი პემისფეროების ქერქი ინფორმაციას იღებს როგორც გარეგანი სამყაროდან, ისე ორგანიზმის „შინაგანი სამყაროდანაც“. ამას არსებითი როლი ენიჭება უმაღლეს ნერვულ მოქმედებაში. ამით მედიცინას შესაძლებლობა მიეცა შეისწავლოს დაავადებული ორგანიზმი მთლიანად — ფსიქიკური და სომატური (სხეულობრივი) პროცესების მთლიანობაში.

მიაქცია რა პავლოვი განსაოთრებული ყურადღება ადამიანის უმაღლეს

სი ნერვული მოქმედების სპეციფიკურობის საკითხს, აღმოაჩინა ადამიანური, ცხოველური შედარებით, დამატებითი სასიგნალო სისტემა, რომელსაც მან სინამდვილის მეორე სასიგნალო სისტემა უწოდა.

როდესაც ცხოველთა სამყაროს განვითარების შედეგად ადამიანი წარმოიშვა, — ამბობს პავლოვი, — ამით განსაკუთრებული რამ მიემატა ნერვული მოქმედების მექანიზმს, ცხოველთათვის სინამდვილის სიგნალიზირება ხდება თითქმის მხოლოდ იმ გაღიზიანებებით და მათი კვალის შემწვობით, რომლებიც უშუალოდ მოდის სპონტანური უჯრედებში, მხედველობის, სმენის და ორგანიზმის სხვა რეცეპტორებიდან. პავლოვის მიხედვით, ეს არის სინამდვილის პირველი სასიგნალო სისტემა, რომელიც საერთოა ადამიანისა და ცხოველისათვის. მაგრამ სიტყვამ შექმნა მეორე, სპეციალურად ჩენი, სინამდვილის სასიგნალო სისტემა, რაც პირველი სიგნალების სიგნალს წარმოადგენს¹. თავის ტვინის ქერქული მოქმედების ეს სპეციფიკური ფორმა ადამიანს განუვითარდა საზოგადოებრივ-შრომითი მოქმედების პროცესში, იგი განუყრელად დაკავშირებულია პირველ სასიგნალო სისტემასთან და მოქმედებს მასთან მთლიანობაში. მეორე ანუ სიტყვიერი სასიგნალო სისტემას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს. არც ვეცხა რა ენის როლს საზოგადოების განვითარებაში ი. სტალინი თავის გენიალურ ნაშრომში — „მარქსიზმი და ენათმეცნიერების საკითხები“ — წერს: „ზღაგრიით ენა კაცობრიობის ისტორიაში ერთ-ერთი ის ძალაა, რომელიც დაეხმარა ადამიანებს გამოკეთდნენ ცხოველთა სამყაროს, გაერთიანებულნი საზოგადოებებად, განვეითარებინათ თავიანთი აზროვნება, მოეწყობათ საზოგადოებრივი წარმოება, წარმატებით ებრძოლათ ბუნების ძალებთან და მიეღწიათ იმ პროგრესისათვის, რომელიც ჩვენ ამჟამად გვაქვს“².

მეორე სასიგნალო სისტემა, პირველ

სასიგნალო სისტემასთან ერთად, მართავს არა მარტო გარემოსთან ადაპტაციის ურთულეს დამოკიდებულებას, არამედ არეგულირებს ორგანიზმის შინაგანი ვეგეტატურ პროცესებსაც.

ი. სტალინის აზრით პავლოვმა უმაღლეს საფეხურზე აიყვანა ჩვენი ქვეყნის მეცნიერების — სერენოვისა და ბოტანიკის ნერვოზის იდეები. ამის საფუძველზე მეცნიერული ახსნა პოვა ისეთმა რთულმა მოვლენებმა როგორცაა ჰიპნოზი და შოკონება. „თქვენ იცით, — ამბობს პავლოვი, — რომ ჰიპნოზური ძილის დროს შეიძლება შოკონებით ვიმოქმედოთ მრავალ ვეგეტატურ პროცესზე. მეორე მხრით, ცნობილია თვითშოკონების ისეთი შემთხვევა, როგორიც არის მოჩვენებითი ორსულობის სიმპტომი. ამ დროს ხდება სარძევე ჯირკვლების გადასვლა ქმედით მდგომარეობაში და ცხიმის დაჟროვება მკერდის კიბეებზე. რათა მოხდეს ორსულობის სიმპტომა და ეს მოდის თავიდან, თქვენი აზრებიდან, თქვენი სიტყვებიდან, დიდი ჰემისტერებიდან იმისათვის, რომ შეგავლენა იქონიოს ისეთ წყნარ, შემართულ ვეგეტატურ პროცესზე, როგორც არის ცნობილი ქსოვილის გადიდება“³.

ამჟამად დადსტურებულად უნდა ჩაითვალოს, რომ სიტყვიერი ზემოქმედებით შესაძლებელია ვიმოქმედოთ ორგანიზმის ისეთ პროცესზე, როგორცაა: წყლის ცვლა, ნახშირწყლის ცვლა, სითბოს რეგულაცია და სხვა სამართლიანად შეინიშნავენ, რომ ზოგჯერ ემოციურ ზემოქმედებას შეუძლია უფრო მეტი გავლენა იქონიოს ორგანიზმზე, ვიდრე რაიმე თიზიკური ფაქტორს. როგორც ბიკოვი შენიშნავს, ჰიპერტონიული და წყლულოვანი დაავადება მნიშვნელოვნად გამძაფრდა იმ პირებს შორის, რომლებმაც ომის პერიოდში განიცადეს ბომბარდირება, ბლოკადა და სხვა ძლიერი ემოციური ძაბვა. უმაღლესი ნერვული მოქმედების აშლილობამ (ნევროზული მდგომარეობა) შეიძლება გამოიწვიოს შინაგანი ორგანოების ფუნქციის ცვლილებები. ამ მიმართულებით განსაკუთრებით ნაყოფიერად მუშაობენ პროფ. მ.

¹ Академик И. П. Павлов «Правильный опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных», стр. 722.

² ი. სტალინი „მარქსიზმი და ენათმეცნიერების საკითხები“, გვ. 44.

³ И. П. Павлов «Избранные произведения» гл. 319, 1949 г.

საქართველო
გეოგრაფიული

უსივები და მისი თანამშრომლები. უმაღლესი წერეული მოქმედების აშლილობის პარალელურად ისინი შეიწავლიან ამათუიმ ორგანოს მოქმედებას. მაგალითად, საგანგებოდ წინასწარ მომზადებულ ცხოველს ცდების დაწყებამდე დააღვიანეს განსაზღვრული რაოდენობის სითხე. ძალის მოკლე დროში დაეწყო შარდის გაძლიერებული გამოყოფა. ამის შემდეგ ცხოველს ხელოვნურად შეუქმნეს ნევროზი და გაიმეორეს იგივე ცდები. ამჯერად შარდი გამოეყო მცირე რაოდენობით. ამრიგად, უმაღლესი წერეული მოქმედების აშლილობამ შეცვალა თირკმლების ფუნქცია. ეს ცდა უფრო დამაჯერებელი რომ ყოფილიყო, ცხოველი გამოიყვანეს ნევროზულ მდგომარეობიდან, — თირკმლების მოქმედება დაუბრუნდა ნორმას, ძალის მიღებული სითხე გამოეყო თითქმის იმავე რაოდენობით, რამდენიც ნევროზის გამოწვევამდე იყო. ასეთი ხასიათის ცდებით დადასტურებულია, რომ უმაღლესი წერეული მოქმედების აშლილობამ შეიძლება გამოიწვიოს ნაღლის, კუჭის წვენის, სისხლის წნევის მომატება და სხვა. ეს ადასტურებს, თუ რამდენად ნაყოფიერია პავლოვის ფიზიოლოგიური მოძღვრების საფუძველზე წარმოებული მეცნიერული კვლევა-ძიება; ამით ცხადი ხდება, თუ რამდენად აძლიერებს მოწინავე ფიზიოლოგია თეორიულ და პრაქტიკულ მედიკინას. მიუხედავად ამისა ზოგი სამკითხველი ფიზიოლოგი (ორბელი, ბერიტაშვილი და სხვა) იდეალისტური პოზიციებიდან ეწეოდა ბრძოლას პავლოვის თანამიმდევრობი მატერიალისტური მოძღვრების წინააღმდეგ. სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის და სსრ კავშირის მედიცინის მეცნიერებათა აკადემიის გაერთიანებულმა სესიამ დაგმო აკადემიკოსი ლ. ორბელისა და აკადემიკოს იბერიტაშვილის ანტიმატერიალისტური თეალაზრისი.

გაერთიანებულმა სესიამ დიდი როლი შეასრულა თანამედროვე ბურჟუაზიულ მეცნიერების წინააღმდეგ ბრძოლაში. სესიამ გამანადგურებელი კრიტიკის ქარცეცხლში გააჩარა ე. წ. „ფსიქოსომატური მედიცინის“, ფრეიდიზმის, კიტალიზმის და სხვა ანტიმეცნიერული, იდეალისტური კონცეპციები.

დიდი ბელადები ლენინი და სტალინი გეასწავლიან, რომ მეცნიერების მონაცემების სისწორე ყოველთვის პრაქტიკით, გამოცდილებით მოწმდება. პავლოვის ფიზიოლოგიური მოძღვრება, როგორც სამართლიანად აღნიშნავდა სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიისა და სსრ კავშირის მედიცინის მეცნიერებათა აკადემიის გაერთიანებული სესია, არა მარტო უდიდესი მეცნიერული ღირებულების განძია, არამედ წარმოადგენს ბუნებაზე პრაქტიკული შემოქმედების, მშრომელთა ჯანმრთელობისათვის ბრძოლის იარაღს. პავლოვი ცდებს აწარმოებდა არა მარტო იმიტომ, რომ ცხოველთა ორგანიზმი შეესწავლა. მან საბოლოო მიზნად დაისახა, რომ ცხოველთა სასიცოცხლო კანონების შესწავლა მოხმარებოდა ადამიანთა ჯანმრთელობას, ხალხის კეთილდღეობას. ამის შესახებ პავლოვს არაერთხელ განუცხადებია: ფიზიოლოგიას სხვა მეცნიერებასთან ერთად აქვს წარავალი საშუალება, რათა ადამიანის სიცოცხლე უფრო და უფრო მიზანშეწონილ და ბედნიერი გახადოს. როდესაც მე ვიწყებ ცდას, — ამბობს პავლოვი, — რომელიც ბოლოს ცხოველის სიკვდილით მთავრდება, განვიცდი სიბრალულს, რადგან ამით მე, ჯალათის უხეში ხელით ესპობ მჩქეფარე სიცოცხლეს... როდესაც ვკვეთ, ვარღვევ ცოცხალ არსებას, ვგრძნობ მწარე საყვედურს, რადგან ამით მე ტლანქი, უღმრთელი ხელით ვანადგურებ ბუნების მიერ შექმნილ ულამაზეს და ღრთულეს მექანიზმს, მაგრამ იძულებული ვარ ყოველივე ეს ავიტანო ჰუმანიტების ინტერესებისათვის, ადამიანთა საკეთილდღეოდ. ადამიანთა ჯანმრთელობაზე ზრუნვამ იძულება პავლოვი თავის ლაბარატორიასთან მოეწყო წერეული და ფსიქიატრიული კლინიკა, რათა ადამიანის „სიცოცხლის დარღვეული მსოფლელობა ნორმისაკენ წარემართა“.

პავლოვის მოძღვრება უმაღლესი წერეული მოქმედების შესახებ წარმოადგენს მარქსისტულ-ლენინური ფილოსოფიის საბუნებისმეტყველო მეცნიერულ საფუძველს. ამიტომ შემთხვევითი როდია ის თავდასხმები პავლოვის

ბიბლიოგრაფია

იოსებ დავითაშვილი — სრული კრებული. სოლ. შუბანიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობით და შენიშვნებით.

„საბჭოთა მწერალი“, 1951.

იოსებ დავითაშვილის ლექსების კრებული მეოთხედ გამოდის. პირველი გამოცემა — „სტიქიის“ სახელწოდებით — 1880 წელს განხორციელდა. ათიოდე წლის შემდეგ მეორედ იბეჭდება პოეტის „თხზულებანი“, სადაც შესულია მხოლოდ ლექსები და ისიც ნაწილობრივ. დავითაშვილის ნაწერები შედარებით უფრო ვრცლად 1927 წელს გამოსცა საქართველოს სახელმწიფო გამომცემლობამ; გამოქვეყნებულია ლექსები და ერთი პირადი წერა.

წინამდებარე — მეოთხე — გამოცემა სრულია: მასში შესულია იოსებ დავითაშვილის სახელთ ცნობილი ყველა ლექსი, მოთხრობები, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ხასიათის წერილები და ეპისტოლარული შემოკლებები. ამგვარად, ამ გამოცემის სახით მკითხველს სამუალება ეძლევა გაითვალისწინოს მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის ცნობილი ქართველი მწერლის იოსებ დავითაშვილის მთელი შემოქმედება.

სულ მუდამ სამუშაოს ძებნასა და ლუკმაპურის ძიებაში დატანჯული იოსები თავისი დისადმი მიწერილ ერთ-ერთ წერილში ამბობდა: „ბევრჯერ კამეჩი არა მაქვს, რომ ქალად ვიყიდო და იმაზედ გადავიტანო ჩემი გულის დარღები და ან თქვენ მოგწეროთ რამე. მე იმედი მაქვს, ვისაც კი კაცური გული აქვს, დაფასებს ამ ჩემს თავგანწირულებას“. აღსანიშნავია ეს ძნელად გადასალახავი სიმწელებები, რაც ელოებოდა ამ თავგანწირული და განაწამები პოეტის ქმნილებათა პირველ ორ გამოცემას; რის გაიჯღახბით გამოქვეყნდა ლექსთა პატარა კრებულებები 1884—1890 წ.წ. ეს გამოცემები ითავეს „უბრალო ადამიანებმა“, ხელოსნებმა, პოეტის ნაცნობ-მეგობრებმა და გულშემოტყვიერებმა; იქმნებოდა საგანგებო ფონდები, ეწვობოდა სალიტერატურო სალაშობები, და ამ გზით შეგროვლი თანხით შესაძლებელი გახდა, დღის სინათლე ღირსებოდა დავითაშვილის „თავგანწირულებით დაწერილ ლექსებს“ (ერთ-ერთი სპეციალური სალიტერატურო საღამო გამართა ქ. თელავში ალ. ყაზბეგ-მა). ისიც დამახასიათებელია, რომ „სტიქიის“ გაქვეყნული ტირაჟი განკუთვნილი იყო მუშა-

ხელოსნებში უფასოდ დასარიცხვად. გაზეთი „ღარიბი“ (№ 182) ასე გამოხატავდა დავითაშვილის ამ პირველ წიგნს: „თუ რომელ წიგნს ეღირსება ჩვენი „სახალხო“ წიგნის წოდება და მისა გავრცელება ხალხში სასურველი იქნება, მაშინ, უეჭველია, ი. დავითაშვილის წიგნსაც არ ასცდება ეს პატივი. ამ წიგნით ავტორმა (გულხან) გულისხმ მისცა ყველა იმ ფიქრს, რომელიც აუცილებლად თავში უნდა უტრიალებდეს ზოლზე ყოველ ქართველ კაცურ კაცს. ამას გულს უზიზღავს და მწარედ აფიქრებს საქართველოს ახლანდელი მდგომარეობა, რომელიც ყველაზე უფრო გლეხებს აწევს თავის სრულის სისახტით. იგი ცდილობს ახსნას და მკითხველსაც აუხსნას ამ მდგომარეობის გამოწვევი მიზეზები და გამოანახოს მისი მოშლამბო საშუალება. ფიქრები და წადილი ჩინებულის სიტყვებით არის გამოხატული იმ ათიოდე ლექსში, რომლებითაც შედგება მთელი ეს წიგნი... მგონი არ შეეცდებით, რომ ესთქვით, რომ ამ წიგნს სიზარულით მიიღებს ჩვენი მკითხველი საზოგადოება“.

ი. დავითაშვილს გულისხმიერად ეპყრობოდნენ ჩვენი გამოჩენილი მწერლები, ასე მაგალითად, სოფრ. მგალობლიშვილის ინიციატივით ქ. გორში დავითაშვილის სასარგებლოდ, სწორად იმართებოდა წარმოდგენები, ავროვებდნენ ფულს და მატერიალურ დახმარებას უწეოდნენ მუშა-შეოსანს. გაეცა-ფშაველამ საგანგებო მოხსენება წაიკითხა ი. დავითაშვილის შემოქმედების შესახებ სოფრ. მგალობლიშვილის ბინაზე, სადაც თავმოყრილი იყო მაშინდელი მოწინავე საზოგადოება.

განსაკუთრებით პოპულარული გახდა იოსებ დავითაშვილის სახელი მისი გარდაცვალების შემდეგ ილია ქავთაიასა და აკაკი წერეთლის მეოხებით. ილია ქავთაიამდე გას. „ივერის“ სპეციალური ნომერი უძღვნა (№ 61, 1887 წ.) ი. დავითაშვილის ცხოვრებასა და შემოქმედებას. გაზეთის მეთაურს ილიამ ასეთი ეპიგრაფი წარუძღვარა: „როცა ვაძქვს, არ ვინახავთ, როცა გვარგავთ, ესტირით“, ილია წერდა: „დადუშდა საუკუნოდ კიდევ ერთი „მთქმელი“! მოსწყდა ჩვენს ცას ცოტად თუ ბევრად მანა-

თბილისი ვარსკვლავი კიდევ ერთი „ჩვენგანი“ შეიწირა უოველთა შემწირველმა წუთის-სოფელმა... ბევრი კედება ჩვენში... მაგრამ ამ ბევრში ყველაზე არ ითქმის „ჩვენგანი“... ერთი თუ საზოგადოება მარტო იმის უნდა ემალოდეს „ჩვენგანს“, ვისაც რაზე ღვაწლი მიუძღვის სიტყვით, თუ საქმით და თუ ეს ღვაწლი გაბრწყინებულია, შექმნისმულია მადლობით... ერთი ამ რჩეულთაგანი იყო იგი გლეხკაცი... რომელსაც ცოტად თუ ბევრად გაწმენდილი ჰქონდა თვალნი გლეხთა გულის საიდუმლოთა მნახველად, ყურნი გლეხთა გულის-ჭეხრის უცნაურთა ხმათა მსმენელად, ხელნი — გლეხთა მაჯისცემის შემტყობად და ენა — ყოველ ამის აღმომთქმელად“. ეს სიტყვა ილიამ დაბეჭდვამდე წარმოთქვა ი. დავითაშვილის პანაშოღზე.

ასევე მაღალი შეფასება მისცა დავითაშვილის მოღვაწეობას აკაკი წერეთელმა: „განსვენებული იმით იყო შესანიშნავი ღვთისმშობლის აკაკი, — რომ თავის პირადობაზე იმდენად არა ჰფიქრობდა, რამდენადაც საზოგადოებაზე... ამ გვარის კაცების გამორჩენა, როგორც იყო მიცემებული, შესანიშნავი და დიდი სამაგალითოა... გაუმარჯოს იმას, ვინც ცხოვრებაში იმას მიხმობდნენ და მისგან ამოჩნულ გზას დაადგინან“.

ილიამ და აკაკიმ შესანიშნავად განასაზღვრეს იოსებ დავითაშვილის ღვაწლი მშობლიური ლიტერატურის დარგში და საზოგადოებაში აღძრეს ინტერესი მისი შემოქმედებისადმი.

იოსებ დავითაშვილის ლექსის ფორმა უბრალო და ენა-სადა, ყველაზე მეტი გავლენა მის შემოქმედებაზე აკაკი წერეთელს მოუხდენია. იოსებმა აკაკის თავისი ოსტატის უწოდებდა. „ოსტატს იმიტომ ვუძახი, რომ იმის ლექსებითა ვარ ნასწავლი“, დასძენდა პოეტი. დავითაშვილის პოეტური ენის ხალხურობას ერთხმად აღნიშნავდნენ თანამედროვე მწერლები და მოღვაწეები, ნ. ლომოური ამბობდა, რომ „იგი წერს ნამდვილი ხალხური ენით და მთელ მის პოეზიას მინდვრის ბალახის სუნისადა“ (პროფ. ალ. ხახანაშვილის ცნობით). გას. „ივერია“ აუწყებდა მკითხველებს, რომ გარდაიცვალა „ჩვენი საერო კილოთი მიწარალი პოეტი იოსებ დავითაშვილი“. გორიდან „ივერიას“ სწერდნენ: „გვლოცობთ სახალხო კილოთი მწერალს“.

ი. დავითაშვილის შემოქმედებისა და პოეტური ენის ხალხურობის ფესვების შესასწავლად უნდა იქნეს გათვალისწინებული ის ნაყოფიერი შემოხება, რომელსაც ეწეოდა პოეტის ხალხური სიტყვიერების მასალის შეგროვების სისტემატიზაციის დარგში. ეს მასალა თავმოყრილია სარეცენზიო წიგნში.

ახალი ქართული ლიტერატურული ენის

გავრცელება და დანერგვა შეიძლება ბევრელებით მოითხოვდა ხალხური შეტყულების შესწავლას, ხალხური სიტყვიერების ზედა მასალის სისტემატიზაციას წესიერ მსჯელობით, მათემატიკასა და გამოკვლევებით. ილია შეტყუებამ და აკაკი წერეთელმა ამ მიმართულებით თავიდანვე დასაბეს გზები, და სავესებით ბუნებრივი იყო, რომ იმათათვე გაიშალა შემოხება ხალხში გაბნეული ზეპირსიტყვიერებითი მასალის შესავაროებლად. პირველ რიგში ეს ნაკარნახევი იყო საერთოეროვნული ენის შექმნისა და განმტკიცების ინტერესებით. განსაკუთრებით ნაყოფიერი იყო ამ დარგში აკაკი წერეთლის მოღვაწეობა. ამ გზით გროვებოდა ძვირფასი მასალა ენის ლექსიკური შემადგენლობით გასამდიდრებლად და მოქნილი გრამატიკული ფორმების დასამყიდრებლად სალიტერატურო ენაში.

იოსებ დავითაშვილს კარგად ჰქონდა შეგნებული ახალი ლიტერატურული ენის შენების გზები და მიმართულება, და ამით აიხსნება, რომ მიზნად დატსახავს თავისი წვლილი შეტყუანა საქართველოს სტადასტა ეთნოგენი ფოლკლორული მასალის შეგროვების დიდ და საპირისპირო საქმეში, როგორც ირკვევა, იგი ამგვარ შემოხებას აწარმოებდა აკაკი წერეთლის უშუალო მითითებებითა და ზეღმძღვანელობით, აკაკისადმი მიწერილ ერთ-ერთ წერილში იოსებმა პირდაპირ ამბობს: „თქვენის თხოვნისამებრ, სახალხო ლექსებისა და გამოკანების შეგროვას უკვე შეუდგები და სამოკამდის გამოკანა შექმნის... ლექსები შექმნის“ (იხ. სარეცენზიო წიგნის 251-ე გვ.). საყურადღებოა, რომ ი. დავითაშვილმა ლექსითათვე ეწეოდა ავტოკანის ზეპირსიტყვიერების მასალის შესავაროებლად. ლეონტი — სათაურით „შეკრიბოთ ძველი ამბები“ პოეტი მოუწოდებს თავის თანამედროვეთ „ხალხური ამბების“ შეგროვას, რათა ეს საუნჯე „ქართული ენის საძირკვლად გვირდეს ქვეათა და კი-რათა“ (გვ. 143). იგი მანძილისადმი მიწერილ წერილში დავითაშვილი ამბობს: ვიცი სოფელ-სოფელ, რომ „შეგროვოვ ქართული სიტყვიერებინ მასალებით“ (გვ. 245).

ი. დავითაშვილის ზეღმწერ კრებულებში, პოეტის არქივში (დაცულია თბილისის სიძველეთმცოდნეობის მუზეუმში) მოთავსებულია ბევრი ხალხური ლექსი, ლექსება, ზოგადად თუ ანდრია-გამყრია. ყველა მათგანს მიწერილი აქვს, თუ ვისგანაა ჩაწერილი, როდის და სტ. საყურადღებოა გრცელი ვარიანტი ცნობილი ლექსისა — „სოლომონ ბუტულაშვილი კარგად იხმავდა ცხენსა“. იქვე მიცემულია ცნობები ბუტულაშვილის ცნობის შესახებ.

ი. დავითაშვილის მიერ ჩაწერილი მდიდარი ფოლკლორული მასალა ღირსია საგანგებო შესწავლისა და გამოცემისა.

ხალხურა სიტყვიერების მასალა საფუძვლად დასდებია ი. დავითაშვილის ლექსებს, ხალხური მეტყველების ფრაზეოლოგია, სახეები, ლექსიკური ინვენტარი მძლავრად იგრძნობა ჩვენი მწერლის პოეტურ ენაში.

რაკი ი. დავითაშვილის ლექსები ინტონაციურად და გამწვანებლების საერთო ფონით უნიტმესად ახლოს დგას ხალხურ მეტყველებასთან, საესებით გასაგებია, რომ ზმირად იმლება ზღვარი ამ ორ საწყისს შორის და ძნელი გასარჩევია, დავითაშვილის სახელით ცნობილი ლექსი ხალხური სინამდვილიდან მოდის, თუ იგი ნაყოფია ინდივიდუალური შემოქმედებისა, ეს იმას ნიშნავს, რომ ი. დავითაშვილმა ყოველთვის ვერ მოახერხა ხალხური მასალის გადამუშავება და სტილისტური დახვეწა. ამდენად, დავითაშვილის ლექსების დიდი ნაწილი რამდენადმე ფორმალური უღირსია და არა ხალხური.

ამ დებულების მშვენიერი დადასტურება განთქმული „თამარ დედოფლის ლექსი“ (საქართველოს დედოფალი, დედაქართლისა—თამარი, სიმშვენიერით მოსილი, ამომავალი მზის დარი“ და სხვა).

ამ ბრწყინვალე ლექსის ისტორია ასეთია: 1877 წელს „დროებაში“ დაიბეჭდა ი. დავითაშვილის წერილი (ი. ს. დ.-ს ხელმოწერით) — „ძველებური ამბები დადუმის ეკლესიაზე“. ამ ეკლესიის აღწერილობასთან ერთად მოცემულია „დიდება“ — სიტყვის ხალხური ეტიმოლოგია და ლეგენდა ეკლესიის აშენების თაობაზე. შიგ ჩართულია ზემოხსენებული ლექსი თამარ დედოფალზე და აღნიშნულია, რომ იგი ავტორის ხალხში გავრცედა. „ამბობენ, რომ თამარ დედოფლის მეორე ქმართან—დავით სოსლანთან—ქორწილი ამ ეკლესიაში იყო და ამისთვის მომავს ეს მცირე ლექსი, რომელიც მე ერთმა მოზრეებულმა ქართველმა მოთხრობა“, დამკნეს წერილის ავტორი. შემდეგ ეს ლექსი იბეჭდებოდა სხვადასხვა გამოცემაში როგორც ხალხური. მაღე მოიპოვა მან დიდი პოპულარობა, და იკოპ გოგებაშვილმა შეიტანა თავის „დედაენაში“. უკრ კიდევ 1887 წელს ზ. ჭიჭინაძემ აღნიშნა, რომ ამ ლექსს „დღეს სახალხო ლექსს უწოდებენ, მაგრამ ეს ასე არ არის: მე ნაძღვლიდან ვიცი, რომ ეს ლექსი მან დაწერა, ერთ ძველებურ ამბავში... ჩაერთო ეს განკუთვნილი ბერბა, რომ ეგების ასეთი სათაურით მაინც დამიბეჭდონ“. ამავე ცნობას ადასტურებენ მასწ. შ. გულისაშვილი („ივერია“, 1887, № 65), პოეტის პოეტიკის ნ. მთვარელიშვილი და სხვ.

საკითხის ისტორიისათვის მეტად საყურადღებოა ის გარემოება, რომ არსებობს ამ შესანიშნავი ლექსის ათამდე ხალხური ვარიანტი როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართ-

ვლოში. ასე, მაგალითად, მოიპოვება სანაური („სანაური პოეზია“, I), რაქელი (ქვემოთქული—1914 წ. ჩაწერილი მაისურაძის შრომა, მთავარი—1930 წ. ჩაწერილი ჩემ-სიგრა, დე-მეტერი (არსთაველის ინსტიტუტის ფოლკლორული არქივი), ივალთოური (ჩაწერილი 1938 წ. ა. მახარაძის მიერ), თელავური (ჩაწერილი 1951 წ. ჩემ-სიგრა) და სხვა ვარიანტები (სხვა ვარიანტების შესახებ იხ. კს. სიხარულძე, ქართული ხალხური საისტორიო სიტყვიერება, 1949).

ამ უადგილო იქნებოდა მოგვეცა ამ ვარიანტების შედარებითი ანალიზი, ვიტყვი მხოლოდ ამას, რომ ზოგიერთ ვარიანტს ახასიათებს ისეთი ლექსიკური თუ ფრაზეოლოგიური შეხვედრები, რომლებიც დავითაშვილისეული ტექსტიდან არ მოდის. ეს კი გვაპარუბდენებს რომელიღაც ხალხური სუბსტრატის არსებობას, თუ ეს მოსაზრება დამტკიცდა, მაშინ უნდა ვიფიქროთ, რომ ის ხალხური ლექსი საფუძვლად დასდებია დავითაშვილის სახელით ცნობილ ლექსსა.

ამე აღსანიშნავია, რომ არსებობს ი. დავითაშვილის სხვა ლექსების ხალხური ვარიანტებიც. ასე, მაგალითად, ჩაწერილია ლექსის — „ბედის წყარო“ (კრამ დაკარო, შე იხერო, ღარიბების ბედის წყარო, ამოდუდლი, რომ ქვეყანა ერთნაირად გაახარო“, და სხვა) თელავური და ივალთოური ვარიანტები; თელავშივე ჩაწერილია დიდი ლექსი — „ეურტუმეხიანა“ გასაღებრებული ვარიანტი; დავითაშვილის ცნობილი ლექსი — „გლეხის პასუხი“ ვიღაც კეთილთა ქართლში (მდრ. დავითაშვილისეული: „მოფლელი გლეხის შვილი ვარ, მკუდითა გა-მოზრდილი, უქედო, ჩოხის ამარა, ქალამნებ გაცვეთილია“ — ხალხური: „საწყალი გლეხის შვილი ვარ, მკუდითა გამოზრდილი, უქედო ჩოხის ამარა, ქალამნებს გაცვეთილია“ და ა. შ.) ივალთოში ფიქსირებულია ჩვენი პოეტის ლექსის — „მომავდავი ყმაწვილი“ შესანიშნავი გახალხურებული ვარიანტი, და სხვა მრავალი.

ყოველივე ზემოთქმული ნათლად მოწმობს ი. დავითაშვილის პოეტური მეტყველების ორიგინალ კავშირს ხალხურ შემოქმედებასთან.

სარკვევოა წიგნი ი. დავითაშვილი პარველად წარმოვიდგა მთლიანი სახით, როგორც მოამავე ჩვენი სიძველეების დაცვისა და მოვლა-პატრონობისა. სამკოთა მკითხველს საშუალება აქვს ამ მასალის საფუძველზედაც გაითვალისწინოს ის უმწეო მდგომარეობა, რომელშიც იყო წინათ საქართველოს საისტორიო ძეგლების დაცვის საქმე. მაშინ ჩვენი ისტორიული ნაშთები არ იყო სახელმწიფოებრივი ზრუნვის საგანი და მხოლოდ დაინტერესებულ პირთა ანაზრად იყო მიღებული.

წავიდნენ. საბჭოთა ხალხმა, რომელსაც დიდი სტალინი მეთაურობს, მეორე მსოფლიო ომი ბრწყინვალე გამარჯვებით დამთავრა, ომის შემდგომ წლებში მთელი მსოფლიოს მშვიდობისმოყვარე ხალხები იბრძვიან ახალი ომის მზადების წინააღმდეგ; მათ თავიანთი გამარჯვება ურყევად სწამთ, რადგან მსოფლიო მშვიდობისათვის ბრძოლას ა. სტალინი ხელმძღვანელობს.

დიდი სტალინის სახელი მშვიდობისა და თავისუფლების სიმბოლოა:

„ვერ მოერიონ მშვიდობას, ვერა,
ელეიან ღამით, მეზიან ღამით,
რადგან ქვეყანას სტალინის სჯერა
და სტალინი კი — მშვიდობა არის“.

ლექსი „იქ იბადები“ შთაგონებულია სოციალისტური სინამდვილით. ქუთაისის ავტოჭარხანა საქართველოს სიამაყეა. მის კონვეიერბიდან პირველი ქართული ავტომანქანის გადმოსვლა პოეტში უდიდესი სიხარული გამოიწვია:

„და რომ ჰყვავიან ახლაც ვარდები,
ყვავილებს შორის შენ იბადები.
მიჰქრი წვალტუბის წამიან გზაზე
ჯაღაღიან სიოცხლით საცე“.

საბჭოთა ჰუმანიზმი განსაკუთრებით რელიგიურად გამოიხატება მშრომელი ადამიანების ურთიერთ დახმარებაში, სახალხო საქმისადმი თავდადებაში. სწორედ ეს აზრია განვითარებული ლექსში „ქართულ მწყემსებს“. პოეტს სურს „მთაში და ბარად“ მყოფ მწყემსებს მხარში ამოუდგეს:

„რომ ჩემი გული ღებნამ აღავსოს,
რომ გედგეთ ქირში, ღებნამ მძობილი.
მეც შევებები საქმეს სახალხის,
მამულის ბედზე გულდადობილი.“

პოეტის მისწრაფებაა ზალხის სამსახურში ჩადგეს, ზალხის გულში ჩასახლდეს. ლექსში „ამოდი“, ზ. ლორთქიფანიძე პოეტური გზებით მიმართავს თავის ოცნებას: „ამოდი, ჩემო ტბილო ოცნება... გამომასახლე ამ ოთახიდან და ზალხის გულში გადამასახლე“.

ლექსი „ვახტანგ მეიქვის გამგზავრება“ ღირსეულად ეპიკური ელემენტების შეერთების ცდას წარმოადგენს. ლექსი ისტორიულ თემატიკაზეა დაწერილი. იგი უფრადღებას იქცევს კარგი მხატვრული სახეებითა და პოეტური გამოთქმებით. ასე, მაგალითად: „წინ მივიძლებათ ღამის ნათელი, მთავრე ღრუბლების თეთრი მერტივე“. პატრიოტული გრძნობა არის ჩაქრო-

ვილი სიტყვებში: „საქართველოს ბრძოლა, მაგრამ ქართველობას როდი“. ლექსში პოეტური თქმა აგრეთვე „ნეტაც ასეთი გოლიათები დარიალს როგორ გამოეტოვებ?“ „მეგობრებო, უკანასკნელ მხატვრულ გამოთქმას უკანასკნელის ისტორიული ფაქტის არასწორ გადმოცემას. როგორც ენობილია, ვახტანგ მეიქვეს რუსეთში გადაიხვეწა რაქის გზით და არა დარიალზე გავლით.“

„თბილისის სიყვარული“ ღირსეული გარეუღით დაწერილი ლექსია, სადაც საკმაოდ იგრძნობა პოეტური სითბო და უშუალობა. ეს ლექსი გამოხატავს პოეტის უსაზღვრო სიყვარულს ჩვენი დედაქალაქისადმი, მისი ბუნებრივი სიმდიდრისა და სილამაზისადმი. მაგრამ უნდა აღვნიშნოთ, რომ პოეტს იტაცებს და მიზლავს, მხოლოდ „მთაწმინდა ყვავილებში მღვიმარში მშვილად“, მტკვარი, რომელიც „მორბის და ხარბებით“ და „ჯავახეთიდან მჭროლავი ნიაფ ქარნი“, რომლებიც „ფთხილებს ფურცლავენ“. კარგი იქნებოდა, პოეტს თბილისში აგრეთვე დანახა სოციალისტური ინდუსტრიალიზაციის დიდი ნაგებობანი და ქართული საბჭოთა კულტურის შესანიშნავი ნიმუშები. მაშინ ამ ლექსს უფრო მეტი შთამაგონებელი, ზემოქმედებითი ძალა ექნებოდა.

დიდი სტალინი, მისი მგზნებარე რევოლუციური მოღვაწეობა — ჩვენი პოეტების ერთ-ერთ უმდიდრეს და უმრავლეს შემოქმედებითს წყაროს წარმოადგენს. ლექსი „ეს ერთი ჭა თბილისში ახლა“ პოეტის საუკეთესო ნაწარმოებად უნდა ჩაითვალოს. დღევანდელ თბილისში სასიამოვნოა წყლის ჭა მხოლოდ მოგონებადაა გადაქცეული. მაგრამ ერთი ჭა, რომელსაც პირადადელი სახე არ დავუკარგავს, მზად ცოცხალ სინამდვილეს წარმოადგენს. ეს ჭა — ივლიანის არალავილი სტამბა, რომელიც აღსავსეა „ღაფთრობელი მოგონებებით“. პოეტი იკონებს იმ მესტამბეებს, რომლებიც იქნდნენ რევოლუციური სიმამაცის, გაუტეხელ ნებისყოფის და კობას ზელმწერის დასაბეჭდად აწყობდნენ:

„ეს ერთი ჭა, ევაზლოვდები,
განათიებული მოჩინს აწყობილი.
მესტამბეებო, თქვენ მიკონდები
კობას ზელმწერს აქ რომ აწყობილი“.

ამ ლექსში ვხვდებით კარგი მხატვრული გამოთქმები. ასე, მაგალითად: „ეს ჭა ისროდა ყოშმარასავით სტალინურ აზრით ანთებულ თაზახს“. „ეს ჭა კი არა — ქვეყნის ღელა სიყვდილის ცივ გოლს დამიზნებოდა“ და სხვ.

ლექსში „პუშკინი“ პოეტი გადმოცემს ღრმა სიყვარულის განცდებს როსელი რეალისტური ლიტერატურის ფუძემდებლისა და თავისუფლების უზადლო მომღერლის — პუშკინი-

სადმი, პუშკინის ნათელი სახე დღესაც თვალწინ უდევს საბჭოთა ხალხს, მისი მეამბოხე სული და მძლავრი ოპტიმიზმი ახლაც აღაფრთოვანებს მას თავის ყოველდღიურ საქმიანობაში:

„ყოველდღიურ ჩვენს ჯაფაში
შენ ხარ ახლა ჩარბული“.

ლექსების წიგნში ყურადღებას იპყრობს სამტრედიის ლექსი „ყოველ სოფლიდან და ქალაქიდან“. ეს ლექსი მიძღვნილია სტალინის ერთ-ერთ უახლოეს მგებობისა და თანამებრძოლსადმი — ლადო კეცხოველისადმი. „მე ტყვიისფერი ტყვიები მწეავდა და ბედი ლადო კეცხოველისა“, — ამბობს პოეტი.

ლექსი „არაგვის ჭალის წყაროს“ და „არაგვი თბილისში“ ერთიან სუფთურ მთლიანობას წარმოადგენს. პოეტი ოცნებობს იმ დღეზე, როდესაც არაგვის ციხესა და სამთო წყაროს „მალე თბილისში შემოსულს ნახავს“. თუ იგი არაგვის ჩუბჩუბა წყაროს წინათ მხოლოდ სოფელში სვამდა, ახლა, როდესაც ბელაჩაურის წყალსადენის მშენებლობა დასასრულს უახლოვდება, მალე მივაღწევთ იმას, რომ

„თბილისის ყველა სახლ-კარში
ჰქუხდეს ანკარა არაგვი“.

სოციალისტური რეალიზმი მოითხოვს უწინარეს ყოვლისა, რომ პოეტური ნაწარმოები წარმოადგენდეს ფორმისა და შინაარსის ერთიანობას, საბჭოთა პოეტს მოუვლავს მაღალმხატვრული ოსტატობით ახასიათო სოციალისტური სინამდვილე, საბჭოთა ხალხის მრავალფეროვანი ცხოვრება, მრავალმხრივი თუ სოფლისმეურნეობის წარჩინებულ აღმართა საქმიანობა, ჩვენი ბედნიერი აწმყო და მომავალი, ამდენად, საბჭოთა პოეზიისათვის დამახასიათებელი უნდა იყოს თემატიკური სიხლე და ღრმა იდეურობა.

სამწუხაროდ, პოეტი ზოგჯერ თავის ნიჭსა და მხატვრულ შესაძლებლობას უმნიშვნელო და აქტუალობას მოკლებულად უყურებდა მუშაობებს. მაგალითად, რის თქმა შეუძლებელია მემღერის სიტყვებით:

„ამოვალ, ნათელს მოვიხვევ,
მოხატულ ზევის ნაბოძებს,
დბლა იმის მსგავს თუ არა,
მალა იმ ვარსკვლავს ვაიციებ“.

(„ამოვალ“)

გაუგებადია, პოეტი საიდან და სად უნდა ამოვიდეს? ანდა რა „ნათელი“ უბოძებია ზეცას, რომლის მსგავსს „დბლა“ (?) კი არა, „მალა“ იმ ვარსკვლავს? აიციებს? ანდა რა სურვილი გაუჩნდა პოეტს:

„ყოველ გაზაფხულს ვიდოთლეპოდვ,
ჩემთან გალობდეს ბუღბუღათა ჯაბო“
(„საქართველოში ზმირია მცხა“).

კრებულში ვხვდებით ისეთ ლექსებსაც, რომელთაც იდეური მიზანდასახულობა არ გააჩნიათ. მაგალითად, „ჩემი ორი საძირკველი“, „ღამე წისქვილში“, „შენი ელვის სატყვარი“, „თოვლის ფიფქის საყვედური“, „ჩიტების საფრთხილოა“ და სხვ. საბჭოთა პოეტის შემოქმედებაში უნდა იტარებოდეს თანამედროვეობის მძლავრი მაჯისცემა, თემატიკური სიხლე, ეს კი ნიშნავს, რომ წინ იყურებოდე და არა უკან, აწმყოში მომავალი ეძიო და არა პირიქით. პოეტს კი უმღერის „ცელიანებს“, მომბღვრულია „ხუროთმოძღვრული ქედის ზურგზე დაკიდულ სოფლებით“ და სხვ.

ახალგაზრდა პოეტმა ზემოხსენებულ ნაქალაქამოსწორების განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიაქციოს თავის შემდგომ მუშაობაში.

ილ. ფიქრიაშვილი.

ბრიკლ სულაქაშვილი, ლმწიფი,
სახელგამი, 1951 წ.

★

ა. სულაქაშვილი იმ პოეტების თაობას ეკუთვნის, რომელთა შემოქმედების დასაწყისი დიდი სამამულო ომის ბოლო წლებს ემთხვევა. მისი აღზრდისა და ლიტერატურის ასპარეზზე გამოსვლის ისტორია ამავე დროს ახალგაზრდა საბჭოთა აღმართის ცხოვრების ისტორიაა. ამი-

ტომ ბ-ნებრია, რომ ა. სულაქაშვილის ღრმადი გმირი სწორედ ეს ახალგაზრდა საბჭოთა აღმართი გახდა. პოეტის შემოქმედებითი გზა-ჯანსაღი ოპტიმიზმით და ცხოვრების სიხარულით არის აღსავსე. მისთვის უცხოა რაიმე სულიერი კრიზისი, მერყეობა ან დაბნეულობა.

ა. სულაქაურის პოეზიის თემატიკაა საბჭოთა ქვეყნის წინსვლა, ჩვენი ხალხის ახალ-ახალი გამარჯვებები, საბჭოთა ადამიანის მრავალფეროვანი ცხოვრება და მისი მდიდარი სულიერი სამყარო, დიდი სტალინის შიშველგზები სანებ. ამ თემებს ა. სულაქაური თავისებურად ამუშავებს: ორიგინალურია მისი პოეტური ხედვა და მისი ლექსების არქიტექტონიკა, რის გამოც მისი პოეზია მკითხველზე ღრმა ემოციურ ზეგავლენას ახდენს.

ლექსების წიგნი იხსნება ამხანაგ სტალინ-სადმი მიძღვნილი ლექსით „დიდი პედალისად-ში“. ბელადის სიდიადე და საბჭოთა ხალხის გულთბილი და წრფელი გრძნობები მისდამი პოეტს მშვენიერად აქვს გადმოცემული:

მამაე, ძვირფასო ადამიანო,
შენი ტალარა ჩვენ შევცანით,
როგორც ნათელი მარადისობის,
როგორც სითეთრე მაღალ მთისანი...

შენი სიციცხლე და შენი გული
ხალხის სუნთქვა და ხალხის გული,
შენი სიციცხლე ამ ჭვლისძველი
მიწის პირველი გახალხეთლია“.

პოეტი მოსკოვშია, ჩქარობს კრემლთან მისვლას, იმ დიდი შენობის ზილვის, სადაც „იქედება ხალხთა მომავლის დიდი აზრი“, სადაც „დიად აზრს აწრთობს ყველაზე უფრო დიდი კაცი“. კრემლთან მდგარი ნაძვის ხეები თითქმის ისმენენ პოეტის სიტყვებს. ზოლო, როცა „შრომის და ჯალფის შემდეგ ბელადი სარკმელს გააღებს გვიან“ — მას შემოესმება ნაძვების შრიალი. ეს შრიალი, პოეტის ოცნებით, საბჭოთა ადამიანის შდლობის სიტყვებია მიმართული მშობლიური სტალინისადმი.

ლექსებში „ჩემი ქ-ჩა“ და „დღეა“ ახალგაზრდა საბჭოთა ადამიანის მსოფლმხედველობაა მხატვრულ სახეებითა გადმოცემული. პოეტი გვიჩვენებს ამ ადამიანის შემეცნების ჩაბოვლობების რთულ პროცესს, რასაც ჩვენი სოციალისტური სინამდვილე განსაზღვრავს. ლექსში „ჩემი ქუჩა“ პოეტი განვლავს გზებს ივონებს. პოეტს თვალწინ დაუდგება პატარა ქუჩა, მისი ღამაში ვარვია და ბავშვობის წარმტაცი დრო.

როცა საღამო შემოდის ღერჯად,
მე მინდა ძვირფას ოცნებას მივეცე:
იწყება ჩემი პატარა ქუჩა,
ჩემი ბავშვობაც იწყება იქვე.

მეგრამ ლექსი, რომელშიაც ამდენი უმჯობესობაა ჩაქსოვილი, სცილდება მოგონებების გიწრო ფარგლებს და ფართო ქატოვს იშლება მნიშვნელობაშიმღე მალღებუქსში. ქუჩაა განმარტობით კი არ ღვას, არამედ ჩვენი ქვეყნის საერთო ფერხელშია ჩაბმული.

პატარა ქუჩა, პატარა ძალა
მიდის და მწუანე სიციცხლოთ ხარობს
და უერთდება ბუნებრივ ტალაქს,
როგორც მდინარეს პატარა წყარო.

საბჭოთა ქვეყნის ადამიანის ცხოვრებაც ჩვენი დიდი ცხოვრების ნაწილს წარმოადგენს. ანდოილდუარისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების ასეთი პარპონა დიდ ოპტიმიზმს ბადებს პოეტში:

არ მქონდა ჩრდილის ნასახიუ გულში,
იყავი შიანი სიციცხლოთ საქუე,
ჩემი პატარა, ღამაში ქუჩით
გავედი დიდი ცხოვრების გზაზე.

ასეთივე ხასიათისაა ლექსი „ღუფა“, რომელშიაც პოეტის ინტიმური განცდები საზოგადოებრივ ცხოვრებასთან არის დაკავშირებული.

ჯერ კიდევ საცხებით ახალგაზრდა იყო პოეტი, როდესაც საბჭოთა ხალხი დიდ სამშულო ომში ჩაება. აზნოლ სულაქაურის ხსოვნას მრავალი სურათი შემოენახავს ომის მღელვარე დღეებიდან. ამ დღეების შესახებ მოგონებებს ლექსი „ცხრა უსახელო“. ეს იმ სიღვრეტურ ლექსებს განეკუთვნება, რომლებიც თანდათან ასე ღამასასიათებელი შეიქნა საბჭოთა პოეზიისათვის. ამგვარი ლექსები, შემოქმედებითი ნიჭით ამღვრებული, პატარა პოემებად იქცევა. ა. სულაქაურის „ცხრა უსახელო“ც პატარა, მღელვარე პოემაა, რომელშიაც კონკრეტული სახეებით ნაწვევებია საბჭოთა ხალხის გმირული ბრძოლა. „უსიტყვოდ, უხმოდ“ იბრძვის ცხრა პარტიზანი, „უსიტყვოდ, უხმოდ“ სწირავს თავს დიად სიმართლეს. მკითხველს იტაცებს ლექსში ჩაქსოვილი კეთილშობილური იდეა, რომ ყოველი საბჭოთა ადამიანიც ასევე „უსიტყვოდ უხმოდ“ იბრძოლებს საბჭოთა ქვეყნისათვის.

ლექსში „გმირი“ ა. სულაქაური ბატებს საბჭოთა ადამიანის ტიპურ პორტრეტს. ეს არის ჩემი, თივადღებული გებრძოლი, რომელიც უსიტყვოდ ასრულებს თავის წმიდათა-წმიდა სკმეს-ფრონტზე იქნება თუ ზურგში. ამ გმირის საზე პლასტიკურად არის გამოცემული. მკითხველს თვალწინ უდგება ფრონტიდან დაბრუნებული, ნაჭრილობევი გებრძოლი. მეგრამ ამ გებრძოლმა

ბრძოლებზე არ სთქვა არც ერთი სიტყვა, იტყვი: იმში იყო თუ არა?

და როდესაც მშვიდობიანი დრო დადგა, ეს გზირი ასევე „უსიტყვოდ, უხმოლ“ დაუბრუნდა ქვეყნის მშენებლობას. ლექსი წარუშლელი სურათით მთავრდება:

როდესაც ღამე მოვა ნებივრად
და აციმციმებს ევრსკლავებს ზეამლი,
იგი ბრუნდება ჩვეულებრივად,
მთლად გაბოლილი რუსთავის კვამლით.

როგორც ვხედავთ, ა. სულაყური ახერხებს ტაბიური საბჭოთა ადამიანების დახატვას. ეს ადამიანები, როგორც ერთი კაცია, ისე შეუდგნენ ქვეყნის შემდგომი აწევებისა და გარდაქმნისათვის ბრძოლას შრომის ფრონტზე. გაიშალა გრანდიოზული მშენებლობები. ერთ-ერთ ასეთ მშენებლობის — სამგორის თემისა და ღმერთი ა. სულაყურის ლექსები „სამგორის ლეგენდა“, „ოცნება სამგორის გაზაფხულზე“, „სამგორის სიზმარი“ და სხვა. ამ უკანასკნელ ლექსში სამგორის მშენებლობას პოეტი უყვამირებს ქართული ხალხის მრავალსაუკუნოვან ნატურას — თავის სამშობლოს დაუბრუნდეს თურქ მოხალაღეთა მიერ მიტაცებულ ტერიტორიაზე მცხოვრები ქართველობა.

სამგორი ზედას, როგორ მოდიან ვაჟაყები ტაოდანაც — ამ ჰელოთაქელი ქართული კეთხიდან. პოეტი შესანიშნავი სიმჭიდროლით ახერხებს დავანახოს, რომ თურქეთის უღელქვეშ ტანჯული ქართველები კულტურულად და ეკონომიურად ჩამორჩენ თავიანთ საბჭოთა ქვეყნს.

საბჭოთა ხალხის ნათელ, ხალისიან ცხოვრებას ახალგაზრდა პოეტი ზშირად უპირისპირებს კაპიტალისტური ქვეყნების ცხოვრებას. ამ მხრივ პოლიტიკური სიმპატიით გამოირჩევი ლექსები „საუბარი ინგლისელ ამომრჩეველთან“, „ჩემ ტოლ ამერიკელს“, „ამერიკელი ჯარისკაცის დედას“, აწერილი უკრაინელი მეგობრისადმი“. „საუბარი ინგლისელ ამომრჩეველთან“ მოკვითხრობს მშვიტ-მშუტრული ინგლისელი მოქალაქის შესახებ, რომელსაც ცხოვრებაში ოცნების უნარი კი წაართვა. მისი ერთადერთი ოცნება იყო და არის სტერლინგი. ამ ადამიანს ერთადერთი სიმდიდრე-ღა შერჩენია: „ამომრჩეველის“ ხმა და ამ ხმასაც იგი უოლ-სტრიტელებს მიჰყიდის. ა. სულაყური მეტოხი უყვამობს ხატავს ამ ბნელი ცხოვრების ნაშეირს, რომელიც, პოეტის მოხატენილი თქმით, „ზღვის ღონეზე დაბლა“ დამდგარა. მას უპირისპირდება საბჭოთა ადამიანი, რომელმაც იცის, თუ ვის აძლევს ხმას, იცის, თუ რისთვის იბრძვის.

ასევეა დაპირისპირებული ორი საუბარი — სოციალისტური და კაპიტალისტური — ლექსში „ჩემ ტოლ ამერიკელს“. პოეტის მიზანმიმართული ახალგაზრდობის ბედუქმდამხი ცნებებ-ბას. პოეტი აფრთხილებს თავის „ტოლ ამერიკელს“, რომ საბჭოთა ქვეყნისკენ საომრად წამოსვლა მხოლოდ „სიყდილის გზებით“ შეიძლება. და მისი სიტყვები მთელი საბჭოთა ახალგაზრდობის სულსკვეთების გამომხატველია. საბჭოთა ხალხმა არ იცის დამარცხება, რადგან „ჩვენ გამარჯვება გვასწავლა იმან, ვინც გამარჯვების შემოქმედი“. ღრმა განცდილებითაა აღსავსე ლექსის დასასრული: საბჭოთა ახალგაზრდობას არ სურს ომი, იგი ძმურად ვაუწოდებს ზელს ყველას, ვინც ომის გამწაღებელთა წინააღმდეგ იბრძოლებს. პოეტის სიტყვით ეს ბრძოლა, უწინარეს ყოვლისა, თვით ამერიკელმა ახალგაზრდობამ უნდა გააძალოს, თუ სურს, რომ მისი ცხოვრება აღარ იყოს „ასე უმზეო და დანისლული“. მაშინ იგი ღირსი იქნება საბჭოთა ახალგაზრდობის მეგობრობისა:

ჩამომეცალე სიმარისის გზიდან
და მეგობრობის გულწრფელი ღელეთ
ოკანეთა გაღალმა მზრიდან
გამომიწოდე უშიშრად ზელი,
ოკანეთა გაღალმა მზრიდან
მომეცა შენი წრფელი მარჯვენა
და სიყვარული გადავდეთ ხილად
ხალხთა მშვიდობის გაღასარჩენად!

ლექსი „წერილი უკრაინელი მეგობრისადმი“ ავებულია საბჭოთა ქვეყნის ხალხთა სტალინური მეგობრობისა და ამ ხალხთა მშვიდობისათვის ბრძოლის თემაზე. პოეტი ახერხებს ტაბიური და ამაღლელებელი სურათების დახატვას. ზღვის პირას, სანატორიუმში დაუშეგობრდა პოეტს უკრაინელი მშრომელი სტანისლავ ყუ-რა, რომელსაც ქართველი გოგონა შეჰყვარებია. ეს გოგონა სტანისლავს აგონებს ერთ ასულს, რომელიც მან ომის წლებში ფრონტზე მიმავალმა აბილა. ეს იყო ზმარლის მძიმე დღეებში, სტანისლავს ეშველინი მიჰყავდა საბრძოლველად. და ერთ საღებრზე მან ამაღლელებელი სურათი იხილა:

მაგრამ უტყრიდ შენიშენ სახლი
და ერთადერთი ვერხვი ქოჩირა,
საბლთან გოგონა, პატარა ძაღლი
და მიმავალ გზაზე ბოჩოლა.

უკრაინელი პეიზაჟისათვის დამახასიათებელი სურათია, მაგრამ სწორედ ამან აიღლება მე-

ბრძოლი: შვედი ცხოვრების ამ შრომითი სურათი შეთავსებით ავსო მისი არსება. ეს სურათი მიუძღოდა მას წინ ბრძოლაში, როგორც შრომითი ქვეყნის ცხოვრების სიმბოლო. ერთხელ, ხელმოწერა იმ ადგილას გაულისას, მებრძოლმა ნახა, რომ ფაშისტ დამპყრობლებს უთარგმნიათ იგი:

შენიშნე უცებ ნარბევი სახლი და წამოყალი ვერხვი ჭოხორაჲ; არსად გოგონა, აღარსად ძაღლი, არც მიწვეალი გზაზე ბოჩოლა.

ეს ორი კონტრასტული სურათი მამყრად ჩაიბეჭდა უკრაინელი მებრძოლის ხსოვნაში. და, ახლა, როცა მას შეეფარდა ქართული გოგონა, რომელიც იმ უკრაინელ ასულს აგონებს. ზენებრივია, რომ ომის საშინელი დღეები აკონდიტა. ეს მოგონება კიდევ უფრო დიდ სტრუქტურულ აქტებს მას შვედილობისათვის საბრძოლველად. პოეტი მოგვითხრობს, რომ საბჭოთა ქვეყნის ხალხები მზადდნობენ იბრძვიან შვედილობისათვის. ამ საქმეში საბჭოთა პოეტმა თავისი წვლილი უნდა შეიტანოს და ჩვენი პოეტიც მილიონების ხმას უერთდება.

კრებულში მოთავსებული სხვა ლექსები ასეთი მხატვრულობით არ გამოირჩევიან, თუმცა მათში კარგად არის ასახული ჩვენი ხალხის ცხოვრების სხვადასხვა მხარე. ლექსები „იჩემა“ და „მწყევსები საავტომობილო გზის მშენებლობაზე“ სოფლის მშრომელთა შესახებ მოგვითხრობენ; „სოფლის მეურნეობაში“ და „მხოლოდ შენ“ მეგობრებისა და სიყვარულის კეთილშობილური გრძნობებითაა გათხრობილი, „მთების ღეგენდა“ საბჭოთა აღმშენებლის მამაცური საქმეებს ეხება. პატრიოტული პათეტიკითაა გაჟღერებული ლექსი „ნუ გათათრდები“ — პოეტის ერთადერთი ისტორიული ხასიათის ლექსი. შედარებით სუსტია ლექსები „პატარა ბავშვი ომის გზებზე“, „არ დაიჯერებია“, „სოფელი“, „განაღობი“, „იბაო“, „ისი გადარჩენა“. ამ ლექსებში ა. სულაკაური ვერ აღწევს იმ ემოციურობასა და სიღრმეს, რაც ასე დამახასიათებელია მის სხვა ლექსებისათვის. „კეთილშობილი მოხელე“, მიუხედავად თემატური აქტუალობისა, ა. სულაკაურის პოეზიისათვის უცხო ენაა. სისუსტის დაწვრილი, ეს არ არის მისი ხმა. მკვლელისათვის მოვიყვანთ შემდეგ სტრიქონებს:

ღელავს ყანა, ოქროს უნა,
ყანა თუ საოჯრება?
გზის გასწვრივ და განდაგანა
გაღწევა, გაღწევა.

ან კიდევ:

— ბერი კაცო — დაეძახე, —
მეც მოგვადარ სამჯორს
გაუბრწინდა მოხუცს სანე,
ჭაღრის ჩრდილში დამელოდა.

მოჩვეულში პოეტი უნდა ერიდოს ამ მისთვის უცხო სხეებს.

კრებულში მოთავსებულია ნაწყვეტები პოეზიიდან „ლაშა“.

ერთადე სიტყვა უნდა ითქვას საერთოდ საბჭოთა პოემის შესახებ. უდავო კვანძებია, რომ დიდი მოვლენები კაცობრიობის ისტორიაში ნიღაფს დიდ ტილოებზე ასახულა. ჩვენმა ეპოქამ თავისი მხატვრული განსახიერება დიდ ტილოებზე უნდა ასოვოს. როგორც პროზაულ თანხლებში რომანი უნდა გახდეს წამყვანი, ასევე, პოეზიაში პოემა ძირითადი ადგილი უნდა დაიკავოს. მაგრამ ჩვენი პოეზია სწორედ ამ დარგშია ჩამორჩენილი. ამიტომ ყოველი ახალი ცდა პოემის დანერგვისა დიდი გულსისხიერებით უნდა იქნეს მიღებული და განხილული.

ა. სულაკაურის პოემა საყურადღებოა ქართული საბჭოთა პოეტური ეპოსის განვითარების საქმეში. საქმე ისაა, რომ ზოგი ჩვენი პოეტი ზნობად ემყოფილდება მოვლენათა ზედაპირული, სქემატური ასახვით, მერს ყურადღებას უთმობს გარგველ ამბებს, გვირის ფსიქიკა კი მკრთალად არის ასახული. საბჭოთა აღმშენებლის სულიერი ცხოვრების ასახვა სწორედ საჭირო პოეტურ ეპოსში. ა. სულაკაურის პოემა იმ მხრივაც საინტერესოა, რომ გვირის სულიერი ცხოვრების დიდი ყურადღებას აქცის დამოძიბილი.

„ლაშა“ აგებულია გერმანულ ფაშისტთა წინააღმდეგ საბჭოთა ხალხის გვირული ბრძოლის თემაზე. პოემის გვირი ლაშა — ტიპური საბჭოთა აღმშენებელი, ავტორი კარგად აკავშირებს ლაშას თავდასავალს ჩვენი ქვეყნის ომისდროინდელ სურათებთან. მრავალი ეპიკური სცენა კარგადაა შესრულებული, რაც მთავარია, პოემის გვირის ფსიქიკა ღრმად არის შეთხვედრის წინაშე გახსნილი. ავტორმა შეძლო ლაშას სულიერი ცხოვრების ურთულესი ნიუანსების ჩაწერა. ამავე დროს პოემა აღსავსეა პატრიოტიზმითა და გერმანიზმით. მაგრამ ყველა ეს ღირსება ვერ ფარავს პოემის სუსტ მხარეს. საქმე ისაა, რომ პოემა ბრძოლის თემაზე აგებული, მან უნდა გიგანტურის საბჭოთა აღმშენებლის ფორმით და ზურგში, ფორტის სურათები კი პოემაში მეტად სქემატურად არის დახატული. ეს არც საკვირველია: პოეტს უხდება მისთვის უცხო მოვლენების აღწერა, იმის გადმოცემა, რაც მას საკუთარი თვალთ არ უნახავს. ამიტომაც, რომ ზურგის სცენები შეუდარებლად უფრო ძლიერ

რია და დამაჯერებელი — ეს პოეტისათვის ნაენობი გარეშოა. ამასთანავე, პოემაში მთავარი გმირის გარდა სხვა პერსონაჟები ფერმკრთალნი, სქემატურნი არიან.

ა. სულაყურის ეპერებმა დიუნჯი ეპიკური თარიღი, მისი პოეტური პალიტრა საკმაოდ მრავალფეროვანია. სახეები — ნათელი, რეალისტური. ა. სულაყური კარგად ფლობს ქართულ ენას, იცნობს მის ბუნებას და ენის სიწმინდეს იცავს, მიუვითებთ მხოლოდ რამდენიმე ენობრივი ზასათის ნაკლებ. ცნობილია, რომ როდესაც სახელი უსკლო საგნის გამოშვადვლა, იგი ზმნას რიცხვში ვერ ითანშეხს. მაგრამ ყოველთვის როდეს ზღდება აგრეთვე თუ სახელი, ნართანა მრავლობითში ღვას, შეთანხმება აღიკლებელია. ასევე აღიკლებელია შეთანხმება, თუ ზმნა მოქმედებით გვარისაა. ა. სულაყური სწორად იქცევა, როდესაც პასიურ ზმნებთან და გზინი მრავლობითით გა-

ფორმებულ სახელთან შეთანხმებას არ ახდენს, მაგრამ ამის გადატანა იქტიურ შემთხვევაში, გართანინი მრავლობითით გაფორმებული სახეებზე შეცდომაა. ასეთი შეცდომა რამდენჯერმე გვხვდება, მაგალითად:

ფეხებგადმელნი ამრილის მზეში
კვათილები ზედ სიეოცლეს შლიდა
(გვ. 89).

ა. სულაყურის ლექსების წიგნი გვიჩვენებს, რომ საბჭოთა პოეტების ახალგაზრდა თაობა სულ უფრო მეტად ეფუძნება ჩვენი დიადი სინამდვილის მხატვრული ასახვის საბასების შევებას და საპატიო საქმეს. ა. სულაყური ამ თაობის ნიჭიერი წარმომადგენელია

სარგის ცანიშვილი
კახაშ თვაარამ.

გ. ბელაქიშვილი. ურარტუ. სამეცნიერო-პოპულარული ნარკვევი ქართული ხალხის წინაპრების ისტორიიდან საბლიტგამი, 1951

★

სარკვევითი წიგნი შეითხველს მოთხოვნებს ეპოქირობის იმ ხანაზე, რომელიც მეცნიერებაში „ძველმოსავლურ ხანად“ არის ცნობილი. წიგნის მთავარი ღირსება ისაა, რომ ურარტუს პრობლემა განხილულია ამირეჯავასის ხალხთა უძველეს ისტორიასთან დაკავშირებით. საბჭოთა მეცნიერება სწორედ ამ კრილში განიხილავს ძველი აღმოსავლეთის ისტორიას და ამით უბირისპირდება ბურჟუაზიული ეთნოგენეზის თეორიას, რომლის მეცნიერული უნადავობა სასეებით ნათლად ჩანს სარკვევითი ნაშრომისავე, არსებითად ეს წიგნი ერთგვარი შეჯამებაა იმ შედეგებისა, რომლებიც მოპოვებულია საბჭოთა ურარტოლოგიაში, და ამ მხრივ, ყურძოდ, მნიშვნელოვანია ქართული საბჭოთა მეცნიერების ნაყოფიერი კვლევამებითი შემოაბა. ავტორი მიზნად ისახავს შეითხველს მოწოდოს ის ძირითადი დასკვნები, რისი თქმაც შეიძლება დღესდღეობით ქართული ხალხის უძველესი ისტორიისათვის უარესად დიდი მნიშვნელობის მქონე ურარტუს სახელმწიფოს შესახებ. ურარტუ კი ძველი აღმოსავლეთის ერთ-ერთი უდიდესი სახელმწიფო იყო. ამავე დროს ისიც აღსანიშნავია, რომ, როგორც ამ წიგნში სამართლიანადაა აღნიშნული ურარ-

ტუს ისტორიისა თუ ურარტული ენისადმი მიძღვნილი ბევრი ნარკვევი ვერ ღვას მეცნიერების დღევანდელი დონის სიმაღლეზე და მრავალი შეცდომის გაგრძელების წყარო ხდება.

ამხანაგი სტალინის გენიალური ნაშრომები ენათმეცნიერების საკითხებზე უდიდესი მნიშვნელობისაა ეთნოგენეზის (ხალხთა წარმოშობის) მეცნიერებისთვისაც. ი. სტალინმა გამოადგურებელი ლაზარი ჩასკა აკად. მარის ცრუმეცნიერულ, ანტიმარქსისტულ თეორიას და გენიალური სიცადით მოგვცა ენის ბუნებისა და მისი განვითარების გზების განსაზღვრა. ი. სტალინის ნაშრომებით დამტკიცებული უსაფუძვლო ეთნოგენეზის მარისტული თეორიისა.

ნ. მარის ყალბი „თეორია“ კი ნიპოლისტურ დამოკიდებულებას იწინაა ამა თუ იმ ხალხის ისტორიული წარსოლისადმი რა ეთნიკურ სახეს უკარგავდა ამ ხალხის ინდივიდუალიზმის, ეთნოგენეზის მარისტული თეორია „ამტოცხება“, რომ ისევე როგორც ენის განვითარებაში, ხალხთა წარმოშობა-განვითარებაშიც სავსე გვაქვს ნაბტომობრივ განვითარებასთან, ყოველი ეთნიკური წარმონაქმნი წინა სტადიის ეთნიკური აგრეგების ისტორიულ ტრანსფორმაციას წარმოადგენს, ამრიგად, ეთნოგენეზი

ნატომების გზით მიმართება, ამასთანავე, მომხდარი თვისობრივი ტრანსფორმაციის (გარდაქმნის), მომხდარი ნატომის საფუძველია წინა სტადიის ტომთა შეჯვარდენება.

ამხანაჯ სტადიის საენათმეცნიერო ნაშრომების საფუძველზე სრულიად ახლებურად იმის ტომთა შეჯვარდენების საკითხებიც.

ენა უმნიშვნელოვანესი ეთნიკური ნიშანია. იგი ვარგად ავლენს ამ თუ იმ ხალხის თავისებურებას, მის სახეს. ენა იარაღია, რომელიც საშუალებას აძლევს ხალხს დაიცვას თავი დამპყრობლებისა და ასიმილაციებისაგან. ისტორია გვიჩვენებს, — გვასწავლის ამხანაჯი სტადია, — რომ ენა დიდ გამძლეობას იჩენს და კლდისაღორ წინააღმდეგობას უწევს ძალით ასიმილაციას, ზოგერთი ისტორიკოსი, იმის მაგივრად, რომ ახსნას ეს მოვლენა, გაყვირებას სჯერდება. მაგრამ გაყვირებისათვის იქ არავითარი საფუძველი არ არსებობს. ენის გამძლეობა აიხსნება მისი გრამატიკული წყობისა და ძირითადი ლექსიკური ფონდის გამძლეობით. თუბჭი ასიმილაციები ასეველი წლების მანძილზე ცდილობდნენ დაეზიზღებინათ, დაერღვიათ და მოესპათ ბალკანელი ხალხის ენები, ამ ხნის განმავლობაში ბალკანური ენების ლექსიკურმა შემადგენლობამ სერიოზული ცვლილება განიცადა, შეთვისებულ იქნა საკმაოდ ბევრი თერძული სიტყვა და გამოიქმნა, იყო „დაახლოვდა“ და „გათიშედა“, მაგრამ ბალკანურმა ენებმა ამას გაუძლეს და გადარჩნენ. რატომ? იმიტომ, რომ ამ ენების გრამატიკული წყობა და ძირითადი ლექსიკური ფონდი ძირითადად დარჩნენ (ი. ს. ტაღიზი, მარქსიზმი და ენათმეცნიერების, საკითხები, 1950, გვ. 23-24).

აქედან ვასაგებია, რომ ხალხთა წარმოშობის, ეთნოგენეზის თეორიისათვის ენა დიდად მნიშვნელოვანი მოვლენაა.

როდესაც ისმება საკითხი ქართული ხალხის გენეზისისა და ძველი აღმოსავლეთის უძველეს ხალხებთან მისი უკავშირებლობის შესახებ, ბუნებრივია, რომ ამ პრობლემის კვლევისათვის ერთ-ერთ მძლავრ საყრდენად ენა გამოყენებული. მეცნიერები ამტკიცებენ, რომ ქართული ტომები ენით, კულტურის და ანთროპოლოგიური ტიპით დაკავშირებული იყვნენ უძველესი ხანის მესოპოტამიის და მცირე აზიის მოსახლეობასთან. მაგალითად, შენახულია სუმერების, ხეტების და ხორიტების სახელით ზელოვნების ნიმუშები, რომლებზედაც ასახულია ამ ხალხების ანთროპოლოგიური ტიპები, თუ ამას მიუვარდებით არქეოლოგიური გათხრების დროს მოპოვებულ თავის ქალებს. ჩვენ სამო მასალა გვაქვს, წარმოდგენა ვიჭინით ამ

გადამწეხებული ეთნიკური ერთეულების ანთროპოლოგიური ტიპების სიახლოვეზე. ჩვენი თეორიული ხალხების ანთროპოლოგიური ტიპებთან, აშკარაა, ქართული ტომების მსგავსება. ფილან დაკავშირებული უფროსი მსგავსება უძველესი ხანებში ბინადარ ხალხებთან.

კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია ენობრივი მონაცემები, რომლებიც ადასტურებენ ანთროპოლოგიის თვალსაზრისით მიღებულ დასკვნებს, ქართული ენები ჩრდილო-კავკასიურ ენებთან ერთად ენათესავენ ძველი აღმოსავლეთის ენებს — სუმერულს, შარტულს, ზურტულს, ურარტულს, ელამურს. შართალია, ჩვენი ენები საკმაოდ დაცილებული არიან იმ ძველ ენებს, მაგრამ ის, რაც მივლევთ, არ შეიძლება მივიჩნიოთ შემთხვევითი შეხვედრების შედეგად.

ხერტიული და მისი ერთ-ერთი დიდი ეტიმოლოგიური ყველაზე ახლო დგას ქართულ-კავკასიურ ენათა ჯგუფთან. გ. მელქიშვილის წინაშე დამოწმებულია ზოგიერთი ლინგვისტური მასალა, რომელიც მიღებულია საბჭოთა მეცნიერებაში ამ ენობრივი სიახლოვის დადასტურებლად. მაგალ. ურარტულში დადასტურებულია სიტყვა „სეტი“ (ნიშნავს დამს, რაც შემოიხატულია დღეს მეგრულ-ქანურში. ურარტულზე დაყრდნობით ხერტდება ქართულ ენაში ზოგი ისეთი გამოთქმის ახსნა, რომელიც უბოი შეხედვით გაუგებარია. ჩვენ ვაბნობთ — „ყირამა“, „ყირაზე გადასლა“, რას ნიშნავს „ყირა“? თუბჭი ურარტულად „ყირა“ მიწის ნიშნავს (შეიძლება „ყირადაც“ გამოითქმოდა). აქედან ვასაგებია: „თადეყირა“ — თავით მიწისაკენ, „ყირაზე გადასლა“ — მიწაზე გადასლა თავით. გაუგებარია ქართული სიტყვის — „შარშან“ ეტიმოლოგია. ურარტულად „შელი“ წილის აღნიშნავს „ნიშანი“ კი უფროსი — „იტი“, „იში“, გ. ი. „შელიშან“ იგივეა, რაც „შარშან“ („წილის იტი“, „იში წილს“).

მეცნიერებმა ყურადღება მიაქციეს, აგრეთვე, იმ გაერმოებასაც, რომ ქართულ სიმღერებში ბევრი გაუგებარი სიტყვაა. ასეთებია: მაგალ. „იერი ალაღ“, „თარი ალაღ“ „თარი ალაღ“ და სხვა. ურარტულად კი „იერი“ შეფეს, ბატონს ნიშნავს „მეფეფო, ალაღ“, „ალაღ“ კი მოსავლის ლეხება ყოფილა. ასევე: „თარი“ ურარტულად დღეს ნიშნავს, მასხადაში, „თარი-ალაღ“ იწერება „დიდი არაღ“. „თარი“ ურარტულად უფროსი „მომიც“. მამ „არი არაღ“ ნიშნავს: „მომიც, ღმერთო, ღვთაება“.

ასეთი ფაქტები არ შეიძლება შემთხვევითი მსგავსებით აიხსნათ, მათ ღრმა ისტორიული ფესვები გააჩნიათ.

ვინ იყვნენ ურარტულები? სარეცენიო წიგნში დამყრდნობითაა მოთხრობილი ძველი აღმოსავ-

ლეთის ამ ერთ-ერთი გამოჩენილი ხალხის ისტორიული წარსულის შესახებ. ურარტუ უძლიერესი სახელმწიფოა, რომელიც სამხრეთიდან უშუალოდ აკრავდა ამიერკავკასიას დაახლოებით 2800 — 2500 წლის წინათ. ურარტულები მაღალი კულტურის მატარებლები იყვნენ. მათ დიდი განვითარებული ჰქონდათ, აგრძელდნენ ლათინის დამუშავების ტექნიკა. მათი უზენაესი ღვაწლები იყო ხალდი. ურარტულებს ისრუთიდან გადმოდიოდა ლურსმული დამწერლობა. ჩვენამდე მიღწეული ურარტული წარწერების დიდი ნაწილი შესრულებულია კლდებზე ან ქვებზე. ურარტული მწერლობა შედირდებოდა იგივე დამწერლობით იმდროინდელი ცივილიზებული ქვეყნების მწერლობასთან.

გ. მელიქიშვილი დამწერლებით ჩერდება ქართული ტომებისა და ურარტულების ურთიერთდამოკიდებულების საკითხებზე. როგორც თანამედროვე მეცნიერება ამტკიცებს, ქართველი ტომები უძველესი დროიდან ცხოვრობდნენ დღევანდელ საქართველოს ტერიტორიაზე, ხოლო მონათესავე ხალხები ძველალმოსავლურ ხანაში სამხრეთით იყვნენ გავრცელებული. აგრეთვე ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ უკვე ძველალმოსავლურ ხანაში ამიერკავკასიაში მცხოვრებ ქართველ ტომებს უნდა ჰქონოდათ თავისი ენობრივ-ტომობრივი ინდივიდუალობა, რაც მათ განასხვავებდა ძველი აღმოსავლეთის მონათესავე ხალხებისაგანაც კი.

ურარტული სამეფოს ნანგრევებზე (ჩ. წამდე მე-9 საუკუნეში ურარტუ) ჩამოყალიბდა ქართული და სომეხი ტომების მსხვილი გაერთიანებები, ძველი ნაირი — ურარტუს ტერიტორიაზე ქვეყნობდა ქართველი და სომეხი ტომების ხელში გადადიოდა. ქართველი ტომების მსხვილ გაერთიანებათა ფარგლებში მოექცა, შემდგომი ქართველ ტომებში გაიშვილა და ქართველი ხალხის შემადგენლობაში შევიდა ზოგი ჩრდილოკავკასიური ტომი და ხეთური — მცირეზილილი სამყაროდან წამოსული ზოგი ტომი, ამ გზითაც ქართველი ხალხი შემკიდრე შეიქმნა ძველი აღმოსავლეთის მდიდარი კულტურული მემკვიდრეობისა, რაც მან თავისში მიიღო ამ კულტურის მატარებელი ხალხის ნაკადთან ერთად (გვ. 143). მეცნიერული ექსპერიმენტებით ნათელი ხდება, რომ მე-9 საუკუნე დასაწყისში ამიერკავკასიის ურარტული ციხესიმაგრეები ქართულ გაერთიანებებს გაუნდგურებოდათ. ამის შემდეგ ჩვენ ვხედავთ, რომ აღმოსავლურ-ქართულ გაერთიანებათა ფარგლებში მოექცა ძველი ურარტუს იმპერიის ბევრი რაიონი და თითო ქართველი ტომებიც სამხრეთით შორს მანძილზე გაიქრნენ.

როგორც უკანასკნელი ხანების არქეოლოგიურმა გათხრებმა დაგვარწმუნეს, უკვე II — I

ათასწლეულში (ჩ. წამდე) ქართველი ტომები ჩვენს ტერიტორიაზე მაღალი კულტურა შექმნეს. ამ დროისათვის აქ უკვე დაიწყო ქართული კულტურის წარმოქმნა და განვითარება.

ამრიგად, ურარტული ხალხის ისტორიის გათვალისწინება მნიშვნელოვანია ქართველი ხალხის ისტორიული ფესვების შესასწავლად, რამდენადაც საბჭოთა ურარტოლოგიის მიღწევების საფუძველზე უფლება გვაქვს ურარტული ტომი მივიჩნიოთ ქართველების ერთ-ერთ წინაპრად. გ. მელიქიშვილი სავესებით მართებულად აღნიშნავს, რომ ურარტული ხალხისა და მისი სახელმწიფოს — ურარტუს ისტორიის შესწავლას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს აგრეთვე ქართული ხალხის ჩამოყალიბებისა და ქართული სახელმწიფოებრიობის წარმოქმნის პროცესების გასაგებად.

სარეცენზიო ნაშრომი სამი თავისაგან შედგება. პირველ თავში განხილულია ნაირი — ურარტუს ხალხების ისტორია ურარტუს სამეფოს წარმოქმნამდე. აქ ნაჩვენებია, თუ როგორ მომხდარა დიდ სახელმწიფოებრივ გაერთიანებათა ჩამოყალიბების პროცესები ნაირი — ურარტუს მხარეში. მეორე თავში დახასიათებულია უკვე ჩამოყალიბებული ურარტუს სამეფოს ხანა ერსადან გადმოცემული ურარტუს ისტორია მისი ძლიერებისა და აყვავების ხანაში, ურარტუს სამეფოს ურთიერთობა მეზობელ სამეფოებთან, მოცემულია ურარტულების მატერიალური კულტურის, რელიგიისა და დამწერლობის დახასიათება. მესამე თავი მიეძღვნება იმ ისტორიულ ამბებს, რომელთაც აღაილი ჰქონდათ ძველალმოსავლეთში ურარტუს სამეფოს დაცემის შემდეგ. ეს თავი განსაკუთრებით საინტერესოა ქართული ხალხის ისტორიის თვალსაზრისით, რამდენადაც წარმოაჩენილია ის რაიონი, რომელიც ისტორიის ამ განაკვეთში შეასრულეს ქართომა გაერთიანებებმა.

წიგნი იხსნება ნარკვევით „ქართველი ხალხის წინაპრების საკითხი ენის შესახებ სტალინური მოძღვრების სინათლეში“.

ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ქართველი საბჭოთა ურარტოლოგიის — გ. მელიქიშვილის ნაშრომი გამოირჩევა ურარტოლოგიის დარგში დღემდე არსებული შრომებიდან: ურარტულად მიღწეული ნარკვევებში ჩვეულებრივ ემყოფილდებოდა საერთო ურარტუს ისტორიული ამბებით და უგულვებელყოფენ იმ პოლიტიკურ გაერთიანებათა ისტორიას, რომლებიც არსებობდნენ ურარტუს ირგვლივ. გ. მელიქიშვილი კი აცხადებს ამ ხარვესს და ურარტოს საკითხს განიხილავს მეზობელ სამეფოებთან თუ გაერთიანებებთან ურთიერთობის ფონზე.

სარეცენზიო ნაშრომი დაფუძნებულია მდიდარ არქეოლოგიურ, ისტორიულ და ენათმეცნიერულ მასალაზე.

საკითხები დალაგებულია სისტემატური წე-

სით და გადმოცემულია მარტივად და გასაგებად ენით. წიგნს ერთიან ილუსტრაციები და მრავალი აღმოსავლეთის ქვეყნების რუკა.

ბ. სანაგურიძე
ბიზლიმობარაში

ჯემს ალენი „ატომური ენერგია და საზოგადოება“

გამოცემლობა „ტექნიკა და შრომა“. 1951 წ.

★

კაპიტალისტური ქვეყნების ათასობით უბრალო აღმამიანები თავდადებულად იბრძვიან მშვიდობის საქმის გამარჯვებისათვის მთელს მსოფლიოში. მოწინავე წყევლები და მხატვრები, მეცნიერები და ჯურნალისტები გაბედულად ხმას იმაღლებენ ამერიკა-ინგლისის იმპერიალისტების ბოროტი ზრახვების წინააღმდეგ გააჩაღონ მესამე მსოფლიო ომი, ამ აღმამიანთა რიცხვს ეყუთენის ამერიკელი პროგრესული ჟურნალისტი-გეოგრაფი ჯემს ალენი.

ჯემს ალენს არაფერია იცნობს საბჭოთა მეთხველი რუსულ ენაზე თარგმნილი მისი წიგნებით, რომლებშიც საბჭოთა საზოგადოებრიობის მაღალ შეფასება დამსახურებს. გამოცემლობა „ტექნიკა და შრომა“ ახლანაჲ ქართულ ენაზე გამოცემა ჯემს ალენის ახალი წიგნი „ატომური ენერგია და საზოგადოება“. ქართული მეტოხველა დიდი ინტერესით და კმაყოფილებით შეხედება ამ წიგნის გამოცემას.

ჯემს ალენი მოკლედ და ამომწურავად განიხილავს ატომური ენერგიის წარმოებასთან დაკავშირებულ მრავალ სპეციფიკურ საკითხს. წიგნის მთავარ ღირსებას შეადგენს ის, რომ ატომური ენერგიის წარმოებისა და გამოყენების საკითხის გარკვევის დროს, ატომური გეოჩვენებს ამერიკის იმპერიალიზმისა და საბჭოთა კავშირის ურთიერთსაწინააღმდეგო თვალსაზრისს ამ დიდ მნიშვნელოვან საკითხზე.

ჟოლ-სტალინის მავანტები, რომლებიც ანტიდემოკრატიულ, იმპერიალისტურ ზანას ხელმძღვანელობენ, ატომური ენერგიის წარმოებას თავიანთი აგრესიული მიზნების განხორციელების საშუალებად აყენებენ. საბჭოთა კავშირი, რომელიც ხალხთა მშვიდობისა და სოციალური პროგრესის საიმედო ბერჯია, ატომური ენერგიას იყენებს ხალხთა მატერიალურ-ეკონომიური მდგომარეობის შემდგომი აღმავლობისათვის. ატომური ენერგიის გამოყენების სხვადასხვაობაში ერთხელ კიდევ დამტკიცა ამ ორი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური წყობილების თვისობრივი განსხვავება. სოციალიზმის ყოველმხრივი

უპირატესობა კაპიტალიზმთან შედარებით.

წიგნში ბრწყინვალედ არის დახასიათებული ამერიკის იმპერიალისტების რეაქციული ატომური პოლიტიკა, რომლის წინააღმდეგ ილაშქრებს ამერიკის მოწინავე ინტელიგენცია და მშრომელ აღმამიანთა ფართო მასები. ჯემს ალენი აღმოფთავებით მოგვითხრობს, რომ ამერიკის შეერთებულ შტატებში სამხედრო მიზნებისათვის ატომური იარაღის გამომუშავება დაიწყო წარმოება. ამერიკის შეერთებული შტატებში ატომური ენერგიის წარმოების ხასიათი კაპიტალიზმის საერთო კრიზისის ამყარა გამოხატულება. „არსებითად, — წერს ჯ. ალენი, — ატომური ენერგიაზე დაყრდნობაზე მსოფლიოში საზოგადოებრივი უშიშროებისა და მეგობრობის განსამტკიცებლად. თანამედროვეობის ამ მძლავრ მომართვის სათავეში უღვას დიადი საბჭოთა კავშირი.“ (გვ. 19).

ამერიკის შეერთებული შტატების მმართველი წრეები მსოფლიოზე ბატონობის შესახებ ბოდიენ, ახალ სისხლისმღერელ ომს აშალებენ, მაგრამ მშრომელ ხალხს არ სურს ომი. მსოფლიოს მთლიანობით უბრალო აღმამიანები დაიარაზნენ ამერიკელი იმპერიალისტების რეაქციული ატომური პოლიტიკის წინააღმდეგ, ხალხთა შორის უშიშროებისა და მეგობრობის განსამტკიცებლად. თანამედროვეობის ამ მძლავრ მომართვის სათავეში უღვას დიადი საბჭოთა კავშირი.

ჯემს ალენი თავის წიგნში ნათლად და შეფთოდო მოგვითხრობს საბჭოთა კავშირის საშვიდობო პოლიტიკაზე. იგი საბჭოთა კავშირის ახასიათებს როგორც ისეთ საზოგადოებრივ-ეკონომიურ ფორმაციას, რომელსაც გააჩნია ხალხის ყვთილდღობისათვის ატომური ენერგიის ფართოდ გამოყენების ობიექტური პირობები. ჯემს ალენი წერს: „ატომიკის გამოყენების ხასიათი, როგორც საზოგადოდ ტექნიკისა, საზოგადოების ცხოველუნარიანობის ერთ-ერთ მარევენებელს წარმოადგენს. საყვებით ცხადია, რომ საზოგადოებას, რომელსაც შესწევს უნარი გამოიყენოს ახალი ტექნიკა შემოქმედებითი მიზნებისათვის, შეუძლია გაცილებით მეტი მას-

ცეს მსოფლიოს ხალხებს იმ საზოგადოებასთან შედარებით, რომელიც ატომიკის ნგრევის მიზნებისათვის ავითარებს" (გვ. 107). ავტორი ამჟღაღდ მითითებს ატომიკის მშვიდობიანი მიზნებისათვის გამოყენების საქმეში საბჭოთა კავშირის უპირატესობასზე კაპიტალიზმთან შედარებით. „ატომიკა — მსგავსად მეცნიერებისა და ტექნიკისა — შეუძლია საზოგადოდ თავის სრულ განვითარებას მიაღწიოს მხოლოდ სოციალიზმის ხანაში“ (გვ. 22). — წერს ალენი.

ატომიკის წინაშე მდიდარი პოტენციური შესაძლებლობანი იწლება იმ პირობებში, რომლებშიც მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ იმპერიალიზმის ბანაკს გამოეყენენ და სოციალიზმის გზას დაადგენ. თუ წინათ იმპერიალიზმი აბრკოლებდა ამ ქვეყნებში საწარმოო ძალთა განვითარებას, აფერხებდა სოციალურ და ტექნიკურ პროგრესს, იმპერიალიზმის უღალატან განთავისუფლების შემდეგ ვითარდება და არაბუნდ ამავალბას განიცდის ამ ქვეყნების ეკონომიკა და კულტურა.

იზრდება და ვითარდება ნაციონალურ-გამათავისუფლებელი მოძრაობა მთელს მსოფლიოში. დიდი ჩინელი ხალხის ბრწყინვალე გაზარდებით აღფრთოვანებული კოლონიური და ნახევრადკოლონიური ქვეყნების ხალხები კიდევ უფრო აძლიერებენ ნაციონალურ-გამათავისუფლებელ მოძრაობას. ეს არის ერთდერითი გარანტია, რომ მათ „მიაღწიონ ცხოვრების უცხოეს პირობებს და ნამდვილ თავისუფლებას“ (გვ. 28).

ამერიკის შეერთებულ შტატებში ატომიკის („ატომიკის“) ცნებაში ალენი გულისხმობს „ატომური საწვავის წარმოებისა და გამოყენების ახალ ტექნიკას“ განვითარებას შესუღწეულია სამხედრო მიზნებისათვის მისი გამოყენებით. „აქამდე რჩება შეერთებული შტატების მრეწველობის ამ თვალსაზრისით დაზარალებული საბოლოო პროდუქტი“ (გვ. 35). — წერს ალენი. ატომიკის მრეწველობისათვის — აი რა აფერხებს ახალი მრეწველობის განვითარებას. ამერიკის შეერთებულ შტატებში არსებობს ატომიკის განვითარების სხვა სერიოზული შემშლელი ფაქტორები. წინაშე მდებარეულია ამ ფაქტორები. ა. — ალენის აზრით, ატომიკის განვითარების ერთ-ერთი სერიოზული შემშლელი ფაქტორის მონოპოლიზმი წარმოადგენს. მონოპოლიზტური ჯგუფები, თავიანთი ავრსიული მიზნების შესაბამისად, წარმართავენ ახალი ტექნიკის განვითარებას. გარდა ამისა, მონოპოლიზტი შერის აბრკოლებს კონკრეტული განაპირობებს ატომიკის აბათილებს განვითარებას.

ჯერმ ალენი თავის წიგნში აუენებს მეტად საინტერესო საკითხს: იქონია თუ არა ტექნიკის უახლესმა მიღწევებმა გავლენა კაპიტალისტურ საზოგადოების სტრუქტურაზე. ავტორის

დასკვნით, ტექნიკის ახალი მიღწევები სრულდება საწარმოო ძალთა განვითარების, რასაც უწყველმხრივ აფერხებს მონოპოლიზტური გამოყენება არსებული სოციალური ურთიერთობების გარდაქმნა. ტექნიკის განვითარებამ კიდევ უფრო გააღრმავა კაპიტალისტური საზოგადოების კლასობრივი წინააღმდეგობანი, გამოიწვია მუშათა კლასის ექსპლუატაციის შემდგომი ზრდა. ამასთანავე, ახალი ტექნიკის განვითარებამ ხელი შეუწყო იმ სოციალური ძალების ზრდასა და გაძლიერებას „რომლებიც სოციალურ გარდაქმნებს ახდენენ“ (გვ. 35).

ვ. ლენინი გვასწავლის, რომ იმპერიალიზმის ეპოქაში კაპიტალიზმის წინააღმდეგობანი კი არ სუსტდება, არამედ უკიდურესად ვითარდება. იმპერიალიზმის ბუნების ღრმა ანალიზის შედეგად მოცემულ ამ დასკვნებს სავსებით ამართლებს კაპიტალისტური საზოგადოების დღევანდელი მდგომარეობა. თანამედროვე კაპიტალიზმი წარმოადგენს ისეთ რეაქციულ ძალას, რომელიც აფერხებს საზოგადოების ეკონომიკისა და კულტურის უწყველ განვითარებას, იღუპება მშრომელი ხალხის მატერიალური კეთილდღეობის აღშფოთების წინააღმდეგ. ჯერმ ალენი სამართლიანად აღნიშნავს, რომ „ამდღეისამდე კიდევ საღმე ვიპოვოთ მეცნიერების გადაგვარებისა და ხალხის ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებისაკენ მისწრაფების ჩახშობის ასეთი აშკარა შედეგით“ (გვ. 36). როგორც ამერიკის შეერთებულ შტატებში.

მხოლოდ სოციალიზმის ქვეყანაში გაბლი შესაძლებელია მეცნიერებისა და ტექნიკის მიღწევების გამოყენება ხალხის კეთილდღეობისა და მატერიალური მდგომარეობის შემდგომი აღმაშენებლისათვის. საბჭოთა მეცნიერება და ტექნიკა მსყენებელია ხალხის სამსახურში და წარმოადგენს აბორიგენებს კომუნისმის დიდ მშენებლობათა ამოცანებს. ჯერ კიდევ 1949 წლის 10 ნოემბერს ამბ. ვიშინსკი გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალური ასამბლეის მეოთხე სესიონზე ამბობდა: „ჩვენ ვესურს ატომის ენერგიას შევასრულებინოთ მშვიდობიანი მშენებლობის დიდი ამოცანები, რათა ავაღიქოთ მთელი შედეგით მდინარეთი მიმართულება, მოერწყეთ უღბანობები, ახალი ცხოვრება შევიტანოთ იქ. სადაც იშვიათად დადგმულია ადამიანის ფეხი“.

მთხედვად იმისა, რომ საბჭოთა კავშირი უკვე დიდი ხანია ფლობს ატომური ენერგიის წარმოების საიდუმლოებას, იგი თანამედროველად ატარებს ატომური იარაღის აკრძალვისა და მასზე საერთაშორისო კონტროლის დაწესების პოლიტიკას. საბჭოთა დღევანდელმა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციამ არაერთხელ შეიტანა ნათელი და კონკრეტული წინადადება — ატომური იარაღის აკრძალვის შესახებ. საბ-

პოლიტიკის სოციალისტური სახელმწიფოს ამ სამშვიდობო პოლიტიკას ყოველმხრივ ხელს უშლიან ინგლის-ამერიკის ბოლოს წარმომადგენლები. ისინი თავიანთ თავს ფარისევლურად მშვიდობის „მომხრებელად“ კი ასაღებენ. მაგრამ მშვიდობაზე მყვირალა, უშინაარსო ფრანკოლოგიით ამერიკელი იმპერიალისტები ვერ მოიტყუებენ მსოფლიოს მილიონობით უბრალო იდამიანებს. მშვიდობის საქმე უძლეველია. მშვიდობის მომხრეთა მოძრაობა დღითიდღე იზრდება, უფრო ძლიერი და ორგანიზებული ხდება, რადგან იგი გამოხატავს მსოფლიოს ყველა ქვეყნის ხალხთა უფართოესი მასების ყველაზე საარსებო, სასიცოცხლო ინტერესებს. მშვიდობის მომხრეებს მთელ მსოფლიოში

აღაფრთხილებენ და თავისი საბრძოლო საქმის გამარჯვების ღრმა რწმუნას უცხოელებს ამხანაგ სტალინის ბრძნული სიტყვებით: „მშვიდობა შენარჩუნებული და გაძლიერებული სტალინისაა. მშვიდობის შენარჩუნება და გაძლიერება მშვიდობის მომხრეების საქმეს თავიანთ ხელში აიღებენ და ბოლომდე დაიკავენ მას“.

ჯერმის ალენს კარგად ესმის მშვიდობის მომხრეთა მძლავრი მოძრაობის დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობა და თავისი წიგნით „ატომური ენერგია და საზოგადოება“ გარკვეული წვლილი შეაქვს მშვიდობისათვის ბრძოლის სახელოვან საქმეში.

შ. გოგოლაძე

შ. გოგოლაძის „ილია ჭავჭავაძის ავტობიოგრაფია (აღწერილობა), წინა-სიტყვაოგით, შენიშვნებით და საძიებლოებით“

ილია ჭავჭავაძის დადმნიშვნელოვანი ლიტერატურული მემკვიდრეობა მხოლოდ საბჭოთა ეპოქაში ვახდა ყველასათვის ხელმისაწვდომი. მისი თხზულებების რამდენიმე ავადმყოფი გამოცემა მაინცნებელია იმ დიდი ურადღებების, რომელსაც იმდენ ბოლშევიკური პარტია და საბჭოთა ხელისუფლება „საქართველოს მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის ეროვნულ-რევოლუციური მოძრაობის უაღრესად პოპულარული საზოგადო მოღვაწის“ მიმართ. მკვლევართა წყება იმ დიდი მუშაობა ჩაატარა ილიას ლიტერატურული მემკვიდრეობის მოსაწყობად, დასაჯგუფებლად და გამოსაქვეყნებლად. დამუშავდა და გამოქვეყნდა მასალები ილიას ცხოვრებისა, სხვადასხვა დარგში მოღვაწეობისა და ლიტერატურული მუშაობისა.

ილია ჭავჭავაძის ხელნაწერები საქართველოს რამდენიმე მუზეუმში ინახება. წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ თავის დროზე დიდი მუშაობა ჩაატარა პოეტის ხელნაწერთა თავმოყრებად. ასევე ნაყოფიერად იმუშავა საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ. ილია ჭავჭავაძის ხელნაწერთა აღნუსხვა, მათი შეტანიერული აღწერილობა დიდი ხანია ღვაწი მწერლის მემკვიდრეობის მეცნიერული შესწავლის დღის წესრიგში. ასეთი აღწერილობა მოგვცა ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა განყოფილების მეცნიერმა თანამშრომელმა შალვა გოგოლაძემ, რომელმაც გამოისცა წიგნი „ილია

ჭავჭავაძის ავტობიოგრაფია (აღწერილობა)“, წინასიტყვაობით, შენიშვნებითა და საძიებლოებით.

წიგნის შემდგენელს შეუწყაღია საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის (წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების, საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების, საეკლესიო მუზეუმის, ახალი ფონდისა და რუსული კოლექციისა), ლიტერატურული, ქუთაისის სახელმწიფო, რუსთაველის სახელობის თეატრისა და საქართველოს სახალხო განათლების მუზეუმების ფონდები. წიგნში თავმოყრილია ილიასეული ყველა ხელნაწერი, ან მასალა მასზე, რაც კი დაცულია ჩამოთვლილ სიძველეთსაცავებში (გარდა სახელმწიფო არქივის ფონდისა, რადგან იქაური მასალა ცალკე გამოიცა აღწერებს. შესწავლილი ფონდების მასალა, ისინი თავს საზრისით, გვს აბ იწვევს, ოღონდ საჭირო იქნებოდა ილია ჭავჭავაძის ყვარლის სახელმწიფო მის ფონდების გადახედვა, ისევე როგორც თეატრალური მუზეუმისა, საჯარო ბიბლიოთეკის ხელნაწერი მასალისა და საქართველოში არსებული სხვა მუზეუმებისა. წიგნის შემდგენელი წინასიტყვაობაში ამის შესახებ არაფერს ამბობს. ცნობილია, რომ ილიას საკუთარი ბიბლიოთეკისა და „ივერის“ ბიბლიოთეკის წიგნებში მოიპოვება პოეტის შენიშვნები, ე. ი. ისეთი ავტობიოგრაფიები, როგორიც სარკეში წიგნის გარკვეულ გვრდებზეა გამოქვეყნებული.

„ილია ჭავჭავაძის ავტობიოგრაფია“, ისე, როგორც შ. გოგოლაძის მიერ აღრე გამოქვეყნებული „დიმიტრი ყიფიანის არქივი“, შეს-

ნიშნები სამედიკინო-საქონლარო ხასიათის წიგნია. იგი ნათელსა ქვეს ანა მატრო მასალის რაობასა და რაოდენობას, არამედ შერლის შემოქმედებით მუშაობასაც. როგორც თავმოყრილი მასალიდან ირკვევა, ილია ჭავჭავაძის ყველა თხზულების ზედწერილი არაა შენახული, ან წაწილობრივად გადარჩენილი. ზევრ ხელნაწერს სტამბის ნიშანი აღეცხ, ისინი ილია ჭავჭავაძის მეგობრების (კ. უმაკაშვილის, კ. ლორთქიფანიძის და სხვთა) მხრენველ ხელს წაუღია უკან სტამბიდან, რათა დიდებული საზოგადო მოღვაწის ზედწერილი არ დაკარგულიყო.

გამოქვეყნებული მასალა სათელს ჟენს თხზულების ტექსტზე ილიას მუშაობის ხასიათს. დიდმა ინტერესს იკლავს სიტყვის ფასი და, ამიტომ, ერთი ხელის მოსებით დაწერილს არა სოდეც არ დაბეჭდავდა. ილია დიდხანს ინახავდა თხზულებას, ამაღამინებდა, აძლევდა შესაფერის ფორმასა და ახრს, და, როცა დარწმუნდებოდა ნაწერის სრულყოფაში, მაშინ გამოაქვეყნებდა. წიგნის შენიშვნებში ყველგან აღნიშნულია — რა მდგომარეობაშია ავტოგრაფი, რომელი ლექსი აღარ უცვნიო ილიას დაბეჭდვის ღირსად, ან რომელი თხზულების რომელი ვარიანტი ავტორის მიერ მოწონებული, ამასთან ერთად, ჩანს უღმობელი ცენზურის დამოკიდებულება ილიას შემოქმედებისადმი, თუ მონარქიული ცენზურა როგორ ედგა კრიტიკაში ილიას პატრიოტულ თხზულებებს. ილიას ტექსტის რკვევის საქმეში ამ წიგნს დიდი დახმარების გაწევა შეუძლია, იგი, როგორც კარგი ცნობარი, აღწერს ისე იმ სპირით მასალასაც, რაც ტექსტის ისტორიისათვის არის საჭირო.

იმ მუზეუმებში, საიდანაც ამოკრეფილია მასალა, შენახულია ილია ჭავჭავაძის ლექსთა ავტოგრაფები, ან სხვათა მიერ გადაწერილი (კ. ლორთქიფანიძის, ალ. ცაგარის და სხვ.) პოემები, მოთხრობები, როგორც დასრულებული, ისე ჰერვანდული ვარიანტები, ან დაუსრულებელი თხზულებები. შენახულია „ცისკარი“, „საქარაველის მოამბესა“ და „ივერიაში“ დაბეჭდილი პედიკოსტრი და კრიტიკული წერილების ტექსტები, ილიას საქმიანი და პირადი, საოჯახო მიმოწერა, ოფიციალური ქაღალდები, რომლებზედაც ილიას ხელი აქვს მოწერილი. ილიას პოლიტიკური წერილები ქართულად და რუსულად, „ივერიის“ შეთავაზო წერილების კრებული, გადაწერილი 90-ან წლებში, როცა წიგნების გამოცემული ქართულთა ამხანაგობა აპირებდა ილიას თხზულებათა სრული კრებულის გამოცემას. აქვეა მოხსენებული ყველა ის პირი, ვისაც კი ილიასთვის წერილი მიუწერია და ეს წერილი შენახულია ილიას ზედწერითა

მა თუ იმ ფონდში. წიგნში ბევრი ირეთ მასალა შეტანილი, რაც ჯერ არ გამოქვეყნებულა და ახეწებს ილიას დაუთმულ მუშაობას ქართულ პრესაზე. მის უოვერული წიგნისა და ფიქრის საზოგადოებრივი საქმიანობის საკითხი დიდო. „ათაბაანთ ქერიის“ ტექსტის გაყოფებით, აწიებზე, ილიას „კეაღის“ 1893-1896 წლების წერილებზე შენიშვნები გაუქმებია, ამასთან, ქართულად სწორ-წერის ნიმუშებიც ამოკრეფია (გვ. 121). წიგნი ასწორებს ზოგიერთ შეცდომასაც, რაც დაუშვით ილიას ტექსტის გამოცემლებს ზედწერის ნომრების მითითებისას.

მნიშვნელოვანი ილიას შენიშვნები და კონსპექტები მარკის, ენგელსის, აგრეთვე პლეხანოვისა და სხვათა ნაშრომებისა, ილიას ავტოგრაფები ილუსტრირებულია ლექსების, პროზაული თხზულებების, კერძო წერილების, „კაპიტალის“ კონსპექტისა და სხვათა ზედწერების პირებით.

წიგნში მასალის განლაგების, შენიშვნებისა და საძიებლების შესახებ უნდა ვაყოფიო რამდენიმე შენიშვნა: ზედწერების აღწერისას და დალაგებისას რაიმე გარკვეული პრინციპი უნდა ყოფილიყო აღებული — ან ქრონოლოგიური, ან ჟანრობრივი. აღწერილობა იწყება „ქრონოლოგიური“ ლექსებით“. ეს ბუნებრივია. მაგრამ ბოლომდე ავტოგრაფები ქრონოლოგიურად დალაგებული არაა. ან შეიძლება იქნება ჯერ ერთი მუზეუმის, ან ფონდის აღწერა, შემდეგ მეორისა, რა ასე დალაგებული მასალა, ან ჯერ პოეზია, მერე პროზა და სხვა. მაგ., 74-ე აღწერილობაში ლაბარია წერილები მიხილ მანხანასათი, 1885 წლისა, 76-ე აღწერილობაში წერილები ალ. ხახანაშვილისადმი 1891 წლისა, 77-ე აღწერილობაში „დროების“ რედაქციის პირობა 1876 წლისა, მასალაზე „იქსიკის“ შესახებ, 1862-1863 წლებისა, არის 78-ე აღწერილობაში, „იქსიკის“ გამოცემასთან დაკავშირებული დოკუმენტები 1884 წლისა 79-ე აღწერილობაშია და სხვა.

ორგან, ლევენდაში, ზოგადად არის მითითებული თარიღები. მე-4 აღწერილობის ლევენდაში წერია, ილიას თხზულებებთან დაკავშირებით, მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარი, მე-20 აღწერილობის ლევენდაში-მე 19 საუკუნე, იქილია, სხვა დროს ილიას ავტოგრაფები არ შეიძლება ყოფილიყო. სპირით იყო მათი დაბეჭდვითი დათარიღება.

ზოგიერთი მუზეუმის მასალის დაცვის ნომერი აღწერილობაში მითითებული არაა, მაგ. აღწერილობაში ქუთაისის მუზეუმის ზედწერებისა 5, 7, 15, 16, 18, 42, 44, 64. ლიტერატურული მუზეუმის აღწერილობაში 64, 99. სახელმწიფო მუზეუმის ახალი ფონდის აღწერა

ჩილობა 75 და სახალხო განათლების მუზეუმი-76. ამ მასალებს მუზეუმებში თავისი ნივთები გააჩნიათ.

ილიას მიერ შეუღლებსან მიწერილი წერილების ჩამოთვლისას შენიშვნაში მოხსენებულია ილიას თხოვნა სახელმწიფო კანცელარიის ხანინადრის მიმართ (სხვათაშორის, თარიღით: 1909 წელს). ილიას ამ წერილების შესახებ მოხსენებულია შენიშვნებში და ტექსტი აწეობილია წერილად (საწერილობა 63, შენიშვნა). ანდა 72-ე აღწერილობაში ილიას სადარბაზო ბარათზე დაწერილი წერილი გიორგი თუმანოვის მიმართ, განა აღეჭი გულისაშვილთან მიწერილი წერილი თავისი ავტოგრაფული მნიშვნელობით აღუმატება თუმანოვის მიმართ მიწერილს? მაგრამ ამ უკანასკნელისადმი წერილის შესახებ მხოლოდ შენიშვნაშია მოხსენებული. ასევე 78-ე აღწერილობაში, ასევე 101-ე აღწერილობაში, სადაც აღ. ცაგარას წერილი შენიშვნაშია ჩატანილი.

„საქართველოს შიამბეში“ დაბეჭდილი „სფიჩიდიონისა და თადეოზის ბაასი“, რომელიც ილიას არ გუთვნის, 90-ან წლებში ილიას ობზოლებათა სრული კრებულის დამზადებულში ილიას ტექსტი შეიტანეს. ეს იყო შეცდომა. მაგრამ არა ერთხელ აღინიშნა, რომ „ბაასი“ გუთვნის მიხეილ ყიფიანს, ჩიტორელიძის ფხედონიშის მქონეს. 96-ე აღწერილობაში მოქცეულია მიხეილ ყიფიანის წერილიც, საჭირო იყო ამის აღნიშვნა. მიხეილ ყიფიანი ძაღვყავში (კავკაზში) ცხოვრობდა. იქ გარდაიცვალა 1891 წელს. სწორედ ძაღვყავშია სფიჩიდიონ ჩიტორელიძის ხელმოწერით დაწერილი წერილები, რომელნიც შეტანილია 94-ე აღწერილობაში.

62-ე აღწერილობაში არის ამონაწერები ილიას მიერ შეუღლებსან მიწერილი რუსული

წერილიდან. შეუძლებელია ილიას მიწერილი ისეთი შეცდომა, როგორთაც ტექსტია დაბეჭდილი. თუ მართლა ტექსტი მიწერილია ილიას მიერ, მისი შესაფერისი ტექსტი უნდა იყოს. ასეა მე-80 აღწერილობის ტექსტიც.

შეცდომაა ეკატერინე გაბაშვილის ფანეს ასულად მოხსენება. გაბუნია და გაბუნია-ცაგარელისა ნიკო ერთი და იგივე პირია, ამიტომ საბეჭედში უნდა გაერთიანებულიყო. ერისთავი კოლა და ერისთავი კოლა დავითის ძე, შახანელი (დიმიტრი) და შახანელი და ნანეიშვილი და ნანეიშვილი აღეჭიანდრე, გურამიშვილი-ჭავეჭავაძისა ოლა თადეოზის ასული, ოლა [ჭავეჭავაძისა, ილიას შეუღლე] და ჭავეჭაძე ოლა, საგინაშვილი ელისაბედ გიორგის (წ) ასული და საგინაშვილი ლიზა, უშიკაშვილი და უშიკაშვილი პეტრე, ქართველიშვილი გიორგი და ქართველიშვილი გიორგი დავითის ძე, შუხარდტი და შუხარდტი პეტრე დიმიტრი თავდადებული ნაწარმოების სახელიდან პირთა საბეჭედშია შეტანილი, ასევე რეკავ შალვისძე ერისთავი და თადეოზ. შეგვრელი ნიკოლოზ უნდა იყოს დადიანი ნიკოლოზ. კორბენ-გოთი როგორც აღწერილობაში, ისე საბეჭედში დამახინჯებულია. უნდა იყოს კობურგ-გოთისა, ეს არის სადაურაობის მანვენებელი იმ პრინციბა, რომელიც ნიკოლოზ დადიანს ეწიშ-პებოდა ბუღჯარეთის მთავრის აღვლიზე.

„მაქანალი“ შეტანილია მხატვრული პროზის რუბრიკაში.

მიუხედავად ამ მცირე ნაკლავებისა, შ. გოზალიშვილის მიერ შედგენილი აღწერილობა ილია ჭავეჭავაძის ავტოგრაფებისა მნიშვნელოვანი მოვლენაა დიდი ქართველი მწერლის შემოქმედებითი მემკვიდრეობის შესწავლის საქმეში.

ს. ხუციშვილი

შინაარსი

შალვა ღაღინი — შენეირობუ. რომანი, გაგრძელება	23
ნიკოლოზ ნადირაძე — აშანაგ ზერიას ჩამოსვლა თბილისში. ლექსი	3
კონსტანტინე ბაშსახუშაძე — ვახის ყვავილობა, რომანი, გაგრძელება	38
მინდილ ორბაძე — მეგობრობა, გაგრძელება	39
შანდორ პიტეში — იანოზ რაინდი, თარგმანი გრიგოლ აბაშიძისა	65
ბ. ლომიძე — ლექსი. თარგმანი ბონდო კეშელაშვილის	83
დავით ფანკელიძე — ექტორ ჰიუგო, წერილი	103
პეტრე ბახტუნიძე — ლეო ქიჩელი, წერილი	107
სერგო აბშიშვილი — პირობითი რეფლექსები და შინაგანი ორგანიზმი, წერილი	119
შოთა ძიძიშვილი — იოსებ დავითაშვილი, სრული კრებული, ბიბლიოგრაფია	134
ილ. ფიქრისძე — ზურაბ ლორთქიფანიძე, ლექსები, ბიბლიოგრაფია	147
სარგის ცაიშვილი, რამბაზ თმარაძე — არჩილ სულაველი, ლექსები, ბიბლიოგრაფია	150
შ. აბაზაძე — გ. მელიქიშვილი, ფარატ, ბიბლიოგრაფია	152
შ. ოკოლაძე — ჯემს ალენი, ატომური ენერგია და საზოგადოება, ბიბლიოგრაფია	156
ს. ხუციშვილი — შ. გოზალიშვილი, ილია ჭავჭავაძის ავტოგრაფები, ბიბლიოგრაფია	159
ახალი წიგნები	161

რედაქტორი

ირაკლი აბაშიძე

სარედაქციო კოლეგია:

ნიკოლოზ აბიშვილი (პასუხისმგებელი მდივანი), ლევან ასათიანი, შალვა აფხაიძე, კონსტანტინე ლორთქიფანიძე, ილ. გოსაშვილი, შალვა ღაღინი, ლეო ჭიჭილაძე, სიმონ ჩიქოვანი, ოთარ ჩხიძე, სარგის მელიძე.

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 14/11-52 წ. ნაბეჭდ ფორმათა რაოდენობა 10⁵/₄.
ში 00919. შვკვ. № 50. ტირაჟი 6000.

საქ. სსრ მინისტრთა საბჭოსთან არსებული პოლიგრაფიული მრეწველობის, გამოცემლობისა და წიგნის ვაჭრობის საქმეთა სამმართველოს ბეჭდვითი სიტყვის კომიტეტი. თბილისი, მარჯანიშვილის ქ. № 5.

რედაქციის მისამართი: მარჯანიშვილის ქ. № 5. ტელ. № 3-23-42.

Комбинат Печати Грузполиграфиздата при Совете Министров Грузинской ССР. Тбилиси, улица Марджанишвили, № 5.